

SPMJ

Strategic Public Management Journal



SPMJ

STRATEGIC PUBLIC MANAGEMENT JOURNAL

Volume 3
Number 5
May 2017



ISSN 2149-9543
www.dergipark.gov.tr/spmj



Strategic Public Management Journal (SPMJ) is an internationally reviewed, open-accessed, online journal (double-blind method) that represents a collective effort initiated by an international group aimed at boosting the research in the field of public administration and strategic management. SPMJ represents a unique source of specialized analysis of the transition processes to democracy, of the reform of public administration, of the implementation of strategic public management and of comparative analysis of administrative systems.

The general topic covered by the articles in the Journal is administrative sciences. As a result of an interdisciplinary, modern approach, the articles cover the following specific themes: public management, strategic management, public policy, administrative law, public policy analysis, regional development, community development, public finances, urban planning, program evaluation in public administration, ethics, comparative administrative systems, etc. From the standpoint of the topic covered, SPMJ is lined up with the trends followed by other international journals in the field of public administration.

SPMJ does not charge any fee to process or publish the articles. SPMJ does not pay any fee to the authors for their articles. SPMJ allows reuse and remixing of content in accordance with CC BY license (Creative Commons License). SPMJ allows the authors to hold the copyright of their articles published.

SPMJ is an international, double-blind reviewed and open-accessed academic journal (<http://www.budapestopenaccessinitiative.org/read>).

Strategic Public Management Journal (SPMJ), kamu yönetimi ve stratejik yönetim alanındaki bilimsel çalışmalarını desteklemeyi hedefleyen, uluslararası bir grup tarafından başlatılan kolektif bir çabayı temsil eden uluslararası hakemli (çift-kör hakemli) ve açık erişimli bilimsel bir dergidir. SPMJ, demokrasiye geçiş süreçleri, kamu yönetimi reformları, stratejik kamu yönetimi uygulamaları ve yönetim sistemlerinin karşılaştırmalı analizi için sağlam bir kaynak olma hedefiyle yola çıkmıştır. Dergideki makalelerin kapsadığı genel konu başlığı, yönetim bilimleridir. Çağdaş multi-disipliner yaklaşımın sonucu olarak, makaleler kamu yönetimi, stratejik yönetim, kamu politikası, idare hukuku, kamu politikası analizi, bölgesel kalkınma, toplumsal gelişme, kamu maliyesi, kentsel planlama, program değerlendirme, etik, karşılaştırmalı idari sistemler gibi kamu yönetimindeki spesifik konuları kapsamaktadır. Kapsama alınan konu başlıkları itibarıyla SPMJ, kamu yönetimi alanındaki diğer uluslararası dergilerce izlenen genel eğilimleri de dikkate almaktadır.

Dergide yayınlanacak makaleler Türkçe veya İngilizce olacaktır. Yazarlar için bilgiler ve hakemlere yönelik kılavuz, dergi web sitesinin alt menülerinde yer almaktadır. Dergiye yayın ve/veya hakemlik başvurusunda bulunmak isteyen araştırmacı ve akademisyenlerin "E-mail ile abone ol" menüsünü kullanarak dergiye üyelik başvurusunda bulunmaları gerekmektedir. SPMJ'de yayınlanması için makale önerisinde bulunan araştırmacılar, www.dergipark.gov.tr/spmj sayfasında bulunan YAZARLAR İÇİN BİLGİ kısmında belirtilen yazım kurallarına uymalıdır. Bu sayfada makale şablonu da sunulmaktadır.

SPMJ, yayınlanmak üzere teslim edilen makaleleri değerlendirmek ve/veya yayınlamak için herhangi bir ücret talep etmemektedir. Ayrıca, yayınlanan makaleler için yazarlara herhangi bir ücret ödenmemektedir. SPMJ, bilimsel yöntemlere uygun olarak, yayınlanan eserlere atfı yapılmak suretiyle (CC BY) yayınlanan makalelerin kısmen kullanımına ve bunlardan çeşitli kısmi derlemeler yapılmasına izin vermektedir. SPMJ, yayınlanan makaleler için yazarlardan tek basım için telif izni almakta, eserin müteakip kullanımına yönelik hak ve sorumluluklar yazara aittir. Ancak, daha önce başka yerlerde yayınlanmış olan çalışmalar, SPMJ tarafından kabul edilmez.

Strategic Public Management Journal (SPMJ), çift-kör hakemlik sistemi uygulayan ve açık erişim imkanı sunan uluslararası hakemli bir akademik dergidir.



Strategic Public Management Journal (ISSN: 2149-9543), Volume 3, Issue 5, May 2017

Yayıncı / Publisher

Prof. Dr. Yüksel DEMİRKAYA

Editör / Editor

Prof. Dr. Yüksel DEMİRKAYA (Marmara University, Istanbul)

Yardımcı Editör / Co-Editor

Prof. Dr. Hamza ATEŞ (İstanbul Medeniyet University)

Editör Yardımcıları / Editorial Assistants

Assoc. Prof. Dr. Mustafa LAMBA (Mehmet Akif Ersoy University, Burdur)

Asst. Prof. Dr. Sezai ÖZTOP (Mehmet Akif Ersoy University, Burdur)

Uluslararası Bilimsel Danışma Kurulu / International Scientific Advisory Board

Prof. Dr. Geert Bouckaert (KU Leuven University, BE) Prof. Dr. Calin Hinte (University of Cluj, RO)
Prof. Dr. Constantin M. Profiroiu (Bucharest Un., RO) Prof. Dr. Emil Turc (Aix-Marseille University, FR)
Prof. Dr. Hilde Bjorna (Tromso University, NO) Prof. Dr. Miguel A. Rodrigues (Minho University, PT)
Prof. Dr. Riccardo Mussari (Siena University, IT) Prof. Dr. Yusuf Arayıcı (Salford University)
Assoc. Prof. Dr. Jana Gasparikova (Bratislava, SV)

Bilim Kurulu / Scientific Board

Prof. Dr. Asuman Yalçın (Marmara University) Prof. Dr. Ercan Gegez (Marmara University)
Prof. Dr. Hamza Ateş (İstanbul Medeniyet University) Prof. Dr. Hüseyin Gül (Süleyman Demirel University)
Prof. Dr. Hamza AL (Sakarya University) Prof. Dr. Önder Kutlu (Necmettin Erbakan University)
Prof. Dr. Kamil Ufuk Bilgin (TODAIE) Prof. Dr. Mehmet Melemen (Marmara University)
Prof. Dr. Mert Uydacı (Marmara University) Prof. Dr. Mustafa Arslan (Yıldız Teknik University)
Prof. Dr. Ömer Çaha (Yıldız Teknik University) Prof. Dr. Ömer Faruk Gençkaya (Marmara University)
Prof. Dr. Recep Bozlağan (Marmara University) Prof. Dr. Uğur Ömürgönülşen (Hacettepe University)
Prof. Dr. Hikmet Kavruk (Gazi University) Prof. Dr. Sezai Dumanoglu (Marmara University)
Prof. Dr. Yakup Bulut (Mustafa Kemal University) Prof. Dr. Veysel Eren (Mustafa Kemal University)
Prof. Dr. Zehreddin Aslan (İstanbul University) Prof. Dr. Yüksel Demirkaya (Marmara University)
Prof. Dr. Kürşat Özdaşlı (Mehmet Akif Ersoy University) Assoc. Prof. Dr. Aynur Can (Marmara University)
Assoc. Prof. Dr. Mustafa T. Karayiğit (Marmara Un.) Assoc. Prof. Dr. Uğur Sadioğlu (Hacettepe Un.)
Assoc. Prof. Dr. Özer Köseoğlu (Sakarya University) Assoc. Prof. Dr. Zahid Sobacı (Uludağ University)
Assoc. Prof. Dr. Nail Yılmaz (Marmara University) Assoc. Prof. Dr. Sadık Ünay (İstanbul University)
Assoc. Prof. Dr. Yaşar Kabataş (Marmara University) Assoc. Prof. Dr. Nihal Ekin Erkan (Marmara University)
Assoc. Prof. Dr. Tarkan Oktay (İstanbul Medeniyet Un.) Assoc. Prof. Dr. Hüseyin Toros (İstanbul Teknik Un.)
Assoc. Prof. Dr. Mustafa Lamba (Mehmet Akif Ersoy Un.) Assoc. Prof. Dr. Nazım Kartal (Sinop University)
Assoc. Prof. Dr. İsmail Sevinç (Selçuk University) Asst. Prof. Dr. Sezai Öztıp (Mehmet Akif Ersoy U.)
Asst. Prof. Dr. Ahmet Sarıtaş (Mehmet Akif Ersoy Un.) Asst. Prof. Dr. İlke Bezen Aydoğdu (Fırat University)
Asst. Prof. Dr. Salih Batal (Yalova University) Asst. Prof. Dr. Kadir Peker (Kırklareli University)
Asst. Prof. Dr. Mustafa Kocaoğlu (Ahi Evran University) Asst. Prof. Dr. Fatih Kırışık (Dumlupınar University)

Strategic Public Management Journal (ISSN: 2149-9543) is an academic publication hosted by Turkish JournalPark (www.dergipark.gov.tr/spmji) and indexed by Directory of Open Access Journals (DOAJ), Directory of Research Journals Indexing (DRJI), Academia Social Science Index (ASOS), Academic Resource Index (Research Bib).



Strategic Public Management Journal (ISSN: 2149-9543), Volume 3, Issue 5, May 2017

Reviewer Board

Prof. Dr. Veysel EREN Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN
Mustafa Kemal University Hacettepe University

Prof. Dr. Alaeddin YALÇINKAYA Prof. Dr. Yüksel DEMİRKAYA
Marmara University Marmara University

Prof. Dr. Kürşat ÖZDAŞLI Assoc. Prof. Dr. Yakup ALTAN
Mehmet Akif Ersoy University Süleyman Demirel University

Assoc. Prof. Dr. Mustafa GÖRÜN Assoc. Prof. Dr. Özcan SEZER
Çanakkale Onsekiz Mart University Bülent Ecevit University

Assoc. Prof. Dr. Fatih KIRIŞIK Assoc. Prof. Dr. Mehmet GÖKÜŞ
Dumplupınar University Selçuk University

Assoc. Prof. Dr. Mustafa LAMBA Asst. Prof. Dr. Nil Esra DAL
Mehmet Akif Ersoy University Mehmet Akif Ersoy University

Asst. Prof. Dr. Esmé ÖZDAŞLI Asst. Prof. Dr. Ahmet SARITAŞ
Mehmet Akif Ersoy University Mehmet Akif Ersoy University

Asst. Prof. Dr. Sezai ÖZTOP
Mehmet Akif Ersoy University

Strategic Public Management Journal (ISSN: 2149-9543) is an academic publication hosted by Turkish JournalPark (www.dergipark.gov.tr/spmj) and indexed by Directory of Open Access Journals (DOAJ), Directory of Research Journals Indexing (DRJI), Academia Social Science Index (ASOS), Academic Resource Index (Research Bib).



CONTENTS

<u>Article</u>	<u>Pages</u>
Üniversitelerdeki FETÖ Yapılanması: Türk Üniversitelerinden İhraç Edilen Akademisyenler Üzerine Bir Araştırma DOI: 10.25069/spmj.289086 <i>Fetullahist Terror Organization in the Universities: A Study on the Academics Dismissed from Turkish Universities</i> Hamza ATEŞ, Aydın AKPINAR	1-30
Participation of the Neighborhood Representatives (Mukhtars) into Managerial Activities in Local Level: Burdur Case DOI: 10.25069/spmj.307270 <i>Mahalle Muhtarlarının Yerel Düzeydeki Yönetmel Faaliyetlere Katılımı: Burdur Örneği</i> Mustafa LAMBA, Sezai ÖZTOP, Yusuf ŞAHİN	31-57
Türk Tarım Sektöründe Kamu Özel Ortaklığı Uygulaması DOI: 10.25069/spmj.317125 <i>Implementation of Public-Private Partnership in Turkish Agricultural Sector</i> Süleyman TULÜCEOĞLU, Yakup ALTAN	58-76
Şanghay İşbirliği Örgütü Ve Türk Dış Politikasında Gelecek Perspektifi DOI: 10.25069/spmj.305263 <i>Shanghai Cooperation Organization and Future Perspective in Turkish Foreign Policy</i> Erdem EREN	77-94
Sport Marketing and Sponsorship: Case of Turkish Airlines Corporation DOI: 10.25069/spmj.28938 <i>Spor Pazarlaması ve Sponsorluk: Türk Hava Yolları Örneği</i> Ahmet SARITAŞ	95-108
Kargo Hizmetlerinin Tüketici Davranışlarına Etkisi Üzerine Bir Uygulama DOI: 10.25069/spmj.311273 <i>A Study on the Effects of Cargo Services on Consumer Behavior</i> Gülhan DURAN	109-123
Değişen Küresel Düzenin Yükselen Güçleri Türkiye ve BRICS: Karşılaştırmalı Bir Analiz DOI: 10.25069/spmj.307377 <i>Turkey and BRICS, Emerging Powers of the Changing Global Order: A Comparative Analysis</i> Merve AKSU	124-139

Üniversitelerdeki FETÖ Yapılanması: Türk Üniversitelerinden İhraç Edilen Akademisyenler Üzerine Bir Araştırma

Fetullahist Terror Organization in the Universities:
A Study on the Academics Dismissed from
Turkish Universities

Strategic Public Management Journal
Volume 3, Issue 5, pp. 1-30
May 2017
DOI: 10.25069/spmj.289086
Received: 31 January 2017
Accepted: 2 April 2017
© The Author(s) 2017
For reprints and permissions:
<http://dergipark.gov.tr/spmj>

Hamza ATEŞ¹

Aydın AKPINAR²

Öz

Bir hizmet hareketi olarak başlayan Gülen cemaati önce paralel devlet yapılanmasına bürünmüş ardından 2010'ların başından itibaren de terör örgütü haline gelmiştir. Bu örgüt, 15 Temmuz 2016 gecesi Türkiye tarihindeki en korkunç ve kanlı darbe girişimlerinden birisine liderlik etmiştir. Ancak, Türk halkı bu darbe girişimini örnek bir direnişle bertaraf etmiştir.

15 Temmuz gecesi yapılan bu darbe girişiminin yaklaşık yarım asırlık bir hazırlık süreci bulunmaktadır. Bu hazırlık sürecinde örgüt devletin mülkiye, askeriye ve yargı gibi stratejik kurumlarında kadrolaşmış, önemli makamlarda önemli rakamlarla yer bulmuşlardır. Bu terör örgütünün kadrolaştığı alanlardan biri de örgütün kuruluş ve gelişme aşamalarında oldukça önem verdiği eğitimidir. FETÖ/PDY, yüksek öğretim kurumlarında örgütlenmeyi stratejik bir öncelik olarak değerlendirmiş ve elindeki tüm imkanlarla hem devlet hem de vakıf üniversitelerinde hızla örgütlenmiştir.

Bu makalenin amacı Fetullahçı Terör Örgütü'nün akademide ne durumda olduğunu ortaya koymaktır. 667, 672, 675, 677 ve 679 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameler ile ihraç edilen akademisyenlerin ve buldukları üniversitelerin analizi yapılarak Fetullahçı Terör Örgütü'nün akademide nasıl bir gelişim kaydettiği, hangi bilim alanlarına önem verdiği ve örgütte bulunan akademisyenlerin ve yapılandıkları üniversitelerin profillerini ortaya koymaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gülen Cemaati, Paralel Devlet Yapılanması, Fetullahçı Terör Örgütü, Akademi, Türkiye.

Abstract

The Gülen community, which started as a service movement, first became a parallel state structure and then was converted into a terrorist organization from the beginning of 2010. This organization led one of the most horrific and bloody coup attempts in Turkey on July 15, 2016. However, the Turkish people have overcome this coup attempt with an exemplary resistance.

This coup attempt, which took place on July 15th, has about half a century of preparation. In this preparation process, the organization has been staffed in strategic institutions such as the state, military and judiciary, and

¹ Prof. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, hamza.ates@medeniyet.edu.tr

² Arş. Gör., Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Yerel Yönetimler Bölümü, aydin.akpinar@marmara.edu.tr

they have found important positions in important institutions. One of the areas where this terrorist organization is staffed is the education sector that the organization attaches great importance since its establishment and development stages. the Fetullahist Terrorist Organization (FETO) had considered organizing in higher education institutions and filling both the state and the foundation universities with FETO sympathizers as a strategic priority.

The purpose of this article is to reveal the situation of the Fetullahist Terrorist Organization in the academy. By analyzing the academicians who have been dismissed from public service through Decrees of Laws No. 667, 672, 675, 677 and 679 and their universities, the article aims to reveal how FETO, previously Gulen Movement, made progress in Turkish Academia, which scientific areas it attaches importance to as well as the profile of the academicians in the organization in terms of their respective universities.

Key words: *Gulen Community, Parallel State Structuring, Fetullahist Terror Organization, Academy, Turkey.*

GİRİŞ

15 Temmuz beraberinde acı hatıralar bırakarak Türk siyasi ve demokrasi tarihine altın harflerle yazılan bir tarih olmuştur. Bu tarihte 240 şehit, kendi halkı üzerine ateş açan ordu manzaraları, halkın iradesini yok sayan ve din istismarı yapan bir örgüte rağmen Türk halkı tüm dünyada hayranlık uyandıran bir mücadele vermiş ve egemenliğin kayıtsız şartsız halkın olduğunu göstermiştir.

Bu darbe girişimi, bir gecede planlanan bir operasyon değildir, yaklaşık 50 yıllık bir hazırlık süreci içermektedir. Kuruluşundan itibaren eğitime ve eğitim kurumlarına oldukça önem veren örgüt, verdiği bu önemin karşılığını, eğitilmiş insan ve mali kaynaklar oluşturarak almıştır. Eğitilmiş insanlar ve mali kaynak beraberinde örgütün mülkiye, yargı, akademi, tıbbiye ve Gülen'in deyimiyle hayati bir öneme sahip askeriye gibi devletin stratejik kurumlarda yapılanmasını sağlamıştır. Bu yapılanma ile devlet içerisinde, özellikle askeriyede, güçlü bir örgütlenmeye ve operasyon yapabilme yetkinliğine ulaştığı 15 Temmuz gecesi ortaya çıkmıştır.

Literatüre ve uygulamaya bakıldığında FETÖ'nün böylesi bir yetkinliğe ulaşmasının temelleri, oluşturduğu ve yapılandığı eğitim alanında ve kurumlarında atılmıştır. Bu noktada Türkiye'deki eğitim kurumları üzerinde FETÖ odaklı yapılan iyi bir analiz, FETÖ'nün örgüt yapısı, örgütteki kişi profilleri ve örgütün amacı hakkında birçok bilgi edinilmesinde oldukça yardımcı olacaktır.

Bu çalışmanın amacı, eğitim alanında stratejik bir öneme sahip olan Yüksek Öğretim Kurumlarında, FETÖ yapılanmasının ne düzeyde olduğunu analiz etmektir. Bu çalışma ile 667, 672, 675, 677 ve 679 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameler ile ihraç edilen akademisyenleri analiz ederek örgütün üniversitelerdeki yapılanması, hangi birimlerde, bölümlerde ve anabilim dallarında yoğunlaştığını tespit ederek örgüte bağlı akademisyenlerin profilleri üzerinden örgütün organizasyon ve hedeflerine yönelik tespitlerde bulunmaya çalışılmaktadır.

Bu çalışma, yazılmaya başlandığı Ağustos 2016 tarihinden bugüne kadar yayınlanan Kanun Hükmünde Kararnameler ile birlikte 3 defa güncellenmiştir. Bu güncellemeler ardından yukarıda belirtilen KHK'ların beraberinde 330 akademisyenin daha ihraç edildiği 686 sayılı ve 484 akademisyenin ihraç edildiği 689 sayılı iki KHK daha yayınlanmıştır. Ancak bu KHK'larda şöyle bir durum mevcuttur. "Barış için Akademisyenler" veya "Bu Suça Ortak Olmayacağız" adı altında yayımlanan bildiri altına imza atan akademisyenler mevcuttur. Örneğin 686 sayılı KHK'da ihraç edilen 330 akademisyenin 147'si bu KHK listesinde bulunmaktadır (Bu durum, toplamda ihraç edilen akademisyenler arasında 249'dur). Yaklaşık 4500 ihraç edilen akademisyenin içerisinde son 686 sayılı KHK ile 183 isim dahil edilmesi çalışmanın ortaya koyduğu sonuçlarda bir değişiklik

göstermediği tespit edildiğinden ve OHAL devam ederken yeni bir KHK yayınlanması durumuna karşı bahsi geçen bu son KHK'ya çalışma verilerinde yer verilmemiştir.

Çalışmanın ilk kısmında *örgüt, din, cemaat ve tarikat* kavramları incelenecek, ardından Türkiye ve tarihindeki dini gruplara değinilecektir. Çalışmanın devam eden kısmında Fetullahçı Terör Örgütü'nün lideri, kuruluşu, organizasyon yapısı, hangi kurumlarda nasıl yapılandığı ortaya konulmaya çalışılacaktır. Ardından bir cemaat yapılanmasında hangi gelişmeler üzerine bir "paralel devlet"e dönüştüğü ve darbe girişimine giden süreç ortaya konulacaktır. Darbe girişimi öncesi ve sonrası dönem gelişmeler aktarıldıktan sonra çalışmanın esas kısmını oluşturan 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında ihraç edilen akademisyen çeşitli açılardan veriler ve istatistikler halinde sunulacak, Fetullahçı Terör Örgütü'nün akademideki yapılanması üzerinden örgüte dair değerlendirmelerde bulunulacaktır.

1. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ) 15 Temmuz 2016 tarihinde akıllardan hiç çıkmayacak bir gece yaşatmıştır. Bu gece, Türkiye siyasal tarihinde, demokrasisinde ve milletin egemenliği noktasında bir mihenk taşı niteliğini kazanmıştır. Öyle ki, üst düzey ülke yöneticileri, medya ve kamuoyunda Türk tarihinde ve toplumunda önemli bir yere sahip olan "din", "cemaat" ve "tarikat", yine Türk tarihi ve toplumunun uzun süredir mustarip olduğu "terör örgütü" kavramları bir arada kullanılmaya başlanmıştır.

1.1. Örgüt Kavramı

Örgüt kavramı, literatürde sosyal bilimciler tarafından değişik şekillerde tanımlanmıştır. Parsons (1970), örgütü, bir takım özel amaçları gerçekleştirmek amacıyla bir araya gelmiş sosyal birimler olarak; Barnard (1994), ortak bir amacı başarmak için aksiyona katkıda bulunan gönüllü, birbirleriyle iletişim kurabilen iki veya daha fazla bireyin bilinçli olarak koordine edilmiş etkinliklerinin veya güçlerinin bir sistemi olarak; Schein (1970) ise örgütü, iş ve iş bölümü yapılarak, bir otorite ve sorumluluk hiyerarşisi içinde, ortak amaç ya da amacın gerçekleştirilmesi için bir araya gelen insanların, gerçekleştirdikleri faaliyetler olarak tanımlamaktadır.

Örgüt kavramı için genel bir tanım yapmak gerekirse, belli amaçlar doğrultusunda bir araya gelmiş insanların, karşılıklı iş birliği ve koordinasyon içinde ortak hedeflere yönelik çabalarından oluşan, kendine özgü bir kültürü olan gruplar olarak tanımlanabilmektedir (Güçlü, 2003:147; Ayaç, 2004:191).

Örgütler, açık-kapalı, biçimsel-biçimsel olmayan, resmi-resmi olmayan örgütler gibi çeşitli şekillerde sınıflandırılabilir. Bu çalışmanın kapsamı gereği resmi olmayan (informal) örgüt kavramı üzerinde durulacaktır.

1.2. Din Kavramı

İnsanlık tarihinin başlangıcıyla beraber din, toplumlarda önemli bir yere sahip olmuş ve neredeyse her toplumsal olayda aktif bir rol oynamıştır. Bu noktada din olgusu hangi ölçekte olursa olsun toplumsal bir olay incelenirken değerlendirmelere dâhil edilmelidir. Ancak din kavramını kavramlaştırma ve tanımlama hususunda, yapılan hiçbir tanım, sınıflama ve kavramlaştırma, toplumlar değişik kültürel özelliklere sahip olduğu için din kavramını tam olarak açıklayabilecek güçte değildir (Yapıcı, 2002).

Türk Dil Kurumuna göre din, Tanrı'ya, doğaüstü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren toplumsal bir kurum, diyanet ve bu nitelikteki inançları kurallar, kurumlar, töreler ve semboller biçiminde toplayan, sağlayan düzen şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2016).

Amerikan sosyolog John Milton Yinger dini, bir halk grubunun onun vasıtasıyla beşer hayatının temel problemlerine çözümler aradığı bir inanç ve pratikler sistemi şeklinde tanımlamaktadır. Diğer önemli bir sosyolog olan Emile Durkheim dini, kutsal varlıkla ilgili her türlü ibadet ve inançlardan meydana gelen toplu bir sistem olarak tanımlamaktadır. Tolstoy ise dini, ahlaktan başlayıp aşka kadar uzanan bir dizi kavram etrafında insan ilişkilerini belirleyen ve betimleyen bir perspektif olarak tanımlamaktadır (Tolstoy, 2014; Yinger, 1970; Durkheim, 1923).

Din, yapılan tanımlarda da görüldüğü üzere toplumların bir parçası olma niteliğine sahiptir. Sahip olduğu bu nitelik ve din kavramının sistemi, toplumdaki kişiler arası ilişkiyi düzenleyen, toplumsal düzeni koruyan, kültürel dinamikleri etkileyen önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Dinin böyle önemli bir araç olmasının yanı sıra, ünlü Alman filozof Karl Marx'ın deyişiyle dinin insanları uyuşturan bir afyon olduğu şeklindeki görüşler de dinin sosyolojik ve psikolojik etkisinin önemini ortaya koymaktadır. Bu durum dinin sömürülebilecek bir kavram olduğunu, yanlış şekillerde yorumlayarak dini istismar eden ve din kisvesi altında tehlikeli radikal akımların kullanabileceği bir araç olarak da mevcudiyetini ortaya koyar. Bu da dine, kimi zaman bireyleri kutuplaştıran ve gruplaştıran bir unsur niteliği kazandırabilmektedir (Tatlılıoğlu, 2008).

Din ve örgüt kavramları üzerinde durduktan sonra *din* vasıtasıyla örgütlenmiş gruplara cemaatlere ve tarikatlara değinmekte fayda vardır.

1.3. Cemaat Kavramı

Cemaat kavramı -cemiyet kavramı ile beraber- ilk defa 1887 yılında “Cemaat ve Cemiyet” adlı eseriyle Ferdinand Tönnies tarafından kullanılmıştır. Tönnies cemaat kavramını, küçük veya büyük herhangi bir grubun mensuplarının her nerede olursa olsun bireysel menfaatlerden ziyade grubun menfaatlerine göre bir arada yaşaması olarak tanımlamaktadır. Yine Tönnies'e göre cemaat organik bir iradeye sahip bireylerin bir araya gelmesiyle oluşur. Bu birleşimde aynı kana sahip olmak ve dayanışma gibi dürtüler önemli bir yere sahiptir (Tönnies, 1988).

Din, bir taraftan topluluk içindeki kurumları derinden etkilemesi bakımından rol oynarken diğer taraftan da insanlar arasında dinî gruplar, tarikatlar, dinî kuruluşlar gibi bazı toplumsal ilişkilerin ortaya çıkmasında önemli rol oynar. Bunun yanı sıra din, bizzat kendine has bir takım sosyolojik tezahürler meydana gelmesinden dolayı bir toplum içinde aynı dinî paylaşıma veya bunun küçük bir kısmına da cemaat denilebilir. Din, bir dinî birliği ve cemaatleşmeyi de beraberinde getirebilir. Bu birlik veya cemaatteki topluluk din kardeşliği esasına dayandıkları için bu tür gruplarda manevî ve dinî bağ, tabii ve organik bağlardan daha güçlüdür (Tatlılıoğlu, 2008).

Din gibi toplumdaki güçlü bir olgu etrafında oluşturulmuş bir cemaat dini değerlerin üzerinde farklı amaçlar ve hedefler edinebilir. Bu noktada asıl gayesi din ve takvada üstün olan tarikatlar ile cemaatler arasındaki farkı belirtmekte fayda vardır.

Öncelikle tarikatların başında silsilesi ve icazetnamesi olan bir şeyh bulunur. Cemaatlerin başında ise sadece dinî bir lider bulunur. Tarikatlarda bazı eğitim usulleri vasıtasıyla müridin belli manevî mertebelere ulaşması esastır. Cemaatlerde ise böyle manevî mertebeler yoktur. Kişi, cemaat içindeki hizmeti nispetinde cemaatte ön plana çıkar, yükselir. Tarikatlarda ast-üst ilişkisi ve mertebe farkı bulunmaz iken cemaatlerde böyle durumlara pek rastlanmaz. Bir dinî grubun başında tasavvufî icazetnamesi olan bir şeyh yoksa o grup tarikat değil, cemaattir. Özetle, bir dinî grubun tarikat ya da cemaat olarak nitelendirilmesi o grubun “kurumsallaşması” ile doğrudan ilişkilidir (Tosun, 2014).

2. DİNİ HAREKETLER VE TÜRKİYE

Cemaat kavramı, literatüre girmeden önce de varlığından söz edebileceğimiz bir olgudur. Cemaat kavramının bu köklü geçmişi Türkiye tarihi incelenirken doğal olarak sıklıkla karşımıza çıkabilmektedir. Muhafazakâr bir kültüre sahip ve İslam dinini benimsemiş Anadolu topraklarında cemaatler öteden beri var olmuştur. Bunun sonucu olarak Osmanlı İmparatorluğu'nda da belirli bir yer edinmişlerdi ancak Osmanlı döneminde cemaatler, resmi iradenin nüfuz edemediği alanlarda teşekkül etmişti. Osmanlı'nın, kendi topraklarındaki insanları belirli bir ideolojik form içinde yeniden inşa edip, yeniden var etmek gibi bir kaygısı olmamıştır.

Osmanlı Devleti fetih ülküsü üzerine kurulmuş bir imparatorluktu. Dolayısıyla İstanbul dışında yaşayan insanların nasıl yaşadığı ve nasıl yaşaması gerektiğini düzenlemek imparatorluğun ana hedefleri arasında yer almıyordu. Bundan dolayı, imparatorluğun veya saltanatın birebir muhatap olduğu alanlar dışındaki pek çok hizmeti, başta eğitim, cemaat ya da tarikat diyeceğimiz oluşumlar yürütmekteydi. Bütçesi tarikatlardan sağlanan hemen her sosyal alanda bir vakıf bulunmaktaydı. Bu tarikat ve cemaatlerin hiçbir siyasi kaygısı olmaksızın ahlaklı, dinini bilen, dünyevi hayatını sürdürecekt kadar ilim ve irfan bilgisine sahip birer birey yetiştirmek amacına sahipti (Anık, 2015).

Şiiler, ilk İslam cemaatleri içindeki en belirli muhalif gruptu. Şiiliğin karizmatik liderliğe ve toplumun aşağı katmanlarındaki azınlık grupların korunmasına eğilimi vardı. Dolayısıyla Şii Müslümanlık, Osmanlı İmparatorluğu içinde merkeze yabancılaşmış Türkmen aşiretleri ve onlarla iyi ilişkiler içinde bulunan insanlara cazip geldi. Osmanlılar Safevilerden, Orta Doğu'daki üstünlük rekabetinden çekindikleri için Şiiler, imparatorluk içinde düşmanla işbirliği içinde bulunan bir dini beşinci kol olarak telakki edilmeye başlandı. Osmanlıların bu ve benzeri tipteki tehditlere karşı uzun vadeli çözümü, dini müesseseyi devlet kontrolüne almak şeklinde oldu. Yavuz Sultan Selim'in (1512-20) hilafet müessesesini ele geçirmesiyle birlikte, Osmanlı padişahları, Peygamberden sonra gelen halifelerin haiz olduğu kutsallık sıfatını kazanmış oldular. Yavuz'un halefleri ulemayı halkın gözünden uzak tutabilmek için pek çok strateji denediler; dini eğitim müesseseleri üzerinde devlet kontrolü oluşturdular; taşrada "*Justices of the peace*" adlı bir sistem kurdular ve bunları merkezden tayin edilen ulema ile doldurdular; fakat taşranın mali yönetimini bundan ayrı tuttular. Her ne kadar devletin hukuku Kuran hukuku, yani şeriat idiye de Padişahlar geniş ölçüde dünyevi düzenlemeler yaptılar ve bunları Kanunname adıyla bir araya getirdiler (Mardin, 1977).

Böylece Yavuz'dan sonra, yani dini erk ile siyasi erkin tek elde toplanmasından sonra, siyasi icraatları meşrulaştırmak amacıyla dini açıklamalara ihtiyaç duyulmuştur ve bir bakıma din, siyasetin emrine amade hale gelmiştir (Anık, 2015).

19. yüzyılda Müceddidi Nakşibendiliğin önemli bir gelişmesiyle karşılaşırız. Şeyh Halid (1776-1827), bu akımı Halep'te ve İstanbul'da yaymayı başarmış, ancak geniş etkisi Türkiye'nin bugünkü Doğu vilayetleriyle sınırlı kalmıştır. Kafkasya'da Rus emperyalizmine karşı koyan Şeyh Şamil de bir Müceddidi Nakşibendî'ydî. Böylece, Nakşibendiliğin bir Müslüman *aktivizminin* öncülüğünü yaptığını söyleyebiliriz (Mardin, 1977).

İlk defa, Osmanlı'nın son dönemlerinde, siyasi iradeye karşı muhalif bir biçimde oluşmuş cemaat, Yeniçeriler arasında da yaygın olan bir tür *Bektaşilik*ti. İktidarın emrine amade kılamayacağı dini oluşumlar, iktidarın en fazla nüfuz ettiği alanların içinde, yani Yeniçeri ocaklarının içinde teşekkül etmiştir. İşte bu noktada, siyasi iradenin emrinde olan dini grupların varlığından ve siyasi iradenin emrine amade gibi görünüp ancak gizli muhalefet eden dini gruplardan söz edebiliriz (Anık, 2015). Sultan II. Mahmud bu dini grubun teşkil ettiği tehlikenin farkına varmış ve 19. yüzyılın ilk çeyreğinde Bektaşî tarikatını dağıtmış ve tarikat mensuplarını gayet şiddetli bir şekilde takip ettirmiştir (Mardin, 1956).

Cemaatler, Osmanlı'nın yıkılma devrinde oldukça amaçlardan sapmıştır. Buna bağlı olarak da Cumhuriyet kurulduğunda ilk iş olarak milli iradenin dini telkinler altında kalması risk teşkil edebilir endişesiyle tekke ve zaviyeler kapatılmıştır. Ancak şunu da belirtmekte fayda vardır ki, Kurtuluş Savaşına çok ciddi katkıları olan dini cemaatler de vardır. Milli istibdat dönemi denilen İnönü döneminde, siyasi iradenin dini cemaatlere karşı tutumu daha sert bir halde devam etmiştir. Milli istibdat döneminde cemaatler neredeyse devletin en büyük düşmanı olarak tasavvur edildi (Anık, 2015).

Cumhuriyet yıllarında Şeyh Sait isyanı ve Menemen Olayı, Nakşibendîleri Cumhuriyet'in tam karşısında görülen güçler arasına soktu. Ancak, dini bir örgütlenme ve bir dinsel fikir kaynağı olarak, Nakşibendî tarikatının Halidi kolu etkinliğini sürdürdü. Nakşibendîliğin diğer kolu ise önderliğini Silistre 1888 doğumlu Süleyman Hilmi Tunahan yaptığı daha sonra Kemal Kaçar'a geçen "Süleymancılar" koludur. Bu kolun özelliği, devlet denetiminde İmam Hatip Okullarında yapılan din eğitimini "meşru" saymamış olmasında toplanır. Nakşibendîliğin bir diğer kolu, Şeyh Abdülhakim Arvasi yoluyla etkinliğini sürdürmüştür. Arvasi'nin ardından gelen Hüseyin Hilmi Işık ve *Işıkçılar*, İslam'da "reformcu" olarak gözüken akımlara karşı koymaları açısından ilginç bir karakter göstermektedirler (Mardin, 1977).

Nakşibendîlerin yanı sıra *Nurculuk* hareketinin varlığından da söz etmek gerekir. Önderi Said Nursi, tarımsal bir alanda yaşayan ve gerek Cumhuriyet'in laikliğine gerek yeni açılan dünyaya katılmakta zorluk çeken bir toplum kesitinde etkili olmuştur. Bediüzzaman bu kişilere İslam üzerine kurulu, fakat içinde tasavvuf ilkelerinin izleri görülen bir "Kuran'a dönüş" sunmuş, zamanla etkisi şehirlere de yayılmıştır (Mardin, 1977). Bununla birlikte Said Nursi, Nur Cemaati'ni, siyasetin içine sokmamak için çok ısrarlı bir tavır sergilemiştir. Bu yüzden Nur Cemaati'nin bazı kolları daha sonraları, şu veya bu biçimde herhangi bir siyasi parti ile rahat irtibat kurabilmiştir (Anık, 2015).

3. FETULLAHÇI TERÖR ÖRGÜTÜ (FETÖ) / PARALEL DEVLET YAPILANMASI

26 Mayıs 2016 tarihinde gerçekleştirilen Milli Güvenlik Kurulu'nda (MGK) Gülen Cemaati, ilk defa Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ) / Paralel Devlet Yapılanması (PDY) adı altında bir terör örgütü olarak nitelendirilmiştir.

3.1. Fetullah Gülen

1938 yılında Erzurum'un Pasinler ilçesinde doğan Fetullah Gülen ilkokul eğitimini Erzurum'da ve daha sonraki medrese eğitimini Erzurum ve Edirne'de tamamlamıştır. 1960 yılında Said Nursi'nin ölümüyle beraber Nur Cemaati yeni bir önder benimsememiş, cemaatin talebeleri Yeni Asya Grubunu kurmuş Fetullah Gülen de bu Yeni Asya grubunun ilk temsilcilerinden biri olmuştur. 1959 yılında imam olarak göreve başlayan Fetullah Gülen çoğunlukla Ege Bölgesi'nde olmak üzere birçok ilde imam ve vaizlik yapmıştır.

1970'li yılların başlarında vaiz olarak görev yaptığı İzmir'in Bornova semtinde verdiği vaazlarıyla ünlenmeye başlamıştır. O dönemlerde gür sesiyle, büyük bir coşkuyla verdiği vaazlar büyük kalabalıklar tarafından dinlenmiş hatta bu vaazlar kaset haline getirilerek daha geniş kitlelere ulaşmasına neden olmuştur. Zamanla çevresi genişleyen Fetullah Gülen, bazı iş adamlarının da kendisine geniş destek vermesinden cesaret alarak 1970'li yılların ortasında Yeni Asya grubundan ayrılmıştır (Zaimoğlu, 2016: 43). Gülen, 1971'de tutuklanıp dört ay kadar hapiste kalmıştır. Bu döneme kadar grup dini bir cemaat görüntüsü ile faaliyetlerini sürdürmüş, hapisten çıktıktan sonra özellikle eğitim kurumları ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla kurumsal örgütlenme çalışmaları başlamıştır (Miş vd., 2016: 11).

Ünlenmeye başlaması ardından yaklaşık 30 yıl boyunca cemaat içi ve dışı yapılanmalarını devam ettiren Gülen, 28 Şubat dönemine ait demeçleri ardından tutuklanma ihtimaline karşı “sağlık sorunları” nedeniyle Amerika Birleşik Devletleri’ne gitmiş ve hala dönmemiştir.

3.2. Cemaatin Kuruluşu

Bu tarihten sonra Fetullah Gülen ekonomi, siyaset, medya gibi birçok alanda hatırı sayılan isimlerle birlikte hareket etmeye başlamıştır. Dönemin konjonktürüne göre siyasi partilerle temas halinde olmuş ama asla aktif olarak siyasete dâhil olmamıştır. Cemaatin ilk dönemi olarak adlandırılan bu dönemde özellikle iç yapılanmaya özen gösterilmiştir. Cemaat, ilk dönemlerinde siyasetten daha önce kendi grup varlığını oluşturmak, pekiştirmek, güçlendirmek gibi misyonlar edinmiştir. Bu amaçla çevresinde vakıflar kurdurmuş, dergiler çıkarttırmış, daha sonra cemaatin en önemli insan kaynağını oluşturan öğrenim çağındaki gençlere yönelik özel dershaneler açtırmıştır. Bu dönemde vermiş olduğu vaazlar, yazdığı yazılar ve gençlere yönelik dersler örgütlenmeyi pekiştirmiştir. Hitabet gücü oldukça iyi olan Gülen, kendisinin hareket olarak tanımladığı cemaatin yapılanmasını bizzat kendisi yönetmiştir (Çakır, 1990).

Gülen Cemaati’nin Türkiye’de dersane eğitiminin ilk örneklerini oluşturan eğitim kurumlarını oluşturması, bu kurumlarda eğitim alan ortaokul ve lise çağlarındaki gençlerin, ileriki yıllarda devlet kurumlarında çeşitli pozisyonlara gelecek kişiler olması cemaatin yapılanmasında önemli bir etken olarak görülmektedir. Bu kurumlarda formel eğitimin yanı sıra dinî, ahlaki, toplumsal yaşam hakkında da eğitim verilmekteydi. Kullanmış olduğu “Altın nesil”, “hizmet hareketi”, “adanmışlık ruhu” gibi kelimeler özenle seçilmiş, söylemlerinde kullandığı kelimeler genellikle dinî öğeler barındırmaktaydı (Zaimoğlu, 2016; Yavuz ve Elposito, 2003).

Cemaat, kendi iç yapılanmasını tamamlamasının ardından eğitime ve eğitim kurumları oluşturmaya ağırlık vermiştir. 1980’li yıllar itibariyle eğitime yapılan yatırımlar meyvelerini vermeye başlamış, bu kurumlarda öğrenim gören öğrenciler belirli makam ve görevlere gelmiştir. Polis Akademisi, askeri okullar ve idari bilimler yüksekokullarında eğitimini tamamlayan bu öğrencilerin Fetullah Gülen’le hiyerarşik bir düzen içerisinde görüştükları ve Gülen’in direktifleri doğrultusunda hareket ettiklari iddia edilmektedir. Yine bu dönem, cemaatin devlet kurumları içerisinde yapılanmaya başladığı dönem olarak kabul edilmektedir (Yanardağ, 2006).

Cemaatin iç örgütlenmesini tamamlaması ve giderek devlet kadrolarında artan etkisinin ardından ekonomik ve toplumsal örgütlenmeye gidilmiştir. 1980 darbesi ve Turgut Özal ile ekonomideki gelişmeler, cemaatin faaliyetlerini duraksatmış olsa da siyasetteki ve ekonomideki gelişmelere uygun olarak yapılanmaya devam edilmiştir. Örgütlenme eğitimin yanı sıra medyada, sivil toplum kuruluşlarında ve ekonomik alanlarda faaliyetlerini geliştirmiştir (Zaimoğlu, 2016: 44-45).

3.3. Stratejik Kurumlardaki Örgütlenme

Gülen Cemaati uzun yıllar yapılanması sonucu hiyerarşik bir sistem oluşturmayı başarmıştır. Bu sistem içerisinde bir ast-üst ilişkisi ve yukarıda aşağıya doğru emir komuta zincirinin varlığı istihbarat raporlarında ve konu ile ilgili çalışmalarda bulunmaktadır (Şener, 2012). Cemaat içindeki bu yapılaşma devlet kurumlarındaki buldukları kadrolara da yansımış durumdadır. Cemaatin üst yapılanması, birçok devlet kurumunun üstü sayılabilecek emniyet, TSK, yargı gibi alanlardaki cemaat mensubu üst düzey görevlilerle temas halindedir. (Yanardağ, 2006).

“Ergenekon Belgelerinde Fetullah Gülen ve Cemaat” adlı çalışmasında Nedim Şener (2012) Jandarma Genel Komutanlığı ve Emniyet Müdürlükleri tarafından tutulan raporlardan faydalanarak oluşturduğu eserinde Gülen cemaatinin uzun vadeli planlarına dair çarpıcı tespitlerde bulunmuştur. Fetullah Gülen, İslamcı ideolojik bir

yaklaşım, bulunduğu legal durumu muhafaza ederek sahip olduğu etkin mali güçle; i) Bünyesinde bulunan vakıf, okul ve dershaneleri kullanarak eğitilmiş gençlerden oluşan bir taban oluşturmak, ii) Devletin bütün kadrolarında, bütün bürokraside, MEB’de ve Emniyet Teşkilatı’nda kadrolaşmak, iii) Yurtdışında, Türkiye’de kurulacak siyasal İslam’a uluslararası alanda sempatiyle bakacak bir gençlik oluşturmak... cemaatin hedeflerini açıkça ortaya koymaktadır (Zaimoğlu akt. Şener, 2012).

Jandarma Genel Komutanlığı, Gülen’in nihai bir amacı olduğu ve stratejisini bu amaca göre kurduğunu rapor etmiştir. Buna rapora göre Gülen Cemaati’nin amaçları şöyledir:

- Fetullah Gülen ilk etapta devlete karşı savaş vererek hedeflerine ilerlemenin yıpratıcı olduğunu teşhis etmiş, bu nedenle kurulu sistemi yıkmaktansa bu sisteme yani devlet modeline göre uygun bir örgütlenme ile devlete alternatif bir sistem kurmayı hedeflemiştir. Bu nedenlere tüm devlet organ ve kurumlarında, yerel yönetimde ve sivil sektörde örgütlenmeyi amaçlamıştır.
- İleride devlet yönetimini kontrol altına alabilmek maksadıyla, kısa vadede tüm kadrolara mensuplarının getirilmesi veya bu kadroları işgal edenlerin kendilerine bağlanmasını hedeflemektedir. Uzun vadede ise, tam bir kontrol sağlayabilmek amacıyla eğitim sektöründe yoğun bir faaliyet göstererek teşkilatlanma ve kadrolaşmayı yaygınlaştırmayı hedeflemektedir.
- İlimli, modern ve Türkçü bir imajla siyasi partiler içerisinde hatta Atatürkçü ve laik kesim içinde de destekçilerini arttırma düşüncesindedir. Böylelikle TBMM’de yandaşlarının mutlak çoğunluğu elde etmesini sağlarken, arzuladığı siyasi yönetim şekline geçişi hedeflemektedir.
- Gülen Cemaati, politikacıları, bürokratları, sanayi ve ticaret sektöründe her seviyeden iş adamlarını cemaate kazandırma gayreti içerisinde (Zaimoğlu akt. Senem, 2011: 124).

Necip Hablemitoğlu (2015) da Gülen cemaatinin devlet içerisinde kadrolaştığı görüşüne “Köstebek” adlı eserinde yer vermiştir. Hablemitoğlu, cemaatin yatay ve dikey bir hiyerarşiye sahip olduğunu, faaliyetlerinde gizliliğin önemli olduğunu ve özellikle Emniyet ve TSK’da ciddi yapılanmalara gidildiğini çalışmasında belirtmiştir.

Görüldüğü üzere Gülen cemaati hedeflerine ulaşmak adına önemli bir yere sahip olan başta eğitim olmak üzere yönetim, askeriye ve yargıya oldukça önem vermiştir. Gülen’in 19 Haziran 1999 yılında yapmış olduğu konuşması bu kurumlara verdiği önemi açıkça ortaya koymaktadır (Bayer, 2016):

“Arkadaşlarımızın mevcudiyeti, İslam’ın geleceği adına bu işin garantisidir yani. Bu açıdan Adliye’de, Mülkiye’de veya başka bir hayati müessese de (Gülen hayati müessese ile TSK’yı kastediyor) bizim arkadaşlarımızın mevcudiyeti, öyle ferdi mecburiyetler şeklinde ele alınıp öyle değerlendirilmemelidir. Yani bunlar gelecek adına bizim o ünitelerde garantimizdir. İstikbale yürümek için sistemin püf noktalarını keşfedin. Hâlâ bu sistem devam ediyor. Bu sistem içinde arkadaşlarımız istikbale yürüyeceklerdir. Öyleyse o sistemin püf noktalarını bilmeleri lazım, keşfetmeleri lazım. Aşmaları lazım. Bu da meselenin diğer bir yanındır.

... İster mülkiyede çalışan arkadaşlarımız olsun ister adliyede çalışan arkadaşlarımız olsun herkes için söz konusudur bu.”

3.4. Hizmet Hareketinden Paralel Devlete

Gülen cemaati uzun yıllar boyunca genişleyen faaliyetlerine rağmen bugüne kadar siyasi bir parti kurmadı ve siyasi çalışmayı tercih etmedi. Aksine ordu, polis ve yargı gibi devletin kurumlarına nüfuz etmeye çalışarak siyasette sağ yelpazedeki Doğru Yol Partisi, Anavatan Partisi ve Demokratik Sol Parti gibi belirli partiler veya adaylara destek vermekle yetinmiş, merhum Necmettin Erbakan ile de pek uyum içinde olmamıştır (Hac, 2013).

2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin elde ettiği başarısı partinin tek başına hükümet kurmasını sağlamıştır. Gülen cemaati bu dönemden itibaren AK Parti ile yakın ilişkiler içerisinde olmuş, Ergenekon ve Balyoz davaları ile siyasi yakınlaşmayı, Türkçe Olimpiyatları, yürütülen yardım faaliyetleri ve medyadaki etkinliği ile sosyal yakınlaşmayı sağlamıştır. Bu dönemde cemaat, kamuoyunda neredeyse herkes tarafından bilinen bir hareket olarak faaliyetlerine ağırlık vermiştir.

Gülen cemaati ile AK Parti hükümeti arasındaki yakın ilişkilere rağmen net bir güven ortamı olmamasının yanı sıra ilk önemli ayrışma 7 Şubat 2012 tarihinde meydana gelmiştir. KCK soruşturmaları kapsamında MİT Müsteşarı Hakan Fidan ve eski Müsteşar Emre Taner ve Yardımcısı Afet Güneş savcı Sadrettin Sarıkaya tarafından şüpheli sıfatı ile ifadeye çağırılmıştır. Fidan bu çağrıya uymamış, ifade vermeye gitmemiştir. Bu olay ardından MİT ve MİT Müsteşarları ile ilgili kanun değişiklikleri yapılmış, KCK soruşturması ise Sadrettin Sarıkaya'dan alınmıştır. Kanun değişiklikleri bir krizi engellemiş ancak AK Parti hükümeti ile cemaat arasındaki çizgiler belirleme başlamıştır (Habertürk, 2012a; 2012b).

Bu kriz ardından dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından bizzat dile getirilen dersane açıklaması AK Parti ile cemaat arasındaki ittifakı resmen sonlandırmıştı. Dershanelerin kapatılması kararı, kuruluşunda eğitimin ve eğitim kurumlarının önemli bir yeri olan Gülen cemaati için hem yeni öğrenci yetiştirilmesi açısından hem de ekonomik gelirlerinin kesilmesi açısından bir darbe niteliğindedir.

17-25 Aralık 2013 tarihinde yaşanan gelişmeler Gülen cemaatinin artık bir Paralel Yapı olduğunu göstermiştir. 17 Aralık 2013 tarihinde Cumhuriyet Savcısı Celal Kara 61. Hükümetin kabine üyesi dört bakan, üç bakan çocuğu, aralarında iş adamları, bürokratlar, banka müdürü ve çeşitli kamu görevlileri hakkında rüşvet, görevi kötüye kullanma, ihaleye fesat karıştırma ve kaçakçılık suçlarını işledikleri iddiası ile soruşturma başlatmıştır. Hükümet tarafından bu süre içerisinde önlemler alınmaya çalışılırken 25 Aralık soruşturması başlamıştır. Savcı Muammer Akkaş, yolsuzluk ve rüşvet iddiasıyla başlattığı soruşturma kapsamında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın oğlu Necmettin Bilal Erdoğan'ı şüpheli sıfatıyla ifadeye çağırarak üzere bir belge hazırlamış ancak Emniyet Müdürlüğü tarafından gözaltı ve arama talimatı, gerekçe ve delillerinin yetersizliği nedeniyle geri çevrilmiştir (Zaimoğlu, 2016:54 akt. <http://www.internethaber.com>).

17-25 Aralık operasyonları emniyet ve yargı işbirliğinde gerçekleştirilen küçük ama etkisi büyük bir darbe girişimi olarak nitelendirilebilir. Bu operasyonlarla birlikte Gülen cemaatinin devlet kurumları içerisinde ne ölçüde örgütlendiği, yaklaşık yarım asırdır süren yapılanmanın siyasi iktidara sahip olma niyetinde olduğu ortaya çıkmıştır. Ergenekon ve Balyoz davalarının ve 17-25 Aralık operasyonlarının aynı savcılar tarafından gerçekleştirilmesi de bunu kanıtlar niteliktedir.

4. ÖNCESİ VE SONRASI İLE 15 TEMMUZ DARBESİ

Cemaat ve tarikatlar uzun yıllar boyunca Türk toplumsal hayatının içinde yer almaktadır. Bu cemaat ve tarikatların devlet içerisindeki politika ve uygulamaları kimi zaman toplumsal düzeni sağlamaya, devletin yükünü azaltmaya yönelik iken kimi zaman da devletin bekasına zarar verecek şekilde teşkil etmiştir. Amacı her ne olursa olsun gerek Osmanlı tarihi gerekse Cumhuriyet tarihi boyunca Türkiye, tarihinde FETÖ kadar güçlü, devlet ve toplum içinde etkin bir cemaat veya tarikat yapılanmasıyla karşılaşmamıştır.

Örgüt, 80’li yıllardan itibaren devlet tarafından daha önce oluşturulmuş olan tüm devşirme mekanizmalarına nüfuz etmeye başlamış ve bu mekanizmaları kullanarak yabancılaştırma yolu ile dönüştürme stratejisi uygulamıştır. Askerî, akademik ve bürokratik seçkinler içindeki bu mekanizmalar yolu ile yaygın bir ağ sistemi oluşturmuştur (Alkan, 2016). Devlet kurumları ve yönetimi içerisinde elde ettiği bu gücü örgütün, 2012 yılından itibaren açık bir şekilde kullanmaya başlamaya yeltendiği, bir paralel devlet yapılanmasına dönüştüğü aşikârdır. Bu dönem öncesi ve sonrasında, Ergenekon ve Balyoz davaları, KPSS, ÜDS, ALES, Askeri Lise Sınavları gibi birçok önemli sınavın sorularının çalınması³, dönemin MİT Müsteşarı ve eski MİT Müsteşarı’nın ifadeye çağırılması ve 17-25 Aralık operasyonları 15 Temmuz darbe girişiminin habercisi niteliğindeki gelişmelerden sadece bir kısmıdır.

FETÖ ile mücadele açısından 17-25 Aralık operasyonları bir milat olarak kabul edilmiş, bu tarihlerden itibaren FETÖ’nün devlet kurumlarında, sosyal hayatta ve medyadaki oluşumlarının zayıflatılması politikaları izlenmiştir. Bu politikalar devam ederken 15 Temmuz 2016 gecesi saat 22.00 sıralarında İstanbul ve Ankara’nın ana caddelerinde tankların halkın içine inmesi, Boğaziçi Köprüsünün tank ve askerî araçlarla trafiğe kapatılması, helikopter ve F-16 uçaklarının alçak uçuşlara başlamaları 15 Temmuz’un Türkiye’nin yaşadığı en uzun gecelerden biri olmasına neden olmuştur.⁴

Bu gecede bir kahramanlık destanı yazan Türk milleti iradesini ortaya koymuş, egemenliğin kayıtsız şartsız milletin olduğunu kanıtlamıştır. Bu gecede 173’ü sivil, 62’si polis ve 5’i asker olmak üzere 240 şehit verilmiştir. Bu hain saldırının hemen ardından 6.319 asker, 1481 Hâkim-Savcı, 650 sivil ve 210 polis gözaltına alınmıştır (Anadolu Ajansı, 2016). Darbe girişimi şokunun atlatılmasıyla beraber Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan 20 Temmuz’da gerçekleştirilen Milli Güvenlik Kurulu (MGK) ve Bakanlar Kurulu toplantılarının ardından 3 ay süre ile Olağanüstü Hal (OHAL) ilan edildiğini duyurmuştur. OHAL ilanıyla beraber 15 Temmuz 2016 tarihinden 31 Aralık 2016 tarihine kadar 12 adet, 2017 yılı ile beraber 7 adet kanun hükmünde kararname yayınlanmıştır (www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016)(Tablo 1).

Tablo 1. 15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrası Yayımlanan Kanun Hükmünde Kararnameler

No.	Kanun Hükmünde Kararname	Yayımlanma Tarihi
1	667 sayılı KHK	23 Temmuz 2016
2	668 sayılı KHK	25 Temmuz 2016
3	669 sayılı KHK	31 Temmuz 2016
4	670 sayılı KHK	
5	671 sayılı KHK	
6	672 sayılı KHK	15 Ağustos 2016
7	673 sayılı KHK	
8	674 sayılı KHK	

³ Bkz. <http://www.memurlar.net/haber/625760/>

⁴ Bkz. <http://nant.bk.mfa.gov.tr/images/localCache/12/14319c67-a838-45a0-b9cf-9986f1484258.pdf>

No.	Kanun Hükmünde Kararname	Yayımlanma Tarihi
9	675 sayılı KHK	3 Ekim 2016
10	676 sayılı KHK	
11	677 sayılı KHK	31 Ekim 2016
12	678 sayılı KHK	
13	679 sayılı KHK	6 Ocak 2017
14	680 sayılı KHK	
15	681 sayılı KHK	23 Ocak 2017
16	682 sayılı KHK	
17	683 sayılı KHK	
18	684 sayılı KHK	
19	685 sayılı KHK	

27 Temmuz 2016 tarihinden bu yana çıkarılan 11 KHK ile ihraç ve iade listeleri yayınlanmıştır. Bu ihraç listelerinin 98.459'u kamu personeli, 4.092'si hâkim ve savcılardır. 2 Mayıs 2017 tarihi itibarıyla toplamda 102.551 personel ihraç edilmiştir. En çok ihraç kararı, 33.955 kişi ile Millî Eğitim Bakanlığı'nda gerçekleşmiştir. Millî Eğitim Bakanlığı ardından 20.683 kişi ile Emniyet gelmektedir. Bu kurumların yanı sıra Anayasa Mahkemesi, HSYK ve Bakanlıklardan çok sayıda kamu personeli ihraç edilmiştir. KHK'larla ihraç edilenlerin arasında yurtdışında yüksek lisans ve doktora amacıyla burslu bulunan birçok öğrencinin de ilişkisinin kesildiği bilinmektedir (www.memurlar.net/haber).

OHAL devam ederken yeni bir KHK ile yeni ihraç veya göreve iadelerin yaşanması durumuna karşı diğer kurumlardan ihraç edilenlerin net sayıları çalışmanın kısıtlılığının bir parçası olarak paylaşılamamıştır. Tüm ihraç edilenler arasında akademisyenlerin %5'lik bir paya, Millî Eğitim Bakanlığı içerisinde ise yaklaşık %15'lik bir paya sahip olduğunu belirtmek çalışmanın önemini vurgular niteliktedir.

Yine Kanun Hükmünde Kararnameler kapsamında Eylül 2016 itibarıyla örgüte ait okul ve dershanelerin yanı sıra finansal kaynak sağlayan toplam 2341 kurum ve kuruluş kapatılmıştır (Star, 2016). Eylül 2016 sonrasında ise yayımlanan 11 Kanun Hükmünde Kararname ile FETÖ'ye ait ve bağlantısı olduğu tespit edilen çok sayıda kurum ve kuruluş yine kapatılmıştır.

5. BULGULAR

15 Temmuz 2016 gecesi yaşananlar Türk siyasi, askeri ve sosyal hayatını derinden etkilemiştir. Bu tarihten itibaren Türkiye Cumhuriyeti Devleti yeniden yapılandırılmaya başlanmış, FETÖ ve uzantılarına dair devlet kurumlarında en ufak bir iz bırakılmayacak şekilde çalışmalara başlanmış ve bu çalışmalar halen devam etmektedir. Çalışmanın bu kısmında 667, 672, 675, 677 ve 679 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnameler⁵ (KHK) baz alınarak FETÖ terör örgütünün Türkiye akademi dünyasındaki manzarası, ihraç edilen akademik

⁵ Bkz. 667 sayılı KHK <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler>

Bkz. 672 sayılı KHK <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/09/20160901M1-1.htm>

Bkz. 675 sayılı KHK <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/09/20160901M1-1.htm>

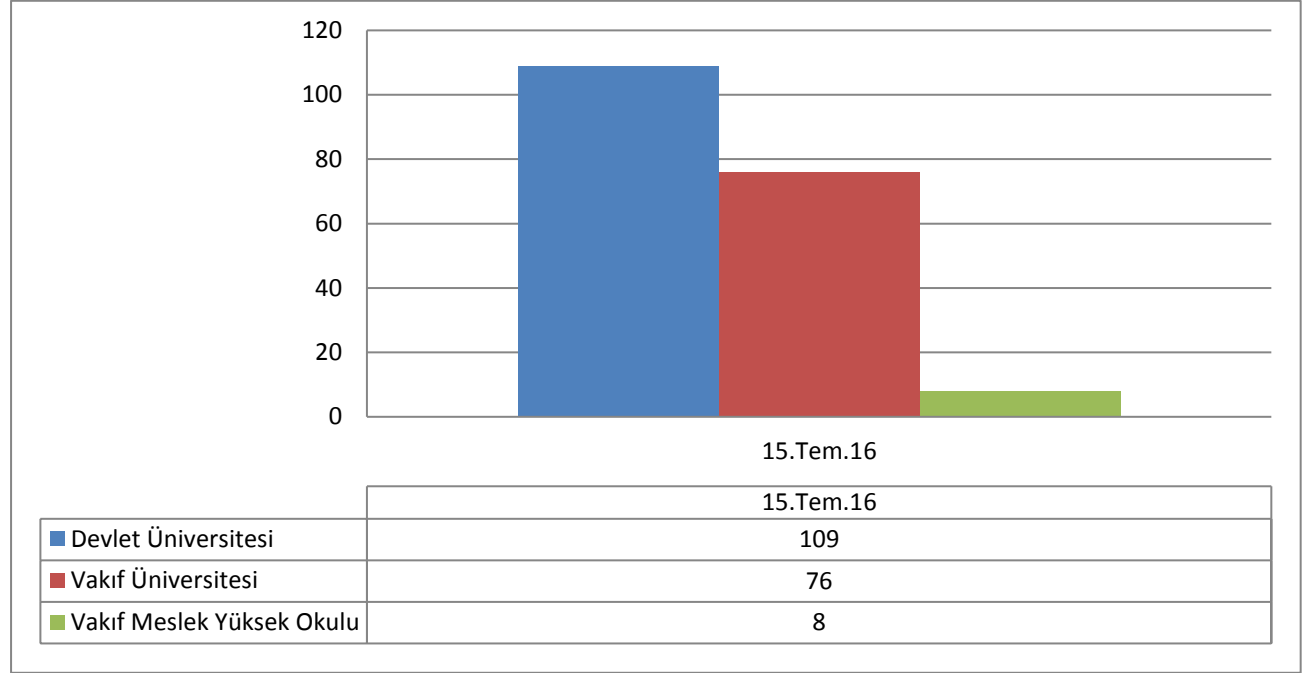
Bkz. 677 sayılı KHK <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/11/20161122-1.htm>

Bkz. 679 sayılı KHK <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/01/20170106M1-1.htm>

personellerin profilleri, hangi birimlerde, alanlarda ve anabilim dallarında yoğunlaştıkları ve buldukları üniversitelerin profilleriyle birlikte sayısal veriler ışığında sunulacaktır.

15 Temmuz 2016 öncesinde Türkiye’de 109’u devlet, 76’sı vakıf ve 8’i meslek yüksekokulu olmak üzere 193 üniversite bulunmaktaydı. Bu üniversiteler ise görev yapan 146.124 akademisyen bulunmaktaydı (Tablo 3).

Tablo 3. 15 Temmuz 2016 Öncesi ve Sonrası Türkiye’de Üniversite Sayısı



15 Temmuz 2016 sonrası Türk halkı ve ülke yönetenleri ülke olarak darbe girişimi şokunu atlattıktan sonra Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan 20 Temmuz’da gerçekleştirilen Milli Güvenlik Kurulu (MGK) ve Bakanlar kurulu ardından 3 ay süre ile Olağanüstü Hal (OHAL) ilan edildiğini duyurmuştur. OHAL ilanından 2 gün sonra 22 Temmuz 2016 tarihinde 667 sayılı ilk KHK ile 10 farklı şehirdeki 15 vakıf üniversitesi kapatılmıştır. Yine bu 15 vakıf üniversitesinde görev yapan 2808 akademisyenin görevine son verilmiştir. 22 Temmuz 2016 tarihinde çıkarılan ilk KHK ardından 18 KHK daha çıkarılmıştır. Bu 18 KHK’nın 4’ünde ihraç edilen akademik personeller yer almaktadır. Bunlar, 1 Eylül 2016 tarihinde çıkarılan 672 sayılı KHK, 29 Ekim 2016 tarihinde çıkarılan 675 sayılı KHK, 22 Kasım 2016 tarihinde çıkarılan 677 sayılı KHK ve 6 Ocak 2017 tarihinde çıkarılan 679 sayılı KHK’dır. Bu KHK’lar ile sırasıyla 2346, 1262, 242 ve 631 akademisyen toplamda 4481 akademisyen üniversitedeki görevlerinden ihraç edilmiştir. Yine bu KHK’lar kapsamında 53 akademisyen göreve iade edilmiştir. Bu noktada belirtilen KHK’lar kapsamında toplamda devlet üniversitelerinden (6’sı vakıf üniversitelerinden olmak üzere) 4428 akademisyen ihraç edilmiştir. Kapatılan üniversitelerdeki görevine son verilen akademisyenlerin yanı sıra ihraç edilen 4428 akademisyenle beraber Türkiye’de devlet ve vakıf üniversitelerinden 7236 akademisyenin görevine son verilmiştir. Bu rakam 15 Temmuz öncesinde Türkiye’de görevde bulunan akademisyenlerin yaklaşık %5’inin ihraç edildiğini göstermektedir.

Tablo 4. 15 Temmuz 2016 Sonrası Türkiye’de Üniversite ve Akademisyen Sayısı

Kapatılan Üniversite Sayısı	667 Sayılı KHK				
	15				
İhraç Edilen Akademisyen Sayısı	672 Sayılı KHK	675 Sayılı KHK	677 Sayılı KHK	679 Sayılı KHK	Kapatılan Üniversitelerdeki Akademisyen Sayısı
	2346	1262	242	631	2808
	4481				2808
Göreve İade Edilen Akademisyen Sayısı	53				
TOPLAM	7236				

15 Temmuz 2016 sonrası devlet üniversitelerinden yalnızca 5 üniversite haricinde (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi, Erzurum Teknik Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi ve Türkiye Uluslararası İslam, Bilim ve Teknoloji Üniversitesi) tüm devlet üniversitelerinden akademisyen ihraç edilmiştir. Bu üniversitelerden hangi KHK ile ne kadar akademisyen ihraç edildiği Tablo 5’de sunulmuştur. Bu tabloda en çok ihraç edilen akademisyenin Süleyman Demirel Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Gazi Üniversitesi gibi köklü üniversitelerden olması ve yine ihraç sayısına göre önde gelen üniversitelerin Büyükşehir Belediyesi statüsüne sahip illerde bulunması dikkat çekmektedir (Tablo 5). Tabloda verilen rakamlar göreve iade edilen akademisyenlerin de değerlendirmeye dahil edilmesiyle oluşturulmuştur.

Tablo 5. Üniversite ve KHK Bazında İhraç Edilen Akademisyen Sayısı ve Üniversiteleri

ÜNİVERSİTE VE KHK BAZINDA İHRAÇ EDİLEN AKADEMİSYEN SAYISI VE ÜNİVERSİTELERİ						
NO	ÜNİVERSİTE ADI	672 SAYILI KHK	675 SAYILI KHK	677 SAYILI KHK	679 SAYILI KHK	TOPLAM
1	Süleyman Demirel Üniversitesi	21	74	-	98	193
2	İstanbul Üniversitesi	168	17	-	5	190
3	Gazi Üniversitesi	107	-	33	25	165
4	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	67	-	59	16	142
5	Pamukkale Üniversitesi	56	85	-	-	141
6	(Manisa) Celal Bayar Üniversitesi	110	17	-	3	130
7	Erciyes Üniversitesi	70	18	-	28	116
8	Atatürk Üniversitesi	26	29	-	58	113
9	Selçuk Üniversitesi	53	34	-	22	109
10	Dicle Üniversitesi	-	100	7	1	108
11	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	16	23	52	16	107
12	Gaziantep Üniversitesi	92	13	-	-	105
13	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi	10	70	-	32	102
14	Mustafa Kemal Üniversitesi	43	51	5	1	100
15	Akdeniz Üniversitesi	40	-	9	48	97
16	Afyon Kocatepe Üniversitesi	54	-	14	20	88
17	Sakarya Üniversitesi	38	43	3	1	85
18	Bozok Üniversitesi	44	37	-	1	82

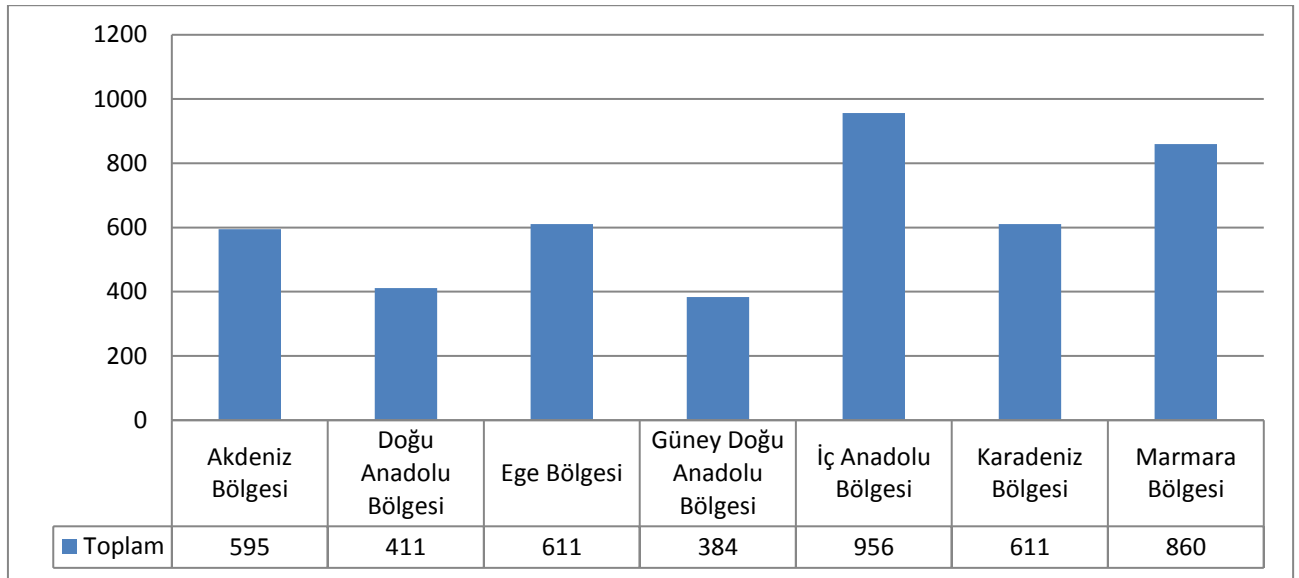
ÜNİVERSİTE VE KHK BAZINDA İHRAÇ EDİLEN AKADEMİSYEN SAYISI VE ÜNİVERSİTELERİ						
NO	ÜNİVERSİTE ADI	672 SAYILI KHK	675 SAYILI KHK	677 SAYILI KHK	679 SAYILI KHK	TOPLAM
19	Kırıkkale Üniversitesi	19	35	-	15	69
20	Abant İzzet Baysal Üniversitesi	40	29	-	-	69
21	Hacettepe Üniversitesi	64	-	-	-	64
22	Bülent Ecevit Üniversitesi	32	25	5	2	64
23	Dumlupınar Üniversitesi	32	-	-	29	61
24	Balıkesir Üniversitesi	54	6	-	-	60
25	Marmara Üniversitesi	45	12	-	2	59
26	İnönü Üniversitesi	18	37	-	-	55
27	Necmettin Erbakan Üniversitesi	39	11	-	1	51
28	Harran Üniversitesi	50	-	-	-	50
29	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi	31	-	18	1	50
30	Yıldız Teknik Üniversitesi	15	28	5	-	48
31	Karabük Üniversitesi	41	-	-	6	47
32	Kocaeli Üniversitesi	39	-	2	6	47
33	Adnan Menderes Üniversitesi	22	23	-	1	46
34	Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi	44	-	-	-	44
35	Düzce Üniversitesi	39	5	-	-	44
36	Aksaray Üniversitesi	19	20	3	-	42
37	Adıyaman Üniversitesi	39	2	-	-	41
38	Erzincan Üniversitesi	24	15	-	2	41
39	Yalova Üniversitesi	28	13	-	-	41
40	Gaziosmanpaşa Üniversitesi	19	21	-	-	40
41	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi	14	23	2	-	39
42	Fırat Üniversitesi	25	9	-	4	39
43	Hitit Üniversitesi	23	6	7	3	39
44	Mardin Artuklu Üniversitesi	20	1	-	16	38
45	Yüzüncü Yıl Üniversitesi	7	18	-	12	37
46	Namık Kemal Üniversitesi	36	-	-	-	36
47	Tunceli(Munzur) Üniversitesi	11	9	-	16	36
48	Ankara Üniversitesi	21	3	-	21	35
49	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	14	17	-	3	34
50	Niğde (Ömer Halisdemir) Üniversitesi	23	9	-	1	33
51	Bartın Üniversitesi	-	32	-	1	33
52	Cumhuriyet Üniversitesi	7	25	-	-	32
53	Ege Üniversitesi	15	5	-	9	29
54	İstanbul Medeniyet Üniversitesi	20	8	-	-	28
55	Uludağ Üniversitesi	12	1	-	15	28
56	Dokuz Eylül Üniversitesi	1	11	-	15	27
57	Çankırı Karatekin Üniversitesi	-	13	-	13	26
58	Siirt Üniversitesi	23	2	-	-	25
59	Sinop Üniversitesi	11	10	-	3	24
60	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	3	17	-	2	22
61	Bingöl Üniversitesi	-	16	-	5	21
62	Anadolu Üniversitesi	13	7	-	-	20
63	Kırklareli Üniversitesi	13	6	-	1	20
64	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	12	-	-	7	19
65	Gümüşhane Üniversitesi	17	-	-	-	17

ÜNİVERSİTE VE KHK BAZINDA İHRAÇ EDİLEN AKADEMİSYEN SAYISI VE ÜNİVERSİTELERİ						
NO	ÜNİVERSİTE ADI	672 SAYILI KHK	675 SAYILI KHK	677 SAYILI KHK	679 SAYILI KHK	TOPLAM
66	Karadeniz Teknik Üniversitesi	15	-	-	2	17
67	Gebze Teknik Üniversitesi	10	1	5	-	16
68	Abdullah Gül Üniversitesi	12	3	-	-	15
69	Ordu Üniversitesi	4	2	-	8	14
70	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	3	10	-	1	14
71	Bayburt Üniversitesi	12	2	-	-	14
72	Kastamonu Üniversitesi	-	11	1	2	14
73	Kafkas Üniversitesi	10	-	-	4	14
74	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi	13	-	-	-	13
75	Uşak Üniversitesi	7	6	-	-	13
76	İstanbul Teknik Üniversitesi	12	-	-	1	13
77	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	9	3	-	-	12
78	Giresun Üniversitesi	6	4	-	2	12
79	Iğdır Üniversitesi	-	9	-	3	12
80	Bitlis Eren Üniversitesi	2	8	-	1	11
81	Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi	9	-	-	2	11
82	Trakya Üniversitesi	1	5	-	5	11
83	Ahi Evran Üniversitesi	10	-	-	-	10
84	Artvin Çoruh Üniversitesi	6	4	-	-	10
85	Hakkari Üniversitesi	-	10	-	-	10
86	Çukurova Üniversitesi	4	5	-	1	10
87	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi	3	-	5	2	10
88	Şırnak Üniversitesi	6	-	-	2	8
89	İskenderun Teknik Üniversitesi	3	3	-	2	8
90	Amasya Üniversitesi	5	-	1	1	7
91	Mersin Üniversitesi	4	2	-	1	7
92	Muş Alparslan Üniversitesi	3	1	1	1	6
93	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi	6	-	-	-	6
94	Orta Doğu Teknik Üniversitesi	-	6	-	-	6
95	Türk Alman Üniversitesi	1	5	-	-	6
96	İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü	5	-	-	-	5
97	Ardahan Üniversitesi	4	-	-	-	4
98	Bursa Teknik Üniversitesi	4	-	-	-	4
99	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi	2	1	1	-	4
100	Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi	-	2	-	-	2
101	Batman Üniversitesi	1	1	-	-	2
102	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	2	-	-	-	2
	İstanbul Gelişim Üniversitesi*	-	-	-	2	2
103	Galatasaray Üniversitesi	-	1	-	-	1
104	Işık Üniversitesi*	-	1	-	-	1
105	Yeditepe Üniversitesi*	-	1	-	-	1
106	Maltepe Üniversitesi*	1	-	-	-	1
107	İstanbul Bilim Üniversitesi*	-	-	-	1	1
GENEL TOPLAM		2307	1252	238	631	4428

Yine Tablo 5’de görüldüğü üzere 102 devlet üniversitesinin yanında 5 vakıf üniversitesinden de ihraç gerçekleştirilmiştir. Vakıf üniversiteleriyle ilgili diğer bir husus ise 15 Temmuz sonrası 667 sayılı KHK ile kapatılan vakıf üniversitelerinin kampüs ve binaları çevre üniversitelere devredilmiş, kimi üniversiteler ise (İzmir Bakırçay ve İzmir Demokrasi Üniversiteleri) 15 Temmuz sonrası kurulan üniversitelere tahsis edilmiş olmasıdır⁶.

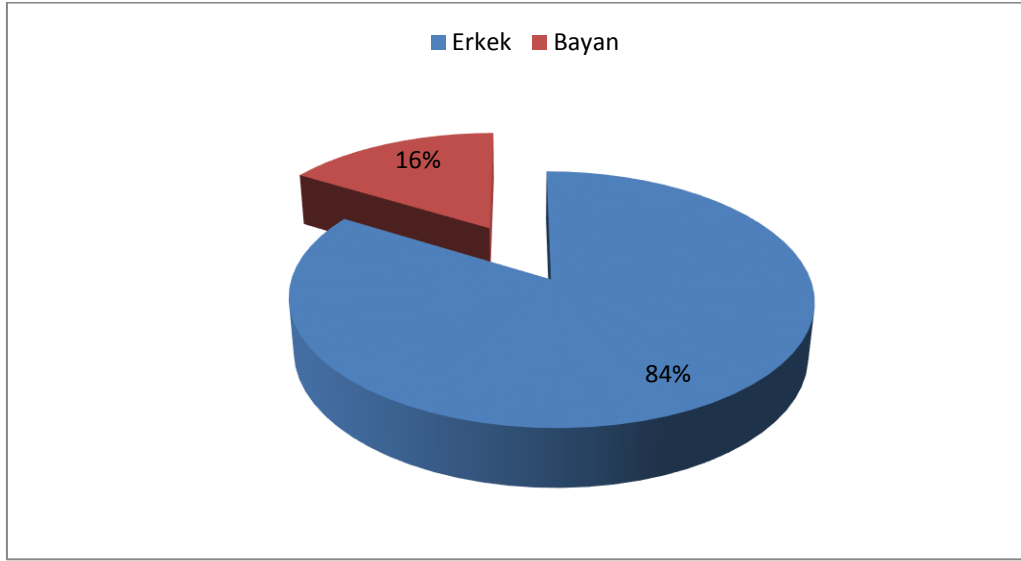
Tablo 6 incelendiğinde ihraç edilen akademisyen sayılarının İç Anadolu ve Marmara Bölgelerinde önde geldiği göze çarpmaktadır. Bu sayıları sırasıyla Ege, Karadeniz ve Akdeniz Bölgeleri takip etmektedir. İhraç edilen akademisyen sayılarının bölgelerin gelişmişlik düzeyi ve sahip olduğu stratejik önemle doğru orantılı olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra *adliye ve mülkiyenin* merkezi sayılabilecek Ankara ve İstanbul illerinin önde gelen coğrafi bölge sınırlarının içerisinde olması dikkat çeken diğer bir husustur.

Tablo 6. İhraç Edilen Akademisyen Coğrafi Bölgelere Göre Durumu



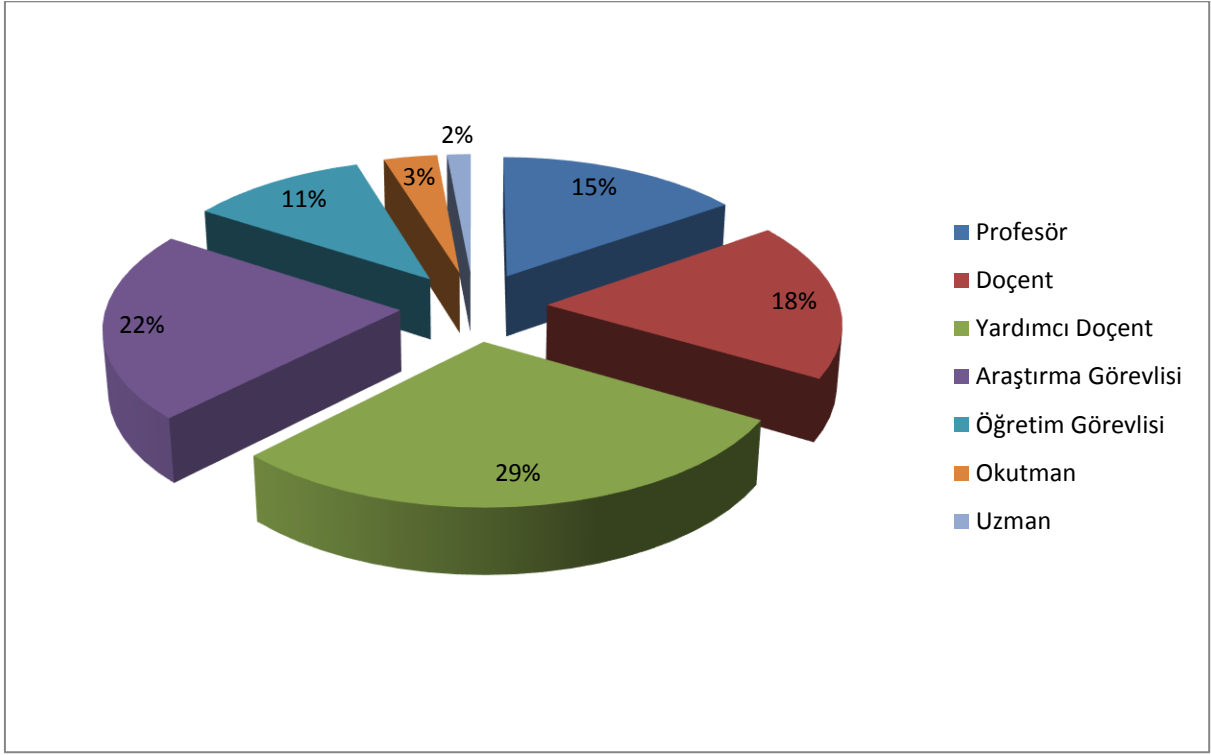
İhraç edilen akademisyenlerin profilleri incelendiğinde ihraç edilen 4428 akademisyenin %84’ü erkek, %16’sı kadın olduğu görülmektedir. Her ne kadar araştırma sırasında cinsiyetlerin tamamı tespit edilmeye çalışılsa da “her iki cinsde de uyan (unisex)” isimlerin olabileceğinden dolayı rakamlardan ziyade yüzdelerle değerlendirilmesi faydalı olacaktır. Bu yüzdeler incelendiğinde ise örgütün akademideki kadrolaşmasının büyük ölçüde erkekler üzerinden gerçekleştiği görülmektedir (Grafik 1). Türkiye’deki akademisyenlerin %43’ünün kadın olduğunu da değerlendirmemiz içine alırsak bu farkın önemi daha iyi anlaşılacaktır (YÖK, 2016).

⁶ Bkz. <http://www.hurriyet.com.tr/tabela-degisecek-40178199>

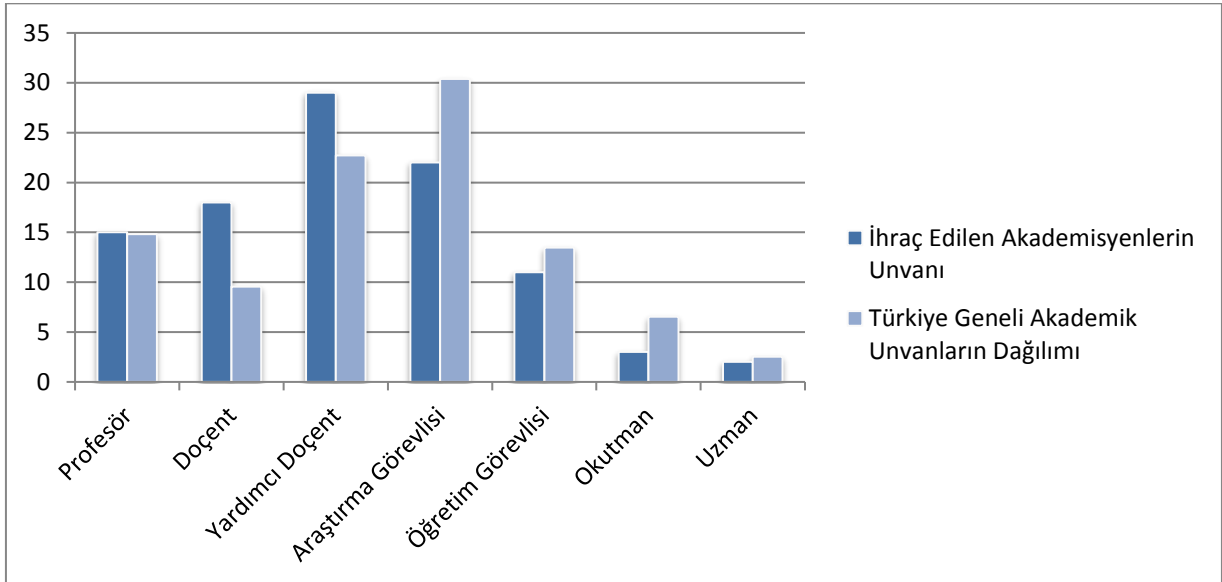
Grafik 1. İhraç Edilen Akademisyenlerin Cinsiyet Durumu

İhraç edilen akademisyenlerin unvanları bakımından incelendiğinde karşımıza 7 farklı unvan çıkmaktadır. Bu unvanlardan Yardımcı Doçent Doktor unvanının diğer unvanlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Yine oran olarak Türkiye genelindeki Yardımcı Doçent Doktor ve Doçent Doktor unvanından daha fazla olması örgütün bu unvanlar üzerinde yoğunlaştığı kanaatini doğrular. Ancak örgütün 1990-2010 yılları arası en aktif ve güçlü dönemini yaşamış olması bu manzaranın tesadüf olmadığını açıklamaktadır. Çünkü 1990-2010 yılları arası örgüte dâhil olmuş birisinin Türkiye’de akademik kariyer süreci göz önüne alındığında 2016 yılında Yardımcı Doçent Doktor veya Doçent Doktor unvanına ulaşması diğer unvanlara göre daha muhtemeldir. Yine Araştırma Görevlisi unvanı da örgütün sahip olduğu etkinlikle doğru orantılı olduğu görülmektedir. Araştırma Görevlisi akademisyenlik kariyerin ilk basamaklarından biridir. Her ne kadar örgüt aktif olduğu alanlarda etkinliğini devam ettirse de 2012 yılında örgüt ile hükümet arasındaki ayrışmayı göz önüne alırsak 2016 yılına kadar geçen bu 4 yıllık süreçte örgüt mensuplarının akademik kadroya alınmaması ihtimali Araştırma Görevlisi unvanına sahip ihraç edilen akademisyenlerin Türkiye geneli yüzdesinin altında bir istatistik sonucu doğurmaktadır. Öğretim görevlisi unvanı için Doçent ve Yardımcı Doçent unvanlarıyla paralel bir duruma sahip olduğu söylenebilir, bu yüzden az da olsa Türkiye geneli istatistiklerine göre daha yüksek bir istatistiğe sahiptir. Profesör, Okutman ve Uzman unvanlarına sahip akademisyenler ise Türkiye ortalaması bir yüzdeye sahiptir. Bu durum Profesörlük unvanının Türkiye akademik kariyer süreci göz önüne alındığında yaş itibari ile örgüt içinde yetişmiş olma olasılığının düşük olması ile açıklanabilir. Uzman ve Okutman unvanları için de yönetimde aktif bir rol oynamayan unvanlar olduğu için örgüt tarafından yoğunlaşmayı tercih etmemiş olabilir (Grafik 2).

Grafik 2. İhraç Edilen Akademisyen Unvan Durumu



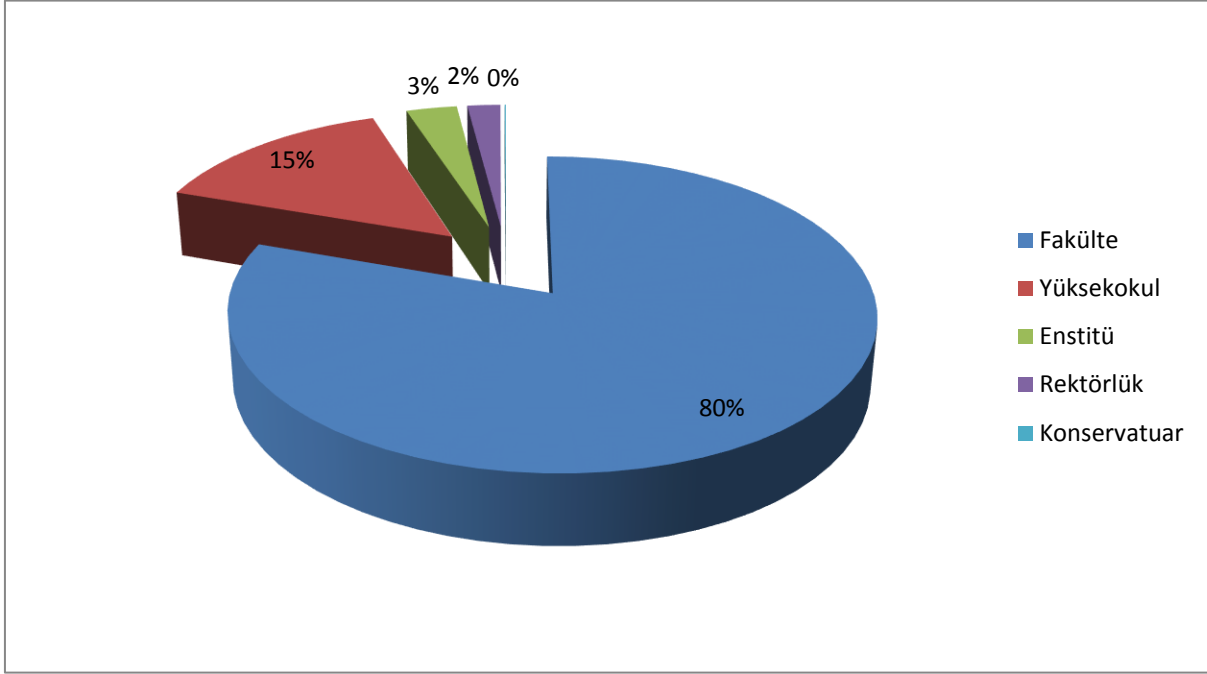
Tablo 7. İhraç Edilen Akademisyenlerin Unvan Dağılımının Türkiye Geneli Akademisyenlerin Unvan Dağılımı ile Karşılaştırılması



(Kaynak: <https://istatistik.yok.gov.tr/>)

FETÖ soruşturması kapsamında ihraç edilen akademisyenlerin %80 gibi yüksek bir oranı fakültelerde, %15'i yüksekokullarda, %3'ü enstitülerde ve %2'si ise rektörlükte görev yapmaktaydı. Türkiye geneli birimlerin sayısına bakılırsa örgütün daha çok fakültelerde yoğunlaştığı görülmektedir (Grafik 3).

Grafik 3. Birimlerine Göre İhraç Edilen Akademisyen Sayısı



Tablo 8. İhraç Edilen Akademisyenlerin Buldukları Enstitüler ve Sayıları

ENSTİTÜ	SAYISI	ENSTİTÜ	SAYISI
Sosyal Bilimler Enstitüsü	49	Fen Bilimleri Enstitüsü	25
Eğitim Bilimleri Enstitüsü	15	Sağlık Bilimleri Enstitüsü	13
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü	13	Türkiye'de Yaşayan Diller Enstitüsü	5
Türkiyat Araştırma Enstitüsü	4	Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü	2
Adli Tıp Enstitüsü	1	Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü	1
Enerji Enstitüsü	1	Gastroenteroloji Enstitüsü	1
Avrupa Birliği Enstitüsü	1	Nanoteknoloji Enstitüsü	1
Halk Sağlığı Enstitüsü	1	Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsü	1
Uluslararası Biyotıp ve Genom Enstitüsü	1		
TOPLAM		134	

Tablo 9. İhraç Edilen Akademisyenlerin Buldukları Yüksekokullar ve Sayıları

YÜKSEKOKUL	SAYISI	YÜKSEKOKUL	SAYISI
Meslek Yüksekokulu	368	Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu	67
Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu	57	Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu	47
Yabancı Diller Yüksekokulu	41	Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulu	11
Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu	13	Sivil Havacılık Meslek Yüksekokulu	1
Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Yüksekokulu	3	Sağlık Yüksekokulu	11
Adalet Meslek Yüksekokulu	9	Sivil Havacılık Yüksekokulu	4
Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu	3	Bankacılık ve Sigortacılık Yüksekokulu	2
Termal Meslek Yüksekokulu	2	Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik Yüksekokulu	2
Turizm ve Otel İşletmeciliği Meslek Yüksekokulu	1	Maden Meslek Yüksekokulu	1
Tarım Meslek Yüksekokulu	1	Denizcilik Meslek Yüksekokulu	1
Uzaktan Eğitim Meslek Yüksek Okulu	1	Turizm ve Otelcilik Yüksekokulu	1
TOPLAM		647	

İhraç edilen akademisyenlerin buldukları birimlere göre çıkarılan rakamlar Tablo 8, Tablo 9 ve Tablo 10’da sunulmuştur. Bu tablolarda 1148 ihraç edilen akademisyenle Tıp Fakültesi dikkat çekmektedir. Türkiye’de Tıp Fakülteleri üniversite giriş sınavlarında en yüksek puanla kapatan bölümlerin başında gelmektedir. Örgüt üyelerinin böyle bir alanda bu kadar yüksek sayıda bulunması “aklı olan ancak iradesi olmayan” bireyler olduğuna ulaşabiliriz. Bu durum örgütün eğitime verdiği önem ve fakir ama yetenekli zeki çocuklar üzerinden amaçlarını gerçekleştirme gayretinin bir sonucudur. Tıp Fakülteleri ve doktorluk mesleği devşirme sürecinin sürdürülebilirliği açısından önemli bir reklam olanağı sunmuştur. Sosyal Bilimler ve Fen Bilimleri alanlarına bakıldığında her iki alanda da sayılabilecek Fen-Edebiyat Fakülteleri, Mühendislik Fakülteleri, İktisadi ve İdari Bilimler Fakülteleri ve Eğitim Fakülteleri ihraç edilen akademisyen sayısına göre önde gelen bölümlerdir. İhraç edilen akademisyenler Sosyal Bilimler, Fen Bilimleri ve Sağlık Bilimleri alanlarında yaklaşık oranlarda seyretse de en çok ihraç 1641 akademisyen ile Sosyal Bilimler alanında gerçekleştirilmiştir. Bu alanda sayının yüksek olması *adliye ve mülkiyeye* giden yolun Sosyal Bilimlere alanındaki akademik kurumlardan geçtiği şeklinde yorumlanabilir (Grafik 4).

Tablo 10. İhraç Edilen Akademisyenlerin Buldukları Fakülteler, Alanları ve Sayıları

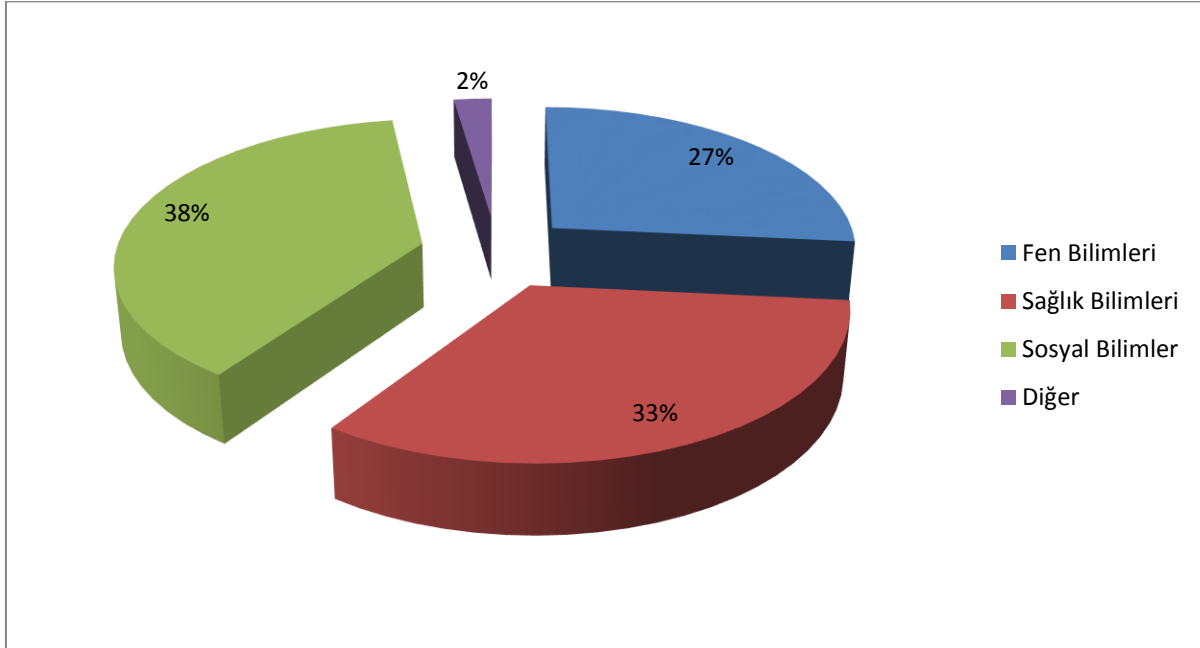
ALANI	BİRİM	BİRİMİ	SAYISI
Fen Bilimleri	Mühendislik Fakültesi	<i>Fakülte</i>	335
	Fen-Edebiyat Fakültesi	<i>Fakülte</i>	173
	Meslek Yüksekokulu	<i>Yüksekokul</i>	170
	Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu	<i>Yüksekokul</i>	67
	Fen Fakültesi	<i>Fakülte</i>	67
	Teknoloji Fakültesi	<i>Fakülte</i>	60
	Ziraat Fakültesi	<i>Fakülte</i>	57
	Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi	<i>Fakülte</i>	45
	Fen Bilimleri Enstitüsü	<i>Enstitü</i>	25
	Orman Fakültesi	<i>Fakülte</i>	20
	Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi	<i>Fakülte</i>	17
	Su Ürünleri Fakültesi	<i>Fakülte</i>	14
	Elektrik-Elektronik Fakültesi	<i>Fakülte</i>	12
	Mimarlık Fakültesi	<i>Fakülte</i>	11
	Teknik Eğitim Fakültesi	<i>Fakülte</i>	10
	Deniz Bilimleri ve Teknoloji Fakültesi	<i>Fakülte</i>	9
	Kimya-Metalürji Fakültesi	<i>Fakülte</i>	8
	İnşaat Fakültesi	<i>Fakülte</i>	5
	Bilgisayar ve Bilişim Bilimleri Fakültesi	<i>Fakülte</i>	5
	Doğa Bilimleri, Mimarlık ve Mühendislik Fakültesi	<i>Fakülte</i>	4
	Sanat ve Tasarım Fakültesi	<i>Fakülte</i>	3
	Denizcilik Fakültesi	<i>Fakülte</i>	3
	Mimarlık ve Tasarım Fakültesi	<i>Fakülte</i>	3
	Havacılık ve Uzay Bilimleri Fakültesi	<i>Fakülte</i>	3
	Tarım Bilimleri ve Teknolojileri Fakültesi	<i>Fakülte</i>	2
	Ulaştırma ve Lojistik Fakültesi	<i>Fakülte</i>	2
	Makine Fakültesi	<i>Fakülte</i>	2
	Gemi İnşaatı ve Denizcilik Fakültesi	<i>Fakülte</i>	2
	Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi	<i>Fakülte</i>	1
	Ziraat ve Doğa Bilimleri Fakültesi	<i>Fakülte</i>	1
Deniz Bilimleri Fakültesi	<i>Fakülte</i>	1	
Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsü	<i>Enstitü</i>	1	
Enerji Enstitüsü	<i>Enstitü</i>	1	
Nanoteknoloji Enstitüsü	<i>Enstitü</i>	1	
Denizcilik Meslek Yüksekokulu	<i>Yüksekokul</i>	1	
Maden Meslek Yüksekokulu	<i>Yüksekokul</i>	1	
Tarım Meslek Yüksekokulu	<i>Yüksekokul</i>	1	
Ara Toplam	1143		
Sağlık Bilimleri	Tıp Fakültesi	<i>Fakülte</i>	1148
	Diş Hekimliği Fakültesi	<i>Fakülte</i>	117
	Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu	<i>Yüksekokul</i>	57
	Veteriner Fakültesi	<i>Fakülte</i>	33
	Sağlık Bilimleri Fakültesi	<i>Fakülte</i>	30
	Sağlık Bilimleri Enstitüsü	<i>Enstitü</i>	13
	Sağlık Yüksekokulu	<i>Yüksekokul</i>	11
	Eczacılık Fakültesi	<i>Fakülte</i>	8

ALANI	BİRİM	BİRİMİ	SAYISI
	Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Yüksekokulu	<i>Yüksekokul</i>	3
	Termal Meslek Yüksekokulu	<i>Yüksekokul</i>	2
	Gastroenteroloji Enstitüsü	<i>Enstitü</i>	1
	Halk Sağlığı Enstitüsü	<i>Enstitü</i>	1
Ara Toplam		1424	
Sosyal Bilimler	Eğitim Fakültesi	<i>Fakülte</i>	344
	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	<i>Fakülte</i>	324
	İlahiyat Fakültesi	<i>Fakülte</i>	155
	Fen-Edebiyat Fakültesi	<i>Fakülte</i>	137
	Meslek Yüksekokulu	<i>Yüksekokul</i>	130
	Edebiyat Fakültesi	<i>Fakülte</i>	107
	Hukuk Fakültesi	<i>Fakülte</i>	101
	Sosyal Bilimler Enstitüsü	<i>Enstitü</i>	49
	Yabancı Diller Yüksekokulu	<i>Yüksekokul</i>	41
	İşletme Fakültesi	<i>Fakülte</i>	36
	Siyasal Bilgiler Fakültesi	<i>Fakülte</i>	29
	İletişim Fakültesi	<i>Fakülte</i>	28
	Eğitim Bilimleri Enstitüsü	<i>Enstitü</i>	15
	Güzel Sanatlar Fakültesi	<i>Fakülte</i>	15
	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü	<i>Enstitü</i>	13
	Turizm Fakültesi	<i>Fakülte</i>	12
	İslami İlimler Fakültesi	<i>Fakülte</i>	11
	Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulu	<i>Yüksekokul</i>	11
	Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu	<i>Yüksekokul</i>	11
	Adalet Meslek Yüksekokulu	<i>Yüksekokul</i>	9
	Temel Bilimler Fakültesi	<i>Fakülte</i>	9
	İktisat Fakültesi	<i>Fakülte</i>	8
	Türkiyat Araştırma Enstitüsü	<i>Enstitü</i>	4
	Yönetim Bilimleri Fakültesi	<i>Fakülte</i>	4
	İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi	<i>Fakülte</i>	4
	Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi	<i>Fakülte</i>	3
	Sivil Havacılık Yüksekokulu	<i>Yüksekokul</i>	3
	Spor Bilimleri Fakültesi	<i>Fakülte</i>	3
	Açık Öğretim Fakültesi	<i>Fakülte</i>	3
	İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi	<i>Fakülte</i>	2
	Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi	<i>Fakülte</i>	2
	Bankacılık ve Sigortacılık Yüksekokulu	<i>Yüksekokul</i>	2
	Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü	<i>Enstitü</i>	2
	Uygulamalı Bilimler Fakültesi	<i>Fakülte</i>	2
	İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi	<i>Fakülte</i>	2
	Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik Yüksekokulu	<i>Yüksekokul</i>	2
	Spor Bilimleri Fakültesi	<i>Fakülte</i>	1
	Kültür ve Sosyal Bilimler Fakültesi	<i>Fakülte</i>	1
	Eğitim Bilimleri Fakültesi	<i>Fakülte</i>	1
	Avrupa Birliği Enstitüsü	<i>Enstitü</i>	1
Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü	<i>Enstitü</i>	1	
Turizm ve Otel İşletmeciliği Meslek Yüksekokulu	<i>Yüksekokul</i>	1	

ALANI	BİRİM	BİRİMİ	SAYISI
	Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu	Yüksekokul	1
	Sivil Havacılık Meslek Yüksekokulu	Yüksekokul	1
Ara Toplam		1641	
Diğer	Meslek Yüksekokulu	Yüksekokul	88
	Belirtilmemiş	-	2

Tablo 10 oluşturulurken kurumların Rektörlük biriminde çalışan Uzman unvanına sahip akademisyenleri dâhil edilmemiştir. Bunun yanı sıra Devlet Konservatuarı bölümünden ihraç edilen 3 kişi yine tabloya dahil edilmemiştir. Bölüm ve Anabilim Dalı belirtilmeyen 88 Meslek Yüksek okulu ve bağlı olduğu Fakülte, Bölüm ve Anabilim Dalı belirtilmeyen 2 kişi *Diğer* kategorisi altında belirtilmiştir. Tablodaki rakamların ihraç edilen akademisyen sayıları ile paralel olmaması bu sebeplere dayanmaktadır.

Grafik 4. İhraç Edilen Akademisyenlerin Bilim Alanlarına Göre Dağılımı



Bu tablolarda dikkat çeken diğer bir husus İlahiyat Fakülteleridir⁷. Bir “dini cemaat” olarak kurulan örgüte ait akademisyenlerin ihraç edilen akademisyenler arasında %4'lük gibi bir orana sahip olması birçok şeyi anlatmaktadır. Sadece bu istatistikle bile örgütün amacının bir dini cemaat olmaktan farklı olduğu ortaya çıkmaktadır. İslam dini ve değerlerinin örgüt tarafından bir istismar aracı olarak kullanıldığı aşikârdır. Tıp Fakültesinden sonra örgüt üyelerinin İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi ve türevleri (Siyasal Bilgiler Fakültesi, Yönetim Bilimleri Fakültesi vb.) fakültelerde yoğunlaşmış olması Türkiye Cumhuriyeti üzerinde kötü emellere sahip olduğu tezini kanıtlar niteliktedir. Zira bu fakültelerden mezun olanlar kaymakamlık, müfettişlik ve idari yargı hakimliği gibi üst bürokratik pozisyonlarda görev almaktadır.

⁷ İslami İlimler Fakültesi ve Sosyal Bilimler Enstitüsündeki ilahiyatçılar değerlendirmeye dahil edilmiştir.

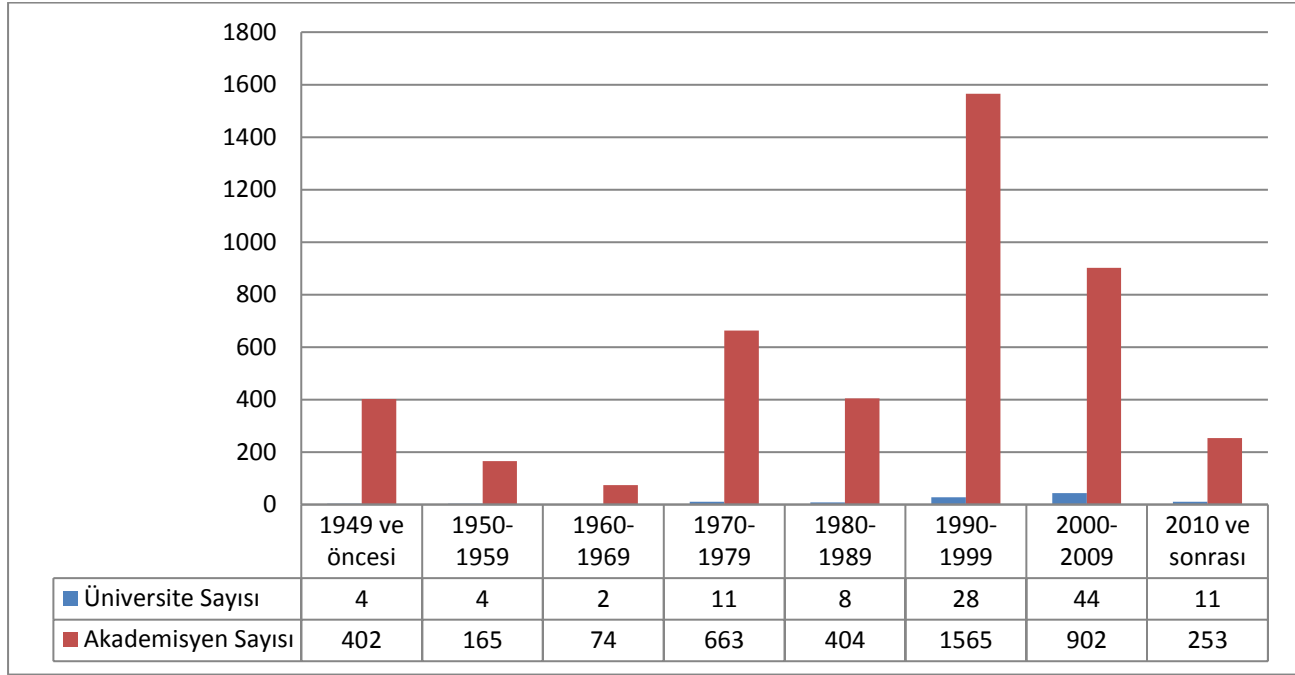
Tablo 11. İhraç Edilen Akademisyenlerin Birim, Bölüm ve Anabilim Dalı Durumu

	SAYISI	FARKLI
Birim	4428	92
Bölüm	4082	315
Anabilim Dalı	3695	680

Yayımlanan Kanun Hükmünde Kararnamelere göre 4428 birim, 4082 bölüm ve 3695 anabilim dalından 4428 akademisyen ihraç edilmiştir. Bu 4428 akademisyen 92 farklı birimden, 315 farklı bölümden ve 680 farklı anabilim dalında görev yapmaktaydı. Bu rakamlar FETÖ örgütünün neredeyse tüm bilim alanlarında varlığının olduğunu göstermektedir. Örgütün yapılanmasının ve hiyerarşisinin ne ölçüde derin ve geniş olduğunu bu rakamlar kanıtlar niteliktedir (Tablo 11).

Tablo 12. En Çok Akademisyen İhraç Edilen İlk 20 Bölüm ve Anabilim Dalı

No.	Bölüm	Sayısı	Anabilim Dalı	Sayısı
1	Dâhili Tıp Bilimleri Bölümü	640	İç Hastalıkları ABD	110
2	Cerrahi Tıp Bilimleri Bölümü	313	Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları ABD	79
3	Temel Tıp Bilimleri Bölümü	186	Kardiyoloji ABD	71
4	(Siyaset Bilimi ve) Kamu Yönetimi Bölümü	102	Fen Bilgisi Eğitimi ABD	54
5	Klinik Bilimler Bölümü	101	Radyoloji ABD	47
6	İşletme Bölümü	100	Göz Hastalıkları ABD	45
7	Makine Mühendisliği Bölümü	97	Fizyoloji ABD	42
8	Temel İslam Bilimleri Bölümü	90	Kulak, Burun, Boğaz Hastalıkları ABD	38
9	Matematik Bölümü	82	Siyaset ve Sosyal Bilimler ABD	36
10	İlköğretim Bölümü	80	Genel Cerrahi ABD	33
11	Eğitim Bilimleri Bölümü	76	İlköğretim Matematik Eğitimi ABD	31
12	Tarih Bölümü	73	Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı	31
13	Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü	70	Yönetim ve Organizasyon ABD	31
14	Kamu Hukuku Bölümü	60	Göğüs Hastalıkları ABD	29
15	Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü	59	Eğitim Programları ve Öğretim ABD	29
16	İnşaat Mühendisliği Bölümü	58	Nöroloji ABD	29
17	İktisat Bölümü	55	Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD	28
18	Kimya Bölümü	55	Anesteziyoloji ve Reanimasyon ABD	28
19	Bilgisayar Mühendisliği Bölümü	48	Tıbbi Biyokimya ABD	27
20	Elektrik-Elektronik Mühendisliği Bölümü	45	Yeni Türk Dili ABD	26

Tablo 13. İhraç Edilen Akademisyenlerin Buldukları Üniversitelerin Kuruluş Yılı

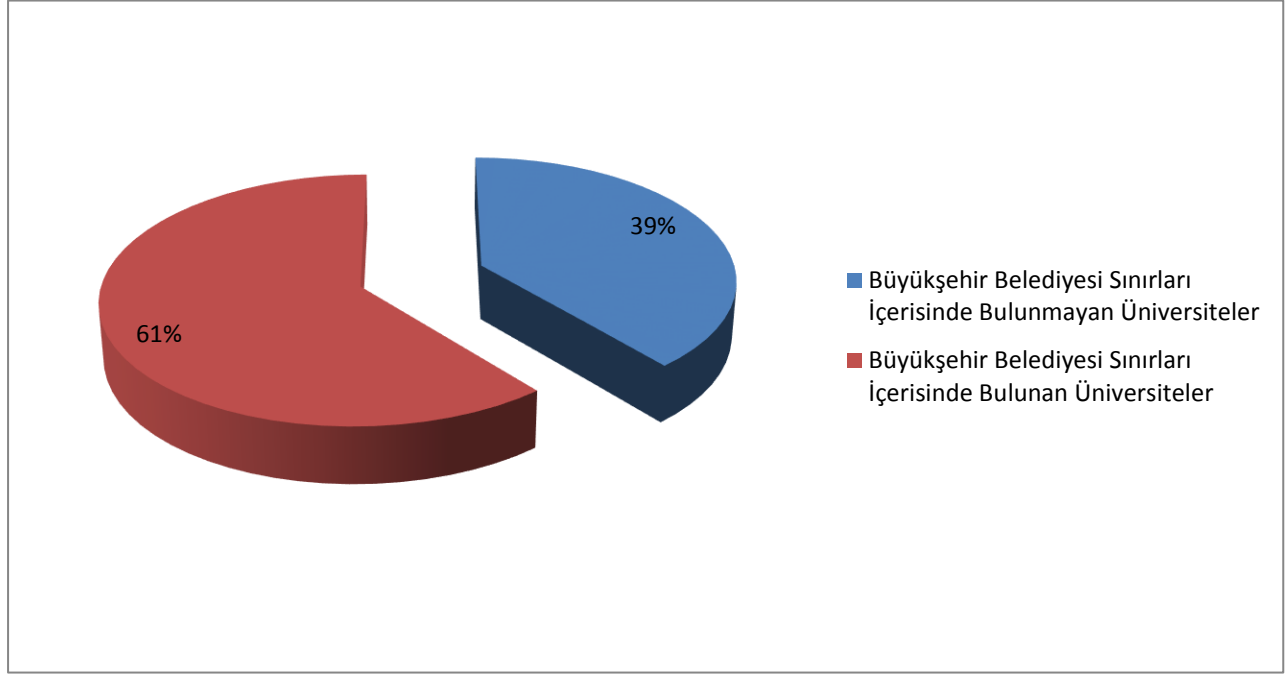
Tablo 12’de ihraç edilen akademisyenlerin buldukları üniversitelerin kuruluş yılları sunulmaktadır. 1990 ve 2009 yılları arasında kurulan üniversitelere bakıldığında örgüt üyelerinin bu üniversitelere yoğunlaştığı görülmektedir. Bu yıllarda örgütün etkinliğinin akademiye de yansıdığını göstermektedir.

Tablo 14. İhraç Edilen Akademisyenlerin Buldukları Üniversitelerin Büyükşehir Belediyesi-Taşra Durumu

Durum	Sayısı	Akademisyen
Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisindeki Üniversiteler	52	2706
Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisindeki Bulunmayan Üniversiteler	52	1722

Akademisyen ihraç edilen 104 devlet üniversitesinin 52’si Büyükşehir Belediyesi sınırları içerisinde diğer 52’si ise Büyükşehir Belediyesi statüsüne sahip olmayan illerde bulunmaktaydı. Diğer bir deyişle ihraç edilen 104 devlet üniversitesinin 52’si nüfusu 750.000 üzerinde olan illerde diğer 52’si ise 750.000’in altında bulunan illerde bulunmaktadır. Üniversite sayısı eşit olmasına rağmen Grafik 5’te görüldüğü üzere Büyükşehir Belediyesi sınırları içerisindeki üniversitelerden daha fazla akademisyen ihraç edilmiştir.

Grafik 5. İhraç Edilen Akademisyenlerin Buldukları Üniversitelerin Büyükşehir Belediyesi-Taşra Durumuna Göre Dağılımı



Bu durum iki şekilde açıklanabilir. Birincisi Büyükşehir Belediyesi sınırları içerisinde olan üniversitelerde diğerlerine göre daha fazla akademisyen vardır, bu da rakamlara yansımıştır. İkincisi ise Büyükşehir Belediyesi sınırları içerisindeki üniversiteler daha köklü ve stratejik olduğu için buralarda yoğunlaşmak tercih edilmiş olabilir. Tablo 13’de görüldüğü gibi en çok akademisyen ihraç edilen ilk 12 üniversitenin Büyükşehir Belediyesi sınırları içerisinde olması bu ihtimali güçlendirmektedir.

Kanun Hükmündeki Kararnameler ile yayımlanan ihraç listeleri incelenirken, çok fazla soyadı benzerliği tespit edilmiştir. Tablo 14’de sunulduğu gibi 2237 farklı, az iki en fazla 53 defa tekrar eden 2191 soyadı tespit edilmiştir. Tekrar eden soyada sahip akademisyenlerin kesin bir akraba ilişkisi olduğu söylenmez. Ancak aynı üniversitede veya kurumda olup benzer soyadına sahip olmak bir akraba ilişkisinin varlığını güçlendirmektedir. Bu yüzden paylaşılan verilerde “yaklaşık” (~) ifadesi kullanılmıştır.

Tablo 15. İhraç Edilen Akademisyenlerin Akrabalık İlişkileri

DURUM	SAYISI
Aynı Kurumda Biri Erkek Biri Kadın Olmak Üzere Aynı Soyadına Sahip Kişi Sayısı	~212 (212 x 2 =424) (~%10)
Farklı Soyadı Sayısı	~2237
Benzer Soyadı	~2191

Bu rakamın yarısının bile akraba ilişkilerini temsil etmesi durumunda örgüt içinde ciddi bir akraba ilişkileri de gözetildiği yorumuna ulaşılabilir. Diğer yandan aynı kurumda biri erkek biri kadın olmak üzere aynı soyadına sahip 424 çift tespit edilmiştir. Bu durum karı-koca şeklinde 212 çiftin beraber aynı kurumda çalıştığını göstermektedir. Yine burada akrabalık ilişkileri söz konusu olduğu için yaklaşık ifadesi kullanılmıştır.

SONUÇ

Cemaat ve tarikatlar uzun yıllar boyunca Türk toplumunun içinde yer almaktadır. Bu cemaat ve tarikatların devlet içerisindeki politika ve uygulamaları kimi zaman toplumsal düzeni sağlamaya, devletin yükünü azaltmaya yönelik iken kimi zaman da devletin bekasına zarar verecek şekilde teşkil etmiştir. Amacı her ne olursa olsun gerek Osmanlı tarihi gerekse Cumhuriyet tarihi boyunca Türkiye, tarihinde FETÖ kadar güçlü, devlet ve toplum içinde etkin bir cemaat veya tarikat yapılanmasıyla karşılaşmamıştır. Örgüt, kuruluşunun ilk yıllarından itibaren eğitime ve eğitim kurumlarına verdiği önemle hem insan kaynağı hem de mali kaynak oluşturmayı başarmıştır. Oluşturduğu bu iki önemli kaynakla iş dünyası, medya, sivil toplum kuruluşları gibi ulusal ve uluslararası birçok alanda etkin faaliyet yürütmüş, devletin stratejik kurumlarında ciddi bir şekilde yapılanmıştır.

Elde ettiği bu gücü Ergenekon ve Balyoz davaları, MİT Müsteşarının ifadeye çağırılması ve 17-25 Aralık operasyonları gibi geniş yankı uyandıran hadiselerle hissettirmiş, devlet ve hükümet bu duruma yönelik önlemler almaya, politikalar geliştirmeye başlamıştır. Günden güne etkinliği azalan örgüt 15 Temmuz 2016 gecesi haince bir girişimde bulunmuş, Türk halkı dünyada eşi benzeri olmayan kahramanlık örneği göstererek Türkiye'yi uçurumun kenarından çevirmiştir.

Bu geceden sonra Türk halkı, hükümeti ve devlet organları tarafından, örgütün devlet kurumlarından, askeriye, yargıdan ve etkin olduğu tüm alanlardan yok edilmesi için büyük gayret gösterildi. Bu noktada örgüte hem insan hem de mali kaynak sağlayan eğitim kurumları önemli bir yere sahipti. Eğitim alanında stratejik bir önemi olan Yüksek Öğretim Kurumları'na da gerekli müdahalelerde bulunuldu.

15 Temmuz darbe girişimi sonrası çıkarılan 12 Kanun Hükmünde Kararname'nin 4'ünde Yüksek Öğretim Kurumlarından ihraç edilen akademisyenler yer almıştır. Bu 4 Kanun Hükmünde Kararname ile (bünyesinde 2808 akademisyen bulunan) 15 özel üniversite kapatılmış, devlet üniversitelerinden 4428 akademisyen ihraç edilmiştir.

İhraç edilen bu akademisyenlerin büyük bir oranı erkek olup (%84'ü erkek %16'sı kadın) Türkiye geneli akademisyenlerin cinsiyet dağılımından (%57'si erkek, %43'ü kadın) oldukça farklıdır. Ağırlıklı fakültelerde yoğunlaşan akademisyenler 5 devlet üniversitesi haricinde tüm devlet üniversitelerinde 92 farklı birimde, 315 farklı bölümde ve 680 farklı anabilim dalında görev yapmaktaydı. İhraç edilen akademisyenlerdeki Doçent ve Yardımcı Doçent unvanlarının oranı Türkiye genelinde bulunan Doçent ve Yardımcı Doçent unvanları oranından yüksek olması ve 1990-2009 yılları arasında kurulan üniversitelerde yoğunlaşmış olması örgütün 1990 ve 2009 yıllarındaki en etkin döneminin akademiye de yansıdığını göstermektedir. Yine Araştırma Görevlisi unvanına sahip akademisyenlerin Türkiye geneli orana göre düşük olması ve 2010 yılı sonrası kurulan üniversiteler ihraç edilen akademisyenlerin diğer yıllara göre az olması FETÖ ile mücadelenin akademiye etkisini göstermektedir.

Akademisyenler ağırlıklı olarak köklü, stratejik öneme sahip ve Büyükşehir Belediyesi sınırları içerisinde bulunan üniversitelerde yoğunlaşmıştır. Sırasıyla en çok Sağlık Bilimleri, Sosyal Bilimler ve Fen Bilimleri alanlarında görev yapmaktaydılar. Sağlık Bilimlerinin önde gelmesinin sebebi 1015 akademisyenin Tıp Fakültesinden ihraç edilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu durum "aklı olan ancak iradesi olmayan" üyelerin

varlığını ve yapılanmanın ne ölçüde büyük olduğunu göstermektedir. Sosyal Bilimler ve Fen Bilimleri alanlarına bakıldığında her iki alanda da sayılabilecek Fen-Edebiyat Fakülteleri, Mühendislik Fakülteleri, İktisadi ve İdari Bilimler Fakülteleri ve Eğitim Fakülteleri ihraç edilen akademisyen sayısına göre önde gelen birimlerdir.

Çarpıcı sonuçlara sahip diğer bir husus İlahiyat Fakülteleridir. Bir “dini cemaat” olarak kurulan örgüte ait akademisyenlerin ihraç edilen akademisyenler arasında %4 gibi bir orana sahip olması birçok şeyi anlatmaktadır. Sadece bu istatistiki bilgi bile örgütün amacının bir dini cemaat olmadığını ortaya çıkarmaktadır. İslam dini ve değerlerinin örgüt tarafından bir istismar aracı olarak kullanıldığı aşikârdır. Tıp Fakültesinden sonra örgüt üyelerinin İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi ve türevleri (Siyasal Bilgiler Fakültesi, Yönetim Bilimleri Fakültesi vb.) fakültelerde yoğunlaşmış olması Türkiye Cumhuriyeti üzerinde kötü emellere sahip olduğu tezini kanıtlar niteliktedir.

Ortaya konulan bu veriler ve değerlendirmeler sonucunda ihraç edilen akademisyenlerin –ulaşılabilirdiği takdirde- buldukları kurumlardaki sahip oldukları idari görevlerinin incelenmesi ve örgüt tarafından önemli görülen adliye, askeri ve mülkiye alanlarının akademideki yansımalarının ayrı olarak incelenmesi bir başka çalışmanın konusu olabilmekle beraber çarpıcı sonuçlar ortaya koyabilecektir.

KAYNAKÇA

- Alkan, Haluk (2016), "15 Temmuz'u Anlamak: Parametreler ve Sonuçlar" *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* Sayı:79 Sayfa: 253-272 <http://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/1403-published.pdf>
- Anadolu Ajansı (2016), "Dakika Dakika FETÖ'nün Darbe Girişimi" (Erişim Tarihi: 20.12.2016) <http://nant.bk.mfa.gov.tr/images/localCache/12/14319c67-a838-45a0-b9cf-9986f1484258.pdf> Elma Basım ve Yayın, İstanbul.
- Anık, Cengiz (2015), "Türkiye'nin Cemaat Tarihi" Nesrin Yılmaz ile Özel Röportaj (Erişim Tarihi: 16.12.2016) <http://www.internethaber.com/iste-turkiyenin-cemaat-tarihi-mutlaka-okuyun-641237h.htm>
- Aytaç, Ömer (2004), "Örgütler: Sosyolojik Bir Perspektif", *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* <http://web.firat.edu.tr/sosyalbil/dergi/arsiv/cilt14/sayi1/189-217.pdf> Cilt:14 (1), Sayfa:189-217.
- Barnard, Chester (1994), *The Functions of Executive*, Cambridge: Harvard University Press.
- Bayer, Yalçın (2016), "İşte Gülen'in Hedefi: Mülkiye, Adliye, Ordu" (Erişim Tarihi: 15.12.2016) <http://www.gercekgundem.com/guncel/222534/iste-gulenin-hedefi-mulkiye-adliye-ordu>
- Çakır, Ruşen (1990), *Ayet ve Slogan*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Çelik, Oktay (2015), "Dini İstismar Eden Terör Örgütlerinin Radikalleşme Süreçleri" *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 22 Sayfa:99-122.
- Durkheim, Emile (1923), *Dini Hayatın İptidai Şekilleri* (Çev. Hüseyin Cahit Yalçın), İstanbul.
- Eren, Selim (2000), "Cemaatsel Oluşum ve Dinin Rolü" *Dini Araştırmalar* (Erişim Tarihi: 15.12.2016) http://ktp.isam.org.tr/pdfdrg/D01949/2000_7/2000_7_ERENS.pdf Cilt:3 (7) Sayfa: 93-112
- FETÖ'nün Soruları Çaldığı 16 Sınavla İlgili İddianame (Erişim Tarihi: 20.12.2016) <http://www.memurlar.net/haber/625760/>
- Güçlü, Nezahat (2003), "Örgüt Kültürü", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (Erişim Tarihi: 15.12.2016) http://www.politikadergisi.com/sites/default/files/kutuphane/orgut_kulturu.pdf
- Hablemitoğlu, Necip, (2015), *Köstebek*, Pozitif Yayınları, İstanbul.
- Hac, Said (2013), "Erdoğan ve Gülen: Çekişmenin Sebepleri ve Araçları" (Erişim Tarihi: 15.12.2016) <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/erdogan-ve-gulen-cekismenin-sebepleri-ve-araclari>
- Habertürk (8 Şubat 2012), "MİT Müsteşarı İfadeye Çağrıldı" (Erişim Tarihi: 15.12.2016) <http://www.haberturk.com/gundem/haber/713829-mit-mustesari-ifadeye-cagrildi>
- Habertürk (16 Şubat 2012), "MİT Kanunu'na Değişiklik" (Erişim Tarihi: 15.12.2016) <http://www.milliyet.com.tr/iste-yeni-mit-yasasi/gundem/detay/1868696/default.htm>
- Mardin, Şerif (1956), "Din İptidailiği" *Türkiye'de Din ve Siyaset*, İletişim Yayınları.
- Mardin, Şerif (1977), "Ulus Devlet: Din ve Siyaset" *Türkiye'de Din ve Siyaset*, İletişim Yayınları.

Miş, Nebi. Gülener, Serdar. Coşkun, İpek. Duran, Hazal. Ayvaz, Erkut (2016), *15 Temmuz Darbe Girişimi Toplumsal Algı Araştırması* (Erişim Tarihi: 25.12.2016) http://file.setav.org/Files/Pdf/20160804165732_15-temmuz-darbe-girisimi-toplumsal-algi-arastirmasi-pdf.pdf Seta Yayınları, İstanbul.

Parsons, Talcott (1970), “Social Systems”, *The Sociology of Organizations*, Grusky, Oscar ve Miller, George. (ed.) New York: The Gree Press.

Sabah (2016), “FETÖ’den 69.895 Kişi İhraç Edildi” (Erişim Tarihi: 20.12.2016) <http://www.sabah.com.tr/ekonomi/2016/12/26/fetoden-69-bin-895-kisi-ihrac-edildi>

Star (2016), “FETÖ’ye Ait Hangi Kurumlar Kapatıldı?” (Erişim Tarihi: 20.12.2016) <http://www.star.com.tr/guncel/fetoye-ait-hangi-kurumlar-kapatildi--96-paralel-yapi-desifre-edilen-ve-kapanan-kurumlar-tam-listesi-haber-1127914/>

Schein, Edgar H. (1970), *Organizational Psychology*, New Jersey: Prentice-Hall Inc.

Senem, Nusret (2011), *Jandarma Genel Komutanlığı Raporlarında Fetullah Gülen*, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Şener, Nedim (2012), *Ergenekon Belgelerinde Fetullah Gülen ve Cemaat*, Destek Yayınevi, İstanbul.

Tatlılıoğlu, Durmuş (2008), “Dini Cemaatlerin ve Tarikatların Fonksiyonel Analizi”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* Cilt:8 (3) Sayfa:97-125

Türk Dil Kurumu (TDK) (2016), “Din”, *Genel Türkçe Sözlük* (Erişim Tarihi: 15.12.2016) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.58624a2278a170.23066137

Tolstoy, Lev Nikolayeviç (2014), *Din Nedir?* Çev.: Murat Çiftkaya, Kaknüs Yayınları, İstanbul.

Tosun, Necdet (2014), *İrfan Bahçesi*, Erkam Yayınları, İstanbul.

Tönnies, Ferdinand (1988), *Community and Society* (Çev. Charles P. Loomis), Transaction Books, Oxford.

Yanardağ, Merdan (2006), *Fetullah Gülen Hareketinin Perde Arkası Türkiye Nasıl Kuşatıldı?* Siyah Beyaz Yayınları, İstanbul.

Yapıcı, Asım (2002), “Dini Yaşayışın Farklı Görüntüleri ve Dogmatik Dindarlık” *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* Cilt:2 (2).

Yavuz H. ve Elposito J., (2003), *Turkish Islam and The Secular State: The Gülen Movement*, Syracuse University Press, New York.

Yinger, Milton (1970), *The Scientific Study of Religion*, Macmillan.

YÖK (2016), Türkiye Geneli Akademisyen Sayısı ve Unvanları (Erişim Tarihi: 20.12.2016) <https://istatistik.yok.gov.tr/>

Zaimoğlu, Gönül (2016), “Hegemonya ve İdeoloji Bağlamında Basının Rolü: Zaman Gazetesinde 17-25 Aralık Öncesi ve Sonrasında Yayımlanan İktidarla İlgili Haberlerdeki Söylem Değişimi Üzerine Bir İnceleme” *Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi* Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya (Erişim Tarihi: 15.12.2016) Tez No: 440578.

Participation of the Neighborhood Representatives (Mukhtars) into Managerial Activities in Local Level: Burdur Case

Mahalle Muhtarlarının Yerel Düzeydeki Yönetimsel
Faaliyetlere Katılımı: Burdur Örneği

Mustafa LAMBA¹

Sezai ÖZTOP²

Yusuf ŞAHİN³

Strategic Public Management Journal
Volume 3, Issue 5, pp. 31-57
May 2017
DOI: 10.25069/spmj.307270
Received: 20 April 2017
Accepted: 15 May 2017
© The Author(s) 2017
For reprints and permissions:
<http://dergipark.gov.tr/spmj>

Abstract

Neighborhood representatives (mukhtars) are the nearest administrative units to citizens in local level. It is required to take advantage of that the neighborhood representatives know their districts and residents better than central and local government authorities. In addition, it will be appropriate to the principles of subsidiarity and the European Charter of Local Self Government to determine problems and demands of neighborhoods by their representatives. It is necessary to maintain communication channels and keep close relations with neighborhood representatives by local governments to use that advantage efficiently.

It is aimed in this study to determine the participation level of neighborhood representatives into managerial activities in local level. For that purpose, the neighborhood representatives in the center of Burdur province are included in the research. According to the findings, it has been determined that the neighborhood representatives have participated into various activities without experiencing any difficulty, and they have been informed about the services regarding to their neighborhoods, and they have kept close relationship with central and local administrations, and most of them could communicate with local authorities directly. Therefore, it has been concluded that the neighborhood representatives have been influential enough in decision-making mechanisms in local level in Burdur.

Key Words: Managerial Participation, Neighborhood Representative, Local Government, Municipality, Governance, Public Administration.

Özet

Yerel düzeyde vatandaşa en yakın birimler mahalle muhtarlıklarıdır. Mahalleyi ve mahalle sakinlerini merkezi ve yerel yönetim temsilcilerine göre daha iyi tanıma imkanına sahip olan muhtarların bu avantajından yararlanması gerekmektedir. Mahallenin sorunlarının ve taleplerinin muhtarlık ölçeğinde tespit edilmesi aynı

¹ Assoc. Prof. Dr., Mehmet Akif Ersoy University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Public Administration Department, mlamba@mehmetakif.edu.tr

² Asst. Prof. Dr., Mehmet Akif Ersoy University, Bucak Zeliha Tolunay Applied Technology and Business Management School, International Trade Department, sezaioztop@mehmetakif.edu.tr

³ Asst. Prof. Dr., Mehmet Akif Ersoy University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Business Management Department, ysahin@mehmetakif.edu.tr

zamanda Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ve Subsidiyarite ilkesiyle de uyumlu olacaktır. Mahalle muhtarlarının bu avantajlarından etkin olarak yararlanılması için hem merkezi yönetimin taşra birimlerinin hem de yerel yönetimlerinin muhtarlarla yakın iş birliği içinde olmaları ve iletişim kanallarının sürekli açık tutulması gerekmektedir.

Bu çalışmada, mahalle muhtarlarının yerel düzeyde yönetsel faaliyetlere katılım düzeylerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında Burdur il merkezinde bulunan mahalle muhtarları yer almaktadır. Elde bulgular sonucunda; muhtarların belediyenin çeşitli faaliyetlerine önemli oranda katılım sağladıkları ve katılım konusunda da herhangi bir zorluk yaşamadıkları; mahalle ile ilgili hizmetlerde ve konularda kendilerinin önceden bilgilendirildiği dolayısıyla mahallenin birer temsilcisi olarak merkezi ve yerel temsilciler tarafından muhatap alındıkları; büyük çoğunluğunun yerel yöneticilerle doğrudan iletişim kurabildikleri tespit edilmiştir. Dolayısıyla yerel düzeyde karar alma mekanizmalarında muhtarların yeterince etkili oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Yönetsel Katılım, Muhtar, Yerel Yönetim, Belediye, Yönetişim, Kamu Yönetimi.*

INTRODUCTION

Participation term is considered as the participation into management within this scope of this study although it is used in various fields and ways. Participation in management means the efforts of individuals to have a say in the decision-making processes affecting their lives (Eroğlu, 2006: 192). Democracy is not admitted without participation although participation is not enough for democracy. Therefore, democratization takes part in the core of participation however or in which extent it is considered, and the criterion of the democracy is evaluated by means of the participation possibilities provided in (Çitçi, 1996: 9). Since the participation indicates in what extent the society and organization are democratized, it always puts the democratization problem on the agenda in the same time (Şaylan, 1979: 19). Various participation forms are developed in the various period of democratic history. The mechanisms, initially allowing only distinctive or limited groups to participate have developed in time and created some mechanisms to enable individuals to participate in any kind of decision to affect their lives. These mechanisms or structures are designed to enable participation either based on representation or the direct-participation.

Participation efforts of individuals are considered in two categories; political participation and managerial participation. Political participation is the participation of citizens to determine their preferences in terms of national, regional or local politics in a wide span. For example, to choose political representatives, to execute campaign and to vote are considered in this scope. However, administrative participation is the participation of public in administrative and decision-making processes (Wang, 2007: 267). Political participation does not enable citizens to convey their demands and complaints to managers sufficiently since it is valid only in election periods. Therefore, it limits the participation. Especially, the critiques in relation with the insufficiency of representative democracy (related to that globalism has caused the weakening of countries' borders, and that the scale of plurality has created controversial results) have required the development of new participation mechanisms. Pluralist democracy and governance are on the top of the list for new participation mechanisms (Tekeli, 2004).

Reform efforts to modernize the state have mainly focused to make the managements and citizens nearer to each other. Managerial democracy approach allowing citizens to participate in decisions in every level democratizes the managerial relations and empowers the legitimacy of management, by considering citizens as

stakeholders of process, not only in determination of public-service politics but also in the practice of them (Şengül and Çetinkaya, 2012: 54).

The best examples of participation mechanisms are city councils activating in an organized and legal platform. The neighborhood representatives are ordinary members of city councils which are open almost for every layer of society in terms of the structure. Neighborhood representatives can convey their thoughts and demands regarding their districts and cities to municipal councils through these platforms, and play an effective role to create a public-opinion and attract related authorities.

1. NEIGHBORHOOD REPRESENTATIVES AND MANAGERIAL PARTICIPATION

In Ottoman period, neighborhoods are considered as social cooperation-based settlements in which everyone knew each other, and was responsible of each other, and worshipped in the same sanctuary. In this period, it is an indication of that the neighborhood was primary management organization that the population were registered according to neighborhoods for taxation, and the vocational groups and religious societies were concentrated in distinctive neighborhoods, and the settlement into a neighborhood required a sponsorship from an *imam* or neighborhood resident (Genç, 1984: 69-74). Neighborhoods were also the smallest managerial units in which there were schools, *madradas* (theological schools), market, public fountains, hammams and tea-coffee houses where basic daily requirements were met. Towns and cities were composed of neighborhoods. *Kadis* and *naips* (regents) were responsible of the management of towns and cities, and *imams* were responsible of the management of neighborhoods. *Imams* used to execute registration of births, deaths, marriages, divorces, population and settlement, and administration of taxation in addition to their religious duties. *Imams* were representatives of *kadis* in neighborhoods in a sense (Eryılmaz, 2010: 216-217).

First organization as neighborhood representative was established in Istanbul in 1829. One of the most important reason why it was established in Istanbul was that the immigration to Istanbul from rural areas increased since the *Yeniceri* Corps (name of a military organization in Ottoman period) were disassembled in 1826 and the security and public order problems in cities (Eryılmaz, 2010: 218-219).

First neighborhood organization after Istanbul was established in Kastamonu after insurrection of an *ayan* (representative). Two persons who were publicly distinguished residents were elected as *muhtar-ı evvel* and *muhtar-ı sani* by neighborhood residents as it was in Istanbul. As a result of successful practices, II. Mahmut issued a *ferman* (decree) to generalize the system for other towns and cities. It has been asserted that the neighborhood organization was established against the tyranny of *ayans* (representatives). It was told that some authorities of imams to neighborhood representatives caused weakening in imams' position, but it is not a valid thought since imams were guarantors for neighborhood representatives (Çadırcı, 1970: 410-411).

Inclusion of town and neighborhood units in 1864 and 1871 decrees firstly, indicates that the neighborhood representatives were adopted as a local administration units until 1913. It is also included in those decrees that the members of municipal councils would be changed with the voting of the members of town and neighborhood units (Tural, 2005: 82).

Adoption of neighborhood representatives as local administration units in that period was emerged from requirement to fill in the gap resulted from that the newly-organized municipalities couldn't carry out their duties within the cities well enough yet. Because it seems that the neighborhood representatives were tried to revoke after the municipalities completed their organization. It is understood from the legislation that the arrangements regarding neighborhood representatives between 1913 and 1933 were temporary. Later, some arrangements related to neighborhood representatives were transferred to municipalities, gendarmerie, police,



neighborhood residents and neighborhood wardens between 1933 and 1946. Neighborhood representative system were started to re-establish according to the law 4541 related to the Organization of Neighborhood Representative Offices and Board of Alderman in Cities and Towns in 1944 (Arikboğa, 1999: 107-109). The law ordered to establish neighborhood representative offices composed of one representative and four members (article 1-2) in towns and cities. The duties of neighborhood representatives and board of alderman were listed in 4th article of the law 4541. According to the law, various duties were listed in the 32nd article such as (1) affairs related to the law of population (2) specific duties regarding the law of military service (3) code of civil procedure (4) code of criminal procedure (5) affairs related to the municipality law and the law of real estate registration (6) notifications regarding epidemics with respect to the law of public health (7) provision of documents to poor people, regarding poverty. It is observed that many and distinctive duties were assigned to the neighborhood representative offices in the law. However, most of these duties have been executed by central and local government organizations.

There was no regulation related to the relation between municipality and neighborhood representative office in the Municipality Law 1580 but their relation was arranged in the Municipality Law 5393 in 2005. According to the law 5393, neighborhood management is carried out by the neighborhood representatives, the board of alderman and the residents. Organization, annulment, integration, disintegration, denomination and demarcation of neighborhood representative office within the borders of municipality are completed with the authorization of governor after the approval of kaymakam (caimacam; sub-governor) on the decision of municipal council. Neighborhood representative is responsible to determine common requirements with voluntary participation of residents, to develop the living quality in the neighborhood, to continue the relations with municipality and public offices, to represent the neighborhood in public offices, and state his/her opinions about the neighborhood, to cooperate with necessary organizations, and execute other duties listed in the laws (additional clause 12/11/2012- article 15 in the law 6360). It is not possible to establish a neighborhood representative office with the population less than 500 residents within the municipal borders. Municipality provides necessary public relief and support to meet requirements of the neighborhood and its office and to enable services to be carried out with respect the requirement of neighborhood by considering common demands of the residents.

The law imposed responsibility on the neighborhood representatives to determine common requirements by means of participation of residents, and develop the living quality in the neighborhood, and execute the affairs with municipality and other public offices, and present statements about the issues related to the neighborhood, and cooperate with other public institutions and offices, and carry out other duties in the laws. The law imposed duties on municipality to satisfy the requirements of neighborhood representative office, and to consider the common demands of neighborhood, and to try to execute services with respect to the requirements of neighborhood. By this way, the neighborhood representative offices were tried to arrange just like a unit of municipality by regulation the relationship between municipality and neighborhood representative offices (Eryılmaz, 2014: 222-223).

City councils have also been included as participatory elements in the law of municipality 5393 in addition to articles regarding neighborhood management. According to article 76 of the law, city council tries to develop a city vision and a citizenship consciousness, and to protect right and legal system of city, and to preserve the principles of sustainable development, environmental protection, social cooperation and solidarity, transparency, accountability, participation and subsidiarity. Municipalities help and support the city councils to execute their activities efficiently and effectively, which are composed of the representatives from vocational organizations, syndicates, public notaries, universities, non-governmental organizations, political parties,



public institutions and organizations, and the neighborhood representatives. Inclusion of neighborhood representatives into the members of city council indicates the importance attributed to them to determine the problems and requirements of neighborhoods and to develop suggestions for them.

Local Agenda 21 was organized under the framework of city council by means of the regulation. Neighborhood representatives were included in the members of city council with other stakeholders. Additionally, according to article 77 of the law of municipality, some issues were stated under the title of voluntary participation of municipal services. Municipality applies participatory programs for volunteers to provide solidarity and participation within municipal borders in terms of health, education, sport, environment, social services and supports, library, parks, traffic and cultural services, and services to elders, women and children, handicapped people, and people in need, and to increase efficiency, economy and productivity in municipal services. It is also stated that the methods and principles regarding cooperation with volunteers and their qualifications would be determined with a decree enacted by the Ministry of Internal Affairs. By this way, a legal framework for the mechanisms regarding participation in local level have been set to regulate the participation of neighborhood representatives and other stakeholders into local services.

Finally, the law 6360 enacted in 6th December 2012, started to apply after the local elections in 2014 has put more importance on the neighborhood representatives. The law increased the number of metropolitan municipalities from 16 to 30 and expanded their responsibility areas by provincial borders. Districts and villages have been transformed into neighborhood statues by ending the legal statues of the special provincial administrations, the town municipalities and the villages within the borders of metropolitan municipalities. That regulation increased the number of neighborhoods significantly by decreasing the number of villages in 50 percent. Therefore, neighborhood representative offices have become basic units in a sense in terms of relations with municipalities in cities and towns. The situation will be strengthened in case of implementation of current regulation in metropolitan municipalities in other cities in Turkey.

It is expected that the neighborhood representatives would be more active and sensitive to the demands and problems of the residents in neighborhoods, and to develop more frequent and closer relations with both central government authorities and local government organizations, and to try solving neighborhood problems by adopting the project culture. In addition, the importance of neighborhood representatives is increased since the neighborhoods are considered as the most appropriate scale for the development of democracy, and there are quite rich opportunities in the neighborhoods (Yalçındağ, 1998: 51).

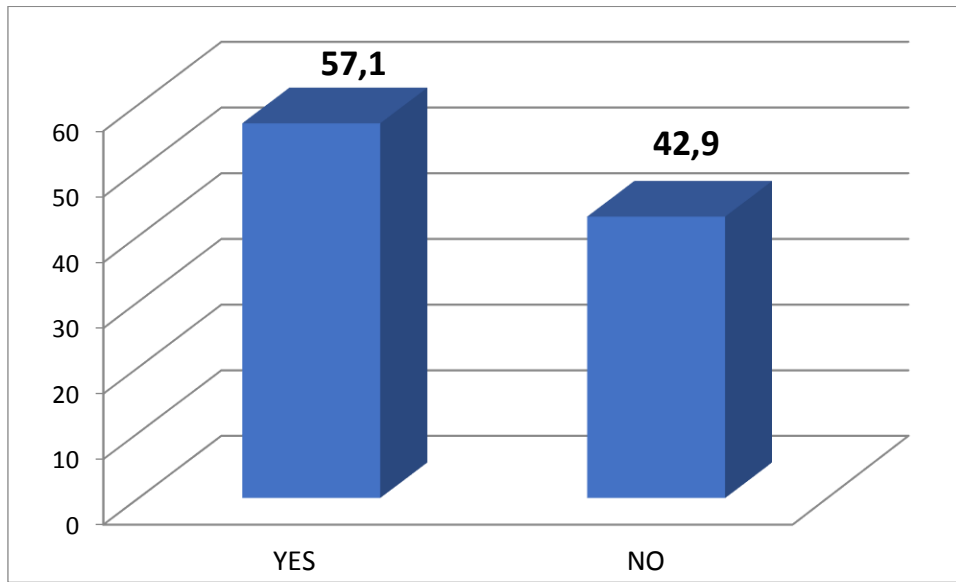
2. PARTICIPATORY BEHAVIORS OF NEIGHBORHOOD REPRESENTATIVES IN LOCAL LEVEL: SAMPLE OF BURDUR

The study aimed to determine the participation level of neighborhood representatives in local level in Burdur has been started in October 2016 after the approvals of Mehmet Akif Ersoy University and the Office of Burdur Governor. The population of the research is composed of 35 neighborhood representatives in the center of Burdur province. In this scope, face to face questionnaire method has been conducted with the neighborhood representatives. Questions have been prepared with respect to the legislation related to the duties and authorities of neighborhoods. There are 38 questions. The questions have been prepared generally as yes-no questions. The data obtained from the questionnaires have been analyzed by means of SPSS 16.0. The findings have been transformed and indicated by means of tables and graphics as following.

Table 1. Frequential Findings in the Questionnaire

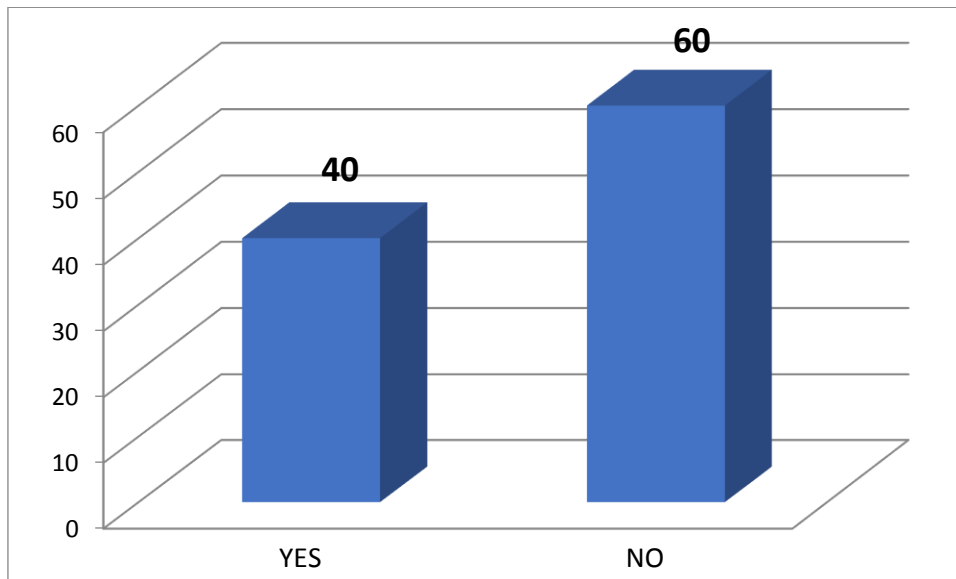
NO	QUESTIONS	YES %	NO %
1	Have you ever participated in the meetings of municipal council?	57,1	42,9
2	Have you ever participated in the workshops of strategic planning for the municipality?	40	60
3	Have you ever assigned in the expertise committees of the municipality?	8,6	91,4
4	Have you ever participated in the municipal budget commission?	8,6	91,4
5	Have you ever participated in any activity of the special provincial administration?	28,6	71,4
6	Does your municipality inform you about any activity in your neighborhood before it?	80	20
7	Does your office of governor inform you about any activity in your neighborhood before it?	60	40
8	Has any public meeting for residents ever arranged in your neighborhood?	34,3	65,7
9	Does your municipality arrange ordinary meetings with you?	94,2	5,8
10	Do your provincial officials inform the neighborhood representatives in relation to provincial issues?	51,4	48,6
11	Are you able to reach local officials with their personal phones?	97,1	2,9
12	Are you able to communicate with mayor directly?	94,3	5,7
13	Are you able to communicate with the members of municipal council directly?	82,9	17,1
14	Are you able to communicate with the branch managers/directors directly?	94,3	5,7
15	Are you able to communicate with the managers of special provincial administration directly?	68,6	31,4
16	Has any of your demand ever been discussed and approved in the municipal council?	51,4	48,6
17	Has any of your demand ever been discussed and approved by municipal execution commission?	40	60
18	I have trouble to participate in the management of municipality.	17,1	80
19	Residents apply to my office for their problems and demands related to neighborhood.	97,1	0,0
20	I think that the neighborhood representatives are influential in decision-making process in local level.	65,7	22,9
21	Most of my demands have been met by the municipality.	65,7	8,6
22	Municipality takes care of my opinions.	80	11,4
23	Office of governor takes care of my opinions.	54,3	31,4
24	I convey my demands to local administrations through political party representatives.	14,3	80
25	Political parties take care of my opinions.	25,7	54,3
26	I convey my demands to local administrations through non-governmental organizations.	20	71,4
27	Residents convey their problems firstly in my office for the issues related neighborhood.	97,1	2,9

Graph 1. Have you ever participated in any meeting of municipal council?



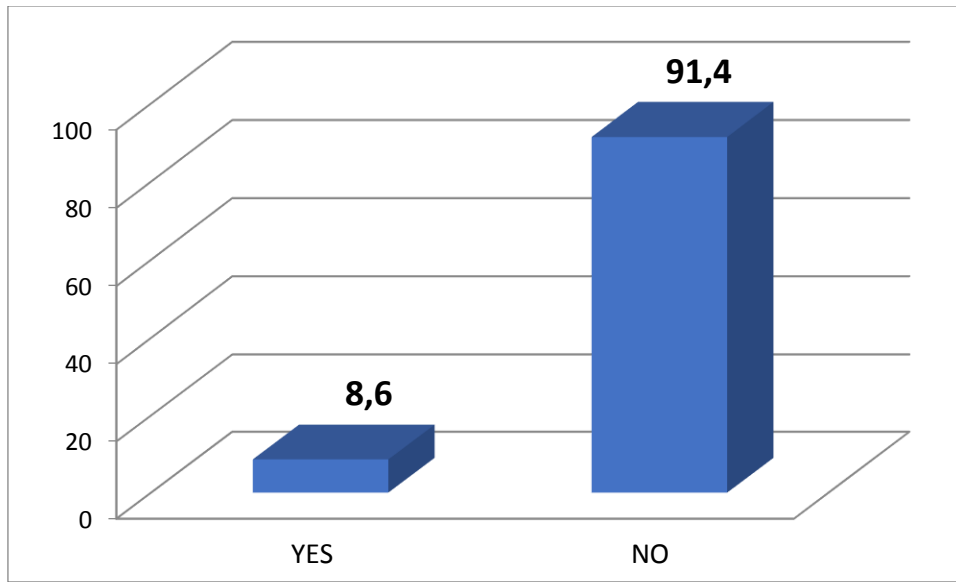
57.1 percent of the neighborhood representatives have stated that they participated in municipal meetings. It is important that more than half of the neighborhood representatives attended in meetings of municipal council which is the decision-making body of municipality although it is not high enough. It is beneficial for the neighborhood representatives to know at least how decisions are made in municipality.

Graph 2. Have you ever participated in a workshop for the strategic plan of municipality?



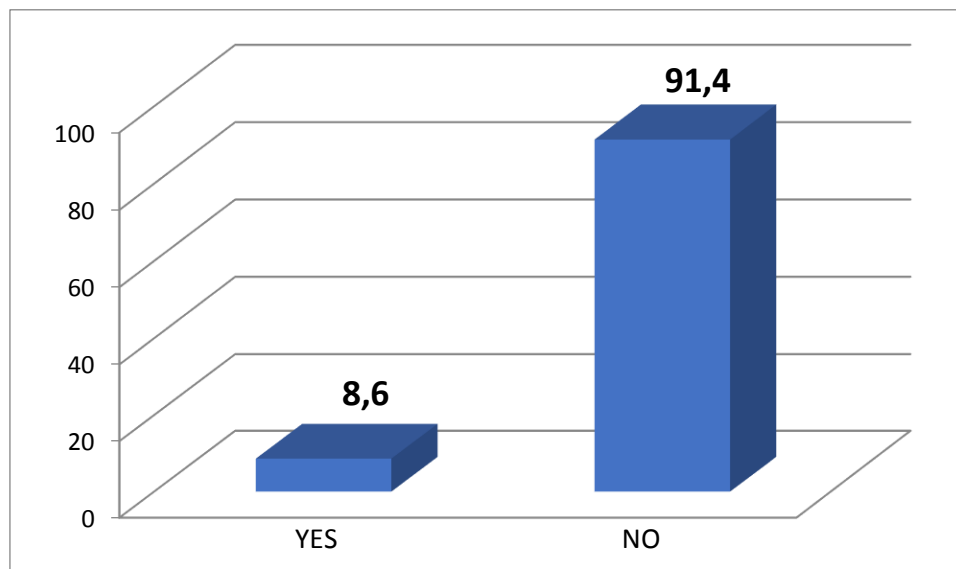
Strategic planning process has become compulsory for many public organizations including local governments with respect to article 9 of the law 5018. It is required to communicate and discuss with the stakeholders and take care of their opinions while preparing strategic plans. 40 percent of the neighborhood representatives have stated that they participated in the strategic plan workshops.

Graph 3. Have you ever taken a mission in an expertise commission?



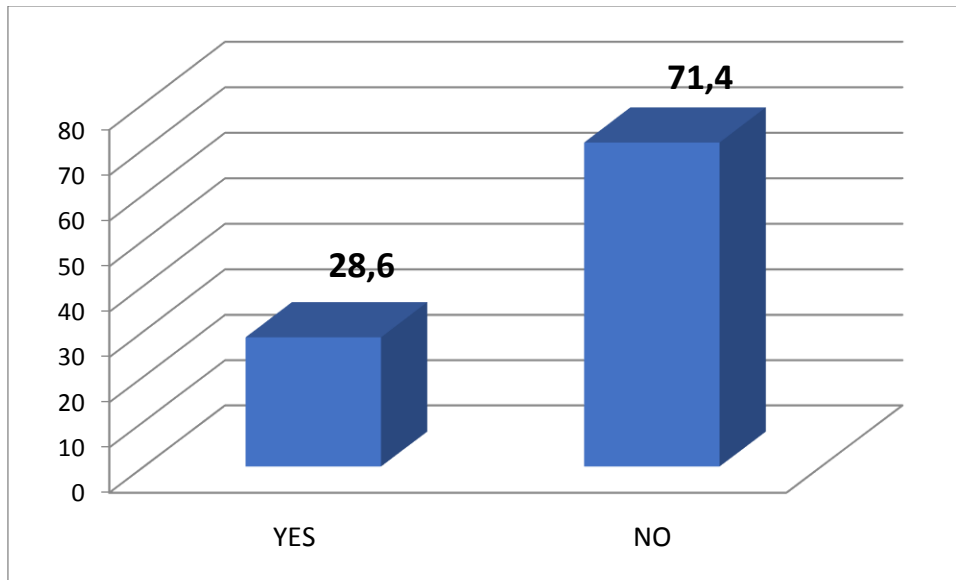
Which is one of the new organizations emerged after the law of municipality 5393, the expertise committees are one of the mechanisms enabling participation in local level. According to article 24 of the law, expertise committees are formed from the members of each political parties and independent members with a proportion with respect to number of their members in the council. It is compulsory for the municipalities with the population of over 10.000 in cities and towns to establish commissions for planning, budget and building. It is stated that neighborhood representatives and public officials and vocational organizations, universities, syndicates and non-governmental organization related the issues can attend and state their opinions in the meetings of expertise commissions without right to vote. However, the findings of research indicate that the participation level of neighborhood representatives are quite a few in these meetings.

Graph 4. Have you ever participated in a budget commission of municipal?



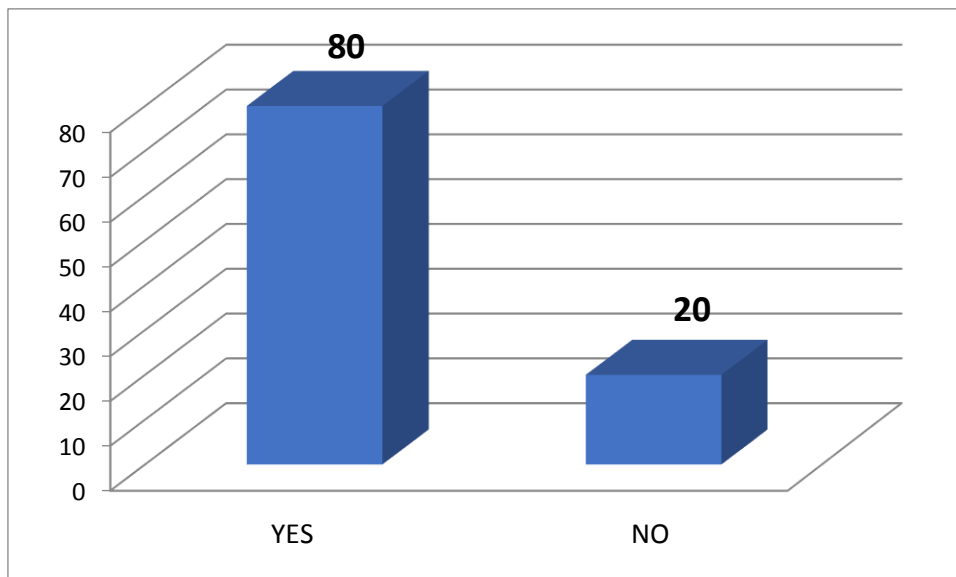
The participation level of them into budget commission is the same as previous item.

Graph 5. Have you ever participated in any activity of the Special Provincial Administration?



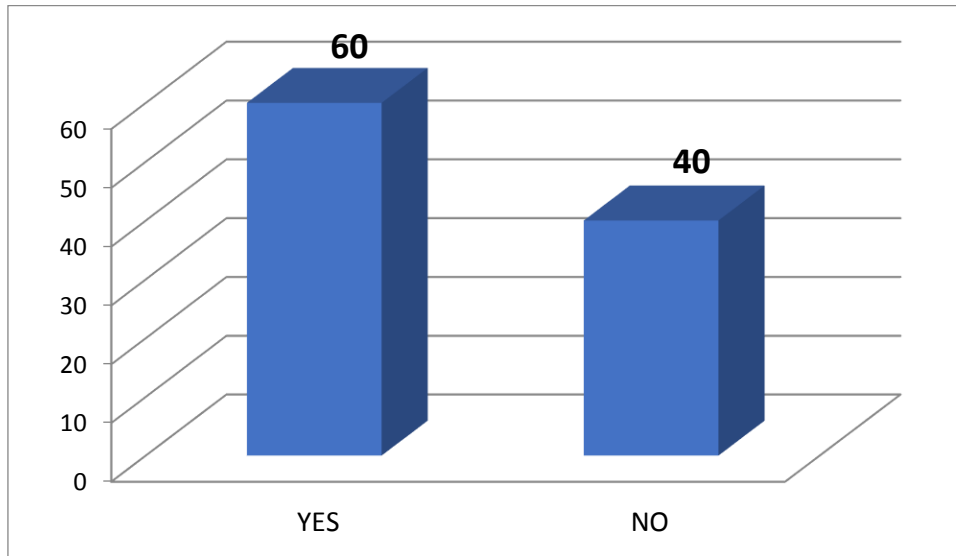
Similar participation mechanisms for expertise commissions and strategic plan workshops have been stated in the law of specific provincial administration 5302 like the law of municipality law. The findings show that the neighborhood representatives attend more in the workshops of specific provincial administrations than the meetings of municipality.

Graph 6. Does your municipality inform you about an activity related to your neighborhood before starting it?



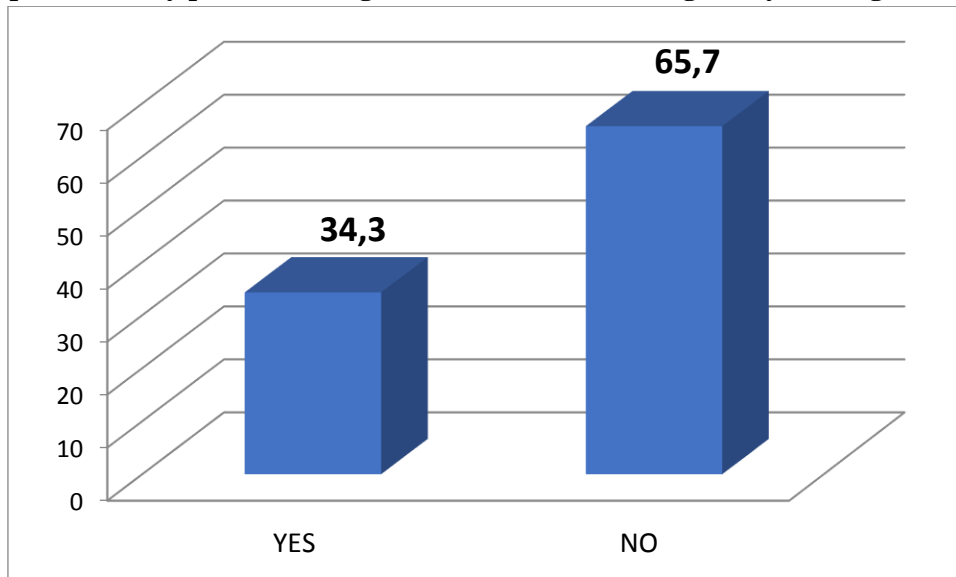
Municipalities should execute the services regarding neighborhoods with the cooperation of neighborhood representatives with respect to the law 5393. The findings of research indicate that the 80 percent of neighborhood representatives are informed about the activities related to the neighborhoods.

Graph 7. Does your office of governor inform you about an activity in your neighborhood before starting it?



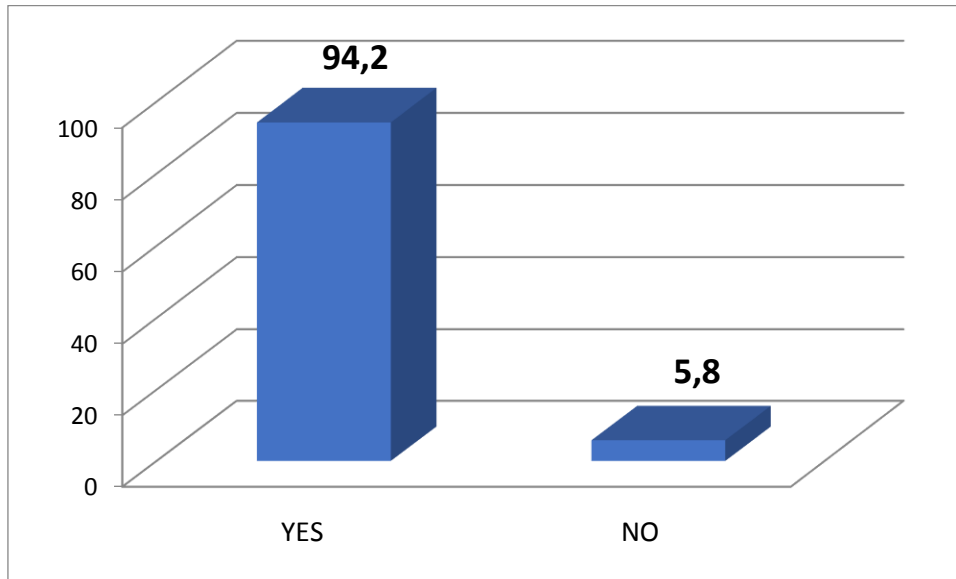
The neighborhood representatives who participated in the research have stated that they are informed by the office of governor when there would be an activity in relation to their district. But it is observed that this percentage (60%) is lower than the municipality (%80).

Graph 8. Has any public meeting for residents been arranged in your neighborhood?



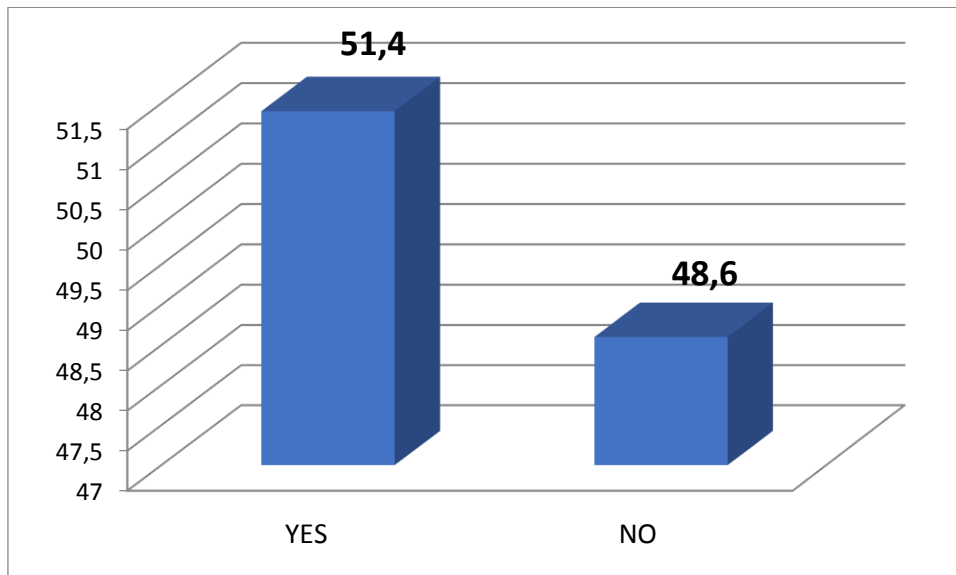
One of the local participation method is public meetings attended by the residents. Communication is possible with these meetings without use of any representative. Most of the neighborhood representatives stated that the local administrations did not arrange any public meetings.

Graph 9. Do your municipality managers arrange ordinary/frequent meetings in your neighborhood?



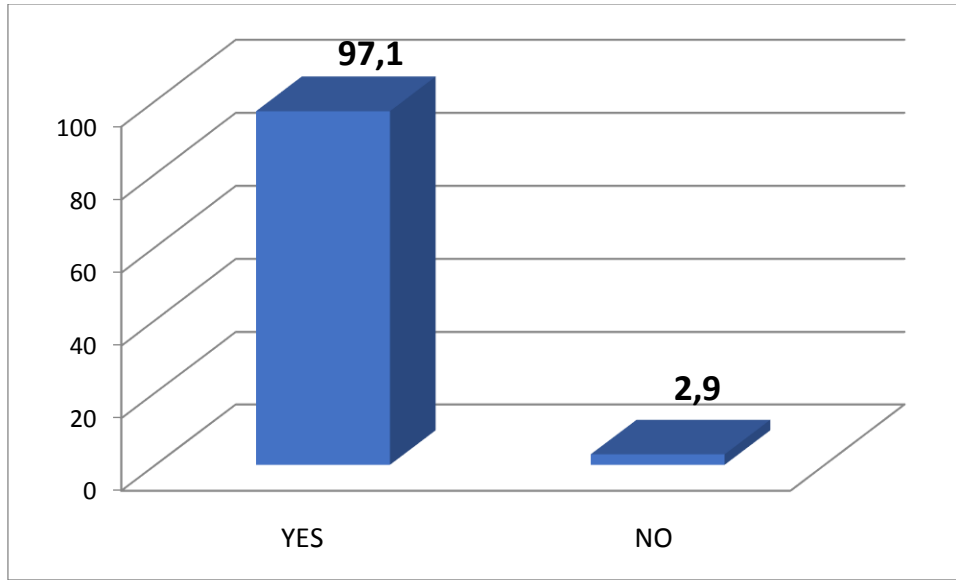
The most important assistant of municipal managers is neighborhood representatives since they know problems and demands of the residents. Municipality should arrange periodical meetings with the neighborhood representatives. Almost all neighborhood representatives stated that the municipality arranges periodical meetings with them.

Graph 10. Do your provincial officials inform the neighborhood representatives about the issues related to the neighborhoods?



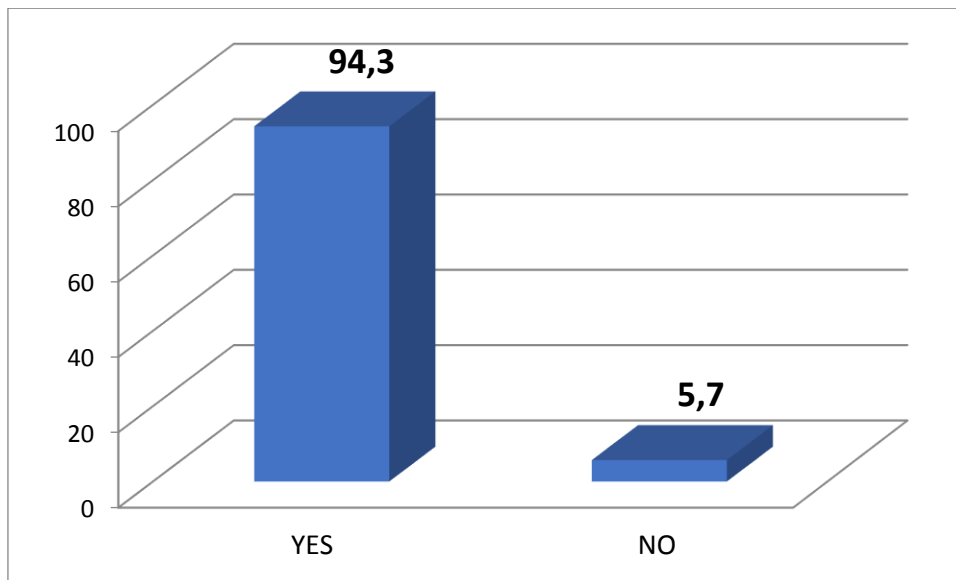
It is concluded that both central government and local government representatives informed the neighborhood representatives in the proportion of 51,4%.

Graph 11. Are you able to reach local officials by means of their personal phones?



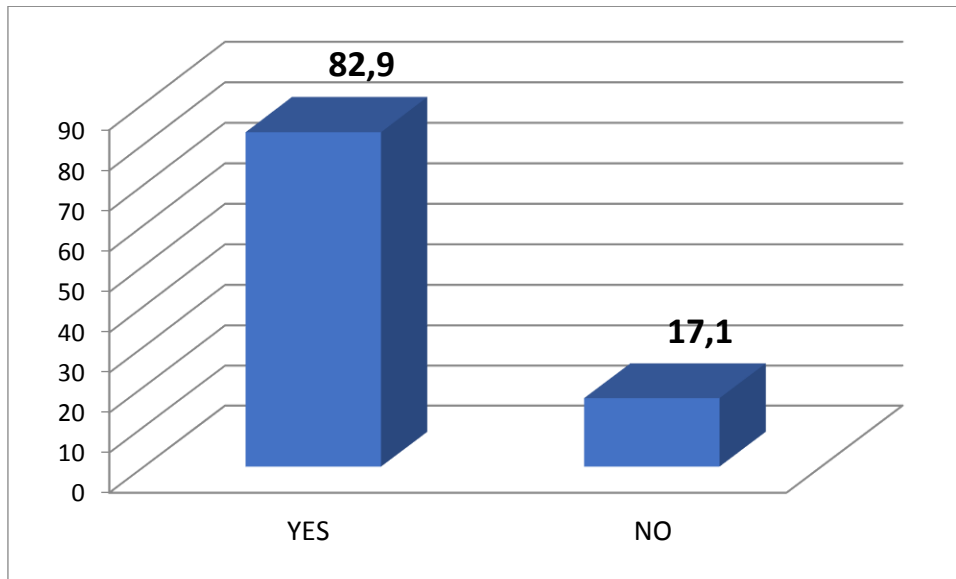
Dialog is one of the most important means to solve problems. In the information age, openness of the direct communication channels with managerial units provides to prevent expansion of many problems. It also enables residents to convey their problems to municipality directly and fast. Almost all the neighborhood representatives stated that they can reach local government officials directly with their phones.

Graph 12. Are you able to communicate with mayor directly?



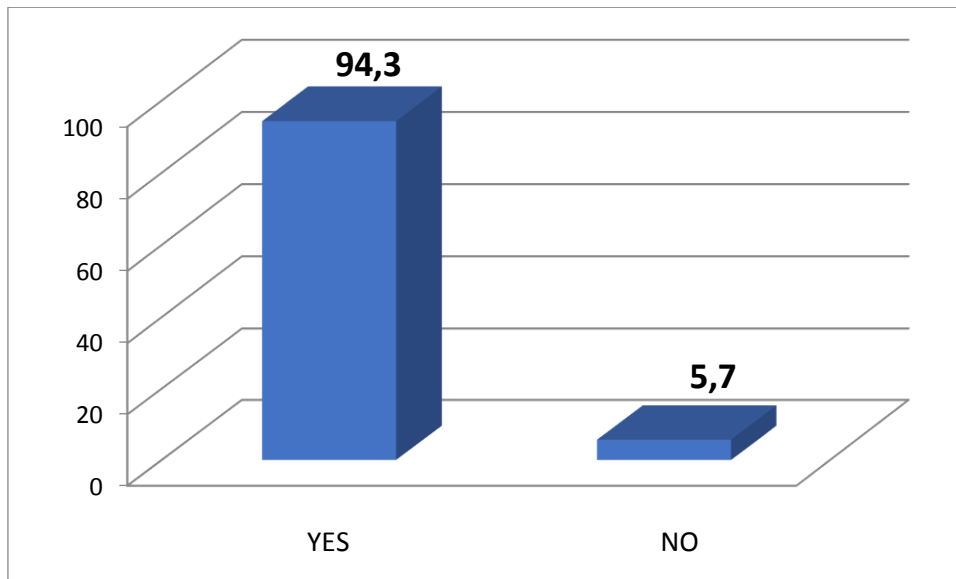
It seems that most of the neighborhood representatives can reach mayor directly by means of various communication channels as in the above finding.

Graph 13. Are you able to communicate with the members of municipal council directly?



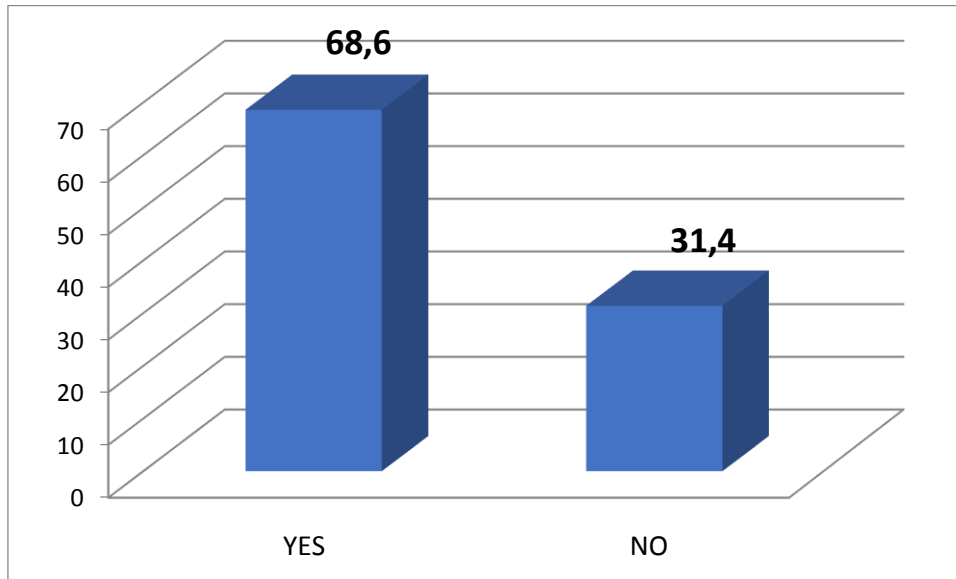
It has been determined that the neighborhood representatives are able to reach directly the members of municipal council who are decision-making body of the municipality.

Graph 14. Are you able to communicate with municipal branch managers directly?



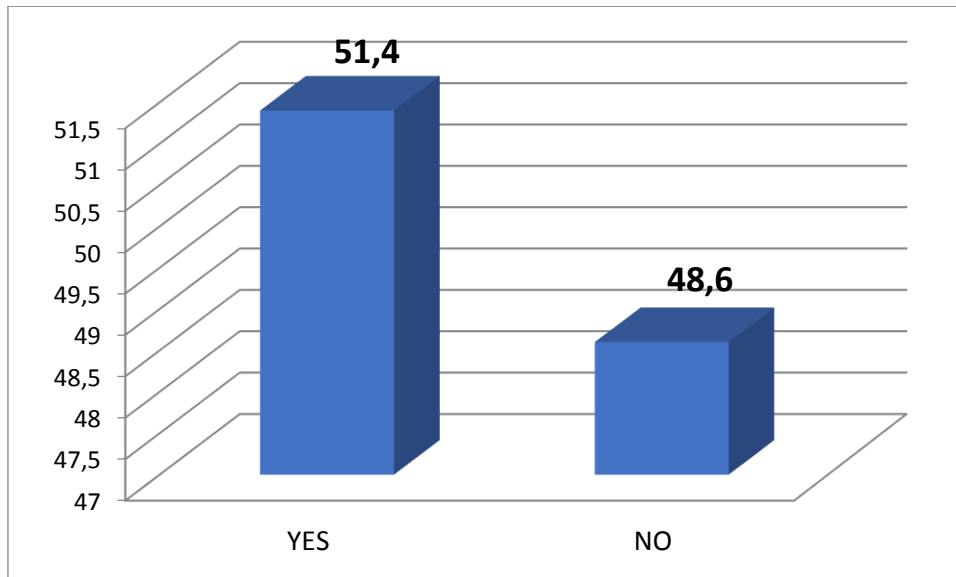
Some municipal services can be accomplished with initiatives of unit managers in the municipality. Each demand is not necessary to be asked mayor or member of municipal council. Most of the neighborhood representatives state that they can reach unit managers of municipality directly.

Graph 15. Are you able to communicate with the managers of special provincial administration directly?



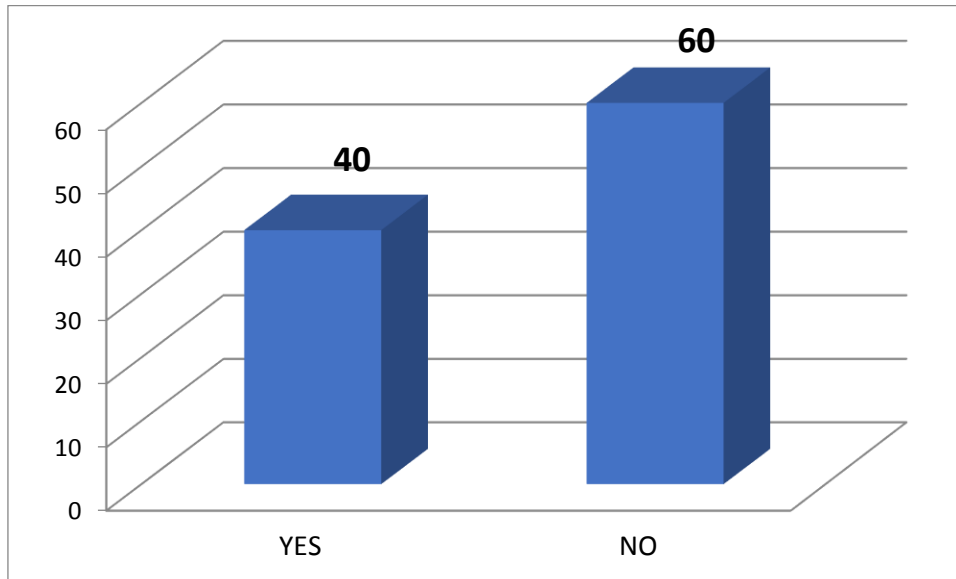
The proportion to reach municipal managers directly is higher than to reach managers in the special provincial administration. It is considered that the difference is resulted from that the special provincial administration does not provide service in neighborhood level.

Graph 16. Has any of your demands ever been discussed and approved in the municipal council?



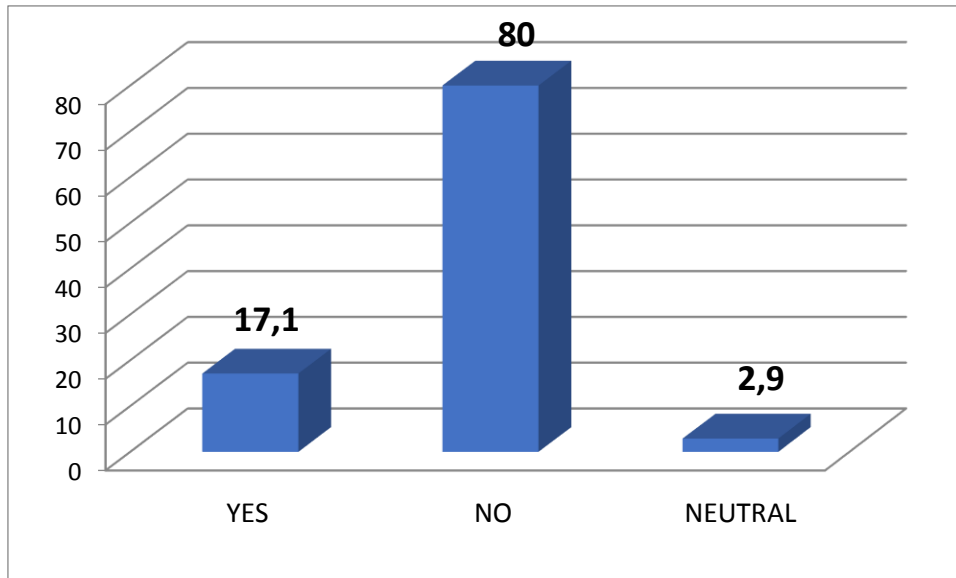
Decisions which are taken in the municipal council are executed by mayor. Therefore, any decision which is taken in the municipal council means that it will be carried out. Almost half of the neighborhood representatives state that their demands are accepted in the municipal council.

Graph 17. Has any of your demands ever been discussed and approved in the municipal execution commission?



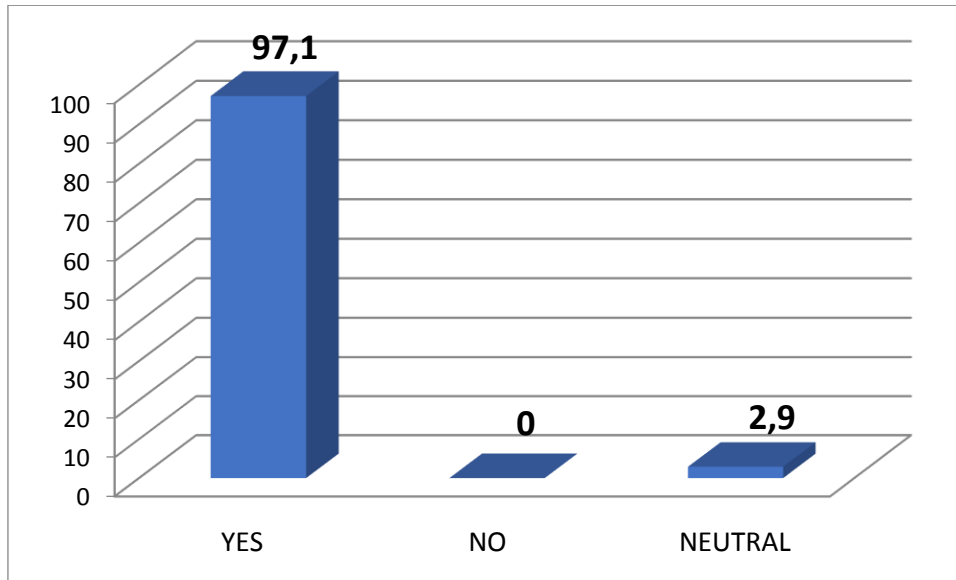
60 percent of the neighborhood representatives state that their demands are not taken care of by municipal execution commission. It is observed that the satisfaction level from municipal execution commission is lower than the municipal council.

Graph 18. I experience difficulties to participate in the management of municipality.



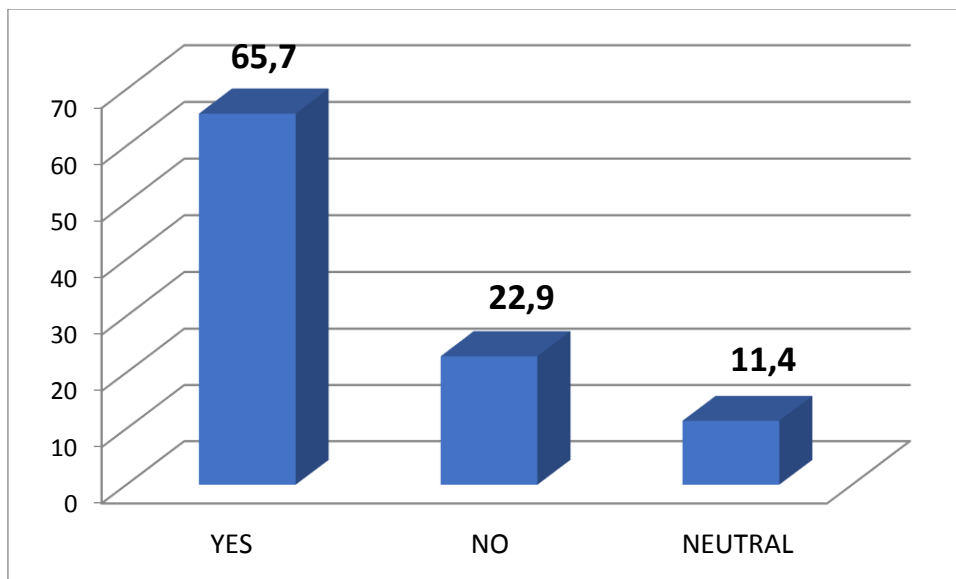
It is aimed in that question to determine whether the neighborhood representatives have any difficulties to participate in the management of municipality. 80 percent of the neighborhood representatives state that they did not experience any difficulty to participate in the management of municipality.

Graph 19. The residents apply firstly in my office about the issues related to our neighborhood.



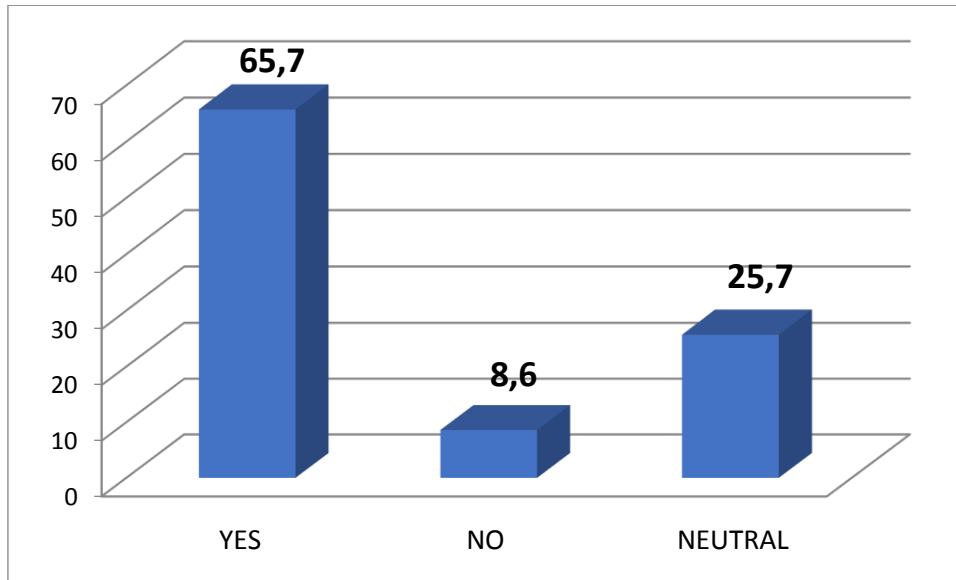
It is important in terms of participation where and how the citizens convey their problems. Because if they notify their problems to neighborhood representatives, it causes neighborhood representatives to take more responsibility and become sensitive to the residents. The findings indicate that the residents inform the neighborhood representatives firstly about their problems in the neighborhood.

Graph 20. I think that the neighborhood representatives are influential in the decision-making process in local level.



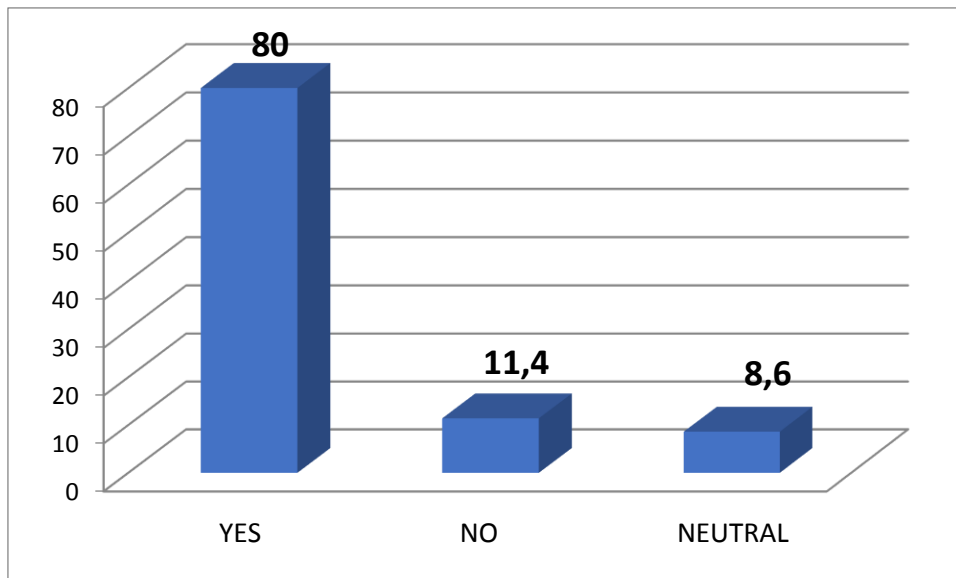
There are some limitations to be influential in decision-making mechanisms in local level. Some factors such as political, personal and economic relations can be effective in that perspective. The neighborhood representatives state that they are influential in decision-making mechanisms (65,7%).

Graph 21. Most of my demands have been met by the municipality.



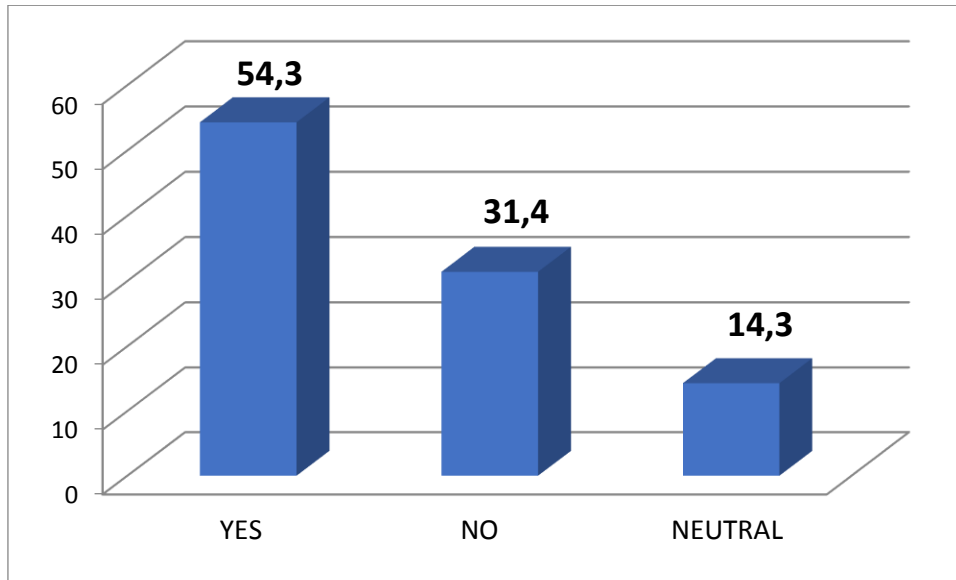
65,7 of the neighborhood representatives state that the demands they convey to the municipality have been met in large proportion. The findings indicate that the neighborhood representatives have positive outcomes for their demands to the management of municipality.

Graph 22. Municipality management takes care of my opinions.



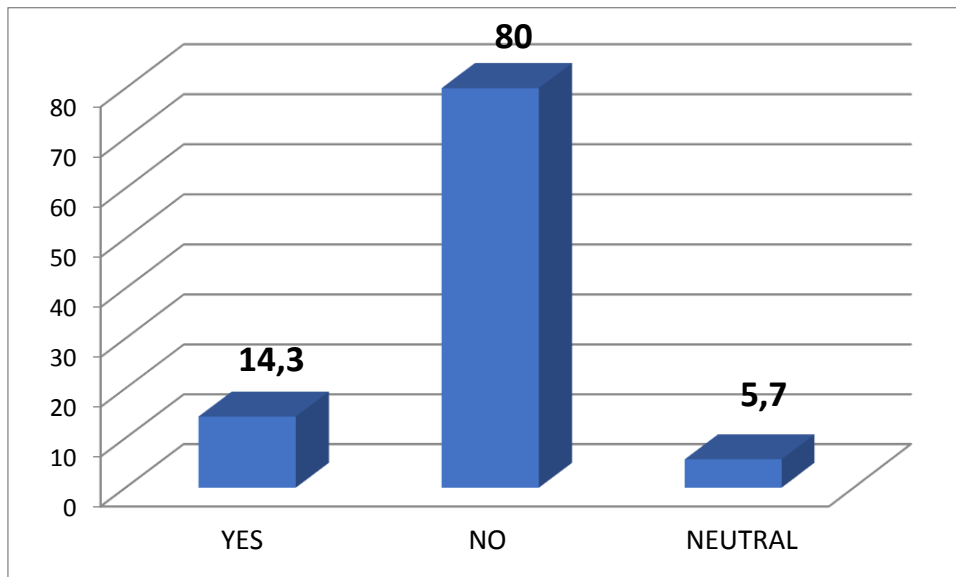
The percentage of the neighborhood representatives who state that the municipal management takes care of my opinions is 80. It is concluded with the findings in previous question that the opinions of 80 percent of the neighborhood representatives is taken care of but only 65,7 of these opinions have been met.

Graph 23. The office of governor takes care of my opinions.



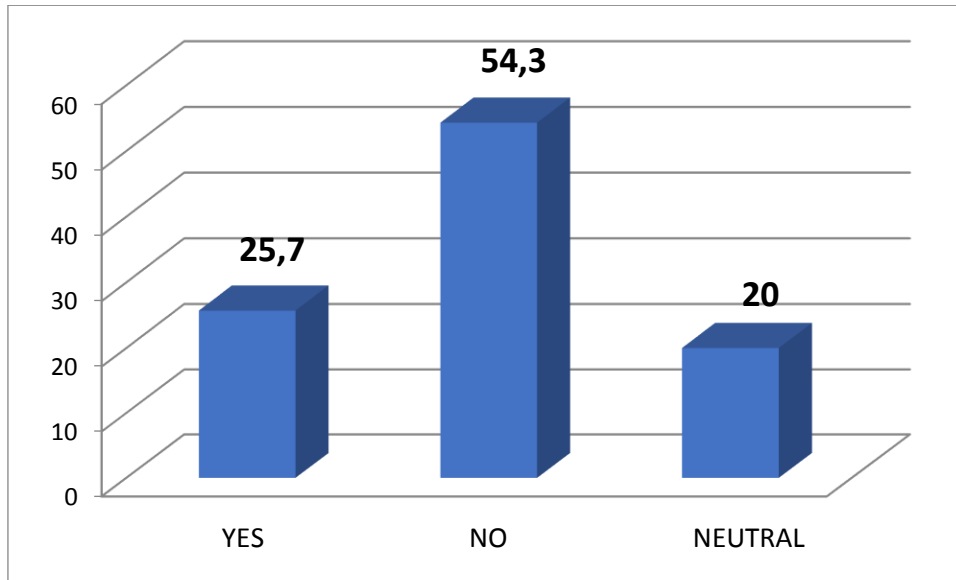
The relations of neighborhood representatives with central government is weaker than their relations with local government. Because local services are carried out by municipalities in great proportion. However, it has been determined that the neighborhood representatives are taken care of especially in the issues of coordination with central government.

Graph 24. I convey my demands to local officials through political party representatives.



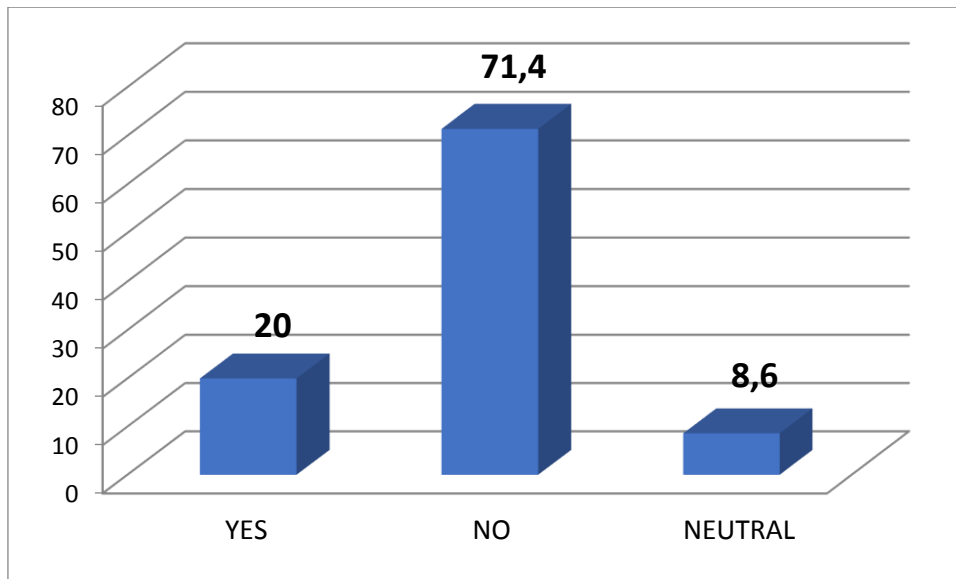
The relations of neighborhood representatives with political parties are quite weak since they cannot be suggested by political parties as candidate for neighborhood representative office. That situation is reflected in the research also. 80 percent of the neighborhood representative state that they do not convey their demands to local officials through political parties.

Graph 25. Political parties take care of my opinions.



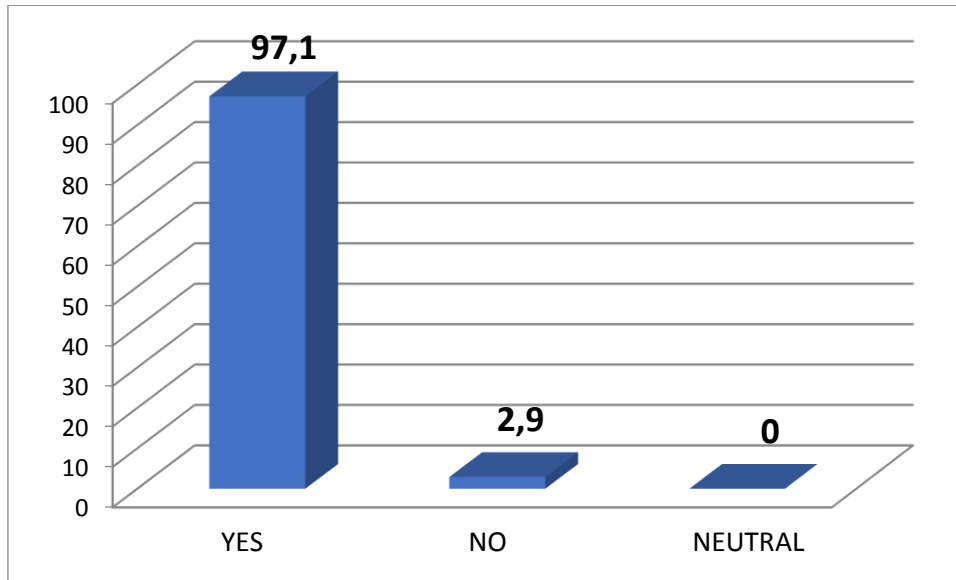
It has also been determined that 54,3 percent of the neighborhood representatives does not take care of the opinions of political parties against 25,7 percent.

Graph 26. I convey my demands to local officials through non-governmental organizations.



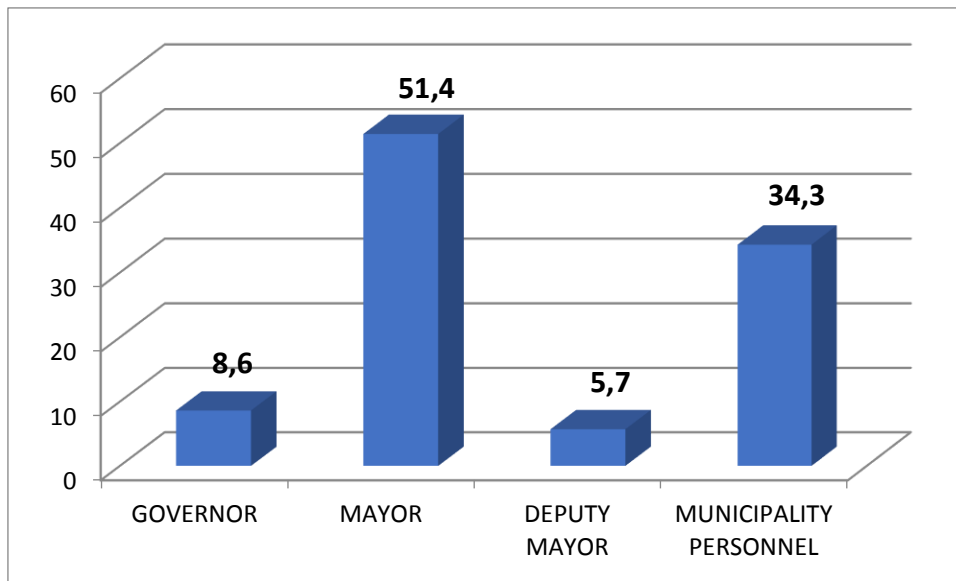
Previous findings indicate that the neighborhood representatives can convey their demands to local government officials directly. Therefore, they do not need using any non-governmental organization or political parties. It has been determined that the neighborhood representatives do not have enough demand to participate in city council. The findings prove that situation too.

Graph 27. The residents convey the problems firstly in my office in the issues related to our neighborhood.



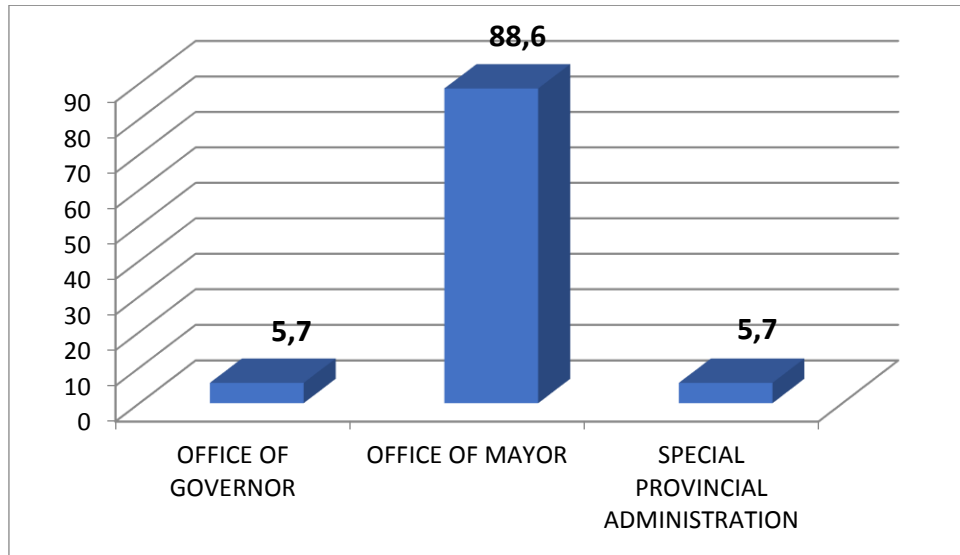
97,1 percent of the neighborhood representatives state that the residents notify their offices about their problems related to neighborhood. By this way, neighborhood representatives can learn the neighborhood problems directly and develop closer relationships with residents.

Graph 28. Whom do you communicate with about the issues related to your neighborhood?



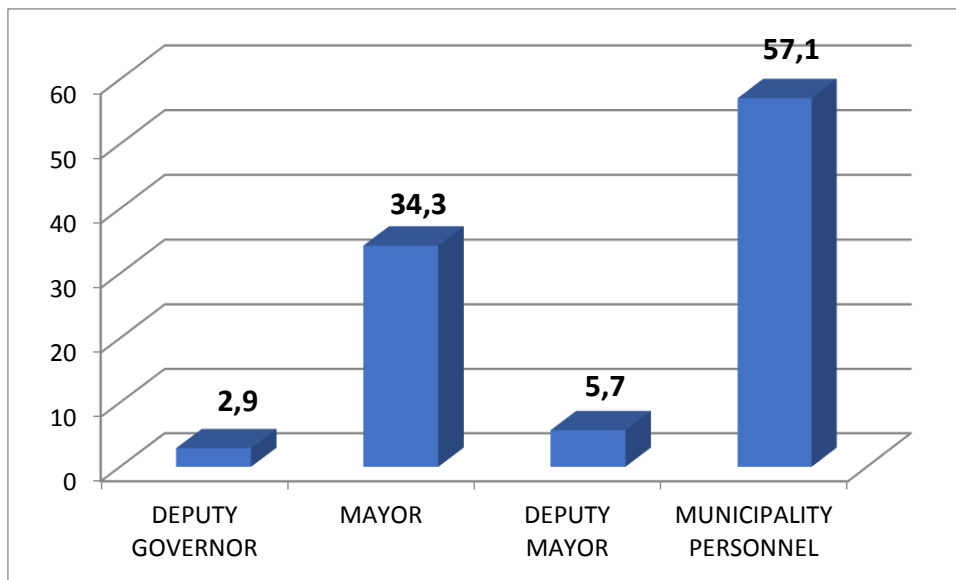
Some multi-choice questions have been asked to the neighborhood representatives. First of them is whom they communicate to solve problems of neighborhood with? 51,4 percent of them state they communicate with mayor, and 34,3 percent with the personnel of municipality. It is concluded that 91,4 percent of them communicate with the municipality for the neighborhood problems.

Graph 29. Which one is the managerial organization you communicate easily?



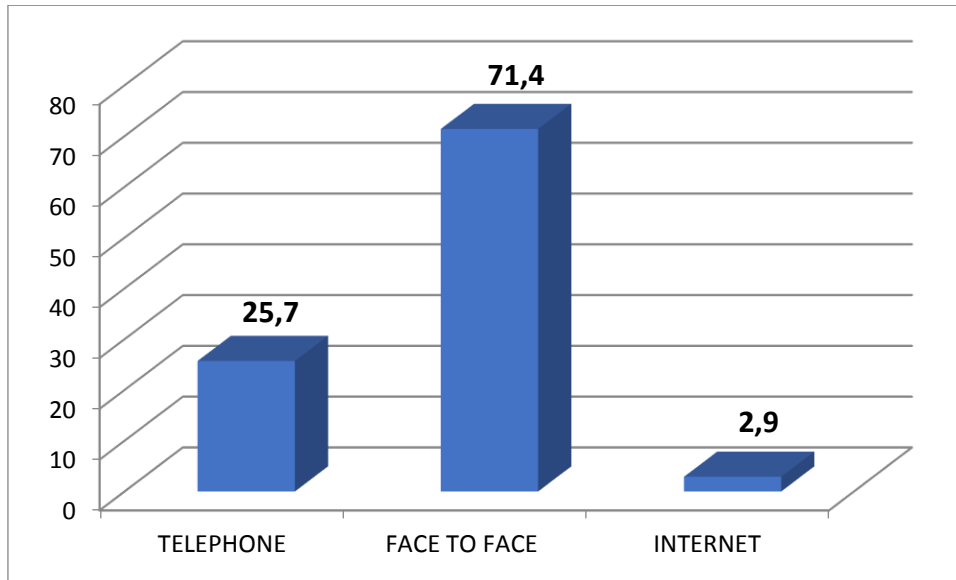
The most frequent organization with which the neighborhood representatives communicate is the office of mayor according to graphic 29. They communicate also with the office of governor (5,7%) and the office of special provincial administration (5,7%).

Graph 30. Whom do you convey your neighborhood problems and demands?



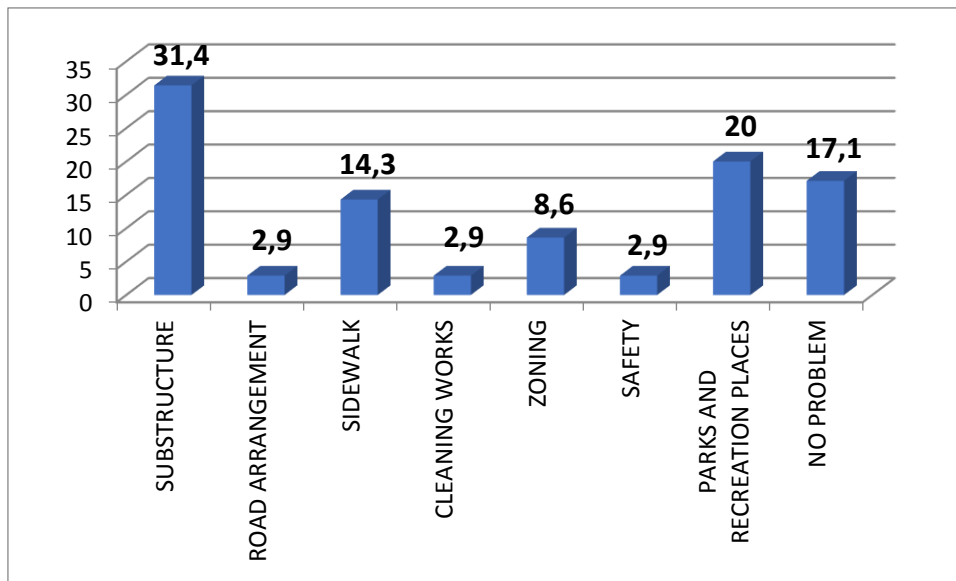
Answers to the question as to whom they convey the problems in the neighborhood in the first order indicate that they communicate with municipality, mayor, deputy mayors and deputy governors respectively. It is considered that they prefer this order because of accessibility.

Graph 31. Which way do you prefer in conveying your demands to managers?



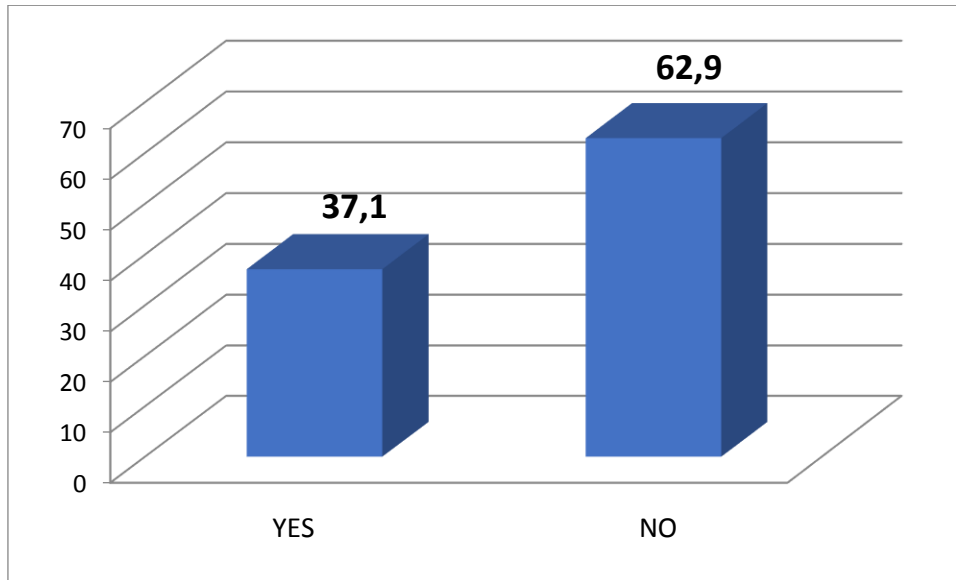
The neighborhood representatives use 71,4 percent face-to-face, 25,7 phone and 2,9 internet communication channels. It is observed that face to face communication has still been in the top line for the neighborhood representatives in Burdur.

Graph 32. Which one is the most frequent problem you experience in your neighborhood?



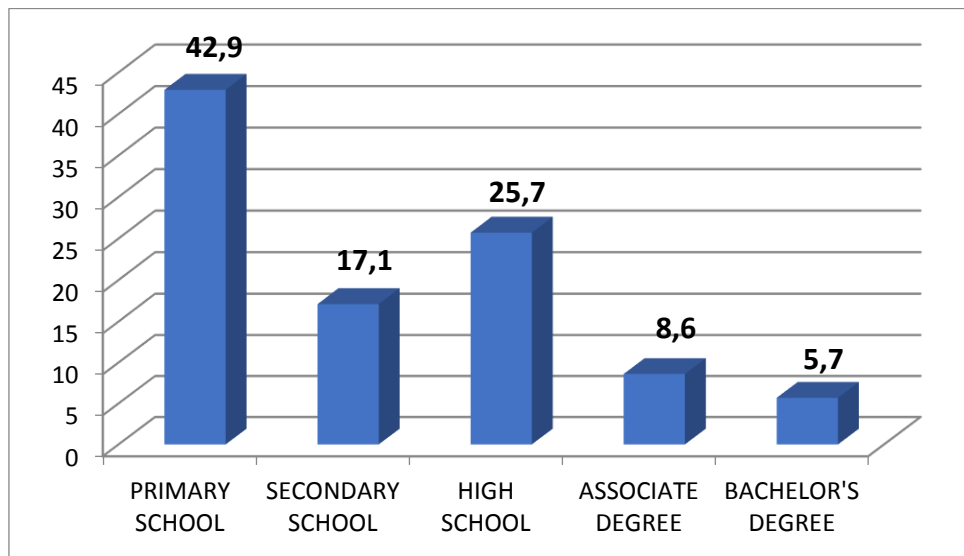
The most frequent problems in the neighborhoods are related to sub-structure (31,4%), park and recreation places (20%), sidewalks (14,3%). It is understood that the municipality accomplishes cleaning works, road-arrangement, safety works well since the neighborhood representatives do not put these choices in remarkable order. It is a good indication for Burdur Municipality.

Graph 33. Do you think that the authorities of neighborhood representatives should be increased?



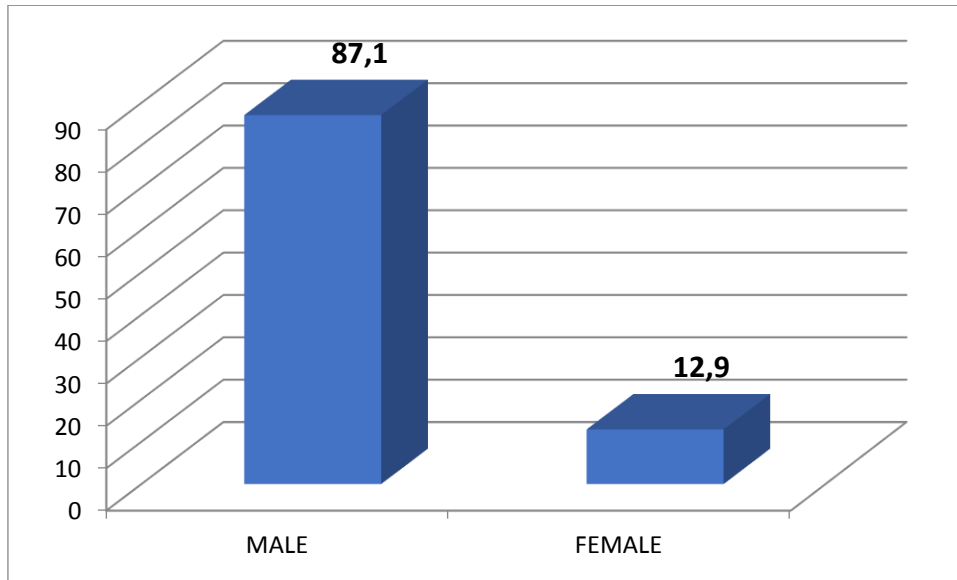
Managers usually complain about the insufficiency of their authorities. However, 62,9 percent of the neighborhood representatives state that they do not prefer having more authorities. There might be various reasons for that. It is considered that they worry about having more responsibilities because of having more authorities. The neighborhood representatives who prefer having more authorities would like to have authorities in residential areas and distribution of aids.

Graph 34. Education Level



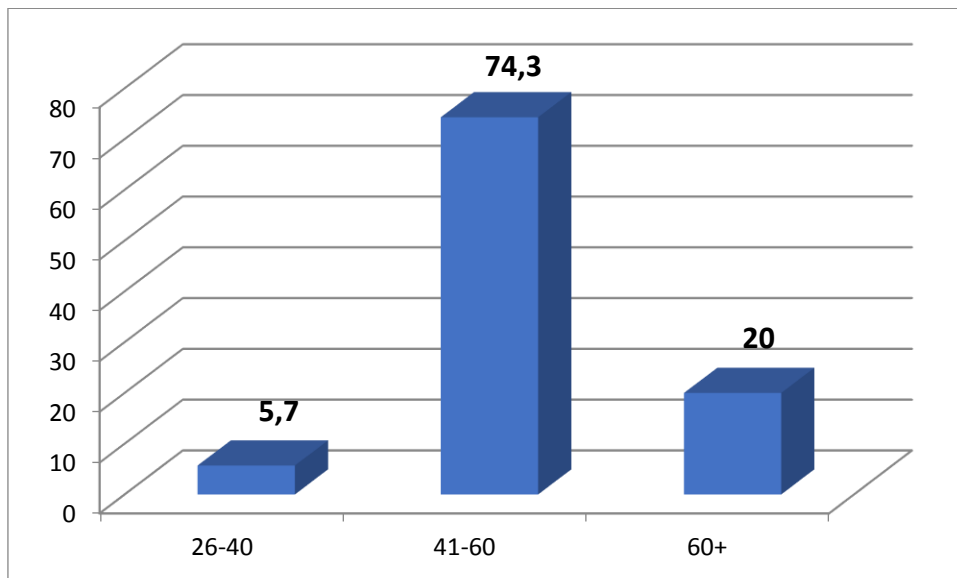
According to the answers to question 34, educational level of the neighborhood representatives is graduated from 42,9 % primary school, 25,7 % high school, 17,1 % secondary school, and 14,3 % university. The findings indicate that 85,7 percent of the neighborhood representatives are graduated from primary, secondary and high schools.

Graph 35. Gender



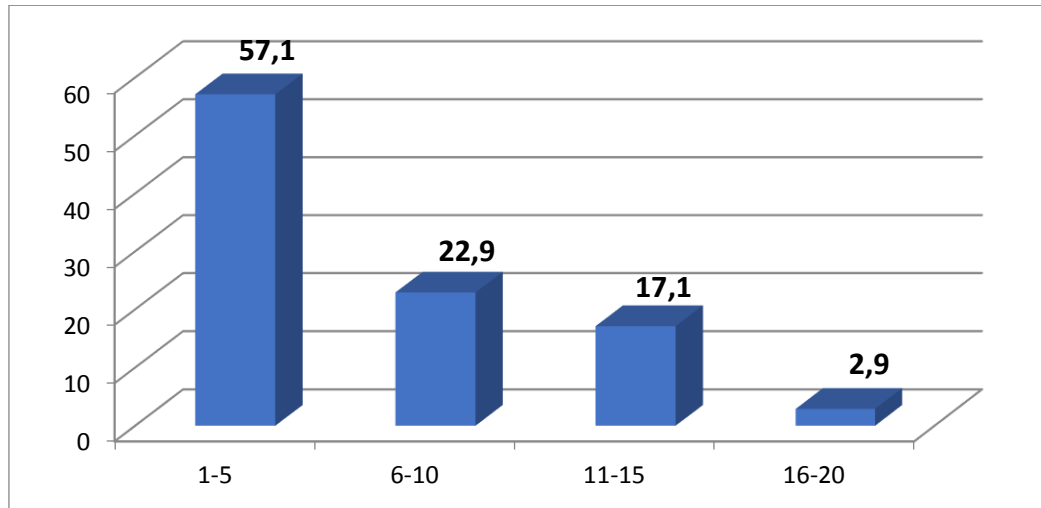
87,1 percent of the neighborhood representatives in Burdur are male and 12,9 percent are female.

Graph 36. Age



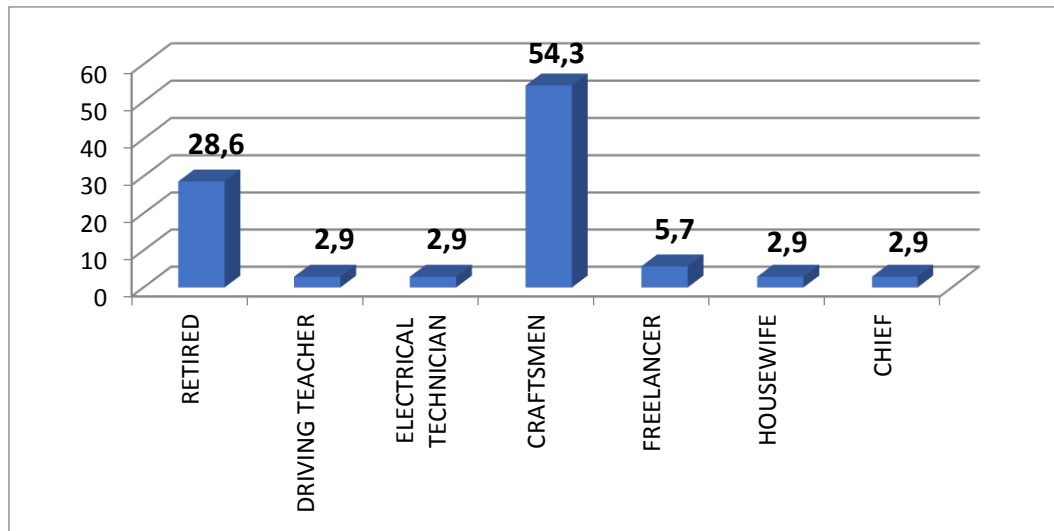
The most frequent age group of the neighborhood representatives in Burdur are between 41 and 60. 20 percent of them are over 61. There are also some neighborhood representatives between 26 and 40 years old.

Graph 37. Service in the neighborhood office (year)



Experience is important for neighborhood representatives like every other profession. 57,1 percent of the neighborhood representatives have been in their first term; 22,9 percent of them have been in the office for 6-10 years. 20 percent of them have been in the office in their third or fourth term.

Graph 38. Profession



Most of the neighborhood representatives in Burdur are craftsmen and retired. The neighborhood representative offices are mostly filled as a second job by the candidates with a professional profession or who have been retired. 54,3 percent of the neighborhood representatives are craftsmen. Retired persons are in the second frequent group (28,6 %). Other professional groups are quite low. It is observed that the craftsmen who are closer to the residents and the retired people who have enough free time are appropriate to be elected for the office. Some analyses have also been performed to determine whether their answers change significantly per demographical features. According to Kruskal Wallis H Test, a significant difference has been found in 27th question (p=0,001). There is a higher value in mean rank in that question for the neighborhood representatives who are younger than 40. There are also significant differences in 6th question (p=0,038) and 18th question (p=0,012) according to service year in the office.



CONCLUSION

The nearest administrative units to citizens in local level are the offices of neighborhood representatives. It is necessary to use the advantage of that the neighborhood representatives know their neighborhood and residents better than central and local government officials. Determination of the problems and demands of citizens in the scale of neighborhood representative offices would be appropriate for the European Charter of Local Self Government and the subsidiarity principle. It is required that both central and local government units be in close relationship with the neighborhood representatives and maintain communication channels with them to take advantage of the neighborhood representative offices.

In this research, it is aimed to determine the participation level of the neighborhood representatives into managerial activities in the center of Burdur province. Following findings have been concluded after analysis of the data collected from the questionnaires with the neighborhood representatives in Burdur:

- The neighborhood representatives have been able to participate in the various activities of the municipality in great number and do not experience difficulties in that perspective. Therefore, there is no findings in Burdur to prevent the participation of neighborhood representatives in managerial activities.
- The neighborhood representatives consider themselves as a representative and their opinions have been taken care of central and local officials. They have been informed by authorities about the services and activities related to their neighborhoods. Especially, the fact that the municipality arranges periodic meetings with the neighborhood representatives proves that finding. In addition, it has been determined that the municipality is the easiest administrative body for the neighborhood representatives to communicate with.
- One of the most important problem in participation is accessibility issues. It is observed that most of the neighborhood representatives can communicate with local officials directly in Burdur. It provides efficiency in terms of participation in managerial activities especially in local level.
- The way to increase efficiency of neighborhood representatives in local level is not only based on their relations with local or central government officials but also on preference of residents to communicate with neighborhood representatives in the first order. It is observed in that research that the residents prefer communication with the neighborhood representatives on the issues related to the neighborhood.
- The neighborhood representatives consider that their authorities are enough for the Office. It has been concluded that it is resulted from that the that they worry about having more responsibilities because of more authorities.

In the line with the findings of this research, it has been concluded that the participation level of the neighborhood representatives in Burdur is quite high; they do not have any difficulties in terms of participation; they are influential enough in decision-making mechanisms; and their communication channels with local officials are open.

It should be considered that not only efforts of the neighborhood representatives are enough in that perspective, but also efforts of central and local officials are important.

REFERENCES

- Arıkboğa, Erbay (1999), “Yerel Yönetim Açısından Mahalle Muhtarlığına Bir Bakış”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, Vol. 8, No. 3, Temmuz, ss. 103-125.
- Çadırcı, Musa (1970), Türkiye’de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması Üzerine Bir İnceleme”, *Bellekten*, Vol. 34, No. 135, Temmuz.
- Çitci, Oya (1996), “Temsil, Katılma ve Yerel Demokrasi”, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, Vol. 5, No. 6, ss. 5-14.
- Ergenç, Özer (1984), “Osmanlı Şehrindeki ‘Mahalle’nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, *Osmanlı Araştırmaları*, İstanbul, No: 4.
- Eroğlu, Hacer Tuğba (2006), “Yönetime Katılma Biçimleri Ve Yerel Yönetimlerde Demokratik Mekanizmalar”, *S.Ü. İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, No: 11, ss. 191-206.
- Eryılmaz, Bilal (2010), *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, İşaret Yayınları, Ankara.
- Eryılmaz, Bilal (2014), *Kamu Yönetimi*, Umuttepe Yayınları, 7. Edition, Kocaeli.
- Şaylan, Gencay (1979), “Bürokratik Sistemlerde Yönetime Katılma Olgusu ve Yapısal Sınırlılıklar”, *Amme İdaresi Dergisi*, Haziran 1979, Vol. 12, No. 12, ss. 19-32.
- Şengül, Ramazan; Çetinkaya, N. Işıl (2012), “Kamu Yönetiminin Değişim Sürecinde Yönetimsel Demokrasi”, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, Vol. 4, No. 2, 2012, ss. 51-60.
- Tekeli, İlhan (2004) “Katılımcı Demokrasi, Sivil Ağlar ve Sivil Toplum Kuruluşları”, 15. STK Sempozyumu Bildirisi, 18-19 Haziran 2004, İstanbul, http://stk.bilgi.edu.tr/media/cd/01/doc/okuma_02-2.pdf, (8 Feb. 2017)
- Tural, Erkan (2005), “1864 ve 1871 Vilayet Nizamnameleri ve 1876 İdare-i Umumiyye-i Vilayat Talimatnamesi”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, Vol. 14, No. 1, Ocak, ss. 71-91.
- Wang, XiaoHu; Wart, Montgomery Wan (2007), “When Public Participation in Administration Leads to Trust: An Empirical Assessment of Managers’ Perceptions”, *Public Administration Review*. March-April, ss. 265–278.
- Yalçındağ, Selçuk (1998), “Yerel Demokrasinin Örgütlenmesi ve Yerinde Yönetimin Geliştirilmesi Açısından “Muhtarlık” Kurumu”, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, Vol. 7, No. 3, Temmuz, ss. 37-56.

Türk Tarım Sektöründe Kamu Özel Ortaklığı Uygulaması

Implementation of Public-Private Partnership
in Turkish Agricultural Sector

Süleyman TULÜCEOĞLU¹

Yakup ALTAN²

Strategic Public Management Journal
Volume 3, Issue 5, pp. 58-76
May 2017
DOI: 10.25069/spmj.317125
Received: 3 April 2017
Accepted: 1 May 2017
© The Author(s) 2017
For reprints and permissions:
<http://dergipark.gov.tr/spmj>

Öz

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de 1980’li yıllardan itibaren uygulanmaya başlanan ve son yıllarda havaalanı, hastane, elektrik vb. alanlarda proje miktarlarında büyük artışlar gözlenen kamu özel ortaklığı modelinin tarım sektöründeki durumunu belirlemektir. Bu kapsamda çalışmada kamu özel ortaklığı modelinin kavramsal çerçevesine, gelişim sürecine, özelliklerine, avantaj/dezavantajlarına, farklı modellerine ve günümüzde dünya ile Avrupa’daki durumuna değinilerek, modelin Türkiye’deki gelişim süreci ile yasal statüsü üzerinde durulup, Türk tarım sektöründeki kamu özel ortaklığına ilişkin yasal mevzuat ve uygulama alanları incelenmiştir. Ortaya çıkan bulgular, Türkiye’de 1990 yılından bugüne kamu özel ortaklığı modelinin ağırlıklı olarak elektrik, havaalanı, yol ve sağlık tesisi inşaatı gibi büyük alt yapı projelerinde yaygın olarak kullanıldığı, tarım sektöründe ise kamu özel ortaklığına dayalı olarak yürütülen proje sayısının oldukça fazla olmakla birlikte projelere ayrılan bütçenin diğer alanlara göre oldukça düşük kaldığı yönündedir. Ancak yapılan yasal düzenlemeler ve proje tecrübesi çerçevesinde Türk tarım sektöründeki Kamu özel ortaklığı uygulamalarının önümüzdeki süreçte daha da artacağı değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Özel Ortaklığı, Türkiye’de Kamu Özel Ortaklığı ve Uygulamaları, Türk Tarım Sektöründe Kamu Özel Ortaklığı.

Abstract

In this study, it is aimed to determine the situation of the public-private partnership model in agriculture sector, which has been started to apply in Turkey since 1980’s and in which an extensive increase has been observed in the number of projects in some fields such as airport, hospital, electric, etc. in recent years. In this scope, the legislation and the practices related to public-private partnership in Turkish agricultural sector have been examined after referring the literature, development process, features, advantages/disadvantages and various models of public-private partnership model, and the situation in the World and Europe respectively. The findings collected indicate that the public-private partnership model has been applied especially in major-substructure projects such as construction of electric, airport, road and healthcare facilities in Turkey since 1990, and that the budget allocated into the projects of agricultural sector has been quite low in comparison with other fields, although the number of projects executed in agriculture sector has been quite much. However,

¹ Arş. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, suleymantuluceoğlu@sdu.edu.tr

² Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, yakupaltan@sdu.edu.tr

it is predicted that the practices of public-private partnership in agriculture sector in Turkey will increase much more in line with the legislative arrangements implemented and increasing experience in the projects.

Key Words: *Public-Private Partnership, Public-Private Partnership and Practices in Turkey, Public-Private Partnership in Turkish Agriculture Sector.*

GİRİŞ

Dünyada Yeni Kamu Yönetimi anlayışı çerçevesinde, klasik kamu hizmetlerinin farklı yöntemler ile üretilmesi ve sunulması gündeme gelmiş ve geleneksel yöntemlerden alternatif yöntemlere geçiş yapılmıştır. Kamu özel ortaklığı modeli de bu alternatif yöntemlerden biri olarak, dünya genelinde, farklı sektörlerde, farklı yöntemlerle uygulanmaktadır (Uğur ve Miynat, 2014: 19).

Kamu özel ortaklığı modeli, devletlerin geleneksel olarak yerine getirdikleri mal ve hizmetlerin, maliyet yükünü devletin üzerinden kısmen de olsa almak ve devlet bütçesini zorlayan ve aşan miktarlarda yatırım gerektiren projeleri uygulamaya koyabilmek amacıyla ortaya çıkmış bir proje finansmanı yöntemidir (UNESCAP, 2011: 3).

Kamusal projelerin finansmanında en geleneksel yöntem, bu projelerin devlet tarafından finanse edilmesidir. Böylece projenin tüm risklerini devlet üstlenmektedir. Zaman içerisinde geliştirilen özelleştirme modelinde ise, projeler özel sektör tarafından finanse edilmekte ve projeye ilişkin tüm riskler özel sektör tarafından alınmaktadır. Uygulamada bu iki modelin de optimal çözümü sağlayamadığı projeler bulunmaktadır. Bu nedenle, kamu hizmeti olarak nitelendirilen ve devletin tümüyle çekilmek istemediği hizmetlere özel sektörün katılımını sağlamak amacıyla, devlet tekeli ile özelleştirmenin arasında kalmış olan kamu özel ortaklığı modeli geliştirilmiştir (Sarıkatipoğlu, vd., 2016: 196).

Kamu özel ortaklığı genel olarak, “bir sözleşmeye dayalı olarak, yatırım ve hizmetlerin, projeye yönelik maliyet, risk ve getirilerinin, kamu ve özel sektör arasında dengeli bir şekilde paylaşılması yoluyla gerçekleştirilmesini” ifade etmektedir. Bu model ilk ortaya çıktığında, ülkelerin altyapı yatırımlarının karşılanması için gerekli olan finansal kaynakları sağlamak amacıyla geliştirilmiş bir yöntem olarak görülürken, günümüzde özel sektörün işletme yeteneklerinden faydalanılacağı, kamu sektörünün ise yatırımların koordinasyonu, planlanması ve denetlenmesi gibi alanlarda yoğunlaşacağı bir model olarak kabul edilmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2016).

Kamu özel ortaklığı modeli son dönemde tarım sektöründe de yaygınlaşmaya başlamıştır. Tarım sektörü, dünya genelinde stratejik öneme sahip bir sektör olarak görülmektedir. Tarım sektörü sadece gıda ve tarım ürünleri üretme faaliyetlerinde bulunmamakta, birçok açıdan toplumu etkilemektedir. Bu etkiler genel olarak; ekonomik kalkınma, yoksulluğun azaltılması, gıda güvenliğinin sağlanması ve çevresel sürdürülebilirlik olarak sayılabilir (Byerlee, De Janvry ve Sadoulet, 2009: 16). Bu etkiler çerçevesinde tarım sektöründe de son yıllarda kamu özel ortaklığı projeleri gelişme göstermiş ve Türkiye de bu gelişmelerin etkisinde kalarak tarımda kamu özel sektör uygulamalarına yer vermeye başlamıştır.

Bu kapsamda çalışmada öncelikle kamu özel ortaklığı modelinin kavramsal çerçevesine, gelişim sürecine, özelliklerine, avantaj/dezavantajlarına, farklı modellerine ve günümüzde dünya ile Avrupa’daki durumuna değinilmiş, ardından da modelin Türkiye’deki gelişim süreci ile yasal statüsü üzerinde durulup, Türk tarım sektöründeki kamu özel ortaklığına ilişkin yasal mevzuat ve uygulama alanları incelenmiştir.

1. KAMU ÖZEL ORTAKLIĞI MODELİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Dünyada 1980’li yılların sonlarından itibaren devletin fonksiyonlarında sosyal, siyasal ve ekonomik alanlarda bazı değişimler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu değişimler sonucunda geleneksel kamu yönetimi anlayışının yerine yeni kamu yönetimi anlayışı benimsenmiştir. Yeni kamu yönetimi anlayışının dünya genelinde yaygınlaşmaya başlaması, hizmet sunum yöntemlerinde kamu özel ortaklıkları gibi farklı modellerin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Özer, 2016: 17).

Kamu özel ortaklığı, son yıllarda, müşterek hedefleri gerçekleştirmek amacıyla kamu ile özel sektör arasındaki işbirliğine dayalı ilişkileri tanımlayan “şemsiye terim” olarak kullanılmaya başlanmıştır (Singh ve Prakash, 2010: 834).

Kamu özel ortaklığı genel olarak; devlet tarafından gerçekleştirilen hizmetlere özel sektörün katılımını ifade etmektedir. Kamu sektöründe finansman kaynaklarının sınıflandırılması, sermaye harcamalarının artırılması, kamusal borçların azaltılması, işlem maliyetlerinin azaltılması, kamu ile özel kesim arasında risk dağılımının dengelenmesi ve bütçenin sabitlenmesi gibi hedeflerden dolayı kamu özel ortaklığı modeli hem ulusal kurum ve kuruluşlar hem de uluslararası özel sektör ve finans kuruluşları tarafından özendirilmektedir (Güzelsarı, 2009: 43).

Kamu özel ortaklığı modelleri; enerji üretimi ve dağıtımı, sulama sistemleri, kanalizasyon sistemleri, okullar, stadyumlar, hastaneler, haberleşme, ulaştırma, trafik kontrol sistemleri, yollar, bilişim teknoloji sistemleri, güvenlik, tarım, turizm, madencilik, inşaat işleri, kültür, kentsel hizmetler ile kamu idarelerinin altyapı yatırımları gibi hizmetleri sağlamaktadır (Yılmaz ve Karakaş, 2011: 30).

Model ile ilgili yapılmış olan bazı tanımlamalar şunlardır:

- Kamusal ve özel işletmeler arasında kurulan ve kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi amacını taşıyan ortaklık çalışmalarıdır (Güneş, 2009: 58).
- Kamu ve özel sektör arasında, hizmet sunmak amacıyla yapılan uzun vadeli ortaklık ilişkilerini ifade eder. Hükümetlerin kamu hizmetlerinin sunumunda özel sektör katılımını artırmak için benimsedikleri bir yaklaşımdır (Ministry of Finance Singapore, 2012: 4).
- Kamu sektörünün sağladığı altyapı kaynaklarının ve hizmetlerin özel sektör aracılığıyla gerçekleştirilmesine yönelik düzenlemelerdir (Hemming, 2006: 1).
- Kamusal ve özel sektör işletmeleri arasında ortak hedeflere ulaşmak amacıyla karşılıklı mutabakata ve işbirliğine dayanan bir ilişkidir (Buse ve Walt, 2000: 550).
- Hükümetin hizmet sunum hedefleriyle özel sektörün kâr etme hedefinin özel sektörün yeterli risk transfer etmesine bağlı olan, özel sektörün hizmet sunduğu ve hükümetin bir ya da daha fazla özel sektör kuruluşuyla yaptığı sözleşmedir (Corner, 2006: 40).
- Kamusal kaynak ve hizmet sağlamak için özel sektör ile devlet birimi arasında kurulan, özel sektörün risk ve yönetim sorumluluğunu taşıdığı uzun vadeli sözleşmelerdir (WB, ADB and IADB, 2014: 17).

Literatürdeki bu ve diğer tanımlara dayanarak kamu özel ortaklığı modelinin; işbirliği, dayanıklı ilişkiler, karşılıklı ürün/hizmet geliştirilmesi, risklerin paylaşımı, maliyetler, menfaatler ve karşılıklı katma değer gibi önemli özellikleri içerdiği görülmektedir (Klijn ve Teisman, 2003: 137).

2. KAMU ÖZEL ORTAKLIĞI MODELİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Kamu özel ortaklığı modelinin ilk örneklerine Roma İmparatorluğu döneminde rastlanmaktadır. Milattan sonra 539 yılında Roma İmparatorluğu'nda özel hukuk kişileri ile devlet arasında yapılan imtiyaz anlaşmaları ile liman, yol, pazar yeri, hamam gibi kamu hizmetlerinin görülmesine yönelik yasal düzenlemeler yapılmıştır (United Nations Economic Commission for Europe, 2000: 5).

İmtiyaz modeli, Roma İmparatorluğu yıkıldıktan sonra, 12. yüzyıla kadar görülmemiştir. 12. yüzyılda Batı Avrupa'da tekrar görülmüş, 16. ve 17. yüzyıllardan itibaren ise Fransa'da sürekli olarak kullanılmaya başlanmıştır. Batı Avrupa devletleri, yollar, su kanalları, posta işleri, taşıma ve şehir aydınlatması gibi çalışmalar için bu yöntemi kullanmışlardır. 19. yüzyıldan itibaren de imtiyaz yönteminin kullanılması bütün Avrupa'da yaygınlaşmıştır (Walle ve Scott, 2009: 6).

Kamu özel ortaklığı modelinde ilk uygulamalar, 1660 yılında İngiltere'de özel sektörün katıldığı yol inşaatı projeleri ile başlamıştır. Sanayi devriminin ardından 1860 yılında yapılmaya başlanan kanal ve demiryolu projeleriyle birlikte kamu özel ortaklığı modelinin uygulanması en üst noktaya ulaşmış fakat Avrupa'da başlayan ekonomik kriz sonrasında yatırımcıların büyük bir bölümü iflas etmiştir. Model, İngiltere'nin ardından Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa'da da uygulanmıştır (Çekirge: 2006: 5).

20. yüzyılın başlarında I. Dünya Savaşı'nın başlaması ve ekonomik krizler nedeniyle kamu özel ortaklığı modeli önemini kaybetmiştir. Model, II. Dünya Savaşı sonrasında Fransa, İtalya, Japonya ve ABD gibi ülkelerde karayolu inşası projeleri ile birlikte yeniden önem kazanmaya başlamış ve 1990'lara gelindiğinde altyapı yatırımlarının kamu özel ortaklığıyla yapılması tüm dünyada genel bir uygulama haline gelmiştir (Güzelsarı, 2009: 47).

Yakın dönemde kamu özel ortaklığı modeline ilişkin önemli adım İngiltere tarafından, özel sektörün kamusal alana girmesini engelleyen faktörlerin kaldırılmasından sonra, 1992 yılında özel sektör iş birliği ile kurmuş olduğu ve modelin genel çerçevesini oluşturan "Özel Sektör Finansman Girişimi" (PFI-Private Finance Initiative) ile atılmıştır. Modelin uygulamaları İngiltere'de başarılı olunca dünyada birçok ülke bu modeli kendi ülkelerinde uygulamak amacıyla çalışmalara başlamışlardır (Tekin, 2007: 10).

İngiltere'de Başbakan Tony Blair dönemindeki "En İyi Değer" (Best Value) projesi ve Amerika'da erken dönemlerden itibaren kendine geniş uygulama alanı bulan "Ortak Girişim" (Joint Venture) uygulamaları da kamu özel ortaklığı modelinin yakın dönemdeki ilk uygulama örnekleri sayılmaktadır (Çelik, 2008: 32).

Model günümüzde; İngiltere ve ABD ile birlikte, Almanya, İsveç, Kanada, İrlanda, Güney Afrika, İtalya, Hollanda, İspanya gibi ülkelerde de üzerinde önemle durulan bir kavram haline gelmiştir. Almanya'da 2005 yılında çıkarılan kamu özel ortaklıkları kanunu ile ihale mevzuatı, yatırım kanunu, vergi mevzuatı ve bütçe hukukunda geniş kapsamlı değişikliklere yer verilmiştir (Güneş, 2009: 58).

3. KAMU ÖZEL ORTAKLIĞI MODELİNİN TEMEL ÖZELLİKLERİ

Kamu özel ortaklığı modelinin üzerinde uzlaşmış tek bir tanımı olmamakla birlikte yapılan tüm tanımlamalarda modelin genel özellikleri bulunmaktadır. Bu genel özellikler aşağıdaki gibidir (Li ve Akintoye, 2003: 6):

- Kamu özel ortaklığı modelinde en az iki veya daha fazla kişinin bulunması gerekmektedir. Bu kişilerden biri her zaman kamu sektörüdür.

- Bu modelde her bir taraf, yönetici konumunda olup, kendi adına karar alma hakkına sahiptir. Bazı durumlarda kamu sektörü, ortaklığın oluşabilmesi için, önceden özel bir ajans kurabilir.
- Bu modelin oluşması için taraflar arasındaki ilişkinin dengeli bir biçimde kurulması gerekmektedir.
- Taraflardan her biri ortaklığa bir şeyler katmak zorundadır. Bu nedenle, ortaklığın gerçek bir ortaklık sayılması için, taraflardan her biri maddi veya manevi bir kaynak devrinde bulunmaktadırlar.
- Modelde karşılıklı paylaşılan bazı sorumluluklar vardır. Bu noktada kamu sektörü ile özel sektör arasındaki ortaklıkları, diğerlerinden ayıran bir fark bulunmaktadır. Bir kamu özel ortaklığı projesinde kamu tarafı, özel sektörün tavsiyelerini aldıktan sonra, siyasi kararlar üzerinde denetim hakkına sahip olur.

Kamu özel ortaklığı esas olarak, devletin bir özel sektör kuruluşu ile uzun süreli (49 yıla kadar) sözleşme ilişkisi kurmasına dayanan bir yatırım ve hizmet modelidir. Kamu hizmetinin verileceği tesisin (hastane, okul, hapisane, otoyol vb.) özel şirketler tarafından inşa edilip devlete kiraya verilmesi, devletin de hem şirketlere kira ödemesi hem de bu tesiste verilecek temel hizmetler dışında kalan diğer hizmetleri bu şirketlere devretmesi sözleşmenin konusunu oluşturmaktadır (Özer, 2016: 23).

Kamu özel ortaklığı modelinin uygulandığı ülkelerde, yapılan yatırımlarla ülke ekonomisinde verimlilik, etkinlik ve risk paylaşımı gibi faydalar elde edildiği görülmüştür. Ayrıca yapılacak olan ortaklığa, devlet tarafından desteklenme garantisi ve bazı mali teşvikler gibi ayrıcalıklar sağlanmakta ve özel sektör girişimleri kullanılmaktadır. Bununla birlikte özelleştirme ve serbest giriş (yönetim tarafından sözleşme yapılmadan projeye ortak katılım) gibi devlet garantisi içermeyen farklı türler de yer almaktadır.

4. KAMU ÖZEL ORTAKLIĞI MODELİNİN AVANTAJ VE DEZAVANTAJLARI

Kamu özel ortaklığı modeli ile kamusal hizmetlerin finansmanına yönelik ortaya çıkan sorunların çözümlenmesi beklenmektedir. Bu şekilde sunulan hizmetlerde etkinlik sağlanacağı düşünülmektedir.

Kamu özel ortaklığı modelinin sağlayacağı avantajlar; kamu hizmetlerinin daha kaliteli ve hesaplı şekilde sunulabilmesi, talep edilen hizmetlerin daha kısa sürede gerçekleştirilebilmesi, özel sektörün sermaye etkinliği sağlanarak konuyla ilgili uzmanlığından yararlanılabilmesi, uluslararası sermayenin altyapı projelerine yönlendirilebilmesi, maliyet gerektiren hizmetlerin sunumunda maliyet sıkıntısının en aza indirilebilmesi, sermaye harcamalarını artırarak, kamunun borçlarının azaltılması, gerçekleştirilen işlem maliyetlerinin kısılması ve hizmet maliyetlerinin aşağıya çekilmesi, yatırım ve hizmetlerde tasarruf gerçekleştirilmesi ve kamu ile özel kesim arasındaki risk dağılımının dengeli bir şekilde gerçekleştirilmesi olarak sıralanabilir (Acartürk ve Keskin, 2012: 35).

Kamu özel ortaklığı modelinin; borçlanmanın özel sektör tarafından yapılmasından dolayı kaynak maliyetinin fazla miktarda olması, yabancı sermayenin bu modele olan ilgisinden dolayı kamuoyu tarafından tepki toplaması, genel bütçe esnekliğinin azalması, yatırım planlamalarının daha karmaşık bir hale dönüşmesi ve riskin devlet tarafından üstlenilebilme ihtimalinin artması gibi dezavantajlı yanları da bulunmaktadır (Acartürk ve Keskin, 2012: 36).

Ayrıca, kamu özel ortaklığı modelindeki proje zorlukları da modelin dezavantajlı taraflarından biridir. Uygulamadaki bu proje zorlukları ürün ve usul aşaması olarak ikiye ayrılmaktadır. Ürün aşaması, finansal açıdan ve içerik açısından değerlendirilebilir. Finansal alanda karşılaşılan zorluklar, masraf etkinliği, işlem masrafları ve risklerle ilgilidir. İçerik açısından değerlendirilirken paranın karşılığını sağlama ve yenilikçilik kavramları üzerinde durmak gerekir. Çünkü projelerin yatırım yapılan paranın karşılığını sağlama beklenir.

Usul aşaması ise, ortaklık içerisindeki aktif işbirliğine ve ürünlerin hangi yollarla elde edildiğine ilişkindir. Ortaklık içerisindeki uyumsuzluklar, projede menfaat çatışmasına neden olur. İki farklı sektör arasındaki bu tür ortaklıklarda, karmaşıklıkların artması, karar mekanizmasının eksikliği ve bilgi asimetrisi gibi negatif sonuçlarla sıklıkla karşılaşılır. Bu iki sektör farklı tecrübelere sahiptir ve farklı beklentileri vardır. Diğer bir sorun ise istikrara ilişkindir. Kamu özel ortaklıkları politikalara ve değişen durumlara ayak uydurmada süreklilik gerektiren ilişkilidir (Bult-Spiering ve Dewulf, 2006: 36-38).

5. KAMU ÖZEL ORTAKLIĞI MODELLERİ

Uygulamada sıkça kullanılan kamu özel ortaklığı modelleri şunlardır:

- 5.1. Al-Yap-İşlet:** Bu modelde, kamu mallarının özel ya da yarı özel kamu kurumuna aktarılması ve belli bir süre içerisinde işletilmesine yönelik anlaşmalar yer almaktadır. Süreç içerisinde kamu denetimi, aktarım esnasında sözleşmede belirlenen ilkeler aracılığıyla gerçekleştirilmektedir (United Nations, 2008: 2).
- 5.2. Yap-Sahip Ol-İşlet:** Bu modelde özel sektör bir tesis veya hizmeti sürekli olarak finanse eder, inşa eder, sahiplenir ve işletir. Süreçle ilgili kamusal kısıtlamalar ise başlangıçtaki anlaşma ve düzenleyici kamu otoriteleri tarafından belirtilmektedir (United Nations, 2008: 2).
- 5.3. Yap-Sahip Ol-İşlet-Devret:** Bu model, gelişmekte olan bazı ülkelerdeki yüksek bütçeli altyapı çalışmalarında (yol, köprü, baraj vb.) sıklıkla uygulanmaktadır. Özel sektör, inşaat için gerekli olan finansmanı sağlar, tesisi inşa eder ve belirli bir süreliğine sahiplenip işletir. Bu süre genelde 15-30 yıl arasında değişmektedir. Daha sonra tesis, özel sektör tarafından kamu sektörüne devredilmektedir (Tekler, 2008).
- 5.4. Yap-İşlet-Devret:** Yap-işlet-devret modelinde, ileri teknoloji ya da büyük miktarlarda kaynak gerektiren bir kamu hizmetini üretmek için gerekli olan finansmanın özel bir kuruluş tarafından karşılanıp projenin gerçekleştirilmesi, kamu sektörü tarafından belirlenen bir süre boyunca özel kuruluş tarafından işletilmesi ve bu süre içerisinde ürettiği mal ve hizmeti, tarafların karşılıklı belirledikleri bir tarifeye göre kamu kuruluşlarına satması ve sürenin sonunda işletmekte olduğu tesisleri eksiksiz ve işler durumda ilgili kamu kuruluşuna devretmesi şartları yer almaktadır (Tekler, Tekler ve Çimen, 2013: 119).
- 5.5. Yap-Kirala-İşlet-Devret:** Yap-kirala-işlet-devret modelinde, özel sektör projeyi inşa edip, sahipliğini kamu sektörüne devreder ve proje ile ilgili diğer birimleri de beraberinde belli bir süreliğine kamu sektöründen kiralar. Bu model genellikle projenin özel sektör sahipliğinde olmasının problem yaratabileceği durumlarda uygulanmaktadır. Bu modele örnek olarak; otoyollar, köprüler ve tünellerin sahipliğinin sürekli olarak kamu sektöründe kalması isteği verilebilir (Tekler, 2008).
- 5.6. Tasarla-Yap-Finanse Et-İşlet:** Bu model kamu özel ortaklığı sistemindeki en karmaşık modeldir ve esas olarak imtiyaz sözleşmeleri kapsamında değerlendirilmektedir. Bu modelde kamu sektörüne ait varlıkların mülkiyeti, sözleşme süresince özel sektörde kalmakta, özel sektör yapıyı kamu sektörünün isteklerine göre tasarlamakta ve finanse etmektedir. Sözleşme ile belirlenen sürenin sonunda yapı kamu sektörüne devredilmektedir. Bu model, genelde atık su arıtma projeleri ve yol yapımı için kullanılmaktadır (Alican, 2008: 35).
- 5.7. Finanse Et:** Bu modele göre, genellikle bir finansal hizmet şirketi olan özel bir kuruluş, bir projeye doğrudan fon verir veya uzun vadeli bir kira ya da borçlanma gibi farklı mekanizmaları kullanır (United Nations, 2008: 3).

5.8. İşletme ve Bakım Sözleşmesi: Bu modelde, sözleşme uyarınca özel bir operatör, belirli bir dönem için kamu sektörüne ait olan bir varlığı işletmekte, varlığın mülkiyeti ise kamu tüzel kişiliğinde kalmaktadır. İşletme ve bakım sözleşmesi bazı kesimler tarafından kamu özel ortaklığı yelpazesine dahil edilmemekte ve sözleşmeler hizmet sözleşmeleri olarak görülmektedir (United Nations, 2008: 3).

5.9. Tasarla-Yap: Tasarla-yap modeline göre, özel sektör kamu sektörünün performans özellikleri çerçevesinde sabit fiyat ve anahtar teslim odaklı, maliyet aşımaları riskinin özel sektöre bırakıldığı bir altyapının inşa edilmesini sağlamaktadır. Örneğin; yollar, otoyollar, su ve atık su işletme istasyonları, kanalizasyon sistemleri gibi tesislerin kamunun standartlarına ve ihtiyaçlarına uygun olarak tasarlanması ve inşa edilmesi, mülkiyet hakkı saklı kalmak koşuluyla belirli bir bedel karşılığında özel sektöre verilmektedir (Davies ve Fairbrother, 2003: 5-6).

5.10. İşletme Ruhsatı: Bu modelde, bir özel sektör kuruluşu genelde belirli bir süre içerisinde kamusal hizmetlerin işletilmesi için bir lisans veya hak alır. Bu model genellikle bilişim projelerinde kullanılmaktadır (United Nations, 2008: 3).

6. DÜNYADA KAMU ÖZEL ORTAKLIĞI UYGULAMALARI

Dünyada gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülke temel altyapı hizmet ihtiyaçlarını karşılayabilmek ve iktisadi büyümelerini hızlandırmak amacıyla çeşitli yöntemlere başvurmaktadır. Kamu özel ortaklığı uygulamaları da bu yöntemlerden bir tanesidir.

Dünya Bankası, özel sektörün altyapıya katılımı kapsamında meydana gelen gelişmeleri 1990 yılından bu yana ulaştırma, telekomünikasyon, enerji, su ve atık su olmak üzere dört temel sektör çerçevesinde rakamsal olarak izlemekte ve raporlamaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde Dünya Bankası'nın verilerine göre 1990-2015 yıllarını kapsayan 25 yıllık sürede kamu özel ortaklığı modeli kapsamında 2,5 trilyon ABD doları tutarında yatırım yapılmış ve toplamda 6977 adet proje gerçekleştirilmiştir. Bu projeler yatırım tutarı kapsamında incelendiğinde, 1997 yılına kadar genel bir artış meydana gelmiş, ardından gelen düşüşlerle 2002 yılında en düşük seviye görülmüştür. Sonrasında yeni bir artış sürecine girilmiş ve 2012 yılında 196,3 milyar ABD doları tutarı ile rekor seviyeye ulaşılmıştır. Bu tutar 2015 yılında ise 155,6 milyar ABD doları olmuştur. 1990-2015 yılları arasında gelişmekte olan ülkelerde gerçekleştirilen kamu özel ortaklığı projelerinin sektörel dağılımı incelendiğinde, 1,4 trilyon ABD doları ile en büyük yatırımın telekomünikasyon projelerinde gerçekleştiği görülmektedir. 2015 yılında gerçekleştirilen proje sayısı bakımından en çok proje gerçekleştiren sektör 192 proje ile elektrik olmuştur. 1990-2015 yılları arasında gelişmekte olan ülkelerdeki kamu özel ortaklığı projeleri bölgesel olarak incelendiğinde, proje büyüklüğü ve proje sayısı bakımından en büyük payı Latin Amerika ve Karayipler bölgesinin aldığı ve bu bölgenin ardından Doğu Asya ve Pasifik bölgesinin geldiği görülmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2017: 3-4).

Kamu özel ortaklığı modeli, Avrupa'da farklı sektörlerdeki altyapı projelerinin gerçekleştirilmesi amacıyla uygulanmaktadır. Bu alanda en üst seviyelerdeki uygulamaları İngiltere, Almanya, Fransa, İrlanda ve İtalya gerçekleştirmektedir.

Avrupa'da 1991-2015 yıllarında 353 milyar Avro tutarında toplam 1.815 adet proje gerçekleştirilmiştir. Projelere yapılan yatırımlar 2015 yılında bir önceki yıla göre %17 azalarak 15,6 milyar Avroya düşmüştür. 2014 yılında Avrupa'da 82 adet projenin kapanışı gerçekleştirilmiş iken bu sayı 2015 yılında 49'a inmiştir. 2015 yılında Avrupa ülkelerinde gerçekleşen proje büyüklükleri ülkeler bazında incelendiğinde ilk sırada 9,2 milyar Avro ile Türkiye'nin, ikinci sırada 2,4 milyar Avro ile İngiltere'nin ve üçüncü sırada 1,2 milyar Avro ile Fransa'nın yer aldığı görülmektedir. Finansal kapanışı gerçekleştirilen projelerin sayısı incelendiğinde ise

ilk sırada 15 proje ile İngiltere yer alırken, onu Türkiye, Almanya ve Fransa takip etmektedir. 2015 yılında gerçekleştirilen kamu özel ortaklığı projelerinin sektörel dağılımına bakıldığında en çok yatırım yapılan sektörün 9 milyar Avro ile ulaştırma olduğu görülmektedir. Finansal kapanışı gerçekleştirilen projelerde ise 15 proje ile eğitim sektörü ilk sırada yer almaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2017: 5-6).

2016 yılında ise Avrupa'da finansal kapanışa ulaşan kamu özel ortaklığı işlemlerinin toplam değeri 2015 yılına göre (15,6 milyar avro) %22 oranında azalmış ve 12 milyar avroya düşmüştür. Finansal kapanışa ulaşan işlem sayısı ise 2015 yılında 49 iken 2016 yılında artış göstermiş ve 69 olmuştur. 2016 yılında Avrupa'da en büyük kamu özel ortaklığı piyasasına Birleşik Krallık sahip olmuştur. Bu dönemde Birleşik Krallıkta toplamda 3,8 milyar avro değerinde 28 adet projenin finansal kapanışı gerçekleştirilmiştir. Eğitim sektörü finansal kapanışını gerçekleştirdiği 27 adet proje ile 2016 da en aktif sektör olmuştur. Bu projelerin toplam değeri 1,6 milyar avrodur. Sektör böylece 2010 yılından bu yana en iyi performansına ulaşmıştır¹.

Dünyada kamu özel ortaklığı konusunda öne çıkan ülkeler ise Kanada, Avustralya ve Güney Kore'dir. Kanada'da günümüze kadar 119,6 milyar Kanada Doları tutarında 247 adet proje gerçekleştirilmiştir. Bu projeler içerisinde 92 proje ile sağlık sektörü ilk sırada yer almaktadır. Avustralya'da 1987 ile 2012 yılları arasında toplam 59 milyar Avustralya Doları tutarında 125 proje tamamlanmıştır. Güney Kore'de ise 1994 yılında başlayan kamu özel ortaklığı modeli ile en çok proje yapılan sektör eğitim sektörü (216 proje) olmuştur (Kalkınma Bakanlığı, 2017: 8-11).

7. TÜRKİYE'DE KAMU ÖZEL ORTAKLIĞI

7.1. Türkiye'de Kamu Özel Ortaklığı Modelinin Tarihçesi

Türkiye'de kamu özel ortaklığı modeli uygulamalarının başlangıcı Osmanlı İmparatorluğu dönemine dayanmaktadır. Kamu hizmetine ilişkin imtiyazlar ilk olarak 10 Haziran 1326 (1910) tarihli Menafii Umumiyye Müteallik İmtiyazat Hakkında Kanun ile yasal konuma getirilmiştir. 1910 tarihli bu kanun günümüzde de yürürlüktedir ve genel olarak kamu hizmeti imtiyaz yönteminin hukuki çerçevesini oluşturmaktadır. Cumhuriyet döneminde birkaç istisna haricinde imtiyaz yöntemi uygulanmamış, kamu hizmetleri genellikle devlet tarafından gerçekleştirilmiştir. Fakat zaman içerisinde kamu hizmetlerine yönelik ihtiyacın artması sonucunda kamu hizmetlerinde de nitelik ve nicelik olarak artışlar meydana gelmiş ve bu durum devlet eliyle yatırımlara ayrılan kaynakların yetersiz kalmasına neden olmuştur. Bu kaynakların aktif olarak kullanılmasında görülen eksiklikler ve klasik yönetim anlayışıyla kamusal hizmetlerin arzu edilen kalite ve seviyede gerçekleştirilememesi nedeniyle alternatif kamu özel ortaklığı modelleri uygulanmaya başlamıştır².

Ülkemizde geleneksel alım ya da imtiyaz modeli dışında kamu özel ortaklığı ile ilgili uygulamalar özellikle 1980'li yıllardan itibaren göze çarpmaktadır. Bu yıllarda başlayan özelleştirme uygulamaları ve ekonomide liberal gelişmelerin yaşanması kamu özel ortaklığı uygulamaları için gerekli olan alt yapıyı hazırlamıştır. Bu kapsamda; imtiyaz, yap-işlet-devret, yap-kirala-devret, yap-işlet ve işletme hakkı devri gibi yöntemler 1984 yılından bu yana birçok farklı sektörde uygulanmaktadır (Eker, 2007: 64).

Türkiye, bazı kamu özel ortaklığı modellerini ilk uygulayan ülkelerden biridir. Fakat buna rağmen, modelin uygulandığı yaklaşık 30 yıllık dönem süresince, özel sektör katılımının arzu edilen boyutlara gelemediği, ortaya koyulan projelerde ise genelde sorunlar yaşandığı görülmektedir. Gerçekten de havayolu ulaşımı ve enerji

¹ http://www.eib.org/epcc/resources/publications/epcc_market_update_2016_en, (22.12.2016)

² <http://www.kalkinma.gov.tr/Documents/Kamu%20C3%96zel%20C4%B0%C5%9Fbirlir%C4%9Fne%20C4%B0li%C5%9Fkin%20Mevzuat-2012.pdf>, 22.12.2016.

sektörlerinde gerçekleştirilen uygulamalar dışında, kamu özel ortaklığı projelerinin yaygın bir biçimde uygulandığı ve başarılı olduğu başka bir sektör mevcut değildir (Özer, 2016: 29).

1990 ile 2016 yılları arasındaki 27 yıllık dönemde Türkiye'nin kamu özel ortaklığı uygulamalarına verdiği önemin arttığı görülmektedir. Tablo 1'de belirtilen dönem içerisinde Türkiye'de yapılan proje alanları, proje miktarları ve yatırım tutarları verilmiştir.

Tablo 1. KÖO Proje Alanları, Proje Miktarları Ve Yatırım Tutarları

Proje Alanı	Proje Adedi	Yatırım Tutarı (Milyar Dolar)
Elektrik	156	59,086
Havaalanı	15	44.934
Liman	9	3.330
Doğal Gaz	8	2.296
Bilgi İletişim Teknolojileri	5	39.708
Yol	4	14.673
Su ve Kanalizasyon	2	942.000 (milyon)
Toplam	199	164.969

Kaynak: <https://ppi.worldbank.org/visualization/ppi/>, 15.02.2017

Buna göre elektrik (156), doğal gaz (8), yol (4), liman (9), havaalanı (15), su ve kanalizasyon (2) ve bilgi iletişim teknolojileri (5) alanlarında toplam 199 adet proje gerçekleştirildiği ve bu projelere toplamda yaklaşık 165 milyar dolar yatırım yapıldığı görülmektedir. Ayrıca, bu alanlara ek olarak sağlık sektöründe de 17 adet sağlık tesisi projesi gerçekleştirilmiş ve bu projelere de toplam 9.970 milyon dolar tutarında yatırım yapılmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2015: 23).

27 yıllık bu dönem içerisinde Türkiye özellikle 2015 yılında gerçekleştirdiği 7 adet proje ile dünya genelinde toplam 44,7 milyar dolarlık yatırımla ilk sırada yer almış ve söz konusu projelerin yüzde 40'ını tek başına gerçekleştirmiştir³. Bu gelişmeler çerçevesinde ülkemizde kamu özel ortaklığının kapsamını genişletme çabalarının devam ettiği söylenebilir.

7.2. Türkiye'de Kamu Özel Ortaklığına İlişkin Yasal Mevzuat

Türkiye'de kamu hizmeti imtiyazları 10 Haziran 1326 (1910) tarihli Menafii Umumiyyeye Müteallik İmtiyazat Hakkında Kanun ile düzenlenmiştir. Bu kanun halen yürürlükte olup, kamu hizmet imtiyazlarındaki genel çerçeveyi oluşturmaktadır (Ersöz, 2010: 130).

1980'li yıllardan günümüze kadar kamu özel ortaklığı modeli çerçevesinde çıkartılan birçok çeşitli yasa, yönetmelik, Bakanlar Kurulu Kararı ve proje sözleşmesi mevzuata aykırı olması nedeniyle Anayasa Mahkemesi ya da Danıştay kararlarıyla iptal edilmiş ve kamu hizmetlerinin ne şekilde özel sektörle işbirliği yapılarak gerçekleştirilebileceği, anayasal zeminde ve yasal düzenlemelerde netleştirilememiştir. Nihayetinde birçok proje iptallere ve gecikmelere maruz kalmıştır. (Kalkınma Bakanlığı, 2014: 25).

Kamu özel ortaklığı modeli kapsamında Türkiye'de yapılmış olan yasal düzenlemeler aşağıdaki gibi özetlenebilir⁴:

³ <http://aa.com.tr/tr/turkiye/turkiye-kamu-ozel-yatirimlariyla-dunyaya-meydan-okudu/606623>, (04.01.2017)

⁴ <http://www.kalkinma.gov.tr/Documents/Kamu%20C3%96zel%20C4%B0C5%9Fbirli%C4%9Fne%20C4%B0li%C5%9Fkin%20Mevzuat-2012.pdf>, (25.12.2016)

- 4/12/1984 tarih ve 3096 sayılı “Türkiye Elektrik Kurumu Dışındaki Kuruluşların Elektrik Üretimi, İletimi, Dağıtımı ve Ticareti ile Görevlendirilmesi Hakkında Kanun” ile enerji sektöründe yap-işlet-devret modeli ile işletme hakkı devri modeline dair ilk yasal düzenleme yapılmıştır.
- Otoyolların ve üzerindeki hizmet tesislerinin yapımı, bakımı ve işletilmesi konusunda özel hukuk hükümlerine tabi sermaye şirketlerinin yap-işlet-devret modeline göre görevlendirilebilmesini düzenleyen 28/5/1988 tarih ve 3465 sayılı “Karayolları Genel Müdürlüğü Dışındaki Kuruluşların Erişme Kontrollü Karayolu (Otoyol) yapımı, Bakımı ve İşletilmesi İle Görevlendirilmesi Hakkında Kanun”
- Yap-işlet-devret modeline bir hukuki temel kazandırmak amacıyla 3996 sayılı “Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Gerçekleştirilmesi Hakkında Kanun” 13/6/1994 tarih ve 21959 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe konmuştur.
- Enerji sektöründe, 8/6/1996 tarih ve 22660 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 96/8269 sayılı “Elektrik Enerjisi Üretim Tesislerinin Kurulması Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı” ile yap-işlet modeli düzenlenmiştir. 4283 sayılı “Yap-İşlet Modeli İle Elektrik Enerjisi Üretim Tesislerinin Kurulması ve İşletilmesi İle Enerji Satışının Düzenlenmesi Hakkında Kanun” 19/7/1997 tarih ve 23054 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe konulmuştur.
- 21/4/2005 tarihli ve 5335 sayılı Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanununun 33. maddesindeki düzenlemeyle Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğünün işletiminde bulunan hava alanları ile yap-işlet-devret modeli çerçevesinde yaptırmış olduğu ve işletimini özel sektöre verdiği terminaleri ve gerekli diğer tesisleri, 4046 sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Düzenlenmesine Dair Kanunda belirtilen kiralama ve/veya işletme hakkının verilmesi yöntemlerini kullanarak ihale yoluyla özel hukuk tüzel kişilerine 49 yılı geçmemek üzere devredebileceği belirtilmektedir.
- 406 sayılı Telgraf ve Telefon Kanunu ile 2813 sayılı Telsiz Kanunu çerçevesinde telekomünikasyon hizmetlerinin yürütülmesi ve/veya altyapısının işletilmesi için bakanlık ve işletmeci arasında yapılan sözleşme imtiyaz kabul edilmiştir.
- 24/11/1994 tarih ve 4046 Sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanunun özelleştirme yöntemlerini sıralayan 18. maddesi işletme hakkının verilmesini düzenlemektedir.
- 1982 Anayasasında değişiklik yapan 13/8/1999 tarih ve 4446 sayılı Kanunla Anayasanın 47. maddesine eklenen iki fıkra ile bir yandan kamu tüzel kişilerinin mülkiyetinde bulunan işletme ve varlıkların özelleştirilmesine ilişkin esas ve usullerin kanunla gösterilmesi, öbür yandan kamu tüzel kişilerin yürütülen yatırım ve hizmetlerden hangilerinin özel hukuk sözleşmeleri ile gerçek veya tüzel kişilere yaptırılacağı veya devredilebileceğinin kanunla belirlenmesi öngörülmüştür.
- Anayasaya uyum yasaları çerçevesinde 21/1/2001 tarih ve 4501 sayılı Kamu Hizmetleri İle İlgili İmtiyaz Şartlaşma ve Sözleşmelerinden Doğan Uyuşmazlıklarda Tahkim Yoluna Başvurulması Halinde Uyulması Gereken İlkelere Dair Kanun yürürlüğe girmiştir.
- 2005 yılında 3359 sayılı Sağlık Hizmetleri Temel Kanununa eklenen bir madde ile literatürde kısaca “Yap-Kirala” olarak adlandırılan yeni bir kamu özel ortaklığı modelinin yasal altyapısı oluşturulmuş daha sonra ise 2006 yılında Bakanlar Kurulu Kararıyla çıkarılan “Sağlık Tesislerinin, Kiralama Karşılığı Yaptırılması İle Tesislerdeki Tıbbi Hizmet Alanları Dışındaki Hizmet ve Alanların İşletilmesi Karşılığında Yenilenmesine Dair Yönetmelik” ile de ikincil mevzuatın altyapısı tamamlanmıştır.

- 2010 yılında 351 sayılı “Yüksek Öğrenim Kredi Ve Yurtlar Kurumu Kanunu” ve 2011 yılında 652 sayılı “Millî Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname” ye eklenen maddeler ile sağlık alanındaki uygulamaya benzer şekilde eğitim ve öğrenci yurdu alanında da kısaca “Yap-Kirala” olarak adlandırılabilir modelin yasal düzenlemesi gerçekleştirilmiş, yönetmelikleri ise henüz yayımlanmamıştır.

Kamu özel ortaklığı modeline ilişkin yapılan yasal düzenlemelerin dağınık ve sayıca fazla olması, aynı zamanda belli bir sistematığının bulunmaması kamu özel ortaklığı modelinin mevzuat altyapısının anlaşılıp benimsenmesine ve yürütücüler tarafından istenildiğinde kolaylıkla uygulanmasına engel olmaktadır.

8. TÜRKİYE’DE TARIM SEKTÖRÜ VE KAMU ÖZEL ORTAKLIĞI UYGULAMALARI

Günümüzde kamu özel ortaklığı modeli; enerjiden ulaştırmaya, kanalizasyondan madencilığe, sağlıktan turizme kadar birçok farklı sektörde kendine uygulama alanları bulmakta ve gerçekleştirilen projelerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Son 10 yıl içerisinde özellikle Avrupa Birliği’ne üyelik süreci kapsamında tarım sektöründe de kamu özel ortaklığı projelerine verilen önemin arttığı görülmektedir.

8.1. Tarım Sektörünün Türkiye’deki Durumu

Elverişli bir iklim ile coğrafi koşullara, zengin toprak yapısına ve biyolojik çeşitliliğe sahip olan Türkiye’de tarım, önemli sektörlerden biri konumundadır. Tarım sektörü nüfusun büyük bir kesiminin gıda ihtiyacını karşılamakta ve böylelikle Türkiye’yi dış kaynaklara bağımlı olmaktan koruyup, tarıma bağlı diğer sektörlerin ham madde temin etmelerini sağlayarak Türkiye’nin sosyal ve ekonomik gelişimine büyük oranda katkıda bulunmaktadır (Başbakanlık, 2010: 4).

Türkiye’nin 783.560 km² olan yüz ölçümünün önemli bir bölümü tarıma ayrılmış durumdadır. TÜİK verilerine göre toplam tarım alanı 2001 yılında 40,9 milyon hektar olarak hesaplanmış, bu rakam 2016 yılında 38,3 milyon hektara düşmüştür ve bunun 15,7 milyon hektarı ekili alandır⁵.

Türkiye’de tarım sektörünün GSYİH içerisindeki payı 1980 yılında %26 iken, bu sayı 2000 yılında %10’a, 2016 yılında ise %6’ya kadar düşmüştür. Türkiye’de tarımsal istihdamın toplam istihdam içindeki payı ise 2007 yılında %23,5 iken, 2008 yılı ekonomik krizi sonrasında 2009 yılında %24,6’ya yükselmiştir. 2014 yılında tekrar düşerek %21,5 olmuştur. 2016 yılı itibarıyla ise toplam iş gücünün %19,5’inin tarım sektöründe olduğu görülmektedir⁶.

Türkiye’de tarım sektörü içinde yer alan bitkisel ürünlerin tamamı tarla bitkileri ve bahçe bitkileri olarak iki başlık altında toplanabilir. Bahçe bitkileri; meyve, sebze ve süs bitkilerinden meydana gelirken, tahıllardan yem bitkilerine kadar olan tüm ürünler ise tarla bitkileri olarak sınıflandırılmaktadır. 2013 yılında Türkiye’nin süs bitkileri hariç toplam bitkisel üretimi 105 milyon ton civarındadır. Bu üretimin yaklaşık 60 milyon tonu tarla bitkilerinden oluşmakta ve ardından sebze ve meyve alanları gelmektedir (TOBB, 2013: 3).

Türkiye’de, tarım sektöründe bazı sorunlar bulunmaktadır. Tarım arazilerinin dağınık ve parçalı bir yapıda olması, sulanabilir arazilerin yetersiz olması, girdi maliyetlerinin fazlalığı, tarım işletmelerinde uzmanlaşma eksikliği, çiftçilerin eğitim eksikliği, modern tarım teknolojilerine kullanımında yeterli seviyeye ulaşılamamış olunması, tarım destek politikalarının yetersiz olması ve tutarlı tarımsal verilerin elde edilememesi bu sorunların en önemlileridir. İlerleyen süreçte artması beklenen küresel rekabette ayakta kalabilmek için bu sorunların en kısa zamanda çözülmesi gerekmektedir (Doğan, vd., 2015: 39).

⁵ <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, (28.12.2016)

⁶ <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, (28.12.2016)

Tarım sektörünün Türkiye ekonomisindeki yeri; nüfusun büyük kısmının geçimini tarımsal faaliyetlerden sağlıyor olması, ihracatımızda tarımın önemli bir payının bulunması, Türkiye’deki sanayi işletmelerinin büyük miktarının tarımsal maddeleri hammadde olarak kullanması ve sanayinin gelişmesine katkıda bulunması gibi nedenlerden dolayı oldukça önemlidir (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2008: 7).

8.2. Tarım Sektöründe Kamu Özel Ortaklığı Uygulamaları

Türkiye’de tarım sektöründe kamu özel ortaklığı uygulamalarına ilişkin olarak ilk adım 18.04.2006 tarihinde çıkarılan 5488 sayılı Tarım Kanunu ile atılmıştır. “Tarım sektörünün uzun vadeli politikalarla geliştirilerek sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulması” amacıyla hazırlanan kanun, Türk tarım sektörünün gelişmesini sağlayacak ulusal tarım politikasının yasal dayanağı konumundadır (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2008: 16).

Tarım kanununun kamu özel ortaklıkları ile ilgili olan 8. maddesi, “Bakanlık, tarım sektörünün ihtiyaç duyduğu tarımsal bilgi ve teknolojilerin yurt içinde geliştirilmesi, bu bilgi ve teknolojilerin yurt dışından transfer edilerek denenmesi ve adaptasyonu ile yayımını sağlamak için, kamu ve özel sektörün tarımsal araştırma faaliyetlerini verimli ve etkin kılacak tedbirleri alır. Araştırma çalışmalarında görevli uzmanların yetiştirilmesi ve araştırma altyapısının geliştirilmesini sağlayacak düzenlemeler yapar. Araştırma faaliyetlerinde başta üniversiteler olmak üzere ilgili tüm kurum, kuruluşlar ve işletmeler ile işbirliğini güçlendirecek tedbirler alır⁷” şeklindedir.

Belirtilen madde kapsamında 2007/1 sayılı “Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı’na Bağlı Araştırma Kuruluşları İle Ortaklaşa Olarak Araştırma ve Geliştirme Projeleri Yürütecekler Arasında Uygulanacak Usul ve Esaslara İlişkin Tebliğ” 17 Ocak 2007 tarih ve 26406 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Tebliğin amacı (md. 1); “Gıda, Tarım ve Köyişleri Bakanlığına bağlı Araştırma Kuruluşları ile gerekli finansmanı temin eden T.C. uyruklu gerçek ve özel hukuk tüzel kişiliklerinin ihtiyaç duyduğu araştırma ve geliştirme projelerinin ortaklaşa yürütülmesine ilişkin usul ve esasları düzenlemektir⁸” olarak belirlenmiştir.

Tebliğin yayımlanması ile bireyler ya da özel sektör kuruluşları hem ulusal hem de uluslararası kaynaklardan arzu ettikleri desteği elde ederek hazırladıkları projeleri, bakanlığa bağlı 47 araştırma kuruluşunun altyapı ve eleman desteği ile gerçekleştirebileceklerdir. Böylece özel sektör, bireysel araştırmacılar veya sivil toplum kuruluşları Ar-Ge çalışmaları için yüksek miktarlarda yatırımlar yapmaları gerekmeksizin, kamu sektörünün elinde bulunan ve uzun yılların birikimi ve büyük yatırımlarla oluşturulan altyapı olanaklarından faydalanarak ihtiyacı olan çalışmalarını ortaya koymuş olacaklardır (TOBB, 2013: 55).

Tarım Kanunu’nun tarım politikalarının ilkeleri başlıklı 5. maddesinde, ilkelere biri olarak “özel sektörün rolünün artırılması” gösterilmiştir. Böylece, bazı hizmetlerin özel sektöre devredilmesi ve tarım danışmanlığı sistemi getirilerek Türk tarımının hızlı bir şekilde yeterli rekabet gücüne kavuşturulması amaçlanmaktadır⁹.

Tarım sektöründe, kamu özel sektör ortaklığının yer bulduğu diğer bir çalışma da 2008 yılının Mart ayında açıklanan “2008-2012 Tarım Vizyonu” isimli belgedir. Bu belgede; kamu sektörü ve özel sektör işbirliği içinde üreticilere yüksek yaşam standardı hedefleyen, tüketicilere güvenli gıda sağlayan, sanayi ile bütünleşmiş, dinamik, rekabetçi ve sürdürülebilir bir Türk tarım sektörü oluşturma hedefleri ortaya konmuştur (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2008: 15).

Tarım Kanunu, Türk tarım sektöründe kamu özel ortaklığı projelerinin önünü açmıştır. Kanunun yürürlüğe girmesinin ardından araştırma ve geliştirme projeleri ortaklaşa olarak hızlı bir şekilde yürütülmeye

⁷ 18.04.2006 tarih ve 5488 sayılı Tarım Kanunu, T.C. Resmi Gazete, Sayı: 26149, (29.12.2016)

⁸ 17.01.2007 tarihli tebliğ, T.C. Resmi Gazete, Sayı: 26406, (29.12.2016)

⁹ 18.04.2006 tarih ve 5488 sayılı Tarım Kanunu, T.C. Resmi Gazete, Sayı: 26149, (29.12.2016)

başlanmıştır. Bu kapsamda birçok proje sonuçlandırılmışken, bazı projelerin ise uygulama süreçleri devam etmektedir.

Tarım sektöründe şimdiye kadar sonuçlanan kamu özel ortaklığı proje sayısı 181'dir. Sonuçlanan bu projeler içerisinde uygulanmasına ilk olarak başlanan “Süne (Eurygaster spp., Heteroptera: Scutelleridae) Mücadelesinde Yardımcı Hava Akımlı Tarla Pülveriztörünün Geliştirilmesi ve Etkinliğinin Araştırılması” isimli projedir. Projeye 01.05.2002 tarihinde başlanmıştır. Projeyi, Teknik 20 Makine ve Elektrik Sanayi Tic. Ltd. Şti. isimli firma, Zirai Mücadele Merkez Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü (Ankara) ile birlikte başlatmıştır. Proje 30.04.2005 tarihinde sona ermiştir ve bütçesi sadece 17.200 Türk Lirasıdır. Şimdiye kadar sonuçlanan 181 adet proje için kullanılan bütçe ise toplam 12.769.796 Türk Lirasıdır¹⁰.

Tablo 2’de üzerinde en çok proje yapılan bitki türleri ve yapılan projelerin toplam bütçeleri verilmiştir.

Tablo 2. Üzerinde En Çok Proje Yapılan Bitki Türleri

Üzerinde En Çok Proje Yapılan Bitkiler	Proje Adedi	Toplam Bütçe (TL)
Patates	37	603.878
Ayçiçeği	13	4.911.382
Buğday	13	247.644
Üzüm	10	57.380
Mısır	9	2.060.812
Kiraz	8	584.725
Elma	7	24.500
Şeker Pancarı	6	77.762
Diğer	78	4.201.713
Toplam	181	12.769.796

Kaynak: <http://www.tarim.gov.tr/TAGEM/Belgeler/>, 29.12.2016

Sonuçlanan 181 adet proje içerisinde, gerçekleştirilen proje miktarı olarak birinci sırayı patatesin aldığı görülmektedir. Patates için 37 adet proje yapılmıştır. Patatesin ardından en çok proje yapılan bitkiler içerisinde ikinci sırayı buğday ve ayçiçeği almaktadır. Bu iki bitki için de 13'er (toplam 26) adet proje yapılmıştır. Üzerinde en çok proje yapılan bitkiler sıralamasında; patates, buğday ve ay çiçeğinin ardından üçüncü sırada üzüm (10 adet), dördüncü sırada mısır (9 adet), beşinci sırada kiraz (8 adet), altıncı sırada elma (7 adet) ve yedinci sırada ise şeker pancarı (6 adet) gelmektedir.

Yapılmış olan projelerin bütçe miktarlarına bakıldığında ise birinci sırada 4.911.382 TL bütçe ile ayçiçeğinin geldiği görülmektedir. İkinci sırada 2.060.812 TL ile mısır, üçüncü sırada ise 603.878 TL ile patatesin geldiği görülmektedir. Tarımda, kamu özel sektör ortaklığı içerisinde uygulanması devam eden projeler ise Tablo 3’de gösterilmiştir:

¹⁰ http://www.tarim.gov.tr/TAGEM/Belgeler/ar_ge_projeleri/kamu-ozel/KAMU-%C3%96ZEL%20SEKT%C3%96R%20%C4%B0%C5%9EB%C4%B0RL%C4%B0%C4%9E%C4%B0%20SONU%C3%87LANA N%20PROJELER.pdf, 28.12.2016

Tablo 3. Kamu-Özel Sektör İşbirliği Devam Eden Projeler

Sıra No	Proje Adı	Enstitü Müdürlüğü	Firma Adı	Başlama Tarihi	Bitiş Tarihi	Bütçesi (TL)
1	Salep Üretiminde Kullanılan Orkidelere Alternatif Olan Konyak Bitkisinde (Amorphophallus konjac) Adaptasyon Çalışmaları	Atatürk Bahçe Kültürleri Merkez Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü-YALOVA	Aksu Vital Ltd. Şti.	01.06.2011	30.06.2016	Yurtdışı yumru temini
2	Organik Sofralık Zeytin Ürünlerinin Geliştirilmesi	Atatürk Bahçe Kültürleri Merkez Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü-YALOVA	G.c. Gıda San. Tic. A.Ş. Kasabım Et Ürünleri Peyba Gıda Tar. Tur.Ltd.Şti.	01.01.2014	31.12.2017	Ekipman Kullanımı ve Hammadde Temini
3	Meyve Suyu Sanayisine Uygun Zerdali (Prunus armeniaca L.) Tiplerinin Belirlenmesi	Bahçe Kültürleri Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü-ERZİNCAN	Tunay Gıda San. Tic. A.Ş. Meyve Suyu Endüstrisi Derneği (MEYED)	01.01.2012	31.12.2016	33.775
4	Doğu Anadolu Bölgesi Meyve Genetik Kaynaklarındaki Bazı Elma Genotiplerinin Meyve Suyu Sanayine Uygunluğunun Araştırılması	Bahçe Kültürleri Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü-ERZİNCAN	Tunay Gıda San. Tic. A.Ş.	01.01.2014	31.12.2016	1.500
5	Çatı Proje: Sanayiye Yönelik Çeşit İslahı Alt Proje: Nar Genotiplerinin Meyve Suyu Sanayisine Yönelik Karakterizasyonu	Bahçe Kültürleri Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü-Erdemli/MERSİN	Targid Gıda A.Ş.	01.01.2014	31.12.2016	31.180
6	Özel Sektör-Enstitü İşbirliği İle Yerli Hibrit Mısır Çeşit Geliştirme Projesi	Doğu Akdeniz Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü-ADANA	Polen Tohumculuk Ltd. Şti.	01.04.2013	01.04.2018	305.500
7	Kamu-Özel Sektör İşbirliği Çerçevesinde Yüksek Kalite ve Verim Değerlerine Sahip Aspir Yarıyol Materyali ve Geliştirme Projesi	Geçit Kuşağı Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü-ESKİŞEHİR	Doruk Marmara Un San. A.Ş.	15.10.2011	15.10.2016	130.000

8	Anter Kültürü Yöntemi Kullanılarak (double haploidi) Ekmeklik ve Bisküvilik Buğday Hattı Geliştirme Projesi	Geçit Kuşağı Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü-ESKİŞEHİR	Dikmen Tarım Ltd. Şti.	Temmuz 2012	Aralık 2018	172.600
9	Attenüe BT-9 ve BT-16 Suşlarının Orijini Olan Saha Suşları ile Vp2 Gen Segmenti Düzeyinde Karşılaştırılması	Veteriner Kontrol Merkez Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü-Etlük/ANKARA	Ref-Gen	01.01.2014	01.01.2016	20.000
10	Güvercinlerden İzole Edilen Varyant Avian Paramyxo Virus Tip 1 (PPMV-1) Viruslarının Moleküler Epidemiyolojik Araştırması	Veteriner Kontrol Merkez Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü-Etlük/ANKARA	Syn Biyoteknoloji ve Dış Tic. Ltd. Şti.	01.01.2014	01.01.2017	52.686
11	Elma İçkurdu'nun (Cydia pomonella) (Lep.:Tortricidae)'nun Kiraz Meyvesine Yapay Bulaştırılması Sonrası Uygulanacak Farklı Mücadele Yöntemlerinin Etkinliğinin Araştırılması	Zirai Mücadele Merkez Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü-ANKARA	Uludağ İhracatçılar Birliği	01.01.2003	31.12.2016	400.650
12	Şalot Soğanında (Allium cepa L. var. ascalonicum Backer) Çeşit Geliştirme Çalışmaları	Atatürk Bahçe Kültürleri Merkez Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü-YALOVA	Aksun Tarımsal Ürünler İth. ve İhr. San. ve Tic. A.Ş.	01.01.2014	31.12.2016	96.000
13	Ege Tütünlerinde Ar-Ge projesi	Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü-Menemen/İZMİR	Pmı-Philsa Sigara ve Tütüncülük A.Ş.	01.06.2014	30.12.2019	536.310
14	Konya İli, Karapınar İlçesinde Rüzgar Erozyonu, Bitki Islahı ve Tohumculuk Konusunda Kamu-Özel Sektör İşbirliğinin Geliştirilmesi	Toprak Su ve Çölleşme ile Mücadele Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü-KONYA	Osm Toh. San. Tic. Ltd.	15.11.2014	15.11.2017	831.000
TOPLAM						2.611.201

Kaynak: <http://www.tarim.gov.tr/TAGEM/Belgeler.>, 28.12.2016.

Tabloda görüldüğü üzere kamu özel sektör ortaklığı çerçevesinde devam etmekte olan 14 adet proje bulunmaktadır. Bu projelerden en yüksek bütçeli olanı “Konya İli, Karapınar İlçesinde Rüzgar Erozyonu, Bitki Islahı ve Tohumculuk Konusunda Kamu-Özel Sektör İşbirliğinin Geliştirilmesi” isimli projedir. Projenin bütçesi 831.000 Türk Lirasıdır. Projeye 15.11.2014 tarihinde başlanmıştır ve 15.11.2017 tarihinde bitirilmesi hedeflenmektedir.

En düşük bütçeli proje ise; “Doğu Anadolu Bölgesi Meyve Genetik Kaynaklarındaki Bazı Elma Genotiplerinin Meyve Suyu Sanayine Uygunluğunun Araştırılması” isimli projedir. Projenin bütçesi 1.500 Türk Lirasıdır. Projeye 01.01.2014 tarihinde başlanmıştır ve 31.12.2016 tarihinde bitirilmesi amaçlanmaktadır.

Kamu özel sektör ortaklığı çerçevesinde devam etmekte olan 14 adet proje için kullanılan toplam bütçe tutarı 2.611.201 Türk Lirasıdır.

SONUÇ

1980 sonrasında ortaya çıkan neo-liberal devlet modeli odak noktasını piyasaya ve müşteriye çevirerek kamu hizmeti anlayışını değiştirmiştir. Bu anlayış, kamusal hizmetlerin ortaya konmasında kamu ile özel sektör kuruluşlarını bir araya getiren ve mal ve hizmet üretimindeki maliyet, risk ve fayda gibi sonuçların her iki sektör tarafından paylaşıldığı kamu özel ortaklığı modelini ortaya çıkarmıştır.

Kamu özel ortaklığı modeli son 30 yılda dünyada yaygınlaşma eğilimi göstermeye başlamıştır. Kamu özel ortaklığı, değişik çevrelerde farklı projelerin geliştirilmesini, risklerin paylaşılmasını, özel sektörün donanımlarının ve kapasitelerinin kamu sektörüne eklenmesini, uzun süreli sözleşmeler yapılmasını ve sektörlerin bir arada yönetilmesini sağlayan bir modeldir.

Kamu özel ortaklığı projelerinin uygulanması ile kamusal hizmetlere yönelik olarak yapılan tesis ve yapıların kuruluş finansmanındaki güçlüklerin atlatılması ve projeden kaynaklanan risklerin en aza indirgenmesi amaçlanmaktadır. Ülkemizde kamu özel ortaklığı modeli başta sağlık sektörü olmak üzere kendisine; enerji, ulaştırma, alt yapı, içme suyu, kanalizasyon, turizm, genel idare ve madencilik sektörlerinde büyük miktarlarda uygulanma alanı bulmaktadır.

Son yıllarda ise bu sektörlerin arasında tarım sektörü de katılmıştır. 18.04.2006 tarihinde çıkarılan 5488 sayılı Tarım Kanunu'nun 8. Maddesi ve 17 Ocak 2007 tarih ve 26406 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan “Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'na Bağlı Araştırma Kuruluşları İle Ortaklaşa Olarak Araştırma ve Geliştirme Projeleri Yürütecekler Arasında Uygulanacak Usul ve Esaslara İlişkin Tebliğ” ile tarım sektöründe kamu özel ortaklığı modelinin önü açılmıştır. Türk tarım sektöründe şimdiye kadar kamu özel ortaklığı modeli kapsamında 181 adet proje sonuçlandırılmıştır. 14 adet projenin ise uygulama süreci devam etmektedir. Biten projelerin toplam bütçesi 12.769.796 Türk Lirası, devam etmekte olan projelerin toplam bütçesi ise 2.611.201 Türk Lirasıdır.

2015 yılında kamu özel ortaklığı alanında dünya genelinde toplam 44,7 milyar dolarlık yatırımla birinci olan ülkemizde bu tutarların çok düşük kaldığı ve tarım sektöründe kamu özel ortaklıklarına yeteri kadar önem verilmediği düşünülebilir. Ancak tarım sektöründe yürütülen projeler incelendiğinde bunların büyük ölçüde adaptasyon, ürün geliştirme ve ıslah gibi alanlara yönelik olduğu görülecektir. Belirtilen sebeple tarım sektöründeki kamu özel ortaklığı uygulamalarının elektrik, havaalanı, yol ve sağlık tesisi inşaatı vb. altyapı projeleri gibi yüksek bütçeli projelerle maliyet açısından kıyaslanması doğru olmayacaktır. Yine de yapılan mevzuat çalışmaları ve bugüne kadar gerçekleştirilen projeler göz önünde bulundurulduğunda tarım sektöründeki kamu özel ortaklığı uygulamalarının gelişiminin devam edeceği ve önümüzdeki süreçte proje miktarının daha da artacağı yönünde bir öngörüle bulunmak doğru bir tespit olacaktır.

KAYNAKÇA

- Acartürk, E.; Keskin, S. (2012), “Türkiye’de Sağlık Sektöründe Kamu Özel Ortaklığı Modeli”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(3), ss. 25-51.
- Alican, N. (2008), “Avrupa Birliği Mevzuatı Ve Uygulamaları Işığında Kamu-Özel Sektör Ortaklıkları”, T.C. Maliye Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, Avrupa Birliği Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Bakanlığı, K. (2014), Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) Kamu Özel İşbirliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara.
- Bakanlığı, K. (2017), Dünya’da ve Türkiye’de Kamu-Özel İşbirliği Uygulamalarına İlişkin Gelişmeler Raporu 2016, Yatırım Programlama İzleme Ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü.
- Bakanlığı, T.V.K. (2008), Türk Tarım Sektörünün Avrupa Birliği Sürecinde İncelenmesi (Tarım Ve Kırsal Kalkınma Faslı), Dış İlişkiler Ve AB Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- Bult-Spiering, M.; Dewulf, G. (2006), *Strategic Issues In Public-Private Partnerships: An International Perspective*, Blackwell Publishing, Oxford, UK.
- Buse, K.,-Walt, G. (2000), “Global Public-Private Partnerships For Health: Part I-A New Development In Health?”, *Bulletin of the World Health Organization, the International Journal of Public Health*, 78(4), pp. 549-561.
- Byerlee, D.; De Janvry, A.; Sadoulet, E. (2009), “Agriculture For Development: Toward A New Paradigm”, *Annual Review of Resource Economics*, 1(1), ss. 15-31.
- Corner, D. (2006). “The United Kingdom Private Finance Initiative: The Challenge Of Allocating Risk”, *OECD Journal on Budgeting*, 5(3), ss. 37-55.
- Çekirge, H. L., (2006), “Dünyada ve Türkiye’de Kamu Özel Sektör Ortaklığı Uygulamaları ve Örnek Bir Projede Modelin Finansal ve Genel Avantajlarının İncelenmesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İnşaat Mühendisliği Anabilim Dalı.
- Çelik, E. Y. (2008). “Kamu Özel Sektör İşbirliği Modeli: Kamu Hizmeti Hakkının Paylaşılması”, *Toplum ve Hekim Dergisi*, 23(1), ss. 31-40.
- Davies, S.; Fairbrother, P. (2003), Private Finance Initiative (PFI) And Public Private Partnerships (PPPs): Definitions And Sources, Working Paper Series Paper 39, Cardiff University, Cardiff School of Social Sciences.
- Doğan, Z.; Arslan, S.; Berkman, A. N. (2015), “Türkiye’de Tarım Sektörünün İktisadi Gelişimi Ve Sorunları: Tarihsel Bir Bakış”, *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), ss. 29-41.
- Eker, A. Y. (2007), “Kamu Özel Sektör Ortaklıkları”, *Bütçe Dünyası Dergisi*, 2(25), ss. 59-67.
- Ersöz, M. (2010), “Avrupa Birliği Ve Türk Hukuku Işığında Public Private Partnership Uygulamaları”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hukuk Anabilim Dalı Özel Hukuk Bilim Dalı.
- ESCAP, U. N. (2011), *A Guidebook on Public-Private Partnership in Infrastructure*, United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific, Bangkok, Thailand.
- Güneş, A. M. (2009), “Kamu Hizmetlerinin Yürütülmesinde Yeni Bir Yöntem Kamu Özel Ortaklığı”, *Güncel Hukuk Dergisi*, ss. 58-62.

- Güzelsarı, S. (2009), “Kamu-Özel Ortaklığı Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme”, *Kamu Yönetimi: Yapı, İşleyiş Reform*, Ed: Barış ÖVGÜN, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi (KAYAUM) Yayını, Ankara, ss. 43-78.
- Hemming, R. (2006), *Public-Private Partnerships, Government Guarantees and Fiscal Risk*, International Monetary Fund, Washington, D. C.
- Klijn, E. H.; Teisman, G. R. (2003), “Institutional and Strategic Barriers to Public Private Partnership: An Analysis Of Dutch Cases”, *Public Money and Management*, 23(3), pp. 137-146.
- Li, B.; Akintoye, A. (2003), “An Overview of Public Private Partnership”, *Public Private Partnerships Managing Risks and Opportunities*, Ed: Akintola Akintoye, Matthias Beck, Cliff Hardcastle, Blackwell Science, USA, pp. 3-30.
- Özer, M. A. (2016), “Sağlık Sektöründe Yeni Bir Hizmet Sunum Modeli: Kamu Özel Ortaklığı”, *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 6(1), ss. 9-38.
- Sarıkatipoğlu, A. vd., (2016), “Türk Hukukunda Kamu Özel Ortaklıkları”, GSI Articletter, ss. 195-214.
- Singapore Ministry of Finance (2012), *Public Private Partnership Handbook Version 2*, The Treasury, Singapore.
- Singh, A.; Prakash, G. (2010), “Public-Private Partnerships In Health Services Delivery: A Network Organizations Perspective”, *Public Management Review*, 12(6), ss. 829-856.
- T.C. Başbakanlık Yatırım Destek Ve Tanıtım Ajansı (2010), *Türkiye Tarım Sektörü Raporu*, DRT Kurumsal Finans Danışmanlık Hizmetleri A.Ş. (Deloitte).
- Teker, D. L. (2008), “Sağlık Sektöründe Proje Finansman Modelleri: Türkiye İçin Bir Model Önerisi ve Bir Hastane Projesinin Fizibilite Analizi”, Okan Üniversitesi.
- Teker, S.; Teker, D.; Çimen, M. (2013), “Ulaştırma Projeleri Finansmanı İçin Bir Model Önerisi: Kamu-Özel Sektör Ortaklığı İle Yap-İşlet-Devret”, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 5(1), ss. 116-129.
- Tekin, G. (2007), “Kamu-Özel Sektör İşbirlikleri Kamu-Özel Ortaklıkları”, *İdarecinin Sesi Dergisi*, 21, (122), ss. 10-14.
- Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği-TOBB (2013), *Türkiye Tarım Sektörü Raporu*, Afşaroğlu Matbaası, Ankara.
- Uğur, A.; Miynat, M. (2014), “Kamu Özel Sektör Ortaklıklarının Ekonomi Politikası”, *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(2), ss. 19-40.
- United Nations Economic Commission for Europe (2000), *Guidelines On Public-Private Partnerships For Infrastructure Development*.
- United Nations Economic Commission for Europe (2008), *Guidebook On Promoting Good Governance in Public-Private Partnerships*, United Nations Publications, New York and Geneva.
- Van de Walle, S.; Scott Z. (2009), *The Role of Public Services in State- and Nation-Building*, *GSDRC Research Paper*, International Development Department, University of Birmingham.
- World Bank-Asian Development Bank-Inter-American Development Bank (2014), “Public Private Partnerships Reference Guide Version 2.0”, *International Bank for Reconstruction and Development*, World Bank Publications, Washington, D. C.

Yılmaz, F. Y.; Karakaş, D. G. (2011), “Sağlıkta Kamu Özel Ortaklığı’nın Yapısal/Konjonktürel ve Türkiye’ye Özgü Nedenleri”, içinde: Sağlık Alanında Kamu-Özel Ortaklığı Sempozyumu, Türk Tabipleri Birliği Yayınları, Ankara, ss. 29-83.

İnternet Kaynakları

<http://www.kalkinma.gov.tr/Documents/Kamu%20%C3%96zel%20%C4%B0%C5%9Fbirli%C4%9Fne%20%C4%B0li%C5%9Fkin%20Mevzuat-2012.pdf>, 22.12.2016.

http://www.eib.org/epec/resources/publications/epec_market_update_2016_en, 22.12.2016

<http://aa.com.tr/tr/turkiye/turkiye-kamu-ozel-yatirimlariyla-dunyaya-meydan-okudu/606623>, 04.01.2017.

<http://www.kalkinma.gov.tr/Documents/Kamu%20%C3%96zel%20%C4%B0%C5%9Fbirli%C4%9Fne%20%C4%B0li%C5%9Fkin%20Mevzuat-2012.pdf>, 25.12.2016.

http://www.tarim.gov.tr/TAGEM/Belgeler/ar_ge_projeleri/kamu-ozel/KAMU-ÖZEL%20SEKTÖR%20İŞBİRLİĞİ%20SONUÇLANAN%20PROJELER.pdf, 28.12.2016.

http://www.tarim.gov.tr/TAGEM/Belgeler/ar_ge_projeleri/kamu-ozel/KAMU-%C3%96ZEL%20SEKT%C3%96R%20%C4%B0%C5%9EB%C4%B0RL%C4%B0%C4%9E%C4%B0%20DEVAM%20EDEN%20%20PROJELER.pdf, 28.12.2016.

http://www.tarim.gov.tr/TAGEM/Belgeler/ar_ge_projeleri/kamu-ozel/KAMU-%C3%96ZEL%20SEKT%C3%96R%20%C4%B0%C5%9EB%C4%B0RL%C4%B0%C4%9E%C4%B0%20SONU%C3%87LANAN%20PROJELER.pdf, 29.12.2016.

<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, 28.12.2016.

<https://ppi.worldbank.org/visualization/ppi.html#sector=&status=&ppi=&investment=®ion=&ida=&income=&ppp=&mdb=&year=&excel=false&map=TR&header=true>, 15.02.2017.

18.04.2006 tarih ve 5488 sayılı Tarım Kanunu, T.C. Resmi Gazete, Sayı: 26149, 29.12.2016.

17.01.2007 tarihli tebliğ, T.C. Resmi Gazete, Sayı: 26406, 29.12.2016.

Şanghay İşbirliği Örgütü Ve Türk Dış Politikasında Gelecek Perspektifi

Shanghai Cooperation Organization and
Future Perspective in Turkish Foreign Policy

Strategic Public Management Journal
Volume 3, Issue 5, pp. 77-94
May 2017
DOI: 10.25069/spmj.305263
Received: 1 January 2017
Accepted: 1 May 2017
© The Author(s) 2017
For reprints and permissions:
<http://dergipark.gov.tr/spmj>

Erdem EREN¹

Öz

Soğuk savaşın bitimini takiben SSCB'nin dağılması sonucunda Türkistan, Orta Asya ve Güney Kafkasya'da birçok yeni devlet bağımsızlığını kazandığı gibi çok kutuplu küresel sistem de sona ermiş, ABD'nin küresel güç olduğu yeni bir düzen başlamıştır. Ancak bu durum birçok bölgede istikrarsızlığa sebep olmuş, ilk olarak başını Rusya Federasyonu'nun çektiği Bağımsız Devletler Topluluğu kurulmuş daha sonra ise Çin'in de büyüyen bir dev olarak ortaya çıkmasıyla ABD'nin tek kutuplu düzenine karşı olarak Şanghay İşbirliği Örgütü kurulmuştur. Türkiye dış politikasında örgüt, yıllardır üyeliği için ayak diretilen AB'ye alternatif olarak görülmekte olup ilk olarak 2007 yılında üyelik başvurusu yapılmıştır. Ancak Türkiye'nin Şangay İşbirliği Örgütü'ne üyelik sürecinin olumlu ve olumsuz yönleriyle çok boyutlu olarak analiz edilmesi gerektiği gibi üyeliğinin, Türkiye'nin Rusya ve Çin ile karşılıklı güven ve faydaya dayalı, uzun vadeli bir ilişkiyi inşa etmesiyle mümkün olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Dış Politikası, Şanghay İşbirliği Örgütü, Türkiye, Rusya, Çin, BM, NATO, AB, Çok Kutupluluk, Bölgesel Bütünleşme.

Abstract

Following the end of the Cold War, as a result of the disintegration of the USSR, many new states has gained their independence in Turkistan, Central Asia and the South Caucasus and multipolar global system has ended and following that the new order emerged building USA as a global power. However, this led to instability in many regions. Firstly, with the emergence of the Independent States Community headed by the Russian Federation, and then a growing giant of China the Shanghai Cooperation Organization was established against the unilateral order of the United States. In Turkey's foreign policy, the organization has been seen as an alternative to the EU which has been on the verge of membership for many years, and which was applied for the application for membership in 2007. However, Turkey needs to be analyzed multidimensionally with positive and negative aspects of membership process; it seems that Turkey can build a long-term relationship with Russia and China based on mutual trust and benefit.

Key Words: Turkish Foreign Policy, Shanghai Cooperation Organization, Turkey, Russia, China, UN, NATO, EU, Multipolarity, Regional Integration.

¹ İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi, erdemeren2234@gmail.com

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya Amerika Birleşik Devleti (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) merkezli iki kutba ayrılmış, “Soğuk Savaş” adı verilen bu dönem ancak SSCB’nin dağılmasıyla sona ermiştir. Ayrıca 8 Aralık 1991’de Rusya Federasyonu, Beyaz Rusya (Belarus) ve Ukrayna liderlerinin bir araya gelerek Bağımsız Devletler Topluluğu’nun (BDT) kuruluşunu ilan etmeleri aynı zamanda SSCB’nin resmen ve hukuken dağıldığının da kanıtı olmuştur (Hüseynov, 2003: 387). 21 Aralık 1991 tarihine gelindiğinde ise Kazakistan’ın Alma-Ata kentinde SSCB’nin 11 Cumhuriyeti; Azerbaycan, Ermenistan, Belarus, Kazakistan, Moldova, Kırgızistan, Rusya, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Ukrayna bir araya gelmiş, Alma-Ata (Almatı) Deklarasyonu kabul edilmiştir. Böylelikle tüm eski Cumhuriyetler Topluluğa katılmıştır. Bu dönem ABD’nin süper güç olarak hayatını devam ettirdiği bir sürecin başlangıcı anlamına da gelmektedir. Şanghay İşbirliği Örgütü işte bu tek kutuplu düzene alternatif olarak kurulmuş oluşumlardan biridir.

İlk olarak SSCB’nin dağılış sürecini ele almak gerekmektedir. 1990’lı yıllar öncesinde SSCB’nin Türkistan devletlerine yönelik giriştiği Ruslaştırma, Ortodokslarştırma yani Hristiyanlaştırma ve Türkistan’daki Müslüman-Türk kimliğini eritme politikaları ters tepmiş, bu devletlerde Pan-Türkist ve Pan-İslamist fikirler güç kazanmıştır (Yalçınkaya, 1997A: 233-272). 1980’li yıllarda Gorbaçov döneminde geliştirilen Perestroyka (Yeniden Yapılanma) ve Glasnost (Açıklık) politikaları demokratikleşmeyi hedeflese de sonuç alınamamıştır (Yalçınkaya, 1999: 278). 1991 yılında SSCB’nin dağılışıyla Soğuk Savaş’ın iki kutuplu yapısı ortadan kalktığı gibi Türkistan’da birçok devlette bağımsızlığını elde etmiştir. Kazakistan, Tacikistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan devletlerinin yanı sıra Güney Kafkasya’da Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan devletleri kurulmuştur (Yardımcıoğlu ve Koçarlan, 2012: 164).

Türkistan’daki devletlerden Azerbaycan 30 Ağustos 1991’de, Kırgızistan 31 Ağustos 1991’de, Özbekistan 1 Eylül 1991’de, Tacikistan 9 Eylül 1991’de, Türkmenistan 27 Ekim 1991’de ve son olarak Kazakistan ise 16 Aralık 1991’de bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir (Yalçınkaya, 1999: 278). Bu devletlerin uluslararası arenada sahne alması, Orta Asya içinde yeni bir dönemin kapısını aralamıştır. Soğuk Savaş sonrası zaten dünya yeni bir dizayn sürecinden geçmekte iken, Orta Asya’da bu dizayn ihtiyacının elzem olduğu bölgelerin başında gelmiştir.

SSCB’nin dağılması sonrasında bağımsızlığını kazanan devletler genel itibariyle büyük oranda bölgesel ve etnik uyuşmazlıklar yaşamakta ve aşırı fakir olup ekonomik zorluklarla boğuşmaktadır. Ayrıca bu devletlerin gelir dağılımlarında adaletsizlikler görülmekle birlikte az gelişmiş siyasi kurumları ve sivil toplum örgütlerini de bünyelerinde barındırmaktadırlar. Devletlerin milli kimliklerini ve siyasi/demokratik mekanizmalarını henüz inşa edememiş olmaları, hızlı nüfus artışı, toprak, su, enerji ve doğal kaynaklar üzerindeki yaşadıkları sorunlar özellikle Hazar Havzasında güvenlik ve istikrar bakımından büyük bir tehdit unsuru olmuştur (Yardımcıoğlu ve Koçarlan, 2012: 164). Bu tehdit, devletlerin modernleşme sürecine girmeleriyle de devam etmiştir. SSCB’den ayrılan bu devletlerin yaşadıkları ortak ve benzer sorunlar onları dış politikada da ortak hareket etmeye teşvik etmiştir.

Orta Asya’da bunlar yaşanırken Batı’da Avrupa Birliği’nin genişleme süreci hızlanmış ve NATO yeni bir stratejik konsept tespit ederek, Doğu Avrupa’ya doğru genişleme politikası belirlemiştir. Bunların dışında Türkiye’nin öncü olduğu Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü’nün temelleri atılmış, Rusya Federasyonu ise BDT’nin mevcut üyeleri ile ilişkilerini kuvvetlendirme çabasına girişmiştir. Ayrıca Rusya Federasyonu ile Çin Halk Cumhuriyeti ilişkilerini stratejik ortaklık seviyelerine çıkarmıştır. BDT üyelerinden Gürcistan, Ukrayna, Özbekistan, Azerbaycan ve Moldova ise ayrı bir birlik oluşturma fikrini taşımışlardır. Hem dünya hem de Orta Asya için bu dönemin en önemli gelişmelerinden biri ise 1996 yılında Rusya Federasyonu, Çin

Halk Cumhuriyeti, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın Şanghay Beşlisini meydana getirmeleri olmuştur. Bu örgüte 2001 zirve toplantısında Özbekistan'ın da katılması sonrasında örgüt Şanghay İşbirliği Örgütü adını almıştır (Çelik, 2012).

Türkistan zengin doğal kaynaklarına özellikle petrol ve doğalgaza sahip olmakla birlikte coğrafyasında tarihsel olarak hep güçlü devletlere ve imparatorluklara ev sahipliği yapmış jeopolitik ve stratejik açıdan oldukça önemli bir bölgedir. Türkistan'ın petrol, doğalgaz, maden ve tarım zenginlikleri SSCB dönemi boyunca da günümüzde de Moskova için bir hammadde kaynağı olarak görülmüştür (Yalçınkaya, 1997B: 211). Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan'da son derece zengin petrol ve doğalgaz yatakları, Kazakistan, Tacikistan ve Özbekistan'da maden rezervleri, Kırgızistan ve Tacikistan'da ise hidroelektrik potansiyel bulunmaktadır. Ayrıca Kırgızistan'ın Fergane Vadisi'nden Özbekistan ve Türkmenistan'ın çöllere uzanan bölgede değişik zenginlikte tarım arazileri mevcuttur (Yalçınkaya, 1997B: 219).

Etimolojik olarak "Orta Asya" kavramı daha çok Batı tarafından kullanılmakta olup, bölge Özbek, Kazak, Kırgız ve Uygur Türklerini de barındırdığı için Türkistan olarak adlandırılmaktadır. Tarihsel ve siyasi sınırlar kapsamında Türkistan'dan; Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Tacikistan ile Çin işgali altında bulunan Uygur Özerk Bölgesi kastedilmektedir (Yalçınkaya, 1997B: 218). Orta Asya günümüzde daha çok Rusya ve Çin'in nüfuz bölgesinde bulunsa da özellikle enerji politikaları ve siyasi bakımından ABD'nin de güdümünde olan bir bölge olma niteliğini de taşımaktadır. Çin'in son yıllarda ekonomik ve askeri bakımdan giderek ön plana çıkması hem bölge hem de dünyadaki güç dengesinde değişime etki edecek bir sonucu da doğurmuştur. Bölgenin yer altı kaynaklarına yönelik ABD, Rusya ve Çin'in hâkim olma istekleri bölge devletlerini de bölgesel bütünleşmeye ittiği gibi, ortak güvenlik çıkar ve politikalarını da gündeme getirmiştir. Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) daha büyük oranda işte bu gündem üzerine ortaya çıkmıştır.

1. ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN KURUMSAL YAPISI VE BİLGİLER

1.1. Tarihsel Arka Planı

ŞİÖ' nün kuruluş sürecini iyi idrak edebilmemizin yolu örgütün temel taşları olan Rusya ile Çin arasındaki tarihsel ilişkiyi anlamamızdan geçmektedir. Rusya ve Çin arasında 4300 km'lik bir sınır bulunmakla birlikte iki ülkenin tarihsel sorunlarının belki de en büyüğünü öncelikle bu sınır sorunları sonra ise ideolojik farklılıklar oluşturmuştur (Yardımcıoğlu ve Koçarslan, 2012: 165). Sınır sorunları iki ülke arasında birçok kez krize yol açmış, öyle ki Mart 1969'da Büyük Usuri Adası nedeniyle aralarında sıcak çatışma dahi yaşanmıştır. Özellikle sınır sorunlarının çözümü ve sınır güvenliğinin sağlanması hususları iki ülke arasındaki diyalogun gelişmesine önemli bir katkı yapmıştır. Ayrıca Çin'in artan üretim faaliyetleri sonrasında enerji ihtiyacı duyması da ikili ilişkilerin kurulmasında ana etkenlerden olmuştur. Bu doğrultuda ŞİÖ' nün kuruluşunun temelini Sovyetler Birliği'nden günümüze Rusya Federasyonu ile Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki ilişkilere dayandığını söylemek de yanlış değildir. Çünkü sorunları çözmek ve güvenliği sağlayarak ortak çıkarları korumak adına bölgesel bütünleşmeye gitmek iki ülke için de makul bir yol olarak görülmüştür. 1996 yılında Çin'in Şanghay şehrinde yapılan ilk zirvede de sınır sorunlarının çözümü örgütün ortak amacı görülerek ele alınmıştır.

Sınır sorunları dışında Rusya ile Çin arasındaki ilişkinin en önemli öğelerinden biri de silah ticaretidir. Rusya, Çin'in yüksek teknoloji ve ucuz silahları temin ettiği ülkelerden biri konumundadır (Garnett, 2001: 13-14). Bunun yanında Çin, Rus malları içinde geniş bir pazardır. Rusya da Çin'in üretim fazlası mallarını temin etmektedir. Yine Rusya, Çin'in petrol ihtiyacının %20'sini karşılamaktadır. ABD'ye karşı ortak tavır alma

isteği de Rusya ile Çin'i işbirliğine iten faktörlerden bir diğeriştir. Rusya NATO'nun Doğu Avrupa ve Karadeniz havzasına yönelik genişlemesini tehdit unsuru olarak algılamak, Çin ise ABD'nin özellikle insan hakları noktasındaki baskı ve eleştirileri ile Tayvan'la olan silah ticaretinden ve Güney Çin Denizindeki adımlarından ötürü oldukça rahatsız olmaktadır (Harada, 1997: 40). Rusya ve Çin'in bu ortak tehdit algılamaları stratejik ortaklık noktasında onları bir araya getirmektedir (Çolakoğlu, 2004: 175). Tarihsel ve coğrafi olarak iki büyük devlet Rusya ve Çin arasında sıkışmış bulunan Türkistan devletleri ise varlıklarını devam ettirebilmek için iki devlet ile olan ilişkilerini denge unsuru üzerinden yürütmektedirler. Türkistan devletlerinin ŞİÖ' ye katılmaları da işte bu tarihsel dengeleme politikalarının bir sonucudur. 11 Eylül 2001 sonrasında ABD'nin Afganistan'ı işgaliyle birlikte bölge için yeni bir dönem de başlamıştır. Orta Asya'da ki Rusya ve Çin'in ağırlıklı konumunun yanında üçüncü olarak ABD faktörü de ortaya çıkmıştır. Bu durum ŞİÖ' nün etkinliği ve geleceği açısından da oldukça büyük bir soru işareti olmuştur (Çolakoğlu, 2004: 173). Ayrıca örgüt doğal bir refleks göstererek askeri işbirliği konusunda da adımlar atmıştır.

1.2. Kuruluş, Zirveler ve Tatbikatlar

26 Nisan 1996 yılında Rusya ve Çin'in öncülüğünde, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası Orta Asya'da ortaya çıkan sınır güvenliği ve bölgesel güvenlik sorunlarını çözmek amacıyla Rusya Federasyonu, Çin Halk Cumhuriyeti, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın dâhil olduğu beş ülke Çin'in Şanghay ilçesinde ilk defa bir araya gelmiş ve "Şanghay Beşlisi" adı verilen oluşumu meydana getirmişlerdir. Ayrıca zirvede 21. yüzyıla doğru eşitlik ve güven odaklı stratejik ortaklık çerçevesinde "Sınır Bölgelerindeki Askeri Alanlarda Güven Artırıcı Önlemlere İlişkin Anlaşma" da imzalanmıştır. Örgüt ikinci Devlet Başkanları Zirvesini 24 Nisan 1997'de Moskova'da gerçekleştirmiş, sınır bölgelerinde bulunan askeri kuvvetlerin azaltılması, askeri konularda bilgi alışverişinde bulunulması gibi konular gündeme alınmıştır. Ayrıca zirvede "Sınır Bölgelerinde Askeri Gücün Karşılıklı Azaltılması Anlaşması" da imzalanmış ve anlaşmanın 31 Aralık 2020'ye kadar da yürürlükte kalacağı belirtilmiştir.

Örgütün üçüncü Devlet Başkanları Zirvesi ise 1998 yılında Kazakistan Almatı'da yapılmış ve sınır güvenliği konseptinin dışında ekonomik konularda da işbirliğinin oluşturulma gerekliliği zirvede ele alınmıştır. Zirvede devletler ayrıca; birbirlerinin iç işlerine karışmama, problemlerini barışçı yollarla çözmeye, etnik ayrımcılık ve terörizm, uyuşturucu ve silah kaçakçılığına karşı birlikte mücadele etme, ekonomik ilişkilerini geliştirme konularında kararlar almışlardır (Yardımcıoğlu ve Koçarlan, 2012: 166). Ek olarak zirvede etnik bölücülük, köktendincilik ve uluslararası terörizmin hiçbir şekilde kabul edilemeyeceği de ilan edilmiştir.

Şanghay Beşlisi 25 Ağustos 1999 tarihinde Kırgızistan'ın Bişkek kentinde dördüncü bir Devlet Başkanları Zirvesi daha yapmış, zirvede NATO'nun Yugoslavya'yı bombalaması, Özbekistan devlet başkanı İslam Kerimov'a yapılan suikast girişimi, Rusya'da gerçekleşen patlamalar ile Tacikistan ve Özbekistan başta olmak üzere bölgede gerçekleşen dini hareketlenmeler ele alınmıştır. NATO'nun insani müdahale adı altında Yugoslavya'ya gerçekleştirdiği silahlı müdahale nedeniyle ABD de şiddetle eleştirilmiştir (Özdaşlı, 2012: 112). Son olarak zirvede Kırgızistan Bişkek'e bir antiterör merkezinin kurulmasına da karar verilmiştir. Ancak bu antiterör merkezi ABD'ye karşı bir hamle olması amacıyla 17 Haziran 2004'te Taşkent zirvesinde alınan kararlar Özbekistan'a nakledilmiştir.

Örgütün beşinci Devlet Başkanları Zirvesi 5 Temmuz 2000'de Tacikistan'ın başkenti Duşanbe'de olmuş, bu zirvede ilk olarak örgütün adı Şanghay Formu olarak değiştirilmiştir. Toplantıda ayrıca, ekonomik, siyasi ve askeri alanlarda işbirliğinin geliştirilmesi yönünde kararlar alınmıştır. Ek olarak ülkeler birbirlerinin hükümlerine haklarına saygılı olacağı, hiçbir surette birbirlerinin iç işlerine karışmayacaklarını teyit ederek, Çin'in Doğu Türkistan ve Rusya'nın Çeçenistan politikalarına desteklerini de beyan etmişlerdir (Çoğal, 2012).

15 Temmuz 2001 tarihi, oluşumun önemli bir dönüm noktası olurken, üye beş ülkeye Özbekistan’ında katılımıyla örgütün adı Şanghay İşbirliği Örgütü olmuştur. 2002 Haziran’ında örgüt liderleri Rusya’nın St. Petersburg şehrinde bir araya gelmiş ve zirvede; örgütün amaç, prensip, yapı ve işleyişini belirleyen “Şanghay İşbirliği Örgütü Beyannamesi” imzalanmıştır. Beyannamede örgütün amaçları; üye ülkeler arasındaki dostluk, iyi komşuluk ve karşılıklı güvenin kuvvetlendirilmesi; ekonomik-ticari, bilim-teknik, kültür, eğitim, enerji, ulaşım, çevre ve diğer alanlarda etkin işbirliğinin geliştirilmesi; bölgesel barış ve istikrarın sürdürülmesi için ortak hareket edilmesi olarak belirtilmiş, terörizm, köktendincilik ve bölücülük ise ortak düşman olarak kabul edilmiştir (Özdaşlı, 2012: 114). Petersburg zirvesinde “Şanghay Terörizm Ayrılıkçılık ve Aşırıcılık ile Mücadele Sözleşmesi” de imzalanmış ve bir “Anti-Terör Ajansının” kurulmasını öngören anlaşma da imzalanmıştır (Deniz, 2013: 220).

2003 yılında Çin’in Moskova büyükelçisi Zhang Deguang Şanghay İşbirliği Örgütü’nün ilk genel sekreteri olarak atanmıştır. 2004 yılında ise Kazakistan’da “Bölgesel Anti-Terörizm Yapılanması Anlaşması” kurulmuştur. 2004 yılında örgüt Taşkent zirvesinde genişleme kararına istinaden gözlemci ülke mekanizmasını hayata geçirmiş ve Moğolistan ilk gözlemci ülke olmuştur. Buna ek olarak “Gözlemci Statüsüne İlişkin Yönetmelik” de kabul edilmiştir. Zirvede Çin üye ülkelere kredi imkânı sunma kararı almıştır. Ayrıca zirve sonunda Taşkent Deklarasyonu imzalanarak ŞİÖ Kalkınma Fonu ve ŞİÖ İş Kurulu gibi oluşumların hayata geçirilmesi fikirleri benimsenmiştir (Kessikbayev, 2012; Özdaşlı, 2012: 115).

2005 yılında ise Astana Zirvesi gerçekleştirilmiş, zirvede İran, Hindistan ve Pakistan da gözlemci ülke olmuşlardır. Bu gelişmeler aynı zamanda örgütü bölgesel ölçekte ekonomik ve güvenlik işbirliği örgütüne dönüştürmüştür. Zirvede ayrıca ABD başta olmak üzere koalisyon güçlerine Türkistan devletlerindeki üsleri kapatmaları için tarih belirleme çağrısında bulunulmuştur. Bu üslerin en önemlileri ise ABD’nin kullanımı altında bulunan Özbekistan’da ki Hanabad ve Kırgızistan’da ki Manas üsleridir. Bu çağrılarının üzerine ise üsler 2005 ve 2009 yıllarında kapatılmıştır. Ayrıca Astana Zirvesi boyunca bir de sanat festivali ile bir sergi düzenlenmiştir. Örgütün kültürel boyutu adına bu gelişme bir yenilik özelliği de taşımıştır. 2007 yılına gelindiğinde Örgüt Bişkek’te toplanmış, zirvede ABD’nin tek kutuplu dünya görüşü yoğun eleştiriye tabi tutulurken, örgütün uluslararası düzende çok kutupluluk anlayışını benimsediği ifade edilmiştir.

Örgütün 2008 yılı zirvesi ise Duşanbe’de yapılmış, Afganistan’da ki gelişmelerin yanı sıra Rusya-Gürcistan arasında gerçekleşen Güney Osetya sorunu ele alınmıştır. Zirvede üyeler Rusya’dan yana olduklarını belirtmişlerdir. Gürcistan’a yönelik ise herhangi bir yaptırım içeren karar alınmamıştır. Ayrıca “Diyalog Ortaklığı Statüsüne İlişkin Düzenlemeler” de kabul edilmiştir. 2009 yılında ise zirve Rusya’nın Yekaterinburg şehrinde toplanmış, Sri Lanka ve Belarus “diyalog ortağı” olarak kabul edilmiş, böylelikle bu ülkelere toplantılara katılabilme hakkı tanınmıştır. Ancak diyalog ortaklarına zirvede karar alma ve imza atma gibi haklar tanınmamıştır.

2010 yılında Taşkent’te toplanan zirveye Afganistan devlet başkanı Hamid Karzai de katılmış, örgüt böylelikle hitap ettiği bölgeyi de genişletmiştir. Zirveyle örgütün gözlemci ülkeleri olan İran, Pakistan, Moğolistan ve Hindistan’da dâhil olmak üzere tüm üye ülkelerde terörle mücadele faaliyetlerinin arttırılması kararlaştırılmış ve uyuşturucu, silah kaçakçılığı ve diğer sınırı aşan suçlarla mücadelede de ortak mücadele kararı alınmıştır. Zirvede örgütün genişleme şartlarını düzenleyen “Genişleme Prosedürü Belgesi” de kabul edilmiştir.

Örgütün en önemli zirvelerinden biri de Çin’in başkenti Pekin’de düzenlenen 12. Şanghay İşbirliği Örgütü Devlet Başkanları Zirvesi’dir. Zirvede eşitlik, stratejik işbirliği ve Suriye konusundaki ortak duruşa kadar birçok alanda değerlendirilmeler yapılmış ve ortak bir bildiri yayımlanmıştır. Bildiride: “Bağımsız bir ülkeye dış müdahalede bulunulmasına ya da rejim değişikliği dayatılmasına karşıyız. Suriye halkının bağımsızlığının

ve toprak bütünlüğünün korunmasından yanayız. Suriye’de her türlü şiddetin sona erdirilmesi, siyasi diyalogun derhal başlatılması ve krizin dış müdahale olmadan, adil ve barışçı bir şekilde çözülmesi gerekmektedir” ifadeleri yer almıştır (Deniz, 2013: 224). Örgütün yakın dönemdeki en önemli zirvelerinden biri de Tacikistan’ın başkenti Duşanbe’de gerçekleşen 12-13 Eylül 2014 tarihli zirvedir. Zirve örgütün genel gündem maddeleri olan ekonomik işbirliği, Orta Doğu ve Avrasya’da yaşanan istikrarsızlık ve bölgesel güvenliğe etkileri konularının dışında önemli maddelerin de görüşüldüğü bir zirve olmuştur. Zirvede örgütün gözlemci statüsünde bulunan Hindistan, Pakistan, İran ve Moğolistan’ın üyeliğe kabulünün alt yapısının hazırlanması da ele alınmıştır. Ayrıca örgütün 2025 yılına kadar gelişimine yön verecek taslak strateji de toplantıda onaylanmıştır (Demirtepe, 2014).

Örgütün 15. Devlet Başkanları Zirvesi 8-10 Temmuz 2015 tarihleri arasında Rusya’nın Ufa kentinde yapılmış, örgütün 2025 Kalkınma Stratejisi ve 2016-2018 dönemi “Terörizm, Ayrılcılık ve Aşırılıkla Mücadele Programı” gibi belgeler onaylanmıştır. Ayrıca zirvede Hindistan ve Pakistan’ın örgüte tam üyelik süreci ve prosedürleri başlatılmış olup, Belarus’a gözlemci statüsü ve Azerbaycan, Ermenistan, Kamboçya ve Nepal’e diyalog ortağı statüsü verilmesi de kabul edilmiştir. Hindistan ve Pakistan arasındaki anlaşmazlıkların ŞİÖ’nün ortak politikalarına zarar vermemesi adına iki ülkeye “İyi Komşuluk Anlaşması” da diretilmiştir. Bu zirvenin bir diğer önemi ise BRICS İş Forumu ile Şanghay İşbirliği Örgütü Devlet Başkanları Zirvesinin aynı bölgede ardı ardına yapılmasıdır. Bu bizim için BRICS ile Örgütün yakınlaşması olarak görülebilse de bu noktada gelecek adına net bir yorum yapmak da erken olur. Uluslararası terörizmle mücadele noktasında BM çatısı altında birlik olunması çağrısı da zirvenin bir diğer önemli gelişmelerinden biridir (Amirbek, 2016: 1).

Örgütün en son düzenlediği Devlet Başkanları Zirvelerinden biri 16. Zirve olup, 23-24 Haziran 2016 tarihlerinde Özbekistan’ın başkenti Taşkent’te toplanmıştır. Zirvede Hindistan ve Pakistan’ın örgüte üyelikleri ile ilgili yükümlülükleri memorandumu imzalanmıştır. Hindistan ve Pakistan’ın memorandumda istenilenleri yerine getirmeleri halinde ise 8-9 Haziran 2017 tarihinde Astana’da düzenlenecek olan 17. Dönem Zirve Toplantısı’nda üyeliklerinin onaylanacağı belirtilmiştir. Üye devletler zirvede “Şanghay Ruhuna” bağlı kaldıklarını teyit ederek Taşkent Deklarasyonuna da imza atmış, 2025 ŞİÖ Gelişim Stratejisininin 2016-2020 yıllarını kapsayan ilk dönem uygulama planı, turizmde işbirliğini geliştirme programı gibi kararları da kabul etmişlerdir. Taşkent Deklarasyonu örgütün tehdit algılamalarını ilan etmeleri bakımından büyük önem arz etmektedir. Bu tehditler; bazı güçlü aktörlerin bölgesel sorunlara müdahale etmeleri ve devletlerin iç işlerine karışarak istikrarı bozucu eylemlere başvurmaları, farklı devletlerin çıkarları gözetilmeden, tek taraflı ve sınır tanımadan füze kalkını sisteminin geliştirilmesi, askeri uzay faaliyetlerinde bulunmaları ve silah konuşlandırmaları, kitle imha silahları ile kimyasal ve biyolojik silahların teröristlerin eline geçme ihtimali, siber terör tehditleridir (Amirbek, 2016: 1).

Örgütün 2016 yılındaki bir diğer önemli zirvesi de 8 Haziran 2016 tarihinde Kazakistan’ın başkenti Astana’da yapılan ŞİÖ Savunma Bakanları toplantısıdır. Toplantı alınan kararlar açısından da dikkat çekicidir. İlk olarak internet ağlarının yönetimini ve uluslararası enformasyon güvenliğini sağlamak hedefler arasında sayılmıştır. BM nezdinde “Uluslararası Terörle Mücadele” anlaşmasının kabul edilmesi için çalışılması gerektiği vurgulanmıştır. Jeopolitik gerçeklerden hareketle ve anlaşılan konular dâhilinde ortak siyasi yaklaşımlar geliştirmek, dini ve etnik çatışmalara, özellikle üye ülkelerin genç nüfusuna aşırılcılık ve ayrılcı ideolojilerin empoze edilmesine izin vermemekte önemli hedefler arasında yer verilmiştir. Örgüt aşırılcılıkla mücadele konusunda nihai anlaşma metninin tamamlanması için görüşmelere devam edileceğini ve üye ülkelerin ŞİÖ “Bölgesel Anti-Terör Teşkilatı” kapsamında etkileşimini arttırması gerektiğini de beyan etmiştir. Afganistan’da iç istikrarın sağlanması için Afgan hükümetine gerekli yardımların sağlanacağı ve istihbarat paylaşımı alanında işbirliğinin güçlendirileceği kararları alınmıştır. Son olarak alınan kararla üye

ülkelerin katılımıyla 5-13 Eylül 2016'da Kırgızistan'da terör karşıtı "Barış Misyonu-2016" askeri eğitiminin düzenlenmesi planlanmıştır (Amirbek, 2016: 1). Örgütün son zirvesi; 8-9 Haziran 2017 tarihinde Astana'da düzenlenen 17. Dönem Zirve Toplantısı olmuştur. Toplantı da Hindistan ve Pakistan'ın üyelikleri resmen onanmıştır.

Örgütün düzenlediği askeri tatbikatların da bilgisini vermek gerekmektedir. Örgüte üye devletler ilk olarak 2003 yılında Çin ve Kazakistan'da ortak askeri tatbikatlar düzenlemiştir. Bunu 2005 yılında Rusya'nın Vladivostok ve Çin'in Shandong Yarımadası'nda yapılan "Barış Misyonu 2005" tatbikatı izlemiştir. 2007 yılında ise Rusya'nın Ural Dağları'nın Chelyabinsk bölgesinde "Barış Misyonu 2007" tatbikatı yapılmıştır. 2012 yılında ise 8-12 Haziran tarihlerinde örgüt Tacikistan'da "Barış Misyonu 2012" adlı tatbikatı gerçekleştirmiştir. (Deniz, 2013: 221). 24-26 Ağustos 2014 tarihlerinde ise Duşanbe Zirvesi öncesinde bir tatbikat daha gerçekleştirilmiştir (Demirtepe, 2014). Örgütün düzenlediği son tatbikat ise 5-13 Eylül 2016'da düzenlenen Barış Misyonu 2016 tatbikatı olmuştur.

1.3. Organları ve Kurumsal Yapısı

ŞİÖ'nün resmi dilleri Rusça ve Çince olmakla birlikte örgütün iki de daimi organı bulunmaktadır. Bunlardan ilki Çin Halk Cumhuriyeti'nin başkenti Pekin'de bulunan Sekreterlik ve diğeri Özbekistan'da Taşkent'te yer alan Terörizme Karşı Bölgesel Yapı'dır. ŞİÖ'ye üye 6 üyenin yanında Hindistan ve Pakistan da Haziran 2017 yılı itibariyle resmen tam üye olmuş ve böylelikle üye sayısı 8'e yükselmiştir. Ayrıca örgütün 4 gözlemci devleti ve 6 da diyalog ülkesi bulunmaktadır. Üye devletler; Rusya, Çin, Kırgızistan, Tacikistan, Kazakistan, Özbekistan, Pakistan ve Hindistan'dır. Gözlemci devletler ise Afganistan, İran, Moğolistan ve Belarus'tur. Diyalog ülkeleri ise Türkiye, Sri Lanka, Azerbaycan, Ermenistan, Kamboçya ve Nepal'dir (ŞİÖ, 2017). ŞİÖ'nün kurumsal yapısını inceleyecek olursak, örgütün organları şunlardır; Devlet Başkanları Konseyi, Hükümet Başkanları Konseyi, Dışişleri Bakanları Konseyi, Milli Koordinatörler Konseyi, ŞİÖ Genel Sekreterliği, Bölgesel Anti-Terör Merkezi, daimi temsilciler, bakanlık veya kurum başkanları toplantısı, özel çalışma grupları, iş konseyi, Interbank Konsorsiyumu ve ŞİÖ Forumu'dur (Çoğal, 2012). Örgütün sekreteryası Çin'in Pekin kentinde bulunmakta ve örgütün tüm işleri burada belgelenecek şekilde takip edilmekte ve sonraki aktiviteler için belgeler hazırlanmaktadır. Örgütün şu anki Genel Sekreteri Raşid Alimov'dur. Ayrıca örgütün Bölgesel Terörle Mücadele Birimi (RATS) İcra Direktörü ise Yevgeniy Sisoyev'dir.

Devlet Başkanları Konseyi; her yıl bir defa düzenli olarak bir üye ülkede toplanmakta ve devlet başkanlarının katıldığı bu Konsey, örgütün en üst düzeydeki karar mekanizmasını oluşturmaktadır. Ayrıca Konsey'de örgütün diğer organlarında görüşülen meseleler de karara bağlanabilmektedir.

Hükümet Başkanları Konseyi; Devlet Başkanları Konseyinden sonra ikinci derecede önemli bir alt mekanizma olup her sene bir defa toplanmaktadır. Bütçenin onaylanması ve ekonomik antlaşmalar Konseyin temel sorumluluklarındandır.

Dışişleri Bakanları Konseyi; Devlet Başkanları Konseyinden bir ay önce toplanmakta ve bu Konseyin gündemini belirlemesinin yanı sıra daha büyük oranda uluslararası sorunların görüşüldüğü bir organdır.

Temsilcilikler Konseyi; üye ülkelerin işbirliğinin bulunduğu alanlardaki temsilcilerin katıldığı, kapsamlı görüşmelerin ve antlaşmaların altyapısının oluşturulmaya çalışıldığı önemli bir organdır.

Ulusal Koordinatörler Konseyi; ŞİÖ üyesi ülkelerin belirledikleri ulusal koordinatörlerin katıldığı ve yılda en az üç defa toplanıp diğer tüm organları yönlendiren organdır.

Bölgesel Anti-Terör Ajansı; merkezi Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te yer alan ve daimi organ nitelikteki anti-terör şubesidir. Ajans terör ve bölücülük gibi sorunlarla ortak mücadeleyi sağlamak adına faaliyet göstermektedir. Aynı zamanda Ajans, küresel sorunlar ve tehditlere karşı etkili bir yanıt sistemi oluşturmayı da hedeflemektedir (Çiftçi ve Topçuoğlu, 2011: 6).

1.4. İstatistikî Bilgiler

Tablo 1'e göre, ŞİÖ'ye üye devletlerin coğrafi kapsama alanı yaklaşık 30 milyon kilometre kare olup bu sayı Asya'nın %75'ine denk gelmektedir. Genişleme politikası kapsamında gözlemci ülke statüsünde dâhil edilen İran, Hindistan, Pakistan, Afganistan ve Moğolistan ile birlikte örgütün yüzölçümü 37 milyon kilometre kareye yükselmiştir. Ayrıca bu sayı Doğu Avrupa'dan Çin'e kadar uzanan Avrasya'nın da %74'ünü kapsamaktadır. Örgütün toplam nüfusu ise üye devletlerle 1,7 milyar olup dünya nüfusunun yaklaşık %23'ünü, gözlemci devletlerle birlikte ise yaklaşık 3,5 milyarı bulmakta bu da dünya nüfusunun %47'sine denk gelmektedir (Deniz, 2013: 220; World Bank Data). Örgüt ayrıca nükleer silaha sahip İsrail, ABD, Rusya, Çin, Hindistan, Pakistan, Kuzey Kore, İran, İngiltere ve Fransa gibi devletlerin yaklaşık yarısını da bünyesinde barındırmaktadır. Bu açıdan da ŞİÖ önemli bir güce sahip durumda olup, dünyanın en büyük ordusuna sahiptir.

Tablo 1. Şanghay İşbirliği Örgütüne Üye Ülkelerle İlgili Bazı İstatistikî Bilgiler (2016 Yılı)

Devlet	Yüzölçümü (Km)	Nüfus	GSYİH (\$)	Kişi Başı Düşen Milli Gelir (\$)	Büyüme Oranı	Enflasyon Oranı	İşsizlik
Çin	9.600.000	1.371 Milyar	10.866 Trilyon	7.820	%6.3	%2	%4
Kazakistan	2.724.900	17.544 Milyon	184.361 Milyar	11.580	%3.7	%6.6	%5
Kırgızistan	199.900	5.957 Milyon	6.572 Milyar	1.170	%4.1	%6.5	%8.6
Rusya	17.075.400	144.096 Milyon	1.326 Trilyon	11.4	%1.8	%15.4	%5.6
Tacikistan	143.100	8.481 Milyon	7.853 Milyar	1.240	%4.2	%5.7	%2.5
Özbekistan	447.400	31.299 Milyon	66.733 Milyar	2.150	%7.2	%8.5	%5

Kaynak: World Bank Data (2016).

2016 yılı verilerine göre ŞİÖ'nün dünyadaki toplam ihracat payı %16,24 olup toplam ithalat payı ise %11,52'dir. 2015 verilerine göre GSYİH ise toplamda 12,7 trilyon dolardır. Bu oranla ŞİÖ dünya ekonomisinin %20'sini oluşturmaktadır. Örgüt üyelerinin kendi aralarındaki potansiyel mal ticaret hacmi ise 210 milyar dolardır. Çin'in ayrıca örgüt üyeleri arasında serbest ticaret alanı oluşturmak ve ekonomik entegrasyon gibi projeleri de vardır. Projelerle örgütün 2020 yılında gayri safi yurtiçi hâsılasının dünyanın %30'unu teşkil etmesi planlanmaktadır (Ekrem, 2012).

Şanghay İşbirliği Örgütü'nün kuruluş amacı her ne kadar sınır güvenliği olmuş olsa da ekonomik ilişkiler ve dış ticaret verileri örgütün önemli bir etkinliğini daha ortaya koymaktadır. Öyle ki örgüt kurulmadan önce

üye ülkeler arasındaki dış ticaret hacmi 1994-1996 yılları arasında yaklaşık 6 milyar dolarken, 2016 yılında bu oran yaklaşık 210 milyar dolara yükselmiştir. Örgütün temel prensiplerinden olan bölgesel bütünleşme kaidesi ekonomik anlamda da sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu durum örgütün sadece bir güvenlik örgütü olmadığını bunun yanında önemli de bir ekonomik güce sahip olduğunu bizlere resmetmektedir. Ek olarak örgütün Interbank, Şanghay Kalkınma Fonu ve Şanghay İş Kurulu gibi yapılar üretmesi ayrıca Merkezi Asya Ortak Pazarı gibi hedeflerinin bulunması örgütü gelecekte ekonomi ve ticaret alanında daha stratejik bir konuma yükseltecektir (Akçadağ, 2010).

Örgütün üyeler bazında uluslararası politikadaki gücünü irdeleyecek olursak, örgütün iki önemli aktörü olan Çin ve Rusya aynı zamanda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin beş daimi üyesinden ikisidir. Daimi üyelerin veto haklarına sahip olduğunu düşünecek olursak, Birleşmiş Milletler kararlarının üzerinde ŞİÖ'nün doğrudan bir etkisinin bulunduğunu da rahatlıkla söyleyebiliriz. Örgütün stratejik üstünlüklerinden biri de zengin doğal kaynakları ve dünya petrol ve doğalgaz rezervlerinin önemli bir kısmını elinde bulunduruyor olmasıdır. Öyle ki Avrasya bölgesindeki petrol rezervleri dünya petrol rezervlerinin %9'unu oluşturmakta, bu bölgedeki petrol üretimi Suudi Arabistan ve ABD'den sonra üçüncü sırada yer almaktadır (TİKA Avrasya, 1999: 2).

Ayrıca dünya doğalgaz rezervinin %20'den fazlası ŞİÖ üyeleri topraklarında bulunmaktadır. Yine örgüt dünya doğalgaz üretiminin %23'ünü, ham petrol üretiminin ise yüzde %20,8'ini karşılamaktadırlar. ŞİÖ'nün üyelerine gözlemci devletleri de katarsak örgütün toplamda dünya petrol rezervinin %17,5'ine, doğalgaz rezervlerinin %45-50'sine sahip olduğunu görmekteyiz (Işık, 2016: 156). Bu anlamda Orta Doğu kaynaklarının azalma eğilimini düşündüğümüzde örgütün Enerji Kulübü olma iddiasının etki göstereceği de anlaşılır bir durumdur.

2. TÜRKİYE VE ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ İLİŞKİSİ

Türkiye, jeopolitik konumu itibarıyla Asya ile Avrupa kıtalarının kesişim noktasında bulunan ve özellikle siyasi ile ekonomik gelişimini de bu bağlamda yürütmeye çalışan bir ülkedir. Türkiye, BM'nin kurucu üyelerinden olup 18 Şubat 1952'den beri de NATO üyesidir. Ayrıca 1959'dan beri Avrupa Birliği (AB) ile de üyelik müzakereleri yürütmektedir. AB ile müzakerelerin bir türlü olumlu sonuçlanmaması, iç ve dış tehditler karşısında BM, NATO ve AB'den istediği yeterli yardımı alamaması neticesinde Türkiye, alternatif entegrasyonlar üzerinde durmaya başlamıştır. İslam İşbirliği Teşkilatı ile ilişkilerin geliştirilme çabası ve Şanghay İşbirliği Örgütü üyeliğinin gündeme gelmesi işte bu sebeplerden dolayı ortaya çıkmıştır. Avrupa Birliği ve ülkeleri her ne kadar Türkiye'nin hem ekonomik hem de siyasi bağlamda tarihsel olarak daha önemli ortakları konumunda olsa da siyasi olarak yaşanan tıkanmışlıklar Türkiye'yi daha stratejik seçeneklere itmektedir. İşte ŞİÖ bu seçenekler içinde belki de en önemlilerden biridir (Kartal ve Sofyalıoğlu, 2011: 24).

Türkiye'nin ŞİÖ üyesi devletlerle ilişkilerini değerlendirebilmemiz için Türkistan devletleri ile genel manada tarihsel ilişkilerine de bir göz gezdirmemiz gerekmektedir. İlk olarak şunu söylememiz gerekir ki Türkiye, 1991 yılına kadar yani Sovyetler Birliği'nin dağılması sürecine kadar Türkistan devletleri ile ekonomik ve siyasi alanda sağlıklı bir ilişki ağı kuramamıştır. Bunda Moskova'nın tutumu büyük oranda etki etmiş olup, ayrıca ekonomik verilerden de bu durum görülebilmektedir. Öyle ki Türk Cumhuriyetleri de dediğimiz Kazakistan, Kırgızistan, Azerbaycan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan ile bağımsızlıklarını kazandıktan sonra ilk ticari faaliyet 1992'de yaklaşık 186 milyon dolar ile başlamıştır. Bu oran 2000'de 577 milyon dolara yükselmiştir.

2014 oranlarına ise bu hacim yaklaşık 9 milyar dolara yükselmiştir. Türkiye ile Türkistan arasındaki ticari ilişkilerin ancak Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında başladığı anlaşılmaktadır. Siyasi anlamdaki mesafe ekonomik verilere de oldukça net bir şekilde yansımıştır. Hem Birliğin dağılması hem de Türkiye'de dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın görüşleriyle bölgeyle iletişim kurulmuş Türkiye bölgede lider olma fırsatını kovalamak istemiştir (Sagbansua ve Can, 2011: 80).

Türkiye'nin ŞİÖ üyeleriyle ekonomik ilişkilerine bakacak olursak, ülkemizin ŞİÖ ile 2000'de 8,3 milyar dolar olan dış ticaret hacminin 2014 verilerine göre ortalama 85,6 milyar dolar civarında olduğunu görmekteyiz. ŞİÖ'nün Türkiye'nin dış ticaretindeki payı ise %21,4'tür (Işık, 2016: 157). Türkiye'nin ŞİÖ'den en çok ticaret yaptığı ülkeler ise Rusya, Çin, İran ve Hindistan olmuştur.

2.1. Türkiye'nin ŞİÖ Üyeliği Değerlendirmesi

Sovyetler Birliğinin dağılması sonrası Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlığını kazanması Türkiye'nin bölgeye yönelik ilgisini de arttırmıştır. Özal ile birlikte bölgeyle kurulan olumlu ilişkilerin günümüzde daha yoğun sürdüğü gözlemlenmektedir. Dönem itibariyle bölgeyle ilişkilerin daha etkin kullanılması için tutarlı, vizyona dayalı, siyasi, tarihi ve kültürel yapıya uygun olarak çok yönlü bir şekilde politikalar geliştirilebilir ayrıca bölgede önemli bir hâkimiyet kuran Rusya, Çin ve ABD'ye karşı da uygun ve mantıklı adımlar atılabilir.

Türkiye'nin bölgede avantajlar elde edebilmesinin en temel yolu bu üç ülkeye karşı belirleyeceği dengeli politikalar olabilir. Türkiye'nin Türkistan ülkelerindeki enerji kaynaklarını batılı ülkelere güvenli ve kolay bir şekilde ulaştıran bir enerji koridoru olması Türkiye'yi bu ülkelere karşı stratejik bir konumda tutmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin bölge ülkeleri ile tarihi, kültürel ve genetik bağlara sahip bulunması ülkemizin ŞİÖ'ye üye olması yönünde çekici bir özelliktir. Ancak Türkiye'nin Batı ile olan tarihsel, siyasi ve ekonomik kökleri, AB ile yürüttüğü müzakereler, ayrıca NATO üyesi olması, ŞİÖ üyeliği önünde büyük bir engel olabilir. Ülkemizin AB ve NATO karşısında Avrasya seçeneğine yönelmesi, bu kuruluşlarla olan ilişkilerinde büyük bir sarsıntıya neden olabilecektir.

Türkiye'nin ŞİÖ üyeliğini "doku uyuşması" bağlamında da değerlendirmek gerekmektedir. İlk olarak Rusya, Çin ve Hindistan dışındaki ŞİÖ üye ve ilişkili devletler incelenecek olunursa, bu ülkeler daha büyük oranda Türk Cumhuriyetleri ve İslam ülkeleridir. Ayrıca örgütün sahip olduğu doğal kaynaklar ile ekonomik, siyasi ve askeri güç Türkiye için büyük bir potansiyel özelliği de taşımaktadır. Öte yandan Avrupa Birliği'nin insan hak ve hürriyetleri ile başta sözde Ermeni soykırımı, Kıbrıs meselesi, etnik sorunlar ve terörle mücadele noktasında Türkiye'ye yönelik yaptığı dayatmalar, Türkiye'nin AB üyeliğine olumsuz bakmaya başlamasına neden olmuştur. Ayrıca yaşanan bu siyasi tıkanmışlık, Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki kültürel, etnik, dini ve yaşam düzeyi açısından kaynaklanan doku uyuşmazlıklarını da tekrardan gün yüzüne çıkarmıştır.

Türkiye'nin başta Rusya ve Çin olmak üzere ŞİÖ üyesi devletlerle de farklı dokular barındırdığı aşikârdır. İlk olarak kültürel, etnik, dini ve yaşamsal olarak Türkiye ve Türk toplumu, Rusya ve Çin'e göre farklı yapılara sahiptir. Siyasal ve yerel örgütlenmeler bakımından da bu fark görülebilmektedir. İlk olarak Türkiye üniter bir devlet olup parlamenter sisteme sahiptir ve merkezi yönetim ilkesiyle yönetilmektedir. Yerel örgütlenmeler bağlamında ise Türkiye büyükşehir belediyesi ve ilçe belediyeleri yapılanmalarına sahiptir (Demirkaya, 2016). Rusya ve Çin ise başkanlık sistemi gibi hükümet sistemine sahip olmakla birlikte âdem-i merkezîyetçi yapılarla idare edilmektedir. Bu noktada hem Rusya hem de Çin federal yapılarda olup eyalet sistemlerine sahiptir. Türkiye de son dönemde Cumhurbaşkanlığı Sistemi ile hükümet sistemini reform etme tartışmalarını yaşasa da bu ülkelerle yönetim farklılığına sahip olacağı açıktır.

Türkiye ile ŞİÖ üyesi devletlerarasında yaşanabilecek en temel sorun ise bu devletlerin kriz dönemlerinde gösterdikleri reaksiyonlara ilişkindir. Batı konsepti uzlaşma mekanizmaları açısından daha büyük oranda

kurumsallaşmıştır. Özellikle AB'nin hukuki temellerinin daha sağlam olması AB ülkeleriyle yaşanabilecek krizlerin hukuki yollarla çözülmesi alışkanlığını ön plana çıkarmaktadır. Ancak Türkiye ile Rusya'nın Kasım 2015'de başlayan "Uçak Krizi" sonrasında yaşanan süreç, Rusya ile Çeçenistan arasında yaşanan çatışma ortamı ve Çin'in Doğu Türkistan'da sergilediği tutum göstermiştir ki ŞİÖ üyesi devletler kriz dönemlerinde gayri nizami yollara başvurabilmekte, hukuk ve insan hakları noktasında açık ihlaller yapabilmekte ve baskı ortamı yaşatabilmektedirler. Her ne kadar Türkiye ile Rusya arasında başta dış ticaret ve Suriye meselesi üzerinden yaşanan restleşme süreci, Türkiye'nin Rusya'dan "S-400 Savunma Sistemi" alma girişimine kadar yumuşasa da iki ülke arasında başta Suriye olmak üzere birçok konuda görüş ayrılıkları da devam etmektedir. Türkiye'nin üyelik noktasında bu durumu da göz ardı etmemesi gerekmektedir.

Türkiye'nin ŞİÖ üyeliği AB ve NATO'ya alternatif olarak görülmezse yani hem AB ve NATO hem de ŞİÖ üyeliğini beraberinde düşünülürse bu Türkiye'ye tarihinin en önemli stratejik ve jeopolitik gücünü kazandıracaktır. Tarihsel, siyasi ve ekonomik açıdan önemli ve köklü ilişkilerin bulunduğu AB ve NATO'nun yanında Türkiye, Türkistan devletleri ile var olan tarihsel ve kültürel bağlarını, Rusya ile olumlu yönde ilerleyen ticari, ekonomik ve diplomatik ilişkilerini, Çin ile gelişen ekonomik ilişkilerini bir de ŞİÖ üyeliği ile taçlandırması Türkiye için dış politikada önemli bir çağ atlayışı olabilir. Türkiye'nin hem NATO hem de ŞİÖ üyesi olması ona etkin bir jeopolitik köprü görevi sağlayacaktır (Weitz: 2006: 2).

Türkiye'nin genel anlamda ŞİÖ ve üyeleriyle geliştirebileceği etkin ilişki jeopolitik konumunun yanında önce bölgesel güç konumunu sağlamlaştırmasını daha sonra da küresel bir güç olmasında sağlam bir adım atmasını mümkün kılabilir. Stratejik bağlamda ŞİÖ üyeliği, barındırdığı siyasi, ekonomik ve askeri potansiyeller açısından küresel güç olma yönünden de Türkiye'ye önemli bir avantaj sağlayacaktır. Ayrıca ŞİÖ üyeleri Türkiye için yeni ve geliştirilebilir pazarlar ve dış ticaret ortakları anlamına da gelmektedir. Özellikle bu ülkelerin yapacakları altyapı yatırımları Türkiye için önemli bir fırsattır. Türkiye bu artan ekonomik potansiyeli değerlendirmesi için üye devletlere yönelik karşılıklı menfaatlere hizmet edecek ve karşılıklı bağımlılık ilişkileri oluşturacak şekilde ekonomik, ticari, yatırım ve kültürel ilişkileri genişletmeli ve çok yönlü politikalar benimseyerek öncü bir rol üstlenmelidir (Çomak ve Gökalp, 2010: 344).

Türkiye, ilk olarak Ocak 2007 yılında dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ile dönemin Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'e Şanghay İşbirliği Örgütü'ne üye olma isteğini iletmıştır. Bu istek Putin tarafından dönemin Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev ile de paylaşılmış ve olumlu karşılık bulmuştur. Ancak bunun ardından Türkiye üyelik müracaatı yapsa da bu talep kabul edilmemiştir. Aynı dönemde başvuran İran ise gözlemci statüsüyle örgüte kabul edilmiştir. Bunun üzerine Türkiye Nisan 2011'de ise Örgüte diyalog ortağı statüsü ile ilgili resmi başvurusunu Şanghay İşbirliği Örgütü Genel Sekreterliği'ne yapmıştır. Yapılan başvuru 11 Mayıs 2012 tarihli Dışişleri Bakanları Toplantısı'nda ele alınmış, Şanghay İşbirliği Örgütü Dışişleri Bakanları Sonuç Bildirgesi'nde Türkiye'ye "diyalog ortağı" statüsünün verilmesi konusunun 6-7 Haziran 2012 tarihli 12. dönem liderler zirvesinde karara bağlanacağı duyurulmuş ve Türkiye'nin başvurusu toplantı da kabul edilmiştir. Ardından geçen iki ayı takiben dönemin Başbakanı Erdoğan tarafından Türkiye'nin ŞİÖ üyeliği Moskova ziyaretinde tekrardan gündeme getirilmiş, Türkiye'nin örgütün diğer üyeleriyle eşit haklara sahip olma isteği dile getirilmiştir. Türkiye bu noktada Türkistan ile olan jeopolitik çıkarları ve bölge halkıyla tarihsel, kültürel, dini ve etnik bağlarından dolayı diyalog ortağı statüsüyle yetinmeyeceğini ortaya koymaktadır.

ŞİÖ bakımından Türkiye'nin olası üyeliği değerlendirilecek olunursa ilk olarak şu tespiti yapmakta fayda bulunmaktadır. Örgüt Batı karşıtı olarak görülmesi nedeniyle yoğun bir şekilde eleştirilmektedir. Bu eleştiriler nazarında örgüt Batıyla bir yandan da denge kurmaya çalışmaktadır. Tarihsel olarak Batıyla önemli ilişkileri bulunan Türkiye bu noktada üyeliğiyle örgüte arabulucu vasfıyla büyük ölçüde fayda sağlayabilir.

Ayrıca örgüt bünyesinde üye bulunan Türk Cumhuriyetleri adına Türkiye, demokratik yapısı, ekonomik ve sosyal politikalarıyla birçok alanda rol model olabilir, bu Cumhuriyetlerin demokrasilerinin ve devlet yapılarının kurumsallaşmasına katkıda bulunabilir. Son olarak Türkiye, Rusya ve Çin ile olumlu yönde sürdürdüğü ilişkilerini üyeliği ile daha stratejik noktalara yükselterek bu ülkeler ve örgüt için siyasal, askeri ve finansal bir müttefik de olabilmesi açısından ciddi bir potansiyele de sahiptir (Çoğal, 2012; Weitz, 2006; Kalra ve Saxena, 2007: 95-99). Ayrıca Türkiye'nin olası üyeliği de bu iki ülkeyle geliştireceği stratejik ilişkilere de bağlı bulunmaktadır.

Çin ve Rusya'nın Türkiye'nin ŞİÖ üyeliğine Türkiye'nin Batı ile olan ilişkilerinden ötürü endişeyle yaklaşmaktadırlar. Çünkü Türkiye, AB üyeliği için müzakereler yürütmesi dolayısıyla Batı cephesinde görülmekte ayrıca NATO üyesi olması da Batı ile siyasi ve güvenlik ekseninde önemli sorunlar yaşayan Rusya ve Çin'i düşündürmektedir. Ayrıca Türkiye'nin Rusya ve Çin ile farklı siyasal ve kültürel değerlere sahip olması özellikle Orta Doğu ekseninde farklı görüşleri tutunması iki cephe arasında derin uçurumlara neden olmaktadır (Erkin, 2012). Örgüt tarafından Türkiye, büyük oranda ABD ile birlikte hareket eden bir ülke olarak değerlendirilmektedir.

Son dönemde Türkiye'nin çok yönlü bir dış politika gütmesi ve ABD başta olmak üzere AB ile yaşadığı önemli kırılmalar örgüt tarafından da olumlu bulunmaktadır. Türkiye'nin örgüte üyeliği noktasında genel manada Rusya ve Kazakistan'ın bakışı daha olumluyken, Çin Türkiye'nin Asya Pasifik bölgesinde çok taraflı bir işbirliğine dâhil olmasına çok da olumlu bakmadığı söylenebilir (Deniz, 2013: 225). Ancak Türkiye'nin Batı ile yakın dönemde yaşadığı krizler sonrası Çin'in de Türkiye'nin üyeliğine bakışı olumlu anlamda gelişmeye başlamıştır. Bu noktada Türkiye ile Çin arasında karşılıklı güvene dayalı stratejik ve güçlü ilişkilerin bir an önce inşa edilmesi elzem görülmektedir.

3. ÇİN, RUSYA VE ABD'NİN ŞİÖ' YE BAKIŞI

ŞİÖ' nün kuruluşu sınır güvenliği endeksli olmasıyla birlikte Çin de örgütü hem güven artırıcı hem de ekonomik ve siyasi açıdan çok taraflı bir işbirliği örgütü olarak görmektedir. Çin yayılmacı bir politika amacı taşıdığını reddetmekte, genel olarak örgütü nüfuzunu artırıcı bir araç bağlamında değerlendirmektedir (Özdaşlı, 2012: 110). Ayrıca Çin'in küresel güç olma gibi bir idealinin bulunup bulunmadığı sıklıkla tartışılmaktadır. Çin'in kuruluşundan bugüne yürüttüğü dış politikasının temel dayanaklarını da göz önünden ayırmamak gerekmektedir. Bu temel dayanaklar; bağımsızlık ve sınırsal bütünlük, saldırmazlık, diğer ülkelerin iç işlerine karışmamak, eşit hak ve karşılıklı yarar prensibi çerçevesinde ilişkileri geliştirmek ve barış içinde bir arada yaşamaktır (CRI, 2004). Ayrıca Çin hem bu temel görüşleri hem de ŞİÖ gücüyle, Tayvan ile yaşadığı soruna karışılmasını da engellemeye çalışmaktadır.

Büyüyen bir ekonomiye sahip olan Çin aynı zamanda yoğun bir enerji ihtiyacını da karşılamaya çalışmaktadır. Öyle ki Çin, petrol ihtiyacının yalnızca yarıya yakınını kendi kaynaklarından karşılayabilmekte, diğer yarısını ise Suudi Arabistan, Kuveyt ve İran gibi ülkelere ithal etmektedir. Çin'in 2014 yılında Rusya ile yaptığı 30 yıllık doğalgaz alım sözleşmesinin 400 milyar dolar olması bile Çin'in enerji ihtiyacını ve büyüklüğünü ortaya koymaktadır (Yalçınkaya, 2014). ŞİÖ üyesi Türkistan devletlerinin de yer altı kaynakları bakımından zengin olması Çin'i bu bölgeye daha çok yöneltmekte, Çin bu örgüt aracılığıyla bu ülkeler ile iyi ilişkiler geliştirip Batılı ülkelerin nüfuz alanında bulunan Orta Doğu ülkelerine bağımlılığını azaltmayı planlamaktadır. Çin ayrıca örgütü ayrılıkçı gruplara karşı geniş coğrafyasını koruyabileceği bir güvence mekanizması olarak da algılamaktadır. Çin'in bu konuda yaşadığı en büyük sorunların başında ise Doğu Türkistan gelmektedir. Örneğin bölgede hem Rusya hem Çin, İslamcı

hareketlerin ve Pantürkizm'in engellenmesi noktasında ortak görüşlere sahiptir ve örgüt bu anlamda iki ülke için de değer kazanmaktadır (Deniz, 2013: 223).

Rusya'nın örgüte bakış açısı incelenecek olunursa ilk etapta Rusya'nın bölgeye ve örgüte yönelik "yakın çevre doktrini" ekseninde hareket ettiğini belirtmelidir. Bu doğrultuda Rusya tarafından örgüt, kendinden ayrılan Türk Cumhuriyetleri'nin Çin ile olan temaslarını kendi denetiminde gerçekleştirecek bir mekanizma özelliği taşımaktadır (Andican, 2006: 24). Rusya bölgeye yönelik dış politikasında istikrar, sınır güvenliği ve işbirliği gibi üç hedefi taşımaktadır (Çolakoğlu, 2004: 177). Rusya, Türkistan ülkelerinin sahip oldukları yer altı kaynaklarının dış piyasalara pazarlanmasında söz sahibi olmayı istemekte, böylelikle bu ülkelerin Rusya'ya olan bağımlılıklarını sürdürmeyi de planlamaktadır. Özellikle Kazakistan petrolü ve Türkmenistan doğalgazı Rusya için büyük önem arz etmektedir.

Rusya genel olarak Çin'in bölge yer altı kaynaklarına olan ilgisinden de rahatsızlık duymaktadır (Özdaşlı, 2012: 119). Ancak her iki ülkede farklı bakış açılarına sahip olmalarına rağmen örgüte ABD'nin bölgedeki gücünü kırması amacıyla büyük önem vermektedir. Rusya askeri modernizasyona ağırlık verirken Çin'de bu bağlamda uçak gemileri ve uzay programı gibi stratejik atımlara imza atmaktadır. Özellikle Çin, askeri yatırımlarla Güney Çin denizindeki hâkimiyet alanını genişletmeyi ve ABD'nin Asya-Pasifikteki askeri hareket serbestisini kısıtlamayı amaçlamaktadır.

11 Eylül sonrası "Yeni Dünya Düzeni" konsepti ve doktriniyle hareket eden ABD, küresel bir güç olarak Orta Asya'ya yönelik de önemli politikalara sahip aktörlerden biri konumundadır. ŞİÖ'nün hâkimiyet alanının da bu bölge olması iki cepheyi ister istemez karşı karşıya getirmektedir. ABD'nin ŞİÖ'ye yönelik en temel kuşkusu örgütün askeri gücüne ilişkindir. Hem Rusya hem de Çin daha önce örgütün askeri bir blok olmadığını dile getirirler de 2003 yılından sonra yapılan tatbikatları takiben 2007 yılında Ural Dağları'nda gerçekleştirilen Barış Tatbikatı yine 2012 ve 2016'da yapılan Barış Misyonu tatbikatları ABD ve NATO'yu temkinli olmaya itmektedir. Ancak örgütün askeri işbirliğini 11 Eylül 2001 sonrası ABD'nin Afganistan'ı işgaliyle harekete geçirdiği gerçeğini de göz ardı etmemek gerekmektedir. Ayrıca ABD'nin Japonya ile birlikte oluşturmaya çalıştığı füze kalkan sistemi de örgüte karşı atılmış bir adım olarak görülmektedir (Akal, Doğruyol ve Bilişli, 2011: 4). Yine Örgüt NATO'nun doğuya doğru yayılmasını da endişe ile karşılamaktadır.

Örgütün ABD'ye yönelik adımlarından biri de gözlemci statüsü talebini reddedip, İran'ı gözlemci olarak kabul etmesi, yine 2005 Astana Zirvesi'nde ŞİÖ topraklarındaki askeri üslerini boşaltması için ABD'den bir zaman çizelgesi belirlemesini talep etmesidir. Ayrıca örgüt üyesi Özbekistan, ABD'den kendi topraklarında bulunan K2 üssünden çekilmesini de resmen istemiştir. Bunun üzerine ABD Dışişleri Bakanlığı örgütün ekonomik işbirliği ve terörle mücadele faaliyetlerinin desteklendiğini ancak Temmuz 2005'te ABD kuvvetlerinin Afganistan'dan çekilmesine ilişkin takvim istenmesinin ve İran Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinecad'ın örgüte davet edilmesinin ise kabul edilemeyeceğini bildirmiştir (Adıbelli, 2008: 82). Ayrıca ABD ve NATO bu gelişmelerin yanında ŞİÖ'nün bir enerji karteline dönüşmesini de tehlike olarak görmektedir. Bu noktada örgüte üye ülkelerin dillendirdiği "Enerji Kulübü" olma fikri büyük dikkat çekmektedir. Bunun neticesinde örgüt 2013 yılında Enerji Kulübü yapısını da inşa etmiştir.

İran'ın askeri alanda yaptığı harcamalar giderek artmakta, Çin deve dönüşen ekonomisinin yanında askeri yatırım ve politikalara ağırlık vermekte, Rusya ise tarihsel olarak ABD'yi endişeye sevk etmektedir. Ayrıca ABD ve Avrupa ülkeleri ŞİÖ ve üye devletlerini temel bakış açısı olarak daha büyük oranda "Yeni Diktatörler Kulübü" olarak sınıflandırmaktadırlar (Yardımcıoğlu ve Koçarslan, 2012: 172).

ABD mevcut bu endişelerine karşı bir stratejik hamle olarak 26 Nisan 2006'da Kongre'de "Büyük Orta Asya Politikası" hedefiyle birtakım kararlar almıştır. Bu kararlara göre ABD, bölgede yeni bir enerji boru hattı inşa etmeyi, Güney Asya ülkelerinin Kazakistan ile Türkmenistan'ın petrol ve doğalgaz kaynaklarından, Özbekistan'ın yer altı termik enerji kaynaklarından ve Tacikistan ile Kırgızistan'ın hidroelektrik kaynaklarından istifade etmeyi planlamaktadır (Adıbelli, 2008: 84). Ayrıca ABD bölgede Şanghay İşbirliği Örgütü'ne karşı bölgesel ittifaklarla anlaşmalar yaparak etkisini arttırma yoluna gitmiştir. Bu ittifaklar; Avustralya, Filipinler, Japonya, Tayvan, Vietnam, Yeni Zelanda, Güney Kore ve Tayland gibi devletler olmuştur. Ayrıca ABD, Hindistan ve Endonezya'yı da yanına çekmeye çalışarak Pasifikteki gücünü arttırmaya çalışmaktadır (Deniz, 2013:224). Bu doğrultuda ABD, bölgedeki bazı devletlere askeri yardımlarda da bulunmaktadır.

SONUÇ

SSCB'nin dağılması sonrasında özellikle Orta Asya bölgesinde büyük bir güvenlik boşluğu doğmuş, Rusya Federasyonu öncülüğünde bu boşluk Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ile kapatılmaya çalışılsa da başarılı olunamamış ve Şanghay İşbirliği Örgütü'nün temelleri atılmıştır. Örgütün ilk kuruluş amacı bölgesel güvenliği sağlamak olsa da bu durum daha sonra ekonomik ve siyasi anlamda bölgesel bütünleşmeyi sağlamaya dönüşmüştür. Bunun en önemli sebebi bölgenin sahip olduğu potansiyel yer altı kaynakları ve jeopolitik konumudur. Örgütün bölgenin önemli aktörleri Hindistan ve Pakistan'ı üyeliğine dâhil etmesinin yanı sıra İran ile de üyelik için aşama kaydetmesi, örgüt içindeki kültürel ve askeri aktivitelerin artması ABD ve NATO tarafından da şüpheyle izlenir hale gelmiştir. Örgüt bu süreçte çok kutuplu bir uluslararası politikanın da en önemli parçalarından biri olmuştur.

ŞİÖ ile ilgili en temel sorunlardan biri Rusya ile Çin'in birbirlerine bakışıyla ilgilidir. Her ne kadar Rusya ile Çin siyasi açıdan ortak paydalarda buluşuyor olsa da iki devlette birbirlerinin tam anlamıyla büyümelerini istememektedir. Ancak ortak çıkarlar ve güvenlik kaygısı onları kolektif politikalara itmektir. Örgütün gözlemci statüsünde bulunan ülkeler olan Pakistan, Hindistan ve İran'dan Pakistan ve Hindistan'ın tam üyeliği tamamlanmıştır. Bu iki ülkenin üyeliği örgütün gücünü küresel anlamda da oldukça arttıracaktır. ABD'nin İran'a yönelik söylemlerinin sertleşmesiyle İran'ın da tam üyeliği daha çok dillendirilmeye başlanmıştır. Böylelikle NATO'ya karşı olarak görülen örgüt, Atlantik bloğu karşısında Avrasya/Pasifik bloğu olarak gücünü pekiştirmiş de olacaktır.

Örgütün geleceği ile ilgili temel bir öngörü, örgütün kaderinin ve ömrünün Rusya ve Çin arasındaki işbirliğine bağlı olduğudur. Öyle ki Şanghay İşbirliği Örgütü Rusya ve Çin'in ortak çıkarları ve ortak tehdit algılamaları ekseninde kurulmuş ve ayakta duran bir örgüttür. Bu çıkar ve tehdit algılamaları devam ettikçe de örgüt yaşamını sürdürecektir. Ancak Pakistan, Hindistan ve İran'ın örgüte üyelikleri örgütü ve Avrasya/Pasifik bloğu, birçok anlamda bir deve dönüştüreceklerdir. Bu ülkelerin üyelikleri örgütün kurumsallığına da katkı sağlayacaktır. Buna bir de Türkiye'nin üyeliği eklenirse örgüt; Balkanlardan Uzak Doğu'ya, Kafkaslardan Orta Doğu'ya kadar kapsayan bir alanda yaşam sahası elde edecektir. Türkiye'nin üyeliği Örgütün bölgesel bir güçten küresel bir güce dönüşmesi sürecini başlatacaktır. Bu durum Atlantik bloğunun Amerika kıtası ile Avrupa kıtasına hapsolması anlamına geleceği gibi İsrail'in de yaşam alanını oldukça sınırlandırabilir. Belki de merak edilen konuların en önemlisi Şanghay'ın etki gücünün bu seviyelere geldiğinde ABD, İsrail ve AB ülkelerinin gösterecekleri reel politik reaksiyonlardır. Bu reaksiyonların ekonomik, siyasi ve askeri sonuçları doğurup doğurmayacağı oldukça düşündürücüdür. Bazı değerlendirmeler bu mücadelenin yeni bir savaşı tetikleyeceği yönündedir.

Türkiye'nin hem iç politik hem de dış politik olarak önemli bir tehdit sürecinden geçiyor olması, ülkemizi özellikle dış politikada sorgulamalara itmiştir. Türkiye'nin AB üyeliğine ve ABD ile ilişkilerine eskisi gibi baktığını söylemek oldukça zordur. Bunda AB'nin üyelik müzakerelerindeki ayak direten tavrı ile AB ve ABD'nin terörle mücadele sürecinde ve 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında Türkiye'ye yönelik desteklerini esirgeyen tavrı oldukça etkili olmuştur. Bu noktada Türkiye'nin önünde İslam İşbirliği Teşkilatı mevcut üyeliğini daha etkin kullanması ile Şanghay İşbirliği Örgütü'ne olası üyeliğinin daha önemli alternatifler olarak ön plana çıkmakta olduğu gerçektir.

Türkiye'nin jeopolitik konumu itibarıyla Orta Asya ve Hazar Denizi bölgesinde bulunan petrol ile doğalgaz kaynaklarının Batı'ya taşınmasında köprü vazifesi görerek, başta Rusya olmak üzere birçok devlet için güvenilir bir enerji koridoru özelliğini taşıması Türkiye'ye dış politikada önemli bir avantaj sağlamaktadır. Rusya'nın Ukrayna ile yaşadığı kriz sonrası enerji transferinde büyük oranda Türkiye yolu ön plana çıkmış ve Türkiye'nin dâhil olduğu Bakü-Tiflis-Ceyhan, Türk Akımı ve benzeri boru hattı projelerinin önemi artmıştır. Bunun yanında "Suriye ve Uçak Krizi" konularında yaşanan sorunların aşmaya başlaması, iki ülke arasında var olan dış ticaret hacmi ile köklü ilişkiler iki ülkeyi stratejik bağlamda müttefik olmaya itmeye başlamıştır. Ayrıca Türkiye'nin Türkistan ülkeleri ile bağı, Kazakistan'ın da arabuluculuğuyla Rusya'nın Türkiye'nin ŞİÖ' ye üyeliğine sıcak bakmasını da sağlamıştır. Ancak bu noktada kritik konumda olan ülke Çin'dir. Çin Türkiye'nin Örgüt ile işbirliğinin güçlenmesini savunmaktadır ama üyeliğine yönelik bakışı ise ayrıca değerlendirilmelidir.

Türkiye'nin ŞİÖ' ye üyeliği noktasında en önemli süreç Çin ile ilişkilerin iyileştirilmesi ve geliştirilmesinden geçmektedir. Öncelikle Çin ile karşılıklı kesin faydaya dayanan bir ilişki düzeninin inşa edilmesi yine bunun nasıl ve neden olması gerektiği de çok boyutlu olarak iyi analiz edilmelidir. Küresel bağlamda gücün siyasi, askeri ve ekonomik olarak Atlantik'ten Pasifik'e geçiş süreci başlamıştır. Pasifik bölgesinde öne çıkan devletlerin başında da Çin gelmektedir. Türkiye'nin uzun vadeli dış politika konseptini planlaması ve şekillendirmesi açısından Çin ile şimdiden kuracağı ilişkiler gelecek adına oldukça önemlidir. Kısa vadede de Çin, Türkiye ile ŞİÖ arasındaki ilişkilerde net olarak belirleyici ülkedir denebilir. Çin ile karşılıklı kesin fayda üzerinden inşa edilecek ilişkiler Türkiye'nin ŞİÖ üyeliği önünde büyük bir avantaj sağlayacaktır. Ayrıca küresel gücün Pasifik bloğuna kayışı sonrasında Türkiye'nin küresel dengedeki yeri de bu ilişkiler doğrultusunda belirli olacaktır. Peki, Türkiye ile Çin arasındaki ilişkiler gelecek endeksli nasıl inşa edilebilir?

Çin büyümeye devam eden bir dev olarak bu istikrarını koruyabilmesi adına önemli ihtiyaçlara gereksinim duymaktadır. Bunlar; Sanayi üretimini devam ettirebilmesi adına gerekli ham madde ve enerji kaynakları, fazla nüfusa yetecek miktarda gıda ve barınma imkânı, çevre kirliliğinin önlenmesi, sosyal ve kültürel hizmetlerdir. Türkiye'nin işte bu bağlamda Çin'in ihtiyaçlarına karşılık verecek teklifler üzerine Çin ile olan ilişkilerini inşa etmesi gerekmektedir. Buna göre Türkiye özellikle Çin'in uzun vadeli gıda ve barınma ihtiyacını karşılayacak bir ülke konumundadır. Türkiye'nin gıda ve inşaat sektöründeki gücü Çin de yatırıma dönüşebilir. Böyle bir gelişme aynı zamanda ülkemiz ekonomisine de uzun soluklu bir getiri kazandıracaktır. Hem bu sektörler hayatını sürdürebileceği gibi hem de başka sektörlerle sermaye geçişi sağlanabilir. Ancak Türkiye sadece bu alanlarla sınırlı kalmamalı, başta enerji, askeri, siyasi ve ekonomik bağlamda önemli anlaşmalara da imza atmalıdır. Ancak Türkiye ile Çin'in işbirliği önündeki en büyük engel Pantürkizm ve Türkiye'nin Türkistan ülkeleriyle olan ilişkisidir.

Çin Pantürkizm'i kendine tehdit olarak görmektedir. Ayrıca Türk Cumhuriyetleri Çin için büyümesini sağlayacak enerji kaynaklarını elinde bulundurmaktadır. Çin bu noktada Türkiye'nin Türkistan ülkeleri üzerinde etkili olmasını istememektedir. Türkiye ile Çin'in ilişkilerinin sağlam bir şekilde inşası için ilk önce bu sorunsala kalıcı bir çözüm bulması gerekmektedir. Böylelikle Rusya ile sürdürülen köklü ilişkilere bir de

Çin'in eklenmesi halinde Türkiye'nin Pasifik bloğuyla gelecek adına sağlam bir ilişki altyapısı inşa etmesi daha mümkün hale geleceği gibi ŞİÖ üyeliğinin önündeki engellerde bu noktada kalkmış olacaktır.

Türkiye'nin örgüte üyeliğinin avantajlı olacağı gelecek perspektifi içinde değerlendirilebilir ancak örgütle ilgili temel bir eleştirinin de yapılması gerekmektedir. İlk olarak örgütün kamuoyunda yaratılan algısı gerçekte tam anlamıyla örtüşmemektedir. Öncelikle Örgütü'n Rusya ve Çin gibi iki ülkenin iki dudağı arasında yönetildiği ve onların bir arka bahçesi olduğu mecazen söylenilebilir. Ayrıca Örgüt, BM, NATO ve AB'ye göre oldukça genç ve tecrübesizdir. Örgütün diğer yapılara göre daha yeni kurulmuş olması, uluslararası krizler noktasında yeterince öne çıkan hamleler yapmamış olması ve tam anlamıyla kurumsallaşmamış olmaması örgütün en büyük dezavantajlarıdır. Örgütün yönetim mekanizmasının ve zirvelerinin kurumsal bir disiplin içinde işlemiyor oluşu da eleştirilecek diğer bir konudur. Buradan çıkarak söylenilebilir ki Örgüt, hem mevcut kurumsal yapısı ve tecrübesiyle hem de şu anki reel politik kapasitesiyle mevcut uluslararası yapıların tam anlamıyla karşısında yer alabilecek bir pozisyona sahip değildir. Ancak bu sahip olmayacağı anlamına da gelmemektedir.

Şanghay İşbirliği Örgütü mevcut üyeleri ve etkileşim alanıyla bugün Rusya, Çin ve Türkistan devletleri gibi siyasi, askeri ve ekonomik açıdan önemli güçleri bünyesinde barındırmaktadır. İran, Pakistan ve Hindistan'ın üyelikleri sonucunda örgütün mevcut gücünden daha büyük bir gücü elinde tutacağı önemli bir gerçektir. Ancak bu ülkelerin katılımlarıyla dahi bile örgütün kısa ve orta vadede BM, NATO ve AB gibi örgütlerle siyasi, askeri ve ekonomik olarak başa baş geleceğini mümkün görülmemektedir. Örgütün kendi içindeki ticaret hacmi yeterli görünmemektedir.

Hindistan'ın üyeliği sonrası Çin ile birlikte dünyanın en güçlü ekonomilerinden ikisi Örgüt üyesi olacak olsa da aralarında ki ticaret hacimlerini arttırmaları gerekmektedir. Ancak yine de Türkiye'nin de uzun vadeli planlamalar dâhilinde Örgüt ile ilişkilerini gelecek perspektifinde inşa etmesi, Pasifik gücünün yükselişi ortadayken oldukça akıllıca olacaktır. Bu noktada Türkiye'nin özellikle Rusya ve Çin ile ilişkilerini mümkün olduğunca karşılıklı kesin fayda üzerine inşa etmesi gerekmektedir. Ayrıca Türkiye'nin bu ülke siyasetini etkileyen ve etkileyebilecek ayrıca Türkiye ile olumlu ilişkiler kurmak isteyen oluşumlarla da ortak politikalar belirlemesi önemlidir.

Son olarak öncelikle örgütün küresel gücünü arttırması için yapması gereken bazı stratejik adımlar bulunmaktadır. İlk aşamada örgüt kurumsal yapılanmasını tamamlamalıdır. Yönetim mekanizması ve zirveler kurumsal bir disiplin çerçevesine dâhil edilmelidir. İkinci olarak örgüt küresel krizlere yönelik daha çok söz sahibi olmalıdır. Örgütün küresel krizlere müdahil olup, taraf alması onu küresel sistemde belirleyici bir güç haline getirecektir. Üçüncü olarak örgüt şu anda küresel bir güçten daha ziyade bölgesel bir güvenlik ve ekonomi örgütü pozisyonundadır. Küresel bir güç olarak nitelendirilebilmesi için coğrafi kapsayıcılığını da genişletmelidir. İran, Hindistan ve Pakistan'ın üyelikleri coğrafi alanını genişletecektir ama bu yeterli olmayacaktır. Muhakkak başka kıtalardan da katılım gerekmektedir. Bu noktada Örgüt karşılıklı fayda içinde bazı ittifak arayışlarına girebilir. Bu noktada konjonktür dahilinde Türkiye önemli bir adaydır. Daha sonra ise Japonya ile enerji anlaşmaları üzerinden bir yakınlık sağlanabilir. Ek olarak örgüt kendine Güney Amerika ve Kuzey Afrika'dan bazı ittifaklar da bulabilir. Örgüte NATO ve AB'den kayışları çok da mümkün görmemek gerekmektedir. Örgütün BM, NATO veya AB'ye tam anlamıyla bir rakip olup olamayacağını ise Rusya ve Çin'in ortak kararları bizlere gösterecektir. Türkiye'nin, ilk defa üyeler dışında bir ülke olarak Örgütün Enerji Kulübü'nün 2017 dönem başkanlığına seçilmesi, Türkiye'ye enerji yönetimi noktasında rol verileceğine dair önemli bir ipucu olmuştur.

ŞİÖ'nün Türkiye için bir diğer önemi ise büyük oranda Batı'ya bağımlı olan dış ticaretini çeşitlendirerek ekonomik direncini sağlamlaştırmaktır. Ancak bunu kısa vadede beklemek mantıklı bir öngörü olmaz. Sonuç

olarak söylemek gerekir ki, Şanghay İşbirliği Örgütü kısa ve hatta uzun vadede Türkiye için Avrupa Birliği veya NATO'dan ayrılıp sığınabileceği bir liman özelliğini taşıması mümkün görülmemektedir. Türkiye'nin NATO üyeliğinden ayrılması veya Avrupa Birliği üyeliğinden vazgeçip Örgüte yönelmesi de beklenen bir gelişme değildir. Çünkü bunun ilk etapta ekonomik karşılıkları olacaktır. Türkiye'nin AB ile olan ekonomik ilişkilerini ŞİÖ' den kısa ve orta vadede karşılaması mümkün görülmemektedir.

Örgüt olası kapasitesi açısından Türk dış politikası açısından büyük önem arz etmektedir. Türkiye'nin bu noktada atacağı en önemli adım da çok boyutlu diplomasi ve dış politika gereği Şanghay İşbirliği Örgütüne tam üyeliğinin yolunu araması ve bu konuda ısrarcı olmasıdır. Öyle ki Türkiye'nin uluslararası örgütlerdeki üyeliği ve etkinliği dış politika da elini güçlü kılacak enstrümanlardan biri olacaktır. Ayrıca hem Batı hem de Doğu endeksli örgütlere tam üye olunması iki kutup arasında dengenin sağlanması açısından büyük bir strateji olmuş ve olacaktır. Türkiye'nin ŞİÖ üyeleriyle ekonomik anlamda gıda, konut ve alt yapı gibi alanlarda ticaretini daha da arttırması gerekmekte olup, bu dış ticarete Batı'ya olan bağımlılığı da azaltacaktır. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın son Rusya, Çin ve Hindistan ziyaretleri de bu adımların atıldığı izlenimi doğurmuş olup, Türkiye'nin bu girişimlerini sürdürmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Adıbelli, B. (2008), "Asya-Pasifik'te 11 Eylül Sonrası Dönemde Çin-ABD İlişkileri", *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı 93, ss. 82-84.
- Akal, M, A. Doğruyol ve K. Bilişli (2011), "Şanghay İşbirliği Örgütü ve Türkiye-İran Savunma Harcamaları Nedenselliği Testi", Kırgızistan: *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 23, ss. 1-15.
- Akçadağ, E. (2016), "Şanghay İşbirliği Örgütü: Rusya-Çin Ortaklığı Mı, Rekabeti Mi?", http://www.bilgesam.org/incele/1239/sanghay-isbirligi-orgutu--rusya-cin-ortakligi-mi--rekabeti-mi-#.V_-AYx-hqko, (27 Ekim 2016).
- Alperen, Ü. (2016), "Şanghay İşbirliği Örgütü Türkiye İçin Bir Alternatif Midir?", <http://www.bilgesam.org/incele/117/sanghay-isbirligi-orgutu-turkiye-icin-bir-alternatif-midir-#.WA3JGR-hqkq>, (24 Ekim 2016).
- Amirbek, A. (2016), "23-24 Haziran 2016 Şanghay İşbirliği Örgütü 15. Dönem Zirvesi", *Eurasian Research Institute: Weekly E-Bulletin*, No 76, http://eurasian-research.org/sites/default/files/Haftalık_e-buften_12.07.2016-18.07.2016_No%2076.pdf, (2 Mayıs 2017).
- Andican, A. (2006), "Çin Satrancında Orta Asya", Cilt 12, Sayı 1, *ASAM Dergisi Avrasya Dosyası*, ss. 7-36.
- China Radio International – CRI, "Barış İçinde Bir Arada Yaşama'nın Beş İlkesi", [çevrimiçi], <http://turkish.cri.cn/1/2004/06/17/1@17093.htm>, (8 Mayıs 2017).
- Çelik, İ. (2016), "Şanghay İşbirliği Örgütü ve Çin", <http://www.uiportal.net/sanghay-isbirligi-orgutu-ve-cin.html>, (13 Ekim 2016).
- Çiftçi, C., ve E. Topçuoğlu (2011), "Küreselleşen Dünyanın Bir Diğer Aktörü Şanghay İşbirliği Örgütü", 8. Ulusal Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Öğrenci Kongresi, 12-14 Mayıs 2011, Uşak Üniversitesi.
- Çoğal, N. (2016), "Çok Kutuplu Dünya Projesi: Şanghay İşbirliği Örgütü", <http://nejatcogal.com/2015/06/09/cok-kutuplu-dunya-projesi-sangay-isbirligi-orgutu/>, (13 Ekim 2016).
- Çolakoğlu, S. (2004), "Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Geleceği ve Çin", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, ss. 173-197.
- Çomak, H., ve A. Gökalp (2010), "2010'lu Yıllarda Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Geleceği ve Türkiye", II. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi, 22-24 Ekim 2008, Bişkek, Kırgızistan, ss. 336-344.

- Demirkaya, Y. (2015), “Strategic Planning in the Turkish Public Sector.” *Transylvanian Review of Administrative Sciences*, S. I., (SSCI Indexed, ISBN 1842-2845), pp. 15-29.
- Demirkaya, Y. (2016), “Performance Management Experiences of Municipalities in Turkey.” In Demirkaya, Y. (Ed.), *New Public Management in Turkey: Local Government Reform*, Routledge, New York.
- Demirtepe, M. T. (2016), “Şanghay İşbirliği Örgütü Genişleme Yolunda”, <http://ekoavrasya.net/duyuru.aspx?did=153&Lang=TR>, (14 Ekim 2016).
- Deniz, T. (2013), “Mekânsal Güç Asya’nın Siyasi Gücü: Şanghay İşbirliği Örgütü”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Cilt 18, Sayı 30, ss. 217-228.
- Erkin, E. (2016), “Türkiye’nin Şanghay İşbirliği Örgütü Üyeliği”, <http://www.sde.org.tr/tr/authordetail/turkiyenin-sanghay-isbirligi-orgutu-uyeligi/1107>, (13 Ekim 2016).
- Garnett, S. (2001), “Challenges of the Sino-Russian Strategic Partnership”, *The Washington Quartely*, Vol. 24, N. 4, ss. 1-34.
- Harada, C. (1997), “Russia and North-East Asia”, *International Institute for Strategic Studies*, Adelphi Paper, Issue 310, pp. 40.
- Hüseynov, F. (2017), “Bağımsız devletler Topluluğu’nun Oluşumunun Hukuki Boyutları”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/280/2544.pdf>, (7 Mayıs 2017).
- Işık, N. (2016), “Türkiye ile Şanghay İşbirliği Örgütü Arasındaki Ticaret Akımlarının Panel Çekim Modeli İle Analizi”, *International Journal of Economic and Administrative Studies*, ss. 151-174, <http://ulakbim.dergipark.gov.tr/download/article-file/202093>, (5 Aralık 2016).
- Kalra, P.; S. S. Saxena (2007), “Shanghai Cooperation Organisation And Prospects Of Development in the Eurasia Region”, *Turkish Policy Quartely*, Vol. 6, No. 2, pp. 95-99.
- Kartal, B., ve Ç. Sofyalıoğlu (2011), “Türkiye’deki Gençliğin Şanghay İşbirliği Örgütüne Yönelik Tutumuna Pazarlama Perspektifiyle Bakış”, *International Conference On Eurasian Economies*, ss. 24-29.
- Kessikbayev, A. (2012), *Şanghay Şanghay İşbirliği Örgütü: Güvenlik Teşkilatından Bölgesel Kutup’a Doğru*, Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM), http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/145/sanghay_beslisinden_sanghay_isbirligi_orgut, (13 Ekim 2016).
- MFA (2016), “Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)”, <http://www.mfa.gov.tr/sanghay-isbirligi-orgutu.tr.mfa>, (21.10.2016).
- Özdaşlı, E. (2012), “Çin ve Rusya Federasyonu’nun Perspektifinden Şanghay İşbirliği Örgütü”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 4, Sayı 6, ss. 108-122.
- Sagbansua, L., ve N. Can (2011), “Shanghai Cooperation Organization, Turkic Republics and Turkey: Economic and Business Dimensions”, *Canadian Social Science*, Vol 7, No 2, p. 80.
- Şanghay İşbirliği Örgütü (2017), <http://www.infoshos.ru/en/>, (16 Haziran 2017).
- Weitz, R. (2006), “Towards a New Turkey-NATO Partnership in Central Asia”, *Turkish Policy Quarterly*, Vol.5., https://hudson.org/content/researchattachments/attachment/500/turkey_nato_partnership.pdf, (10.2016).
- Yalçınkaya, A. (1997a), *Sömürgecilik-Panislamizm Işığında Türkistan*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Yalçınkaya, A.(1997b), *Sovyetler Birliği Döneminde Moskova ile Türk Toplulukları İlişkileri*, Sakarya Ün. Y.
- Yalçınkaya, A. (1999), *Yetmiş Yıllık Kriz: Sovyetler Birliği’nde Moskova-Türkler İlişkileri*, 2. Basım, İstanbul: Simurg Kitapçılık.
- Yalçınkaya, A. (2017), “Putin’in Çin’den Batı’ya Tehditleri”, <http://avim.org.tr/Blog/PUTIN-IN-CIN-DEN-BATIYA-TEHDITLERI> (4 Mayıs 2017).
- Yardımcıoğlu, M., ve H. Koçarlan (2012), “Çok Kutuplu Dünyaya Doğru: Şanghay İşbirliği Örgütü”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, ss. 163-174.

Sport Marketing and Sponsorship: Case of Turkish Airlines Corporation

**Spor Pazarlaması ve Sponsorluk:
Türk Hava Yolları Örneği**

Strategic Public Management Journal
Volume 3, Issue 5, pp. 95-108
May 2017
DOI: 10.25069/spmj.28938
Received: 2 February 2017
Accepted: 20 April 2017
© The Author(s) 2017
For reprints and permissions:
<http://dergipark.gov.tr/spmj>

Ahmet SARITAŞ¹

Abstract

In previous decades, sport activities were held only in local and regional areas and they used to attract only a small group of people. These activities were mostly far from professionalism and mainly amateurish. Reaching many people took too much time. After the developments in technology and especially in mass communication systems, all sportive branches have started to reach much more people. Today, sport activities are followed by many people. The sport activities today are not only a sport but also a sector which run millions of dollars. Because of these developments, a concept called as “sport industry” has emerged. Especially football and other specific branches of sports such as basketball, volleyball and baseball have started to reach much more people. Male and female athletes in this industry have become well-known stars. Big companies have signed sponsorship agreements with world-famous stars and teams, and by this way they have started to market their products to the target consumers. Many of old and big companies have realized the positive effect of sport on the people. So, they have tried to introduce themselves in global market through some of sport clubs or organizations.

Many old companies in the world have been applying this strategy for marketing. This strategy is getting more popular day by day. By developing technology and globalization, big Turkish companies have tended to provide sport sponsorships. As a typical example, Turkish Airlines Corporation has been trying to increase its brand familiarity and reliability through advertisement for 10 years.

In this study in which the sponsorship activities of THY are examined, the explorational research type that is mostly used with case research, has been carried out by deepening the information collected from secondary data. Marketing and sponsorship activities which were used by THY have been analyzed, and material and immaterial values gained by THY by means of these activities have been thoroughly examined.

Key words: Sport Marketing, Sponsorship, Turkish Airlines Corporation (THY)

Öz

Önceki yıllarda, sportif faaliyetler yalnızca yerel ve bölgesel alanlarda yapılır ve sadece küçük bir toplumun ilgisini çekerdi. Bu faaliyetler çoğunlukla profesyonellikten yoksun ve amatörce idi. Çok sayıda insana ulaşması uzun yıllar aldı. Teknolojide ve özellikle de kitle iletişim sistemlerindeki gelişmelerden sonra, tüm

¹ Asst. Prof. Dr., Mehmet Akif Ersoy University, Bucak Zeliha Tolunay Applied Technology and Business Management School, International Trade Department, saritas@mehmetakif.edu.tr

sportif branşlar daha fazla insana ulaşmaya başladı. Bugün sportif faaliyetler birçok insan tarafından takip edilmektedir. Sportif faaliyetler bugün sadece bir spor değil aynı zamanda milyonlarca Doların işlediği bir sektördür. Bu gelişmelerden dolayı, spor endüstrisi adlı bir sektör ortaya çıkmıştır. Özellikle futbol ve basketbol, beysbol ve voleybol gibi diğer spesifik spor branşları çok fazla sayıda insana ulaşmaya başlamıştır. Bu endüstrideki erkek ve kadın sporcular iyi tanınan yıldızlar haline gelmişlerdir. Büyük şirketler, dünyaca ünlü yıldızlar ve takımlarla sponsorluk anlaşmaları imzalamakta ve böylece ürünlerini hedefledikleri tüketici kitlesine pazarlamaktadırlar. Birçok köklü ve büyük şirket, sporun insanlar üzerindeki olumlu etkisinin farkına varmışlardır. Böylece, kendilerini küresel pazarda, bazı spor kulüpleri ve kuruluşları vasıtasıyla tanıtmaya çalışmaktadırlar.

Birçok köklü şirket, pazarlama için bu stratejiyi tatbik etmektedirler. Bu strateji gittikçe daha popüler hale gelmektedir. Teknoloji ve küreselleşmenin gelişmesiyle birlikte Türkiye'deki büyük şirketler de spor sponsorlukları sağlama eğilimi göstermişlerdir. Tipik bir örnek olarak Türk Hava Yolları, marka farkındalığı ve güvenilirliğini 10 yıldır reklam yoluyla arttırmaya çalışmaktadır.

Türk Hava Yolları'nın spor sponsorluğu faaliyetlerinin ele alındığı bu çalışmada, ikincil verilerden elde edilen bilgileri derinleştirip, daha çok vaka çalışmasıyla yapılan keşifsel araştırma türü kullanılmıştır. THY'nin yürüttüğü pazarlama ve sponsorluk faaliyetleri analiz edilmiş ve bu faaliyetleri sonucunda kazandığı maddi ve manevi değerler derinlemesine incelenmiştir.

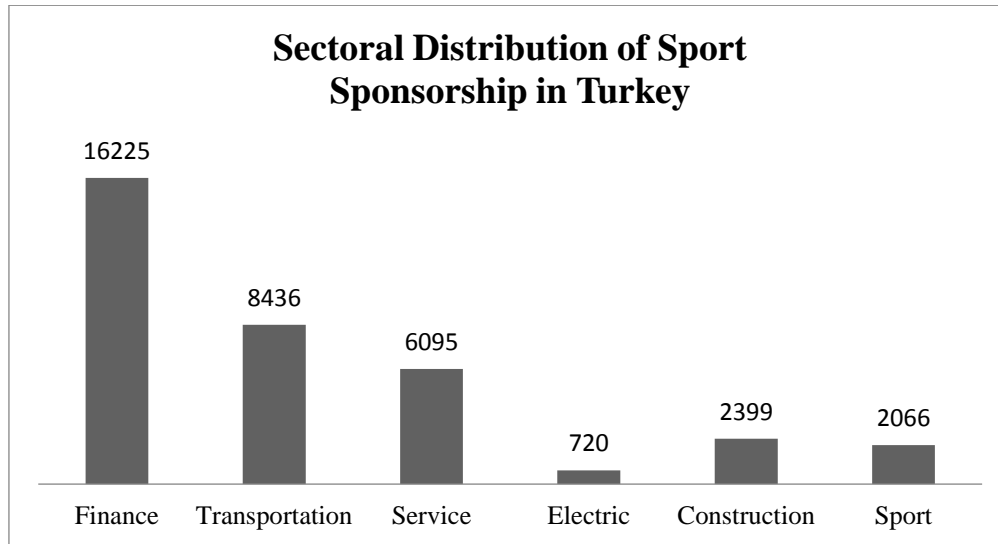
Anahtar Kelimeler: Spor Pazarlaması, Sponsorluk, Türk Hava Yolları (THY)

1. TYPES AND SITUATION OF SPONSORSHIP IN SPORT MARKETING

Sport marketing has become more popular since 2000 and people try to explain it with their own experiences. Sport marketing is considered as a sales activity and mainly football clubs have been applying this activity in recent years. Many football clubs prepare different kinds of products for their fans to make money. However, sport marketing isn't a restricted concept focusing on some kinds of products for profit only. Sport marketing is more comprehensive than sales, advertisement, public relations and social interactions (Gençer, 2001:28).

Although sport marketing is a new field in marketing, sport is either marketed or used as a marketing tool for centuries. But sport marketing concept was used firstly by Advertising Age Magazine in 1978 (Ekmekçi and Ekmekçi, 2009:25). Brands have realized that sport is followed by many people, so they aim to earn money from sponsorship.

Sponsorship is one of the mostly used communication tools for marketing. It is one of the most efficient ways that can be used for reaching target group (Erciş,2012:116). Sponsorship types in sport marketing can be classified as sponsorship of individual sportsmen and sport teams (İnan, 2011, 26) and sponsorship of sport events (Çıyan, 2015: 131; Ulu, 2011: 23). Sponsorship takes place in different platforms and rapidly developing communication technology has forced the companies to be a sponsor to reach their target group. As it can be seen from the news in Haberturk Newspaper, dated 28.09.2015, diversity and taking attention to potential of sectors are discussed.

Figure 1. Sectoral Distribution of Sport Sponsorship in Turkey

Source: Haberturk Newspaper, 28.09.2015

2. SPORT MARKETING MIX

Production and distribution costs, natural resources, technology, capital factors are emphasized much. Labor factor is mainly understood as salary level. As a result, efficiency and effectiveness condition different management strategies that cannot be understood sufficiently (Güçlü, 2001: 231). All the marketing tools used by the marketers to reach their goals in the being performed market (Ekmekçi and Ekmekçi, 2009:26).

2.1. Product

Product is the goods and services that the organization introduces in the target market. Products which were gained in return for some money can be physical and incorporeal. Management's first task is to plan and develop a marketable, reasonable product. Products are the goods and service that can supply consumer and customer requirement (Gençer, 2001: 34). After product definition, it is easy to reveal sport products. According to a definition, sport product is designed to benefit to sport spectators, participants and sponsors (Katırcı and Argan,2012:88).

2.2. Price

Price is noteworthy factor in sport marketing. Consumer should accept it to buy a product. Pricing the product groups is important for an organization (Dinç, 2010: 10). Product service pricing decisions and strategies in sport marketing should be clarified (Çakmak, 2015).

2.3. Distribution

Place in which sport product will be introduced is a key factor. Sport products can be introduced through indoor & outdoor areas, TV, radio, internet etc. at the same time; sport marketing managers are trying to build efficient interaction between sports and their fans. Some questions as; "where a new stadium will be built and how a complex will be built or how the tickets will be sold efficiently?" are the main distribution subjects that sport marketers face (Ekmekçi and Ekmekçi, 2009:28).

2.4. Promotion

Promotion is introducing positively a product or service, a company, an idea to the target market. So, promotion can be defined as a marketing program which enables communication between consumers and organizations. It also supplies some information to the consumers (Ekmekçi and Ekmekçi, 2009:28). Jackie Joyner Kersee who has won golden medal three times, is the best among the female athletes in the field of heptathlon and long jumping. She has expressed her anxiety about the consumption of sugary drinks which can lead to health problems and obesity. She has used the promotion effect and said “I want to work with a company who gives importance to water consumption. I want to focus on the advantages of drinking water.” We can conclude that this expression can make a great effect on athletes and people who are interested in sports and value of their life (Fidelman,2016).

3. ECONOMICAL DIMENSIONS OF SPONSORSHIP AND EFFECTS ON BRAND FAMILIARIZATION

When we examine the accepted marketing belief and applications, it can be understood that contemporary marketing is a system which consists of strategic, organic and functional factors (Güçlü,2001:230). Sponsorship is among the most popular marketing strategies.

Companies use marketing communication tools such as advertisement, individual sales, sales development to create demand. They also use sponsorship activities to reach inaccessible markets, introduce forbidden products and fulfill social responsibilities. During this process, companies display useful activities and consumers perceive them positively. So, consumers choose sponsor company's products (Çoban, 2003:218).

To create brand addiction of consumers, first of all, brand familiarity should be occupied. Next steps are, creating and carrying on the positive brand image that provides consumers to choose the specific product to the others. Some research say that companies have some reasons to organize sponsorship activities but increasing brand familiarity awareness and creating brand image are the most common elements. Researches show that creating brand awareness is the main reason to start sponsorship activities (Açar, 2014:33).

Sport is now a huge industry in today's world. In order to survive this industry, more organizations should be held for increasing the consumption. The Olympic Games, World Cup and Champions League can be watched live in every part of the world. Countries which will be host of these events, find chance to introduce themselves effectively. Spectators coming to watch events, leave money in that country. Live broadcasts, revenues from sponsorship companies make contribution to that country's economy (Gültekin, 2012:54).

Especially sponsor firms which introduce their products to the consumers through sport teams and organizations should take consumers' feelings and behaviors. Into consideration sponsor firms can define their strategies by realizing that the behaviors affect consumers' choices.

Despite the economic stagnation, top five leagues of Europe (Bundesliga, La Liga, League 1, Premier League, Serie A) have earned 181 million € (2% more). They have reached to 8,6 billion € in total. Football players' salaries have increased about 2%. Footballers' salaries have exceeded 5,6 billion € (Güngör, 2014:19).

4. MARKETING AND SPONSORSHIPS OF TURKISH AIRLINES CORPORATION IN SPORT ACTIVITIES

In this study, Turkish Airlines Corporation (THY) has been chosen as a sample for sponsorship advertisement which is the most efficient section of modern marketing. Compared with traditional marketing, values and advantages of sport sponsorship have been analyzed.

4.1. Aim and Importance of Research

Sport sponsorship's aim is to learn the effects on marketing and revenues that firms get through the sponsorship. Creating an organizational identity and attracting consumers' attention and finding a place in people's minds are too difficult. Because the old brands are aware of this situation, they either compose a unique department in their own organization or they have signed business partnership. The importance of coming first among rivals, creating brand awareness, being different than the rivals, creating emotional bond between consumers, creating brand loyalty and reaching to target group with limited budget is getting more important (İnan, 2011:42).

Purposes of the research are as following,

- To explain the importance of sport sponsorship to the Turkish Airlines Corporation,
- To determine the material and moral earnings of Turkish Airlines Corporation in sponsorship activities,
- To evaluate the sponsorship activities of Turkish Airlines Corporation by explaining the sponsorship activities and comparing them with its local and international rivals.

4.2. Research Method

Exploratory research has been conducted to reach the target of the research. Exploratory research is deepening the information of the subject, undertaking it from different views. In the research, main parts are designed by sub-data and qualitative & quantitative sources have been analyzed.

4.3. Findings

In this part, these following statements will be explained; history of Turkish Airlines Corporation, what kind of investments they have done and what they have earned from these investments.

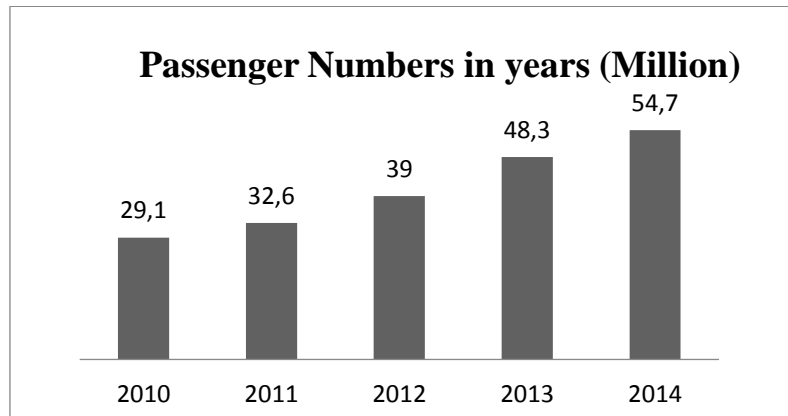
4.4. Earnings of Turkish Airlines Corporation in Sport Marketing

Turkish Airlines Corporation is one of the companies which can use sport marketing efficiently through sponsorship. By signing sponsorship agreements in every part of the world, it has proved its name, quality and value. In this research, earnings of Turkish Airlines Corporation through marketing and its profit will be analyzed. Applied research results show the importance of sponsorship below that Turkish Airlines Corporation considers and its earnings.

4.4.1. Profits from the Development of Company

Turkish Airlines Corporation has started its sponsorship adventure with Turkish Football Federation in 2005. Afterwards they have sponsored to many tournaments and clubs. So, they have expanded their marketing share.

Figure 2. Passenger Numbers in Years



Source: Turkish Airlines Corporation 2014 Annual Report.

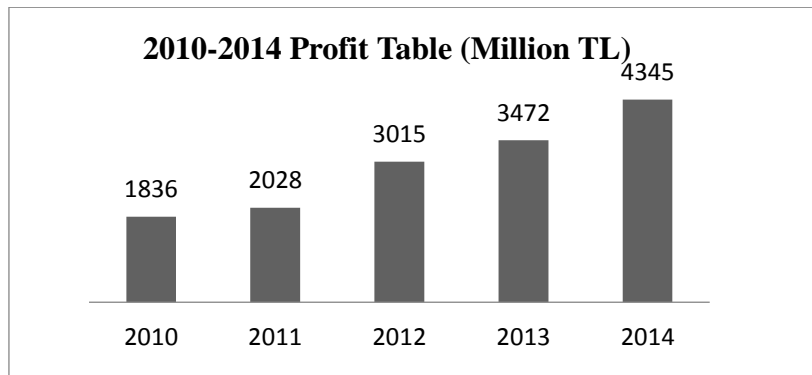
It is now the only airline which flies to many destinations around the world. Its first abroad destination was Athens in 1947, as now it is flying to 350 destinations according to 2014 records. Its passenger capacity is 150 million of people. Sponsorship activities have played great role on the extensive flying web between those dates.

Organizational image of Turkish Airlines Corporation has started to escalate in 2010 and Turkish Airlines Corporation has created brand equality. Brand equality means that emotional relation between consumer and product is created besides product's physical features (Gültekin, 2012: 35). Great agreements signed have contributed to image of Turkish Airlines Corporation and it has earned much from them. Turkish Airlines Corporation has introduced its brand to each continent and got its worth. With the sponsorship to FC Barcelona, Manchester United, FIBA World Basketball Championship and Europe Golf Tournament, Turkish Airlines Corporation has raised its passenger volume 12.1% in 2011, 19.6% in 2012, 23.6% in 2013, 13.3% in 2014 and at the end of 2014 reached to 54.7 million. According to the data of the first 9 months of 2015, passenger volume reached to 46.5 million which meant 12.2% increase, comparing with the last year. In 2012, agreement with the world-famous star of Barcelona, Lionel Messi has made a great role in brand familiarity.

4.4.2. Financial Profits

All sponsorship agreements signed have contributed to Turkish Airlines Corporation both financially and spiritually. Turkish Airlines Corporation has heavily focused on sponsorship attempts in 2010 and has made great profit according to the figure above.

Football, takes more attention, because it is not only a cultural participation but also a spare time activity. It is also a platform which enables organizations to reach people with capitalist approach (Açak, 2010: 121). Football is the most favorite event of sport in global market. In this scope, Turkish Airlines Corporation has signed important sponsorship agreements. Some of them as mentioned before are Manchester United and Barcelona. Turkish Airlines Corporation has also sponsored Europe's leading football teams such as Borussia Dortmund, AS Roma, Aston Villa, Olympique de Marseille besides its sponsorship to the National Team.

Figure 3. 2010-2014 Profit Table

Source: Turkish Airlines Corporation 2014 Annual Report

When we look at the profit rate, gross profit of 2010 (1.835.511,431 TL) reached to 2.027.895,455 TL in 2011. 3.015.407,108 TL in 2012, 3.472.128,908 TL in 2013 and 4.345.177,034 TL in 2014. The data explained shows, gross profit of first nine months of 2015 reached to 4.857.117,467 TL. Before reaching the year's last quarter, last year's profit has been exceeded. Turkish Airlines Corporation increased sales income from 8.4 billion TL to 24.1 billion TL in 2014. This quantity reached to 21.5 billion TL in the first 9 months of 2015 and it increased 16% being compared to last year.

Figure 4. Turkish Airlines Corporation Exchange Value

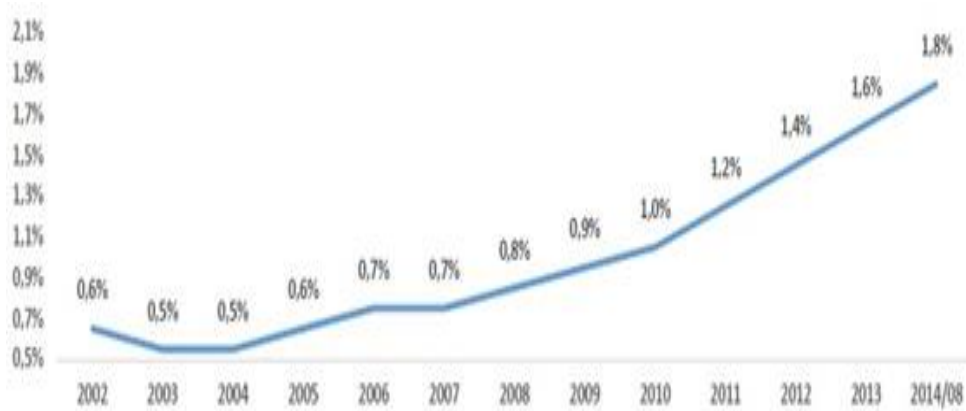
Source: <http://borsa.doviz.com/hisseler/THYAO>, (01.01.2016).

When we examine the Turkish Airlines Corporation's value exchange in recent 6 year-period, despite some fluctuations, it is certain that sponsorship agreements have contributed quite much to the profit.

Sponsorship gained speed in 2010 and has ascended since 2012. Sponsorship wasn't an instant solution, moreover it decreased between 2011 and 2012. However, it contributed to profit gradually which took attention. Turkish Airlines Corporation has a stable profit mean and succeeded to overcome its rivals who struggled to economic crisis. Sponsorship isn't the only factor for gained success for sure, however its

contribution is certain. Advantages of sponsorship through advertisement have guided to other local companies.

Figure 5. THY Global Market Share



Source: Turkish Airlines Corporation 2014 Annual Report

Making great progress in world marketing, Turkish Airlines Corporation has continued to increase marketing share as it can be seen from the figure above. Global marketing share of United Airlines is 4.7% which is the biggest rival of Turkish Airlines Corporation in the world. By looking at the figure, it seems difficult to reach that percentage but approaching to it is foreseen.

If we handle all sponsorship as a whole and examine superficially, Turkish Airlines Corporation has gained a good reputation and reached its goal with the big agreements since 2010. As the time passes, Turkish Airlines Corporation has received some of the returns however defining big plans became inevitable to get a big share in the market.

4.4.3. Prestige and Cultural Gains

Companies, in their own market, have ingrained symbols and known general concepts in people's mind. So, transmitted messages can be perceived, understood and evaluated by people. As a result, organizations can be accepted by society and get a place in people's mind easily. Organizations use socially known factors in advertisements in order to introduce themselves to the target group and disclose the gap between them and the rivals (Çetin and Sönmez, 2014: 205). In this context, Turkish Airlines Corporation sponsors for uniform and transportation to our football clubs and which represent Turkey in Europe. In 2014-2015 season, Galatasaray and Trabzonspor was sponsored by Turkish Airlines Corporation. So, the players wore uniforms on which "Turkish Airlines Corporation" was printed. In 2015 Turkish Airlines Corporation supported also Fenerbahçe, Galatasaray, Trabzonspor and Başakşehir, all of them represented our country. So, in the sense of social representation, Turkish Airlines Corporation is doing brand positioning effectively.

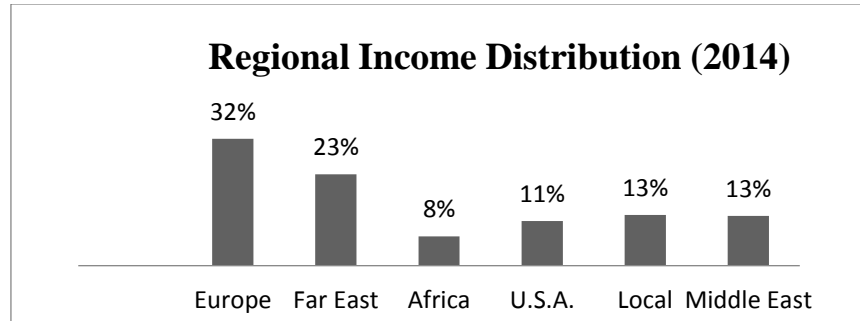
Basketball is one of the leading branches in global sports. Turkish Airlines Corporation has made great agreements in basketball sponsorship and everyone talks about it. Turkish Airlines Corporation is a name sponsorship of Europe Basketball League and it has made great investment on this sport.

Sport is common product which people from different cultures and social status can consume it together. Sport plays a vital role both helping the companies to reach their targets and branding itself as a product. Because of the necessity of being sold and increasing competition, brands hurried up to benefit from

sponsorship. Sport provides great advantages to reach the target group directly and efficiently (Ünal, 2013:63).

With new sponsorship agreements, Turkish Airlines Corporation has reached to the Far East and Japanese Basketball League through agreements. Turkish Airlines Corporation is planning to create brand recognition and increase flight destinations in Far East. At the same time, with Team Rwanda sponsorship, Turkish Airlines Corporation opened a new gate in Africa and became a pretentious company in the world.

Figure 6. Regional Income Distribution



Source: Turkish Airlines Corporation Annual Report, 2014

As it can be seen from the figure above, sponsorship makes direct effect on income rates. Besides important changes happened between 2013-2014 and between these years, income increased by 10.3% in Europe, 14% in Far East, 13.6% in Africa, 17.7% in the U.S.A., 6.5% in Turkey and 17% in Middle East. It shows sponsorship agreements contribute to profit directly.

People consume brand and fashion which cultures and societies have created. All advertisers and merchants are aware of it. Male and female tennis players are rumored by sport magazines and press. Formula-1 pilots typify bold, spunky knights while golf players typify gentleness. Popular sports make more money than social values for sponsors and market requirements (Atasoy and Kuter, 2005:18).

It can be said that golf has a different place for Turkish Airlines Corporation. Golf is an elite sport and businessmen who prefers comfortable travel always participate in these tournaments. So, sponsoring to golf tournaments is effective introduction way for target group (Turkish Airlines Corporation & TFF application). Creating brand identity by this way makes the consumers feel special and they can perceive the brand as luxury. In this context, Turkish Airlines Corporation is a name sponsorship for female and male Europe Golf Championship for five consecutive years.

Both introduction and entertainment activities should be well-balanced. Some activities as boat racing help for efficient introduction but its fun is limited. Golf can supply both instead (Haywood, 1994:204).

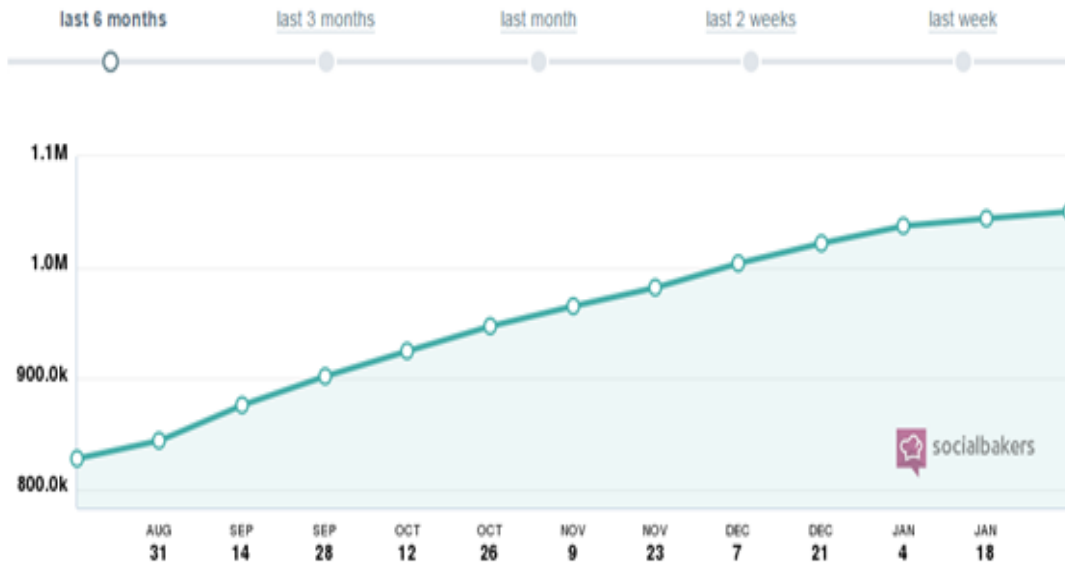
Turkish Airlines Corporation is looking for different alternatives in sport sponsorship. So, it has sponsored to Europe Rugby Championship Cup and Challenge Cup a few months ago. Being sponsor to sport branches which address to different kinds of people, is important for prestige. These kinds of sponsorships are not so challenging like the others. They are effective ways to create brand image in different kinds of people's minds.

Just at the beginning of 2011, Turkish Airlines Corporation was awarded the World Aviation Sector Leadership prize by ATW (Air Transport World) which is world’s reputable aviation magazine (Haywood, 1994:204).

4.4.4. Social Media and Promotion

Turkish Airlines Corporation is one of the biggest brands using social media effectively. It can reach to many customers by social media.

Figure 7. Twitter Followers



Source: http://www.socialbakers.com/statistics/twitter/profiles/detail/26969502-tk_tr, (01.02.2016)

Turkish Airlines Corporation’s followers are increasing day by day. The figure above supports this claim. Turkish Airlines Corporation has increased its number of followers in different social media sites through sponsorships, advertisements and introduction activities in recent years. Turkish Airlines Corporation has 7.571.949 followers and it comes third in the rank while Facebook has the most followers in the world. Besides, Google+ which is another social media site has 2.195.276 followers and comes 5th; Twitter comes 15th with its 1.07 million followers. Especially watching rate of official YouTube channel of Turkish Airlines Corporation draws more attention.

Advertisements with famous stars have been watched by 44.154.700 people. They reached to top and they have been watched five times more than Air France which is the most challenging rival of Turkish Airlines Corporation. Sponsorship agreements with famous stars and broadcasted advertisements enable Turkish Airlines Corporation to be watched by so many audiences in YouTube.

Besides the social media activities, Turkish Airlines Corporation pays attention to complaints and suggestions shared through social media. All complaints and suggestions are replied with care by TK_Helpdesk account in twitter. For example, while serving tea which is one of our culture symbols, with glass service can be requested by some passengers and this request is fulfilled politely. Also, when a passenger complains about the broken entertainment devices during flight, cabin crew thank him for warning them about the problem



and they promise him to solve it. These types of effective communication strengthen the relationship with customers.

Reaching not only to followers but also to many users through twitter, is continued successfully with the help of sponsorship advertisements. So, everyone sees Turkish Airlines Corporation brand.

Social shares which are made almost every day, are important for social media power. Moreover, they address to different areas through different accounts. By creating different accounts for sponsorship, Turkish-English language selections and complaints, Turkish Airlines Corporation gives importance to all kinds of people. It prepares special videos for Wings of Sports account in which sponsorship news are shared. It also writes and publishes the investment news through social media. This account gives unity message to the 25.549 followers. This account doesn't have enough followers. It can be possible that account can take more attention with more efficient shares.

In the scope of sport sponsorship, Turkish Airlines Corporation has made great development by applying individual sportsmen. World famous female tennis player Carolina Wozniacki, NBA star Kobe Bryant, and world's best football player Lionel Messi are the brand representatives of Turkish Airlines Corporation. Signed agreements with them have contributed to recognition of Turkish Airlines Corporation, and broadcasted advertisements have been watched by millions of people around the world. Kobe Bryant and Lionel Messi take part in an advertisement called "Kobe vs. Messi: Legends on Board" in 2012. It has been watched by 111 million people and passed the many of other airlines advertisements. Besides, same stars took part in another advertisement film called "Kobe vs. Messi: The Selfie Shootout" has been watched by 143 million people which was held for the honor of 10th anniversary of YouTube.

Creating online viral videos, fan sites, special platforms contribute to attract young customers. Especially an advergaming which was created for Euroleague or a different portal, will be edited for official site. It is supposed to increase the effectiveness of sponsorship (Erciş, 2012:112).

Sponsorship has gained speed in 2010 and it has ascended rapidly after 2012. Sponsorship is not an instant solution; moreover, demand to sponsorship fell between 2011-2012 years. But it gained back its popularity later. Having a stable profit, Turkish Airlines Corporation passed many of its rivals who dealt with economic crisis. Sponsorship is not the only factor for all these earnings for sure. But it has undeniable contribution. Advertisement shows progress thanks to sponsorship and it has guided to many local companies.

When we handle all sponsorships together and examine superficially, Turkish Airlines Corporation has gained fame by great agreements since 2010 and reached its aim about introduction by means of sponsorships.

CONCLUSION

Sport, which is entering almost each part of our lives, has become a common point for both firms and individuals. The financial power of sport activities has brought the firms and sport areas together in terms of marketing.

Commercialization of sports has led not only companies but also organizations in the center of sport activities to integrate them with commercial activities. Sports clubs have been maintaining their commercial activities by incorporating to cover their expenses and to create funds for their investments and to gain more financial power (Yavaş, 2005: 1) Sponsorship has gained a great importance in this perspective. Every firm determines a marketing strategy to increase its market share.

Many firms have carried out marketing their history through sport-sponsorship and commercialized the competition of sports. Major firms of the world have put a desk-bound struggle to take on the sponsorship of big clubs, famous sportsmen and sports organizations. While firms which determined right strategies have made big profit, others have failed and lost. However, firms making right investments have made significant profits and showed their presence in the market.

Introducing the conditions of practice and principals of sponsorship in the code of sponsorship of General Directorate of Youth and Sports published in official journal of Turkey on June 16th, 2004, natural and legal entities were ensured both to contribute to sports of our country and get tax reduction for their expenses (Soyer and Can, 2010: 1214). It has played an important role in making sport-marketing more effectively. Even so, it could not reach to the desired level in Turkey when compared to other countries. Sport clubs in Turkey which have big fans storming in the country but not achieving success abroad, probably plays an active role in that.

Influence of sportive achievements in media improves the images of firms and uses the great media-power without using extra effort. This is advantageous for sponsor and important for club/sportsman. This is a matter of mutual interest. Therefore, sponsorship has become more common.

In terms of budget, the most powerful branch of sports is football which appears mostly on every media and attracts people and societies. It is the economic scope of sports in which a great deal of money circulates. Therefore, the large part of investments is made in this field. Then, basketball, volleyball, golf and tennis are ranked respectively according to audience.

As a brand of our country, Turkish Airlines Corporation is a firm using sports marketing most effectively. It has aimed to enhance its market share by being sponsor for sport activities abroad. It flies for the sake of increasing the number of its destinations and expanding. It has realized this aim by making famous sportsmen as its brand ambassador and by sponsoring teams in other parts of the world and organizations. It has been successful according to its own objectives and become an airlines company flying to more destinations than any other company. However, it transports 54.7 million passengers although it has a capacity of 150 million.

When compared to its rivals, Turkish Airlines Corporation uses internet which is the biggest mass marketing web, and social media more effectively. By shooting commercial films with sport organizations or individuals it has sponsored, and advertising, it has established a bond with fans and caused a brand addiction. Especially the commercial films with Messi, Drogba and Kobe Bryant have been considered as the most-viewed commercial films. Therefore, it is considered as a good communication channel. The transportability of everywhere in the world by Turkish Airlines Corporation has been emphasized there. Exposing its superiority and reliability, showing that it provides smooth flights, it has communicated with the audience. Its expediting investments on sport-sponsorship and getting what it wanted immediately triggered an interest among other firms and they have chosen sport-marketing by changing their marketing strategies.

Turkish Airlines Corporation which has made quite number of sponsorships has achieved great success in that field. Its logo has been seen in almost every sport branch and organization. However, this situation brings about great expenses as well.

Its sponsorships to teams and sportsmen representing our country are very important for social representation. It has become a prestigious brand not only in Turkey but also in the world, and embedded the idea of representing Turkish people.

Other big firms have changed their marketing strategies and started to be active in sport-marketing. Some of these firms are Beko which is a sponsor of Barcelona, and Lassa which is a sponsor of Barcelona Basketball

Team. In fact, Turkish Airlines Corporation has proved the use of sport-sponsorship is an effective marketing strategy to reach many people.

REFERENCES

- Açak M. vd. (2010), “Futbol Taraftarı Üniversite Öğrencilerinin Spor Sponsorluğu Hakkındaki Görüşlerinin Değerlendirilmesi”, *e-Journal of New World Sciences Academy*, C.5, S.2, s. 121.
- Açar N. (2014), “Etkinlik Sponsorluğu İle Satın Alma Niyeti Arasındaki İlişkide Marka Farkındalığının Aracı Rolü”, *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, S.13, s. 33.
- Atasoy B. ve Kuter F. (2005), “Küreselleşme ve Spor”, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.17, ss. 15-18.
- Çetin M. ve Sönmez E. (2014), “Sosyal Temsil Kuramı Bağlamında Kurumsal Reklamlar: Türk Hava Yolları Örneği”, *Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, S.39, s. 205.
- Çıyan C. vd. (2015), “2013 Türkiye U-20 Dünya Kupasının Organizasyon Yapısının İncelenmesi”, *International Journal of Science Culture and Sport*, Issue 4, s. 131.
- Çoban S. (2003), “Kurumsal İmaj Oluşturma Aracı olarak Sponsorluk İnternet Uygulamaları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.8, S.2, s. 218.
- Diñç C. (2010), “Stadyumlarda Tutundurma Çalışmaları: Fenerbahçe, Galatasaray ve Beşiktaş Futbol Statları Üzerine Bir Çalışma”, Bahçeşehir Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi.
- Döviz, THYAO Hisse Senetleri, <http://borsa.doviz.com/hisseler/THYAO#> (04.01.2016)
- Ekmekçi R. ve Ekmekçi Y. A. (2009), “Spor pazarlaması”, *Pamukkale Spor Bilimleri Dergisi*, C.1, S.1, ss. 25-28.
- Erciş M. S. (2012), “Pazarlama İletişimi Kapsamında Sponsorluk Faaliyetlerinin Önemi ve Bir Sponsorluk Uygulaması: Türk Hava Yolları”, *Marmara İletişim Dergisi*, S.19, ss. 112-116.
- Fidelman, M., (2014), 6 Powerful Sports Marketing Promotions That Are Better Than Google, <http://www.forbes.com/sites/markfidelman/2014/02/19/6-powerful-sports-marketing-promotions-that-are-better-than-google/#37e354eb18f9>, (31.01.2016).
- Gençer R. T. (2001), “Ulusal Spor Federasyonlarının Spor Pazarlama Stratejileri”, Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Güçlü M. (2001), “Olimpiyat Oyunları ve Spor Sponsorluğu”, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.3, s. 231.
- Gültekin G. (2012), “Televizyon Reklamlarında Spor Teması Kullanımının Marka Tutumu Üzerindeki Etkisi”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon Ve Sinema Anabilim Dalı Radyo Televizyon ve Sinema Bilim dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Güngör A. (2014), “Futbol Endüstrisinde Sportif Başarı İle Finansal Performans Arasındaki İlişkinin Analizi Ve Türkiye Uygulaması”, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.1, s. 19.
- Haberturk Newspaper, 28.09.2015
- Haywood R. (1994), “Sponsorluk”, *Marmara İletişim Dergisi*, S.5, s. 204.

http://www.socialbakers.com/statistics/twitter/profiles/detail/26969502-tk_tr, (01.02.2016)

İnan T. T. (2011), “Sporda Sponsorluk ve Türk Hava Yolları Üzerine Bir Uygulama”, Bahçeşehir Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi.

Katırcı, H. ve Argan, M., (2012), Spor Pazarlaması (e-Kitap), T.C Anadolu Üniversitesi yayını no: 2481, Eskişehir.

Özge Çakmak, Spor Pazarlaması Hakkında Hazırlanan Kitapçık, <http://ozgecakmak.blogspot.com.tr/2015/01/sport-international-telafi-odevi.html> (04.12.2015).

Soyer F. ve Can Y. (2010), “Sporda Sponsorluğun Hukuki Temelleri Ve Türkiye’deki Mevcut Durum Üzerine Bir İnceleme”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, C.7, S.1, ss. 1203-1214.

Turkish Airlines Corporation (2014), Annual Report.

Ulu E. (2011), “Kentsel Alanda Spor Sponsorluğunun Tüketici Davranışları Üzerindeki Etkisi (Konya Örneği)”, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Ünal H. (2013), “Gerilla Tarzı Pazarlama ve Spor”, *Ankara Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C.2, S.11, s. 63.

Yavaş Ö. (2005), “Sporun Ekonomi İçindeki Yeri ve Spor Pazarlama: Üç Büyük Spor Kulübünde Uygulamalı Bir Araştırma”, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Edirne.

Kargo Hizmetlerinin Tüketici Davranışlarına Etkisi Üzerine Bir Uygulama

A Study on the Effects of Cargo Services on Consumer Behavior

Strategic Public Management Journal
Volume 3, Issue 5, pp. 109-123
May 2017
DOI: 10.25069/spmj.311273
Received: 15 March 2017
Accepted: 24 April 2017
© The Author(s) 2017
For reprints and permissions:
<http://dergipark.gov.tr/spmj>

Gülhan DURAN¹

Öz

Günümüzde lojistik sektörünün en önemli faaliyetlerinden biri olan kargo hizmetleri, tüketicilerin davranışlarını müşteri memnuniyeti ve hizmet kalitesi açısından etkilemektedir. Son yıllarda artan ticaret hacmi ve taşımacılık faaliyetlerinin ön plana çıktığı lojistik sektörünün genel yapısı ve kargo taşımacılığının genel durumu, sektörün önemi, ekonomiye katkısı incelenerek tüketici beklentilerini karşılayacak kargo hizmetlerinin ne kadar iyileştirilebileceğinin değerlendirilmesine çalışılmıştır. Araştırmada Burdur ilinde, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi'nin farklı birimlerinde öğrenim gören 450 öğrenci üzerinde bir anket çalışması uygulanmıştır. İstatistiksel yöntemlerle yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular yorumlanmıştır. Araştırma sonucu tüketici davranışları üzerinde lojistik değer, güvenilirlik ve ekonomik gider faktörleri arasında anlamlı ilişki olduğu yaş ve gelir unsurunun da anlamlılığı etkilediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Lojistik, Kargo Hizmetleri, Tüketici Davranışları.

Abstract

Cargo services, as one of the most important transportation activities of nowadays, affect consumer behaviors, customer satisfaction and service quality. Increasing trade volume and general structure of logistic sector which takes the foreground of transportation activity, importance of the sector, its contribution to the economy is researched and its effects on consumer behavior has been tried to be evaluated. Research has been made in Burdur province on 450 students in various departments of Mehmet Akif Ersoy University by means of a survey with a questionnaire form created. Results have been interpreted after a statistical analysis. It has been determined that there is a significant relationship among logistic value, reliability and economic cost on consumer behavior, and the levels of age and income affect the significance.

Key Words: Logistic, Cargo Services, Consumer Behaviors.

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Bölümü, gulhanduran15@hotmail.com

GİRİŞ

Lojistik kavramı ilk defa askeri bir kelime olarak 1905 yılında orduların hareketi, gereksinimlerinin tedariki, malzeme ve personelin taşınması, bakım ve yenilenmesi olarak tanımlanmıştır (Kobu, 2003: 237). Fakat günümüzde sadece askeri faaliyetlerle sınırlı kalmayıp ulusal ve uluslararası boyutta ekonomik, kültürel ve sosyal hayatta da etkin kullanılmaktadır. Günümüzde lojistik sektöründe yaşanan hızlı değişimler ve ilerleyen teknoloji lojistik faaliyetlerin önemini ve gelişimini arttırmaktadır. Özellikle, hizmet sektörü tüketicilerin talep ve beklentilerine uygun kaliteli ve zaman tasarrufu sağlayan müşteri memnuniyeti odaklı yaklaşım izlemektedir. Bu yaklaşım rekabet ortamını etkilemektedir. Lojistik sektörünün faaliyetleri arasında yer alan kargo hizmetleri, herhangi bir yükün bir yerden başka bir yere ulaştırılması faaliyetidir. Tüketicilere hızlı, güvenilir taşımacılık imkânı sunar ve tüketici beklentilerine uygun çözümler üretip ticari yaşama katkılar sağlar.

Teknoloji ve elektronik ticaretin tüketiciler tarafından sıklıkla kullanılması işletmeleri, satın alma faaliyetleri açısından etkilemektedir. Tüketicilerin satın alma faaliyetini gerçekleştirmesi kargo hizmetlerini kullanmalarına ve hizmetin kalitesi ölçüsünde müşteri memnuniyetinin analiz edilmesine yardımcı olur. İşletmeler için kargo hizmetleri tüketicilerin istedikleri ürünü ve istedikleri markayı ulaşmasında ve müşteri memnuniyeti sağlanmasında önemli bir unsur olarak değerlendirilir.

Çalışmada Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi öğrencilerinin lojistik sektörü hakkında bilgi sahibi olup olmadığı, elektronik ortamda alışveriş alışkanlıkları, ne sıklıkla kargo hizmetlerinden yararlandıkları ve karşılaştıkları sorunları belirlemek amaçlanmıştır. Çalışma da lojistik sektörü, kargo hizmetleri, tüketici davranışları özellikleri incelenerek kavramsal açıdan ele alınmıştır. Son olarak da lojistik bir faaliyet olan kargo hizmetlerinin tüketici davranışlarına etkilerine yönelik Burdur ilinde öğrenciler üzerine nicel bir araştırma yapılmış, araştırma bulguları incelenerek sonuçlar değerlendirilmiştir.

1. LOJİSTİK VE KARGO HİZMETLERİ

Lojistik kavramı askeri bir kelime olarak ele alınmasının ardından 1916 yılında Arch W. Shaw “*İş Dünyasındaki Problemlere Yaklaşım*” çalışmasında lojistiğin stratejik yanına dikkat çekmiştir (Stock ve Lambert, 2001: 2). 1960 yılında Peter Drucker ile birlikte lojistiğin işletme verimliliği açısından üst yönetimin gözündeki son sınır taşı olduğu, pek çok aşamadan geçen ticaretin lojistik açısından dağıtım mekanizmasına önem verilmesi zaman ve maliyet mekanizması kazanmasına yardımcı olduğunu belirtmiştir (Çancı ve Erdal, 2003: 38). Çok uluslu işletmeler bununla beraber lojistiği, sektör olarak görmeye başlamış ilerleyen süreçlerde modern lojistiğin temelleri atılmıştır (Çağlayan, 2002: 33). 1960 yılından sonrası işletmelerin yönetim anlayışı kaliteyi arttırmak ve satın alma, depolama gibi bireysel süreçleri, malzeme yönetimi ve fiziksel dağıtım adı altında birleştirerek sistemi formülize etmiştir (Orhan, 2003: 27). Bu sistem içerisinde taşımacılık, depolama, elleçleme, satın alma, bilgi yönetimi ve ambalajlama gibi temel faaliyetleri kapsamaya başlamıştır (Tunç ve Kaya, 2016: 360). Lojistiğe olan ilginin artışı, 1970 de fiyata dayalı rekabet anlayışı ile paralellik göstermiş, yöneticileri maliyet avantajı yaratmanın yollarını aramaya sevk etmiş, en önemli maliyet kalemlerinden olan lojistiğe yönelmelerine önayak olmuştur (Sezgin, 2008: 12). 1980 yılında ise bilgi sistemleri ve iletişim teknolojisindeki hızlı gelişmeler lojistiğin önemini daha da arttırmıştır. Taşıma faaliyetinde bağlayıcı kurallar azaltılmış, mikro bilgi işlem teknolojisine geçiş ile lojistik kavramı uygulama alanı bulmuştur (Timur, 1988: 12). Bu dönem lojistik pazarlama faaliyeti içinde de oldukça önem kazanmış ve lojistik, firmalar açısından önemli bir maliyet bileşeni olarak dikkate alınmaya başlamıştır (Akdemir, 2011: 33). 1990 yılında, şirketlerin üretim kapasitesini arttırmış ve geniş çaplı lojistik yönetimi faaliyetleri ile

farklı taşıma türlerinin bütünleşmesi, tek seçenekli taşıma sisteminden çok seçenekli taşıma sistemine geçilmesine ön ayak olmuştur (Demircioğlu, 2009: 12).

2000 yılında lider firmalar geleneksel bakış açısı olan lojistik faaliyetlerin maliyet yükü değil de pozitif katma değer rolünü üstlendiğini kabul etmiştir. Dolayısıyla lojistik, firmanın ilerlemesi için temel bir imkân sağlayıcı olarak kabul görmüştür (Langford, 1995: 13). Lojistik sektörünün tarihsel süreci, nasıl ortaya çıktığını ve işletmeler için önemini ortaya koymaktadır (Yıldıztekin, 2007: 10). Lojistik temel hizmet alanlarından biri olan kargo hizmetleri de lojistik hedeflere ulaşmada önemli bir unsurdur.

Lojistik sektörü içerisinde ele alınan “kargo firmaları”, taşımacılık faaliyetleri ile 2003 yılında yasal mevzuat içerisinde yer almıştır. Sektörde faaliyet gösteren firmalar şube ve acente ağıyla hizmet vermeye başlamıştır (UTİKAD, 2017). Kargo kelimesi, “yük” anlamında kullanılmaktadır. Bu tanım esas alındığında kargo hizmetleri; herhangi bir yükün bir yerden başka bir yere ulaştırılması ile ilgili faaliyetler olarak tanımlanabilir. Kargo hizmetleri, uluslararası literatürde ağırlığı, ebadı ve içeriği önemli olmaksızın herhangi bir yükün taşınması olarak tanımlanmaktadır (MEGEP, 2011: 10). Kargo hizmetleri; dağıtım, yer tespiti ve kuruluş yeri kararlarını belirlemede özellikle hizmet alıcıya yani tüketiciye ihtiyaç duymaktadır. İlk olarak hizmet bileşenlerinin müşterilere ulaştırılması, teslimat yeri ve zamanı üzerine alınan kararlar ve bu kararların uygulamaya geçişi, dağıtım stratejilerini oluşturmaktadır (Gün, 2007: 56). Dağıtımla ilgili kararlarda hizmetin müşteriye nasıl ulaştırılacağı belirlenmeye çalışılır. Müşteriler, şube veya acenteler yardımıyla, telefon ya da elektronik kanallar ile ulaşabilir (Uzun, 2013: 32). Bundan dolayı hizmet dağıtımında verilmesi gereken kararlardan en önemlisi firmanın müşteriye nasıl ulaşacağıdır (Yapraklı, 2006: 55). Dolayısıyla kargo hizmetlerinin kuruluş yeri seçiminde (özellikle hizmet birimleri için) pazara yakınlığı hedeflemeleri şubelerini müşterinin olabildiğince yakınına kurmaları kuruluş yeri seçiminde etkili olmaktadır (Göncü, 2010: 79).

Bunun yanında ekonomi açısından stratejik öneme sahip olan lojistik sektörü dünyada olduğu gibi Türkiye’de de süratli bir şekilde gelişim göstermektedir (Deniz ve Gödekerdal, 2011: 381). Sektörün ekonomik verileri incelendiğinde; 2016 yılında 4 trilyon dolar gelir elde edileceği düşünülmektedir. 2011 yılında 3 trilyon dolar gelir elde edilmiş olması ayrıca 2015 yılına kıyasla %7 oranında büyümesi taşımacılık sektörünün Türkiye ekonomisi için önemli olduğunu göstermektedir (LSS, 2016: 63). Dünyada “kargo firması” adı altında benzer hizmetleri veren hızlı taşımacılık yapan dağıtım firmaları bulunmaktadır. Dünyada söz sahibi şirketler; “Fedex Express, Ups Airlines, DHL Aviation, Cathay Pacific Cargo ve Korean Air Cargo” firmalarıdır. Firmalar Türkiye’deki kargo firmalarıyla aynı görevi ve hizmeti sağlamaktadır (Akbulut, 2016: 40). Türkiye de ön plana çıkan kargo firmaları ise Tablo 1’de belirtilmektedir.

Tablo 1. Türkiye de Faaliyet Gösteren Kargo Firmaları

	Kuruluş Yılı	Bölge Müdürlüğü	Transfer Merkezi	Araçlık Filosu	Çalışan	Şube
TNT KARGO	1946	-	-	3000	250	45
DHL KARGO	1969	-	18	400	2000	57
ARAS KARGO	1979	13	28	3320	12000	825
YURTIÇİ KARGO	1982	17	32	3910	13500	800
UNITED PARSEL SERVICE (UPS)	1988	-	-	700	3000	260
INTEL GLOBAL KARGO	1995	8	-	200	500	84
FILLO KARGO	1998	-	-	1500	600	211
MNG KARGO	2003	15	26	2200	8000	800
SÜRAT KARGO	2003	19	24	1278	4000	556
PTT KARGO	2008	-	-	2800	-	4340

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

Türkiye de yer alan firmalar incelendiğinde, en fazla araç filosuna sahip kargo firma sıralamasının; Yurtiçi, Aras ve TNT kargo olduğu görülmektedir. Şube sayısı en fazla PTT kargoya ait olup yurt içinde hemen hemen tüm bölgelere ulaştığı düşünülebilir. MNG ve Yurtiçi kargonun, şube sayısı ve bölge müdürlüklerinin sayısı oldukça iyi düzeydedir. Tablo 1’de sektörün, bilgi sistemleri ve iletişim teknolojisindeki hızlı gelişimi, lojistiğin önemini daha da arttırmıştır. 1980 yılından günümüze, sektörün canlandığı ve ekonomik açıdan istihdama katkısından söz etmek mümkündür.

2. TÜKETİM VE TÜKETİCİ DAVRANIŞLARI KAVRAMI

Tüketici kavramı insanlık tarihi kadar eskiye dayanır ve bireylerin bir ürün ya da hizmeti fayda sağlamak amacı ile kullanması olarak tanımlanır (Alınışık, 2010: 3). Tüketim ise; insanın doğumundan ölümüne kadar devam eden faaliyetlerini ifade eder (Kuru, 2014: 4). Tüketim ve tüketici kavramları en doğal haliyle davranışsal tutumlar sergilemektedir. İnsan, tüketim gereksinimini doğada bilinçli olarak gerçekleştiren tek varlıktır (Bilge ve Göksu, 2010: 51). Tüketim davranışları gerçekleştirilirken mal ve hizmetlerin satın alımı için gerekli olan ekonomik kaynakların yanı sıra bilgi, beceri ve tutumlar da ön plana çıkarmaktadır (Dal ve Dal, 2015: 374). Tüketici davranışları en genel tanımı ile mal ve hizmetlerin nereden, ne zaman, nasıl satın alacağını ya da satın alamayacağına ilişkin karar alma sürecidir (Penpece, 2006: 8). Bireylerin kendi veya başkalarının ihtiyaçlarını karşılayabileceğini düşündükleri ürün veya hizmetleri arama, değerlendirme, satın alma, kullanma ve elden çıkarma gibi fiziksel faaliyetleri; bu faaliyetleri etkileyen ve belirleyen karar verme süreçlerini kapsar (Kavas vd., 1995: 2). Tüketici davranışlarını incelemekteki amaç, tüketicilerin hareket tarzını anlamak, açıklayabilmek ve tahmin edebilmektir (Arıkan ve Odabaşı, 1996: 13). Tüketici davranışlarının belli başlı özellikleri arasında; güdülenmiş bir davranış olması, çeşitli faaliyetlerden oluşması, dinamik bir sürece sahip olması, farklı rollerle ilgilenmesi, karmaşık ve zamanlama bakımından farklılıklar göstermesi, çevre faktörlerinden etkilenmesi sayılabilir (Koçoğlu, 2015: 25).

Tüketiciler, hangi faktörlerden ne yönde nasıl etkilendikleri cevaplanması gereken önemli bir konudur. Tüketicinin karar süreci tekdüze bir faaliyet değildir ve bazı faktörlerden etkilenmektedir. Bunlar; psikolojik faktörler, kişisel faktörler ve sosyal faktörler olarak sınıflandırılır (Şapçılar, 2013: 31). Kişisel faktörleri; yaş ve yaşam dönemi, cinsiyet, medeni durum, öğrenim durumu, meslek, gelir düzeyi ve yaşam tarzı oluşturmaktadır. Sosyo - kültürel faktörleri; aile, sosyal sınıf, referans grupları ve kültürden oluşmaktadır. Psikolojik faktörler ise; öğrenme, güdülenme, algılama, inanç, tutumlar ve kişilik olarak sıralanmaktadır (Gümül, 2015: 22).

Tüketici davranışları çok sayıda ve karmaşık değişkenler tarafından etkilenmektedir. Bu nedenle işletmeler pazarda etki sahibi olabilmek, rekabet gücü elde edebilmek için tüketicilerin günlük hayatlarında ne tür davranışlarda bulduklarını açıklayan satın alma sürecini anlamaları gerekmektedir (Öztürk, 2006: 59).

Bu süreçte işletmeler için rekabet avantajı olarak kabul edilen müşteri tatmini anlayışı önem kazanmaktadır. Tüketicilerinin davranış ve kararları işletmelerin müşteri odaklı faaliyetlerinden yoğun bir şekilde etkilenmektedir. Hizmet kalitesinin müşteriler tarafından nasıl algılandığının, neyin değerli olduğunun, hizmet iyileştirmelerinin nerede, ne zaman ve nasıl yapılacağına anlaşılması gibi müşteri tatmini ile bağlantılı unsurların belirlenmesi (İslamoğlu ve Altunışık, 2013: 5), müşteriler ile yer ve zaman kısıtı olmadan iletişim kurabilmeleri, marka bilinirliğinin artırılması (Sarıtaş ve Tilki, 2017: 77) kargo sektöründe faaliyet gösteren firmalar için de son derece önemlidir. Müşteri algılarının ve görüşlerinin ölçümü sayesinde müşterinin bakış açısından elde edilecek bilgiler, kargo firmalarının güçlü ve zayıf yönlerinin

tespitine, müşteri ihtiyaçlarının ne düzeyde karşılanıp karşılanmadığının belirlenmesine ve hizmetlerin iyileştirilmesine olanak tanıyacaktır (Büyükkelik vd., 2014: 41).

3. ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNE YÖNELİK ARAŞTIRMA

3.1. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Teknolojik gelişmelerle artan bilgisayar ve internet kullanımı yaşamımızı etkilerken alışveriş biçimimizde de değişiklikler yaratmaktadır. Bunun en belirgin özelliği yer ve zaman farkı gözetmeksizin internetten birçok ürüne ulaşabilmek ve satın alabilmektir. İşte bu nedenle tüketicilere büyük avantaj sunan internet, elektronik ticareti canlandırdığı gibi lojistik faaliyetlerin gelişimine ve kargo hizmetlerinin ön plana çıkmasına yardımcı olmaktadır. Kargo hizmetleri tüketicilerin istedikleri ürüne ve istedikleri markaya ulaşmasında ve müşteri memnuniyeti sağlanmasında önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bundan dolayı ticaretin gelişmesi ve firmaların bu hassasiyeti göz önünde bulundurmaları ele alınan araştırmanın önemini ortaya koymaktadır.

Araştırmanın temel amacı “tüketicinin beklentilerini karşılayacak kargo hizmetleri ne kadar iyileştirilebilir?” sorusunu cevaplamaktır. Diğer amaçları ise; tüketicilerin demografik özellikleriyle kargo hizmetleri arasındaki ilişkinin öğrenilmesi, kargo hizmetlerinde lojistik değerine yönelik tüketici bakışını öğrenmek, tüketicilerin; güvenilirlik unsuruna bakışını, zaman unsuruna bakışı, ekonomik gider unsuruna bakışını ve personel-hizmet açısından beklentilerini tespit etmektir. Çalışmanın bu açıdan kargo hizmet sağlayıcılarına tüketici beklentilerini anlamak konusunda yardımcı olacağı düşünülmektedir.

3.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evreni Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi öğrencileri olarak belirlenmiştir. Araştırmanın örnekleme seçilirken; fakülte, yüksekokul ve enstitü bazında okuyan toplam öğrenci sayısı dikkate alınmıştır. Uygulamada öğrencilerin farklı alanlardan geldiğini varsayarak “kolayda örnekleme” metodu kullanılmıştır. Kolayda örnekleme; “kolayca ulaşılabilir birimleri seçmek suretiyle bir örnek oluşturmaya çalışılarak yapılır. Örneklemede birimlerinin seçimi görüşmeciler tarafından doğru zamanda doğru yerde bulunan birimler, gönüllü katılımcılar arasından yapılır” (Karatay, 2016: 8).

3.3. Araştırmanın Modeli ve Yöntemi

Araştırmada yüz yüze anket metodu kullanılmıştır. Durmaz (2010) ve Büyükkelik vd., (2014), çalışmasından yararlanılarak model ve anket formu oluşturulmuştur. Kolayda örnekleme metodu ile öğrencilere anket uygulanmıştır, toplanan anketlerden 30 tanesi eksik cevap olması nedenleriyle analiz dışı bırakılarak 450² adet anket formu analize dâhil edilmiştir.

² Anket yapılacak kişi sayısını belirlemek için;

$$n = \frac{Z^2 N P Q}{N D^2 + Z^2 P Q} = \frac{1.96^2 \times \sim 100000 \times 0.95 \times 0.05}{\sim 100000 \times 0.05^2 + 1.96^2 \times 0.95 \times 0.05} = \sim 443,86547$$

N= Örneklem Büyüklüğü

Z= Güven Katsayısı (%95 için 1.96)

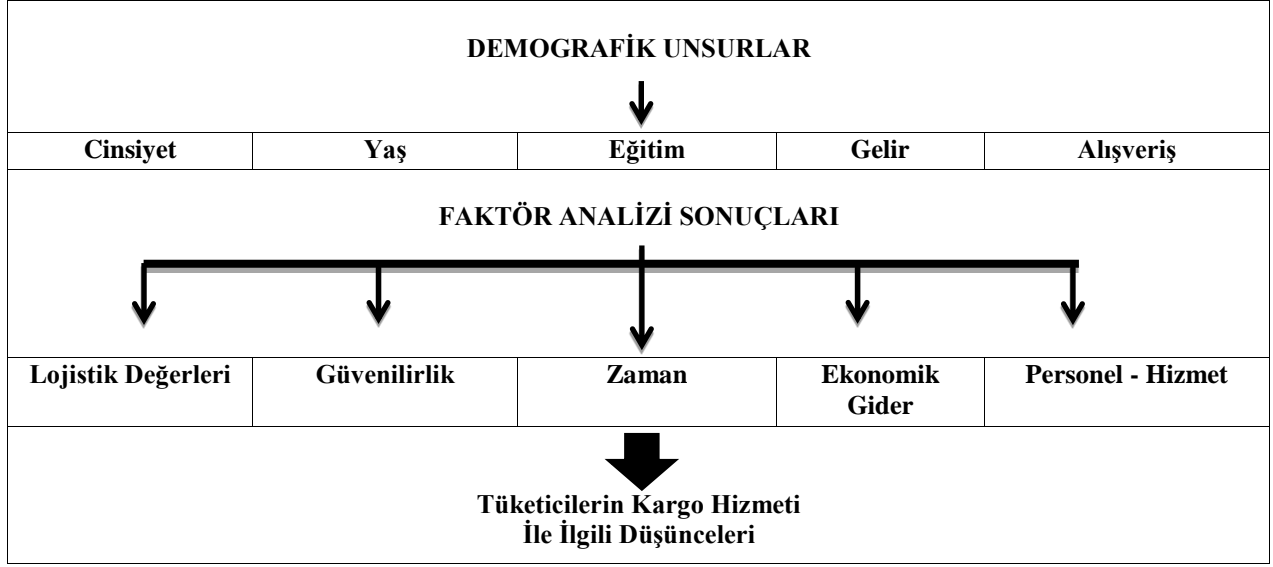
P= Ölçmek İstedğimiz Özelliğin Kütlede Bulunma İhtimali (%95)

Q= 1-P

N= Ana Kütle Büyüklüğü (~100000)

D= Kabul Edilen Örnekleme Hatası (%5'lik Örnekleme Hatası Öngörülmüştür)

Şekil 1. Araştırmanın Modeli



Model ve anket formu bütün çalışma için bir plan olarak kullanılacak olup, çalışmanın analizlerini temsil etmektedir. Araştırma kapsamında elde edilen veriler istatistiksel analizler ile değerlendirilmiştir. Araştırmada faktörlerin güvenilirliğini ölçmek için Cronbach Alfa güvenilirlik testi uygulanmıştır. Cronbach Alfa güvenilirlik testi ölçekte yer alan k sorunun, homojen bir yapı gösteren bir bütünü ifade edip etmediğini araştırmaktadır. Cronbach Alfa (α) sayısı 0 ile 1 arasında bir değer almaktadır ve α sayısı 1'e ne kadar yakın olursa ölçek o kadar güvenilir demektir (Kalaycı, 2008: 405). Kargo hizmetleri ile ilgili Likert ölçekli 9 ile 33 arasındaki 25 sorunun kaç faktör altında toplandığını tespit etmek amacıyla faktör analizi kullanılmıştır. Faktörlerin hesaplanmasında analizlerin iki veya daha fazla bağımsız değişkene sahip olması hesaplanmasına zemin hazırlamıştır. Bağımsız faktöriyel tasarımlar, çok sayıda bağımsız değişken farklı denekler (gruplar arası) üzerinde test edilmektedir (Kalaycı, 2008: 180). Faktörlerin oluşmasının ardından bağımsız değişkende çok sayıda grup olduğu için Anova testi kullanılmıştır. Anova testi bağımsız değişkenlerin kendi aralarında nasıl etkileşime girdiklerini ve bu etkileşimlerin bağımlı değişken üzerindeki etkilerini analiz etmek için kullanılır (Kalaycı, 2008: 305). Son olarak da demografik özellikler ile faktörler arasında anlamlı bir ilişki ($P < 0,05$ küçükse anlamlı, $P > 0,05$ büyükse anlamsız ilişki vardır.) olup olmadığını anlamak için varyans analizi ve grup içi farklılıkların belirlenmesinde Tukey testi uygulanmıştır. Tukey testi; guruplardaki örneklem sayılarının eşit olmasını, eşit örneklem gruplarına ait ortalamalar arasındaki farkların test edilmesine yardımcı olmaktadır (İslamoğlu, 2003: 236).

3.4. Araştırmanın Bulguları

Tablo 2'ye göre, araştırmaya katılıp değerlendirmeye alınan tüketicilerin %54,2'si kadın, %45,8'i ise erkeklerden oluşmaktadır. Katılımcıların yaşa göre dağılımı incelendiğinde 20-25 yaş arasındakiler %92,4, 26-35 aralığındakiler %4,9 ve 36-45 yaş aralığında olanlar ise %2,7 olarak tespit edilmiştir. Katılımcıların %10,8'i 350 TL ve altı, %41,8'i 351-500 TL arası, %34,9'u 501-1000 TL arası, son olarak da 1001 TL ve üzeri %12,5'lik gelire sahiptir. Ankete katılanların eğitim bilgilerinde ön lisans öğrencileri %47,8; lisans öğrencileri %38,2; yüksek lisans öğrencileri %12,3 ve doktora öğrencileri %1,7'lik paya sahiptir. Araştırmaya katılanların üniversite düzeyinde olduğu göz önünde bulundurulunca eğitim seviyesi yüksektir. İnternet üzerinden alışveriş yapan tüketiciler %95,7 olurken, internet üzerinden alışveriş yapmayanlar %4,3'lük bir paya sahiptir.

Tablo 2. Ankete Katılanların Demografik Özellikleri

	DEMOGRAFI	FREKANS	%
CİNSİYET	Kadın	244	54,2
	Erkek	206	45,8
YAŞ	20 - 25	416	92,4
	26 - 35	22	4,9
	36 - 45	12	2,7
GELİR	350 ve Altı	45	10,8
	351 - 500	188	41,8
	501 - 1000	157	34,9
	1001 ve Üstü	60	12,5
EĞİTİM	Ön Lisans	224	47,8
	Lisans	179	38,2
	Yüksek Lisans	39	12,3
	Doktora	8	1,7
ALIŞVERİŞ	İnternette Alışveriş Yapanlar	430	95,7
	İnternette Alışveriş Yapmayanlar	20	4,3
	Toplam	450	100,0

Tablo 3’de tüketicilere yöneltilen sorulara verilen cevapların ortalama değerleri, kargo hizmetleri ile ilgili düşünceleri açıklanmaya çalışılmıştır. Ankete katılan kişilerin 5’li Likert ölçek sorulara verdikleri cevapların değerlendirilmesi yapılmıştır. Likert ölçekte sınırlamalar, “1 - 1,5 arası kesinlikle katılmıyorum, 1,6 - 2,5 arası katılmıyorum, 2,6 - 3,5 arası fikrim yok, 3,6 - 4,5 arası katılıyorum, 4,6 - 5 arası ise kesinlikle katılıyorum” şeklinde değerlendirilmiştir.

Tablo 3. Ankete Katılanların Likert Ölçek - Faktör Değeri ve Ölçek Güvenilirlik Oranları

No	FAKTÖRLER	Frekans Ortalama	Faktör Değeri	Cronbach Alpha
*	Lojistik Değerleri			
9	Ürün teslimi zamanında ve kusursuz olmalı,	3,53	,538	,852
10	Taşınan ürünün zarar görmemesi için önlemler alınmalı,	3,50	,559	
11	Yaygın dağıtım ağına sahip olmalı,	3,83	,521	
12	Geniş araç filosuna sahip olmalı,	3,93	,498	
13	Kullanılan sevkiyat araçlarının talep edilen hizmete uygun olmalı,	3,36	,485	
*	Güvenilirlik			
14	Faturalama işlemlerini belli standartlarda yapılmalı,	2,80	,968	,897
15	Fiziksel zarar vermeden yerine ulaştırmalı,	3,70	,987	
16	Her zaman doğru adrese ulaştırmalı,	3,91	,730	
17	Taşıyacak ürünü taahhüt ettiği zamanda ulaştırmalı,	3,90	,667	

18	İletişimi müşteriyle kolay ve anlaşılır olmalı,	3,85	,652	
*	Zaman			
19	Önceden belirtilen sürede ulaştırmalı,	3,88	,672	,774
20	Ürünün teslim hızı yüksek olmalı,	3,83	,875	
21	Ürün iadelerinde sorun yaşanması,	3,92	,872	
22	Hizmeti bekletmeden işleme koymalı,	3,89	,561	
23	Müşteriye her türlü bilgi verilmeli,	3,63	,427	
*	Ekonomik Gider			
24	Fiyatlar, verilen hizmet kalitesine göre uygun olmalı,	3,52	,425	,659
25	Rekabet ile daha düşük fiyatlarda kaliteli hizmetin olmalı,	2,18	,401	
26	Yanlış teslim, hasar gibi durumları en kısa sürede gidermek için çaba sarf edilmeli,	3,39	,652	
27	Promosyon uygulamaları adil yürütülmeli,	3,44	,716	
28	Birim ücret uygulamalarını hizmet kalitesiyle doğru orantılı olmalı,	3,46	,553	
*	Personel – Hizmet			
29	Kargo firma hizmetleri, beklentilerimi tamamen karşılamaktadır,	3,75	,987	,736
30	Kargo firmalarının müşteriye verdiği değer ulaştırılacak ürünün güvencesi ile eş değerdir,	3,70	,943	
31	Kargo firmalarının personelleri müşterilerine nazik davranmalıdır,	3,62	,942	
32	Ulaştırılmak istenen ürünün takibi internetten yapılabilmesi,	3,63	,488	
33	Kargo firmalarında müşteri şikayetleri kısa sürede değerlendirilmeli,	3,65	,309	

Faktör analizi sonucunda, araştırmaya katılanların “Lojistik Değer” faktörü için; Tüketicilerin “ürün teslimini zamanında ve kusursuz olmalı” (ortalama: 3,53, faktör: ,538) ifadesi karşısında kararsız kaldıkları tespit edilmiştir. Tüketicilerin çoğunluğu ürün tesliminin zamanında olmadığı, teslimin komşu ya da akrabalara teslim edildiğini bu konuda sorun yaşadıklarını belirtmişlerdir. Tüketicilerin “taşınan ürünün zarar görmemesi için önlemler alınmalı” (ortalama: 3,50, faktör: ,559) ifadesine katıldıkları tespit edilmiştir. Tüketiciler “yaygın dağıtım ağına sahip olunmalı” (ortalama: 3,83, faktör: ,521), ifadesinde firmalarının sayısının ve ağlarının güçlü olması gerektiğine katıldıkları tespit edilmiştir. Tüketiciler “geniş araç filosuna sahip olmalı” (ortalama: 3,93, faktör: ,498) ifadesinin firmalarının şubelerinin çok olduğu kadar hava, deniz yolu ve karayolu çeşitliliğinin de güçlü olabileceğini düşündükleri tespit edilmiştir. Tüketiciler “kullanılan sevkiyat araçlarının talep edilen hizmete uygun olması” (ortalama: 3,36, faktör: ,485) ifadesinde talep edilen hizmeti kullandıkları ürün çerçevesinde değerlendirdikleri için kararsız kaldıkları tespit edilmiştir. Lojistik değer faktörü 5 sorudan oluşmaktadır. Cronbach Alfa değeri 0,852 bulunmuştur. Faktörün güvenilirliği, 1’e çok yakın olması neticesinde güvenilirliğinin yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Faktör analizi sonucunda, araştırmaya katılanların “Güvenilirlik” faktörü için; Tüketiciler “faturalama işlemlerini belli standartlarda yapmalıdır” (ortalama: 2,80, faktör: ,968) ifadesine belli standart olmasını istediklerini fakat ortalama değerini bunu sağlamadığı kararsız kaldıkları tespit edilmiştir. Tüketiciler “fiziksel zarar vermeden yerine ulaştırmalı” (ortalama: 3,70, faktör: ,987) ifadesini deneyimlerine göre değerlendirerek zarara uğradıklarını bundan dolayı katıldıkları tespit edilmiştir. Tüketiciler “her zaman doğru adrese ulaştırılmalı” (ortalama: 3,91, faktör: ,730) ifadesine genel olarak sorun yaşansa da adrese teslimi özellikle istedikleri tespit edilmiştir. Tüketicilerin “taşınacak ürünü taahhüt ettiği zamanda ulaşması” (ortalama: 3,90, faktör: ,667) ifadesine internet ortamında taahhüt edilen zamanı takip ettiklerini bu ifadeye katıldıkları tespit edilmiştir. Tüketicilerin “iletişimi müşteriyle kolay ve anlaşılır olmalı” (ortalama: 3,85, faktör: ,652) ifadesine katıldıkları tespit edilmiştir. Güvenilirlik faktörü 5 sorudan oluşmaktadır. Cronbach

Alfa değeri 0,897 bulunmuştur. Faktörün güvenilirliği, 1'e çok yakın olması neticesinde güvenilirliğinin yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Faktör analizi sonucunda, araştırmaya katılanların “Zaman” faktörü için; Tüketiciler “önceden belirtilen sürede ulaştırılmalı ve mesafelere göre ayarlanmalı” (ortalama: 3,88, faktör: ,672), ifadesine katıldıkları tespit edilmiştir. Tüketiciler “ürünün teslim hızı yüksek olmalı” (ortalama: 3,83; faktör: ,875), ifadesine katıldıkları tespit edilmiştir. Tüketiciler “ürün iadelerinde sorun yaşanması” (ortalama: 3,92; faktör: ,872), ifadesine katılmaktadırlar. Şöyle ki internet alışverişlerinde belirtilen sürede bunun gerçekleşmesi gerektiği nakit, kredi kartı, havale, kapıda ödeme, gibi farklı ödeme araçlarının kullanılması nedeniyle belirtilen süreye uyulması gerektiği düşünülmektedir. Tüketiciler “hizmeti bekletmeden işleme koymalıdır” (ortalama: 3,89; faktör: ,561) ifadesine özellikle iadelerde bunun gerekliliği internet ağ, sistem ve bağlantılar gibi sorunların olmaması gerektiği tespit edilmiştir. Tüketiciler “müşteriye her türlü bilgi verilmelidir” (ortalama: 3,63; faktör: ,427), ifadesine tüketiciler katılmaktadır. Zaman faktörü 5 sorudan oluşmaktadır. Cronbach Alfa değeri 0,774 bulunmuştur. Faktörün güvenilirliğinin 1'e yakın olması nedeniyle verilerin güvenilir olduğu tespit edilmiştir.

Faktör analizi sonucunda, araştırmanın katılımcılarının “Ekonomik Gider” faktörü için; Tüketiciler “fiyatların verilen hizmet kalitesine göre uygun” (ortalama: 3,52; faktör: ,425) ifadesine katıldıkları, uygulanan fiyat uygulamasının yüksek değerlerde olması farklı uzaklıkta bulunan bölgelere göre birim ağırlık bazında aksaklıkların giderilmesi gerektiği tespit edilmiştir. Tüketiciler “rekabet ile daha düşük fiyatlarda kaliteli hizmetin olması” (ortalama: 2,18; faktör: ,401) ifadesine kargo firma çeşitliliği ve fiyat farklılıkları konusunda müşterinin güveninin kazanılması için çalışmaların gerekliliği tespit edilmiştir. Tüketiciler “yanlış teslim, hasar gibi durumları en kısa sürede gidermek için çaba sarf etmelidir” (ortalama: 3,39; faktör: ,652) ifadesine katılmaktadırlar. Tüketiciler “promosyon uygulamaları adil yürütülmeli” (ortalama: 3,44; faktör: ,716) ifadesine promosyonların meslek guruplarına göre şekillendiğini bu konuda kararsız oldukları tespit edilmiştir. Tüketiciler “birim ücret uygulamalarını hizmet kalitesiyle doğru orantılı olmalı” (ortalama: 3,46; faktör: ,553) ifadesine kaliteli hizmetin olması gerektiğini ve bunun uygun ücretlerle gerçekleştirilmesi gerektiği tespit edilmiştir. Ekonomik gider faktörü 5 sorudan oluşmaktadır. Cronbach Alfa değeri 0,659 bulunmuştur. Faktörün güvenilirliği, 0 ile 1 arasında olması neticesinde orta düzeyde güvenilir olduğunu göstermektedir.

Faktör analizi sonucunda, araştırmanın katılımcılarının “Personel-Hizmet” faktörü için; Tüketiciler “kargo firma hizmetleri beklentilerimi tamamen karşılamaktadır” (ortalama: 3,75; faktör: ,987) ifadesine kargo firmalarının genel beklentilerinin müşteri memnuniyeti ve hızlı ulaştırma üzerinde yoğunlaştığı ve bu yüzden tüketicilerin bu düşünceye katıldıkları tespit edilmiştir. Tüketiciler “kargo firmalarının müşteriye verdiği değer ulaştırılacak ürünün güvencesi ile eş değerdir” (ortalama: 3,70; faktör: ,943) ifadesinde katıldıkları tespit edilmiştir. Tüketiciler “kargo firmalarının personelleri müşterilerine nazik davranmalıdır” (ortalama: 3,62; faktör: ,942) ifadesinde katıldıkları tespit edilmiştir. Tüketiciler “ulaştırılmak istenen ürünün takibi internetten yapılabilmeli” (ortalama: 3,63; faktör: ,488) ifadesine katıldıklarını belirtmişlerdir. Tüketiciler “kargo firmalarında müşteri şikayetleri kısa sürede değerlendirilmeli” (ortalama: 3,65; faktör: ,309) ifadesine katıldıkları tespit edilmiştir. Personel hizmet faktörü 5 sorudan oluşmaktadır. Cronbach Alfa değeri 0,736 bulunmuştur. Faktörün güvenilirliği, 1'e yakın olması neticesinde güvenilir olduğu tespit edilmiştir.

Ankete katılanların verdikleri cevaplara varyans analizi uygulanmıştır. Araştırmada katılımcıların demografik özellikleri bağımsız değişken olarak ele alınmış, kargo hizmetleri ile ilgili faktörleri etkileyip etkilemedikleri tek yönlü varyans analizi ile sınanmıştır. Daha sonra arasında ilişki saptanan değişkenler Tukey testi kullanılarak hangi gruplar arasında farklılık bulunduğu belirlenmiştir.

Tablo 4'te faktörler ve demografik özellikler arasındaki varyans analizi sonuçları görülmektedir. Tüketiciler açısından kargo hizmetlerinde, lojistik değerler faktörüne verilen önemin (F: 3,392 - P: 0,036 < 0,05) yaşa bağlı olarak anlamlı şekilde farklılık gösterdiği görülmektedir. T testine göre tüketiciler açısından kargo hizmetlerinde, zaman faktöründe, personel-hizmet faktöründe gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Tüketiciler açısından kargo hizmetlerinde, güvenilirlik faktöründe (F: 2,635 - P: 0,048 < 0,05) eğitime bağlı olarak anlamlı bir farklılık olduğu yaş, cinsiyet, gelir ve alışveriş durumu arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Tüketiciler açısından kargo hizmetlerinde, ekonomik gider faktörüne verilen önemin (F: 3,647 - P: 0,013 < 0,05) gelire bağlı olarak anlamlı bir şekilde farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Tablo 4. Faktörler ve Demografik Özellikleri Arasındaki Varyans Analizi Sonuçları

Faktörler	Demografik Özellik	ANOVA	
		F Değeri	P Değeri
Lojistik Değerler	Cinsiyet	1,244	0,228
	Yaş	3,392 *	0,036
	Eğitim	1,042	0,359
	Gelir	0,167	0,915
	Alışveriş Durumu	0,646	0,502
Güvenilirlik	Cinsiyet	0,616	0,535
	Yaş	0,674	0,515
	Eğitim	2,635 *	0,048
	Gelir	1,433	0,220
	Alışveriş Durumu	1,424	0,142
Zaman	Cinsiyet	1,234	0,224
	Yaş	1,926	0,135
	Eğitim	0,562	0,624
	Gelir	1,074	0,346
	Alışveriş Durumu	1,203	0,229
Ekonomik Gider	Cinsiyet	1,610	0,120
	Yaş	1,914	0,140
	Eğitim	0,552	0,647
	Gelir	3,647 *	0,013
	Alışveriş Durumu	0,663	0,511
Personel Hizmet	Cinsiyet	1,525	0,116
	Yaş	1,084	0,326
	Eğitim	0,446	0,723
	Gelir	1,072	0,346
	Alışveriş Durumu	0,313	0,752

Tüketiciler açısından kargo hizmetlerinde ortaya çıkan sonuçlar arasında lojistik değerler faktörü (yaş), güvenilirlik (eğitim düzeyi) ve ekonomik gider (gelir) %5 anlamlılık düzeyinde test edilmiş, uygulanan analiz sonucunda elde edilen bulgular Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Tukey Testi Sonuçları

Lojistik Değerler Faktörü			
I	J	Ortalama Farklılık (I - J)	P Değeri
20 - 25 Yaş	26 - 35 Yaş	-,38528 *	,035
	36 - 45 Yaş	-,47417	,675
26 - 35 Yaş	20 - 25 Yaş	,38528 *	,035
	36 - 45 Yaş	-,08879	,978
36 - 45 Yaş	20 - 25 Yaş	,47417	,675
	26 - 35 Yaş	,08879	,978
Güvenilirlik Faktörü			
Ön Lisans	Lisans	,25418	,240
	Yüksek Lisans	-,06886	,871
	Doktora	-,52743	,384
Lisans	Ön Lisan	-,25418	,240
	Yüksek Lisans	-,32314	,110
	Doktora	-,78151	,127
Yüksek Lisans	Ön Lisan	,06886	,871
	Lisans	,32314	,110
	Doktora	-,45867	,513
Doktora	Ön Lisans	,52743	,384
	Lisans	,78151	,127
	Yüksek Lisans	,45837	,513
Ekonomik Gider Faktörü			
350 ve altı	351 - 500	-,27929	,112
	501 - 1000	-,38424 *	,010
	1001 ve üstü	-,14760	,664
351 - 500	350 ve altı	,27929	,112
	501 - 1000	-,10525	,824
	1001 ve üstü	,13139	,747
501 - 1000	350 ve altı	,38424 *	,010
	351 - 500	,10415	,824
	1001 ve üstü	,23564	,281
1001 ve üstü	350 ve altı	,14760	,664
	351 - 500	-,13139	,747
	501 - 1000	-,23654	,281

Lojistik değerler faktörüyle tüketicilerin yaş düzeyi arasındaki ilişki Tablo 5’de gösterilmektedir. Yaş düzeyine göre lojistik değer faktörü incelendiğinde yaşı 20-25 arasında olanlarla, yaşı 26-25 (P: 0,035 < 0,05) olanlar arasında anlamlı farklılıklar bulunduğu ve bu farklılıkların anlamlı olduğu görülmektedir. 20-25 yaş arasında (P: 0,035 < 0,05) olanlar, 26-35 yaşında olanlara göre lojistik değer faktöründen daha çok etkilenmektedir. Güvenilirlik faktörüyle eğitim durumu arasında anlamlı farklılıkların olmadığı tespit edilmiştir. Ekonomik gider faktörüyle ankete katılanların gelir düzeyi arasındaki ilişki Tablo 5’de gösterilmektedir. Gelire göre ekonomik gider faktörü incelendiğinde geliri 501 TL ve 1000 TL olanlarla (P: 0,010 < 0,05), geliri 350 TL ve altı olanlar arasında farklılıklar bulunduğu ve bu farklılıkların anlamlı olduğu görülmektedir. 350 ve altı TL geliri olanlar (P: 0,010 < 0,05), 501 TL ve 1000 TL olanlara göre ekonomik gider faktöründen daha çok etkilenmektedir.

SONUÇ

Günümüzde tüketiciler gelişen teknoloji ve internet sayesinde çok az emek harcayarak; istediği ürünleri internet üzerinden bulabilmekte, ürünleri inceleyip birbiriyle karşılaştırabilmekte ve satın alabilmektedir. Bu gelişmeler firmalar için müşteri memnuniyeti ve kalite unsuruna dikkat çekmektedir. Bundan dolayı firmaların ürünlerinin üretim ve pazarlama unsurları kadar ulaştırma faaliyetlerine de önem verdiğine ve bir ürünü dünyanın öbür ucunda da olsa lojistik faaliyetler sayesinde elde edilmesine imkân tanımaktadır. Bundan dolayı lojistik bir faaliyet olarak kargo hizmetleri artan bu ticaret sayesinde önemli bir alan oluşturmaktadır. Kargo hizmetleri hızlı ve güvenilir taşımacılık faaliyetlerini ilke edinirken üreticilerden son kullanıcıya kadar en uygun koşullarda hizmet vermeyi ve tüketici beklentilerini, talep ve isteklerini değerlendiren bir faaliyet alanı oluşturmaktadır.

Tüketiciler, elde etmek istedikleri ürünler için zaman tasarrufu ve güvenli bir alışveriş sağlamayı amaçlamaktadır. Bu iki unsurun sağlanmasında özellikle kargo hizmetlerinin kaliteli olması tüketiciler için önem arz eder. Araştırma kapsamında önemi vurgulanmış olan kargo hizmetlerinin tüketiciler açısından değerlendirilebilmesi için Mehmet Akif Ersoy üniversitesi öğrencileri örneklem olarak ele alınmıştır. Genç nüfusun interneti ve bilgisayar kullanım oranı yaşlı nüfusa göre daha fazla olması göz önüne alınarak çalışma yapılmıştır. Araştırmanın katılımcıları üniversite öğrencisi olduğu için eğitim seviyesi yüksektir. İnternet üzerinden alışveriş yapan tüketiciler %95,7 olurken, internet üzerinden alışveriş yapmayanlar %4,3'lük bir paya sahiptir.

Analizler sonucunda tüketicilerin kargo hizmetleri hakkındaki düşünceleri 5 faktör çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bunlar; “lojistik değer”, “güvenilirlik”, “zaman”, “ekonomik gider”, “personel hizmet” olmak üzere guruplara ayrılmıştır.

Faktör grupları ile birlikte, kargo hizmetlerinin iyileştirilmesi, mevcut sorunun tespit edilmesi ve çözüm önerileri sunulabilmesi açısından bazı tespitlerde bulunulmuştur. Bunlar;

- Lojistik değer faktörü ile tüketicilerin kargo firmaları hakkında bilgileri ve bu firmaların lojistik değeri hakkında bilgileri sınanmaya çalışılmıştır. Elde edilen bulgular; tüketicilerin sektörü kullandıkları, özelliklede tüketicilerin öğrenci olması neticesinde farklı bölgelerden gelmeleri bu sektör hakkında fikir sahibi olmalarına neden olmuştur. Firmaların şubelerinin çeşitlendirilmesi ya da düzenli olarak kullandıkları firmaların her ilde bulunup bulunmaması firmaların seçilmesinde tercih sebebi olduğunu belirtmişlerdir. Kargo firmalarının özellikle üniversite yerleşkesi bulunan illerde şubelerinin bulundurulması gerektiği düşünülmektedir.
- Güvenilirlik faktörü ile tüketicilerin kargo firmalarına ne kadar güvendiği ve güvence sağlamaları yolunda imkânları ne ölçüde olduğu değerlendirilmeye çalışılmıştır. Elde edilen bulgular; tüketicilerin en çok faturalama işlemlerinde belli standart uygulamalarının olmaması sorusuna kararsız kaldıkları tespit edilmiştir. Kargo firmalarının bu konuda daha yenilikçi bir düzenleme getirerek standartları mesafelere göre değiştirebilir bu sayede rakipleri arasında daha çok tercih imkânı sağlanabileceği düşünülmektedir. Tüketiciler özellikle hasar ve zarar gören hizmetlerden çekindikleri tespit edilmiştir. Kargo firmalarının maddi kaygıları azaltmak adına güvenceyi arttırmaları özellikle hasar gören ürünler için özendirilmesi gerektiği düşünülmektedir.
- Zaman faktörü ile tüketicilerin kargo firmaları sürelerinde karşılaştıkları sorunları değerlendirmeye çalışılmıştır. Elde edilen bulgular; tüketicilerin internet üzerinde alışverişini gerçekleştirdiğinde anlaşmalı olan kargo firmalarını kullandıklarını ve anlaşma dâhilinde olduğu için değiştirme imkânlarının kısıtlanmasının önüne geçilmesi gerektiği düşünülmektedir. Tüketicilerin iade

süreçlerinde zaman sınırının aşılması sorunu ile karşılaştıkları tespit edilmiştir. Kargo firmaları bunu göz önünde bulundurarak iade sürecinde olan ürünler için ayrı bir bölüm ya da web sitesi kullanılabileceği düşünülmektedir. Bununda zaman tasarrufu ve müşteri memnuniyetini arttırabileceği düşünülmektedir.

- Ekonomik gider faktörü ile tüketicilerin kargo firmaları birim ücretleri sorunları değerlendirilmeye çalışılmıştır. Elde edilen bulgular; tüketicilerin fiyatlandırmaların birim bazında yüksek olduğunu düşündükleri ve promosyonların meslek guruplarına göre şekillendirildiği tespit edilmiştir. Kargo firmalarının internet alışverişlerinde uygulanan promosyonları diğer talep edilen faaliyetler içinde uygulanabileceği düşünülebilir.
- Personel hizmet faktörü ile tüketicilerin kargo firmaları personel ve hizmet kalitesi sorunları değerlendirilmeye çalışılmıştır. Elde edilen bulgular; içerisinde firmaların personel sorunu yaşadığı ve müşteri taleplerini nazik ve anlayışlı karşılamadıkları tespit edilmiştir. Kargo firmalarının gelişen rekabet koşullarında personeline bu konuda eğitim imkânları sunarak önlemler alabileceği sivil toplum kuruluşları ve üniversitelerin eğitim merkezlerinden destek talep edilebileceği düşünülmektedir.

Araştırmada uygulanan faktör ve Anova analizi sonucunda tüketici davranışları üzerinde lojistik değer, güvenilirlik ve ekonomik gider faktörleri arasında anlamlı ilişki kurulu olduğu tespit edilmiştir. Tüketicilerin bu anlamlılık düzeyinde kargo firmalarının lojistik değerlerinin farkında olduklarını ve yaşlarıyla orantılı bir ilişkinin olduğu anlaşılmıştır. Tüketicilerin eğitim düzeyleri ile kargo firmalarının güvenilirliği arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiş fakat eğitim düzeyleri Tukey testi sonucunda anlamlılığını gösterememiştir. Tüketicilerin gelir unsuru ile kargo firmalarının ekonomik gider düzeyinde anlamlı ilişkinin olduğu tüketicilerin gelir durumunun hizmeti kullanmada ayırıcı unsur olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmada; firmalar açısından sektör değerlendirildiğinde insan kaynağını geliştirmeye, teknoloji alt yapısını güçlendirmeye, imajını yenilemeye hız ve güven artırıcı yeni hizmetler sunmaya önemli kaynak tahsis etmeye başladığı düşünülmektedir. Firmalar bazında rekabetçi bir ortamın katkısı ile hızla gelişmiş ve tüketiciye kaliteli hizmet verilmesine yönelik yenilikler getirilmesi firmaların hedefleri arasında yer alması gerektiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akbulut, D. (2016), “Türkiye de Karayoluyla Yapılan Kargo Taşımacılığının Yapısı ve Sektörel Değerlendirmeler”, Ulaştırma ve Haberleşme Uzmanlığı Tezi, Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı.
- Akdemir, H. Y. (2011), “Lojistik Sektörü İş Gücü Profiline Değerlendirilmesi İzmir İli Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Alıncaık, B. (2010), “Tüketici Davranışlarındaki Değişimin Marka Sadakatine Yansıması ”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi.
- Arıkan, R.; Odabaşı, Y. (1996), “Tüketici Davranışları ve Tüketici Bilinci”, Anadolu Üniversitesi Web-Ofset Tesisleri.
- Bilge, A.; Göksoy, N. (2010), *Tüketici Davranışları*, Gazi Kitabevi.
- Büyükkökük, A.; Özoğlu, B., Bülbül, H. (2014), “Kargo Hizmet Sağlayıcılarında Kalitenin Tüketici Davranışlarına Etkisi: Bireysel Tüketici Araştırması”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Dr. Mehmet Yıldız Özel Sayısı, ss. 33-34.
- Çağlıyan, V. (2002), “Küresel Rekabet Ortamında Tedarik Zinciri Yönetimi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi.
- Çancı, M., Erdal, M. (2003), “Lojistik Yönetimi”, UTİKAD.
- Dal, Nil Esra; Dal, Veysel (2015), “Çocukların Tüketici Olarak Sosyalleşme Sürecinde TV Reklamlarının ve Ailenin Rolü Hakkında Teorik Bir Çalışma”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7/13, ss. 371-388.
- Deniz, A.; Gödekmerdal, L. (2011), “Müşterilerin Kargo Firmalarının Sunduğu Hizmetlere Yönelik Tutum ve Düşünceleri Üzerine Bir Araştırma”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15 / 2, ss. 379-396.
- Demircioğlu, M. (2009), “Araç Rotalama Probleminin Sezgisel Bir Yaklaşım İle Çözümlemesi Üzerine Bir Uygulama”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi.
- Durmaz, Y. (2010), “Lojistik Ulaştırma Faaliyetlerindeki Hizmet Kalitesinin Müşteri Değeri Yaratmadaki Rolü: Kütahya Yurt İçi Kargo Şirketinde Bir Uygulama”, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi.
- Gümül, F. (2015), “Tüketicilerin İnternette Alışveriş Davranışını Etkileyen Faktörler: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Öğretim Elemanları Üzerinde Bir Uygulama”, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Göncü, K. K. (2010), “Lojistik Sektöründe Kargo Taşımacılığında Uzak Nokta Çözümleri”, Yüksek Lisans Proje Çalışması, Trakya Üniversitesi.
- Gün, D. (2014), *Hava Kargo Pazarlarının Lojistik Açısından Değerlendirilmesi ve Türkiye İçin Durum Analizi*, Anadolu Üniversitesi.
- İslamoğlu, A. H. (2003), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Literatür Yayıncılık.
- İslamoğlu, A.H.; Altunışık R. (2010), *Tüketici Davranışları*, Beta Yayıncılık.
- Kalaycı, Ş. (2008), *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, Asil Yayın Dağıtım.
- Karatay, M. (2017), <http://www.80.251.40.59/education.ankara.edu.tr/aksoy/eay/mkaratay.doc>, (26 Ocak 2017).

- Kavas, A.C.; Katrinli, A., Özmen, Ö.T. (1995), *Tüketici Davranışları*, Anadolu Üniversitesi Web -Ofset Tesisleri.
- Kobu, B. (2003), *Üretim Yönetimi*, Avcıol Basım Yayım.
- Koçoğlu, C. (2015), “Marka Bağlılığının Tüketici Satın Alma Davranışları Üzerindeki Etkisi: Ankara İli, Parfüm Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi.
- Kuru, H.A. (2014), “Tüketim Rasyonalitesi ve Isparta Uygulaması”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Langford, J.W. (1995), *Logistics Principles and Applications*, McGraw - Hill Corporation.
- LSS, <http://lojistik.s.s.global.com/2016/11/06/dhmi-ekim-ayi-yolcu-ve-kargo-verileri-aciklandi>, (06 Kasım 2016).
- MEGEP, http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Lojistik%20Y%C3%B6netimi.pdf, (24 Aralık 2016).
- Orhan, O.Z. (2003), “Dünyada ve Türkiye’de Lojistik Sektörünün Gelişimi”, İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Öztürk, E. (2006), “Tüketicilerin Satın Alma Davranışında Kalite Belgelerinin Yeri ve Önemi”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi.
- Penpece, D. (2006), “Tüketici Davranışlarını Belirleyen Etmenler: Kültürün Tüketici Davranışları Üzerindeki Etkisi”, Yüksek Lisan Tezi, Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi.
- Sarıtaş, A.; Tilki, B. (2017), “Sosyal Medya Analizi: Türkiye Beyaz Eşya Sektöründe Bir Uygulama”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22/1, ss. 77.
- Sezgin, T. (2008), “Lojistik Kavramı ve Türkiye’deki Uygulamaları”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Stock, J.R.; Lambert, D.M. (2001), *Strategic Logistics Management*, McGraw - Hill.
- Şapçılar, M.C. (2013), “Tüketicilerin Satın Alma Davranışını Etkileyen Sosyal Faktörlerin Seyahat Acenteleri Açısından Analizi”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi.
- Timur, N. (1988), “Sanayi İşletmelerinde Lojistik Faaliyetlerin Organizasyonu”, Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Tunç, H.; Kaya, M. (2016), “İşletmelerin Dış Satım Faaliyetlerini Artırmada Lojistikte Dış Kaynak Kullanımının Rolü: Bölgesel Bir Uygulama”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8/15, ss. 357-368.
- UTİKAD (2017), <http://www.utikad.org.tr/sector.asp?id=4>, (10 Nisan 2017).
- Uzun, H. (2013), “Kargo Taşımacılık Sektöründe Hizmet Kalitesinin Değerlendirilmesi: AHS ve TOPSIS Yöntemi”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi.
- Yapraklı, Ş. (2006), *Kargo Taşımacılık Hizmetleri (Pazarlanması ve Hizmet Kalitesi)*, Beta Yayıncılık.
- Yıldıztekin, A. (2007), “Lojistiğin Önemi”, *Logisticus Dergisi*, 10/2.

Değişen Küresel Düzenin Yükselen Güçleri Türkiye ve BRICS: Karşılaştırmalı Bir Analiz

Turkey and BRICS, Emerging Powers of the
Changing Global Order: A Comparative Analysis

Strategic Public Management Journal
Volume 3, Issue 5, pp. 124-139
May 2017
DOI: 10.25069/spmj.307377
Received: 21 April 2017
Accepted: 8 May 2017
© The Author(s) 2017
For reprints and permissions:
<http://dergipark.gov.tr/spmj>

Merve AKSU¹

Öz

2008 finansal krizi ile birlikte küresel düzende ABD hegemonyasının etkinliği giderek azalırken, yükselen güçler olarak tanımlayabileceğimiz Küresel Güney'in söz sahibi olduğu yeni bir döneme geçilmiştir. Son yıllarda ekonomisinde meydana gelen büyüme, sahip olduğu materyal gücü, bulunduğu coğrafyada lider ülke olma potansiyelini barındırması ve küresel yönetişimde giderek artan etkinliği ile Türkiye değişen küresel düzen içerisinde yükselen güç ve önemli bir bölgesel aktördür. Türkiye'nin ortaya çıkan yeni düzende yükselen güç olarak konumlandırılmasına yönelik savın ele alındığı bu çalışmada, yükselen en önemli ekonomiler olarak kabul edilen BRICS grubu ile karşılaştırmalı analiz bağlamında bu sav desteklenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Yükselen Güçler, Küresel Yönetişim, Küresel Düzen, Türkiye, BRICS.*

Abstract

With the 2008 financial crisis, as the effectiveness of the US hegemony in the international system has been gradually diminishing, a new turn has been passed that has the sayings of the Global South, which we can identify as rising powers. With the growth that has taken place in the economy in recent years, the material power it has, the potential to become a leading country in the geography it is in, and the ever-increasing efficiency in global governance, Turkey can be regarded as a rising/emerging power in the changing global order. The argument for conceptualizing Turkey as a rising power in the changing global order, will be supported in the context of comparative analysis with the BRICS group, which is regarded as the most important emerging economies.

Key Words: *Rising Powers, Global Governance, International Order, Turkey, BRICS.*

¹ Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası Politik Ekonomi Yüksek Lisans Öğrencisi, merveaksu@marun.edu.tr

GİRİŞ

Küresel gücün çarkı, yeni bir uluslararası siyasi ve ekonomik düzene doğru dönmektedir. 21. yüzyılın ilk küresel krizi ise bu yeni düzenin zeminini hazırlayan en temel gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır. 2008 yılında ABD’de ortaya çıkan ve kısa sürede etkisini -başta Kuzey’in gelişmiş piyasalarında olmak üzere, küresel ekonomide derin bir şekilde hissettiren kriz, yeni düzene geçişi hem hızlandıran hem de bu geçişi daha ilginç hale getiren önemli bir kırılma noktası oluşturmuştur (Şenses, Öniş, Bakır, 2015: 7). Küresel liberal düzenin değişimine ve geleceğine yönelik tartışmalar 2008 finansal krizinin de etkisiyle son yıllarda hızla artarken² ortaya çıkan yeni düzenin en temel araştırma alanlarından biri olarak yükselen güçler; ekonomilerinde meydana gelen büyümeler, küresel yönetişimde artan etkinlikleri ve karşı karşıya kaldıkları fırsatlar ve tehditler bağlamında ayrı bir öneme sahiptir.

2008 finansal kriziyle birlikte liberal düzenin hegemonik ülkelerinde ekonomik gerileme meydana gelirken başta Çin, Brezilya, Hindistan ve Rusya gibi devletlerin ekonomik büyüme trendinde oluşu önemli yapısal bir değişikliğin göstergesi olarak yorumlanmaktadır (Vieira, 2012: 317). Küresel yönetişimde enformel grupların etkinliğinin artması bahse konu olan değişikliğe örnek teşkil eder konumdadır (Kahler, 2013: 712).

Servet ve güç Kuzey’in yerleşik güçlerinden, Güney’in yükselen güçlerine doğru yer değiştirirken (Ikenberry, 2011: 56), eski düzenin hakimi ABD ve Avrupa’nın yerini almaya aday konumdaki Küresel Güney (*Global South*³) devletleri içerisinde sayabileceğimiz Türkiye (Parlar Dal, 2016: 311), son yıllarda kaydettiği büyüme rakamları, uyguladığı kamu diplomasisi ve dış politika stratejileri, gerçekleştirdiği kalkınma yardımları ve özellikle sınır komşusu Suriye’de patlak veren iç savaş nedeniyle sivillere açtığı sınır kapıları ile Rusya ve İran’la birlikte bölgede sağladığı ateşkes sonucu hem bölgesel hem de küresel bağlamda önemli bir aktör olarak değerlendirilmektedir.

Elinizdeki çalışmanın amacı yukarıda sayılan ve makalenin devamında ayrıntıları verilecek olan gelişmeler ışığında Türkiye’nin yükselen güç olarak konumlandırılmasına yönelik savı ortaya koymaktır. Türkiye’nin bu bağlamda konumlandırılması, dünyanın yükselen en önemli ekonomileri olarak kabul edilen BRICS⁴ grubu ile karşılaştırmalı bir analiz çerçevesinde ele alınacaktır.

Ayrıca bu çalışmada, 2008 finansal kriziyle birlikte küresel düzende meydana gelen dönüşüm ile küresel yönetişimin değişen dengeleri bağlamında Türkiye ve BRICS (Brezilya-Rusya-Hindistan-Çin-Güney Afrika)

² Detaylı bilgi için Bkz. G. John Ikenberry, *The Future of the Liberal World Order: Internationalism After America*, Foreign Affairs, 2011, Cilt: 90 Sayı:3 s.56-58; Marco Vieira, *Rising States and Distributive Justice: Reforming International Order in the 21. Century*, Global Society, 2012, Cilt:26 Sayı:3 S.311-315; Deepak Nayyar, *The South in the World Economy: Past, Present and Future*, UNDP HDRO Occasional Papers, Sayı:2013/01 2013 s:1-6; Ashwani Kumar, Dirk Messner, *Introduction: Global Governance: Issues, Trends and Challenges*, içinde Dirk Messner, Ashwani Kumar, Paul M. Kennedy (Eds.), *Power Shifts and Global Governance: Challenges From South and North*, Londra, Anthem Press, 2010 s. 3-15; Richard Fontaine, Daniel M. Kliman, *International Order and Global Swing States*, *The Washington Quarterly*, 2013, Cilt:36, Sayı:1 s.93-97; Henry A. Kissenger, *Power Shifts, Survival*, 2010, Cilt:52, Sayı:6 s. 205-207, Andrew Hurrell, *One World? Many Worlds?*, *International Affairs*, 2007, Cilt:83, Sayı:1 s.127-130.

³ Global South (Küresel Güney) kavramı ilk kez Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından ortaya çıkan tek kutuplu sistemde; Asya, Afrika ve Latin Amerika kıtasında bulunan ve Soğuk Savaş döneminin üçüncü dünya ülkeleri olarak adlandırılan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri ifade etmek için kullanılmıştır. Ancak günümüzde kavram, kalkınma ve büyüme hızı yüksek devletleri, küresel düzenin yükselen ekonomilerini ifade etmek için kullanılmaktadır.

⁴ Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ülkelerinden meydana gelen, Goldman Sachs yatırım bankası yönetim kurulu başkanı Jim O’Neil tarafından 2001 yılında hazırlanan “Building Better Global Economics BRICs” adlı raporunda yükselen ekonomiler olarak tanımladığı gruba Aralık 2010’da Güney Afrika’nın da eklenmesiyle oluşan akronim.

ülkeleri özelinde yükselen güçlerin önemine atıflarda bulunularak uluslararası toplumu bekleyen fırsatlar ve tehditlerin de analizine yer verilecektir.

Bu analiz gerçekleştirilirken ülkelerin 20 yıllık periyotta Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (*GSYİH*) büyüme oranları, kişi başına GSYİH oranları, İnsani Gelişme Endeksleri, özgürlük statüleri, nüfusları, askeri harcamaları ve enflasyon oranları gibi çeşitli sosyoekonomik verilerin kullandığı grafik ve tablolardan faydalanılacaktır.

Makalenin konu bütünlüğünün sağlanması ve yukarıda bahsi geçen tezleri anlaşılır bir çerçevede sunmak adına birinci bölümde küresel liberal düzene dair çerçeve özellikle 2008 finansal krizinin ardından yaşanan gelişmeler ışığında ve daha ziyade Türkiye özelinde çizilmeye çalışılacaktır. Eğer küresel ekonomik ve politik sistemin bir geçiş döneminde olduğu kabulünden hareket edilecek ve Türkiye'nin de bu süreçte etkin bir aktör olduğu ortaya konmaya çalışılırsa bu aynı zamanda bir gerekliliktir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ülkelere ait GSYİH büyüme oranları ve kişi başına GSYİH verileri kullanılarak oluşturulan tablolarla, 1995-2015 yılları arasında kat edilen ekonomik büyümenin karşılaştırmalı analizi gerçekleştirilecektir. Bu analiz aracılığıyla hem Türkiye ile BRICS ülkelerinin kalkınmalarına yönelik çıkarımlar sayısal veriler ışığında yapılacak olup hem de Türkiye'nin BRICS ülkelerine kıyasla sergilediği performansına dair değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı bünyesinde hazırlanan 2015 yılına ait İnsani Gelişme Raporu ve Freedom House tarafından 2016 yılında hazırlanan "Freedom in the World 2016" raporu aracılığıyla ülkelerin insani gelişmeleri, özgürlük statüleri, cinsiyete dayalı gelişimleri, toplumsal cinsiyet eşitsizliği gibi sosyokültürel gelişmelerine dair kıyaslama gerçekleştirilecektir. Yükselen güçlerin gelecekteki başarısı ve yükselişlerini devam ettirebilme kabiliyeti, bu ülkelerin ekonomilerinde meydana gelen büyümelerini, sosyal kalkınma ve insani gelişimle birleştirebilme kapasitesine bağlıdır (Nayyar, 2013: 1). Bu noktadan hareketle yukarıda sayılan ölçütlerden yola çıkılarak ülkelerde meydana gelen büyümelerin anlamlılığı karşılaştırmalı olarak test edilecek ve bu bağlamda ülkelerin ve küresel düzenin karşı karşıya kaldığı tehditlere yer verilecektir.

Makalenin dördüncü bölümünde ise sekiz ayrı veri kullanılarak hazırlanan tablo aracılığıyla Türkiye'nin sosyoekonomik kapasitesi bağlamında BRICS ülkeleri ile karşılaştırılması yapılacaktır. Aynı zamanda yükselen güçlerin sahip olduğu materyal güçleri bağlamında küresel yönetimdeki rollerinde meydana gelen değişime yer verilecektir.

Makalenin sonuç ise bölümünde Türkiye'nin, şekillenen yeni küresel düzen ve küresel yönetişimin değişen dengeleri bağlamında değerlendirildiğine, yükselen güç olarak kavramsallaştırılmasının yerinde ve bu durumun BRICS ülkeleri ile kıyaslandığında da açık bir şekilde kabul edilir olduğu üzerinde durulacaktır.

1. KÜRESEL DÜZEN ÜZERİNE

Günümüz uluslararası siyasetinin en büyük tartışma alanı olarak karşımıza küresel düzende yaşanan değişimler çıkmaktadır (Öniş, Kutlay, 2013: 1409-1410). Pek çok uluslararası ilişkiler uzmanı ve akademisyen ABD merkezli bir sistemden çok kutuplu bir dünya düzenine olası bir dönüşümün dinamikleri, doğası ve sonuçları hakkında alternatif görüşler üretmek üzere canlı bir tartışma yürütmektedir (Kupchan, 2009: 2). 2008 finansal krizinin ardından ABD ve Avrupa ülkelerinde gözlemlenen zayıf toparlanma karşısında Küresel Güney ülkelerinin artan performansı hem düzene hem de mevcut uluslararası politik ekonomi paradigmalarına yönelik sorgulamaları arttırmıştır. Bu bağlamda ortaya çıkan; küresel yönetim krizi, IMF reformu ve hegemonik dönüşüm en önemli kritik gelişmeler olarak nitelendirilmektedir.

2008 finansal kriziyle birlikte Bretton Woods kurumlarının küresel yönetişimde yetersiz kaldığı gerçeğiyle karşı karşıya kalınmış, bu andan itibaren başta G20 olmak üzere çeşitli enformel grupların krizin olumsuz etkilerini bertaraf etmesi yönünde beklentiler oluşmuştur (Tok, 2015: 17). Bu beklentiler sonucu gerçekleştirilen girişimler ve zirvelerdeki Küresel Güney ülkelerinin etkin rolü, küresel düzene dair “çok kutupluluk”, “Amerikan sonrası düzen” ve “Küresel Güney’in yükselişi” gibi cesur söylemlerin yanı sıra literatüre giren bir diğer kavram ise “Enformel grupların yükselişi” (Cooper, 2015:99-100) olmuştur. Günümüz enformel grupları arasında G20, BRICS ve MIKTA (Meksika-Endonezya-Güney Kore-Türkiye-Avusturya) en dikkat çeken üç girişim olarak karşımıza çıkarken, Türkiye’nin var olan G20 ve MIKTA üyeliği onun uluslararası düzendeki statüsünü güçlendirmekle birlikte küresel yönetişimdeki manevra alanını da genişletmektedir.

Küresel Güney ülkelerinin küresel ekonomik yönetişimde artan etkinliği IMF nezdinde de gözlemlenebilir. IMF’e üye olan her ülkenin dünya ekonomisi içerisinde sahip olduğu pay oranında kotası belirlenir. Ülkelerin sahip oldukları kotalar; mali kaynaklara erişim ve SDR (Special Drawing Rights) tahsisatının yanı sıra oy hakkını da belirlemektedir (Karakas, Adak, 2013: 160). Üye ülkelerin sahip oldukları oy hakkı oylama gücüne doğrudan yansımakla birlikte IMF karar alma mekanizmasının da temelini oluşturmaktadır. Krizin ardından, 14. Genel Kota İncelemesi ile birlikte 2016 yılında IMF bünyesinde gerçekleştirilen reform sonucu yükselen güçlerin IMF kotalarında artış yaşanmıştır (Weisbrot, Johnston, 2016: 1-3). Bu reformun ardından Türkiye’nin de kotasının artması şu iki çıkarımın yapılmasının önünü açmıştır. Bu çıkarımlardan ilki yapılan reform sonucu ülkelerin kotalarında meydana gelen değişimle ilişkilidir. Yükselen güçlerin kotalarında %6 oranında bir artış yaşanırken, ABD’nin kotası sabit kalmış, Avrupa ve Körfez ülkelerinin kotalarında ise düşüşler meydana gelmiş ve Türkiye en yüksek kotaya sahip 20 ülke içine girmiştir (IMF Members’ Quotas and Voting Power, and IMF Board of Governors, 2017). Türkiye’nin kotasında ve sıralamasında meydana gelen artış onun yükselen güçler içerisinde değerlendirilebileceğinin açık bir göstergesidir. Bu bağlamda bir diğer çıkarım ise; kotası artan Türkiye’nin IMF karar alma mekanizmasındaki temsil gücünün de buna paralel şekilde artması temeline dayanmaktadır. Uluslararası resmi bir kurumda daha fazla söz sahibi olan Türkiye’nin küresel yönetişimdeki etkin rolü, sadece enformel değil fakat aynı zamanda formel düzlemde de yükselen bir trende sahiptir.

2008 finansal kriziyle birlikte ortaya çıkan son kritik gelişme ise uluslararası sistemdeki hegemonik dönüşümdür. Krizin ardından ABD’nin hegemonik gücünde azalma yaşandığı gerçeğinin gözler önüne serilmesiyle beraber bu dönüşümün niteliği, derinliği ve dinamiğine ilişkin tartışmalar da artmıştır (Şenses, Öniş, Bakır, 2015: 9). Küresel Güney ülkelerinin krizin ardından sergilediği yüksek ekonomik performans karşısında ABD’nin finans piyasalarında yaşanan çökmenin ardından krizin sarsıcı etkilerinden uzun süre kurtulamaması piyasa modellerine yönelik tezlerin de gelişmesini beraberinde getirmiştir. Buna göre yükselen güçler, serbest pazar ekonomisini geleneksel otokratik ya da yarı-otokratik politikalar ile birleştirerek⁵ Batılı ekonomi modellerinin⁶ entelektüel reddinin sinyallerini vermektedir (Halper, Clarke, 2004: 25).

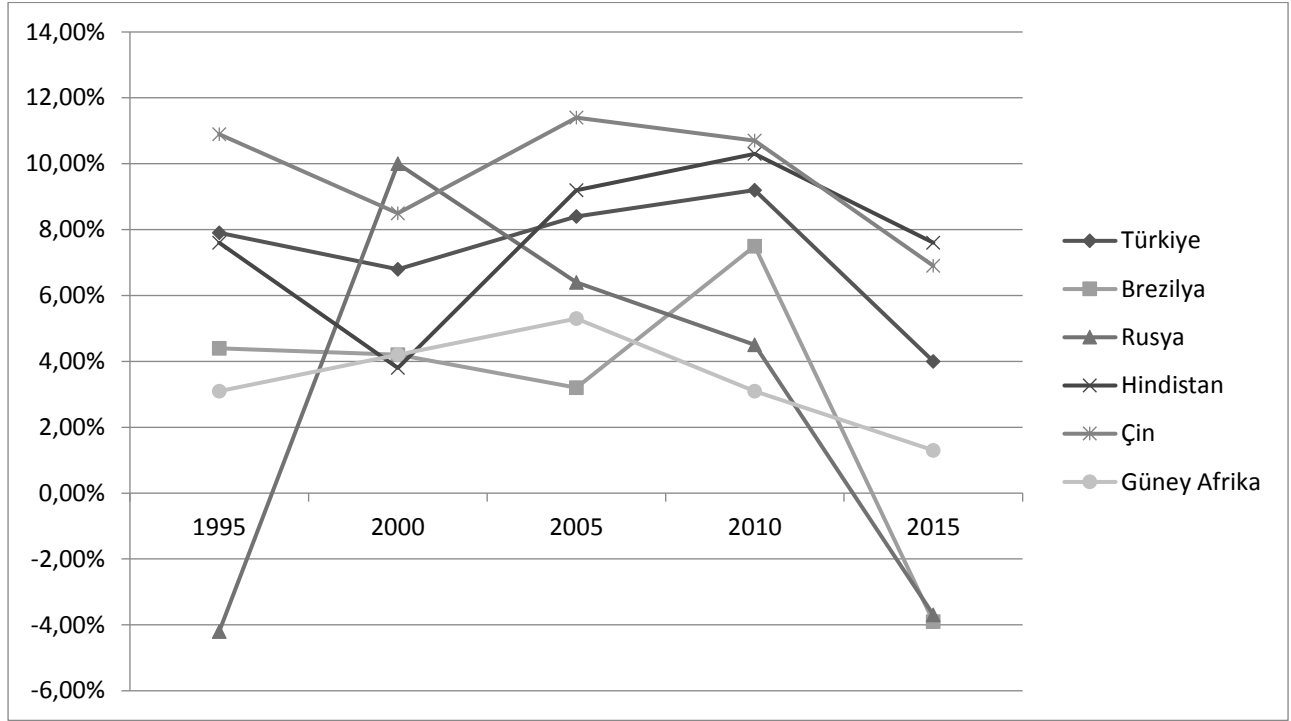
2. YÜKSELEN GÜÇLER: EKONOMİK PERFORMANS

Ülkeler arası karşılaştırmalarda zaman bağılı olarak gerçekleştirilen analizlerin daha gerçekçi çıkarımlar yapılmasına olanak sağlaması ve işlevselliği nedeniyle bu kısımda sunulacak olan veriler 1995-2015 yıllarını kapsayacak şekilde kullanılmıştır.

⁵ Bkz. Çin’in uyguladığı “Sosyalist Pazar Ekonomisi” ya da “Stratejik Kapitalizm”

⁶ Bkz. ABD ve İngiltere’nin uyguladığı “Anglosakson Kapitalizmi”, Kıta Avrupası’nın uyguladığı “Sosyal Piyasa Kapitalizmi”

Tablo 1. GSYİH Büyüme Oranı (%)



Kaynak: World Bank, 2016.

Tablo 1’de yer alan veriler değerlendirildiğinde, 1995 yılında gerçekleşen büyüme oranlarında Çin %10,9 ile ilk sırada yer alırken Türkiye %7,9 ile diğer BRICS ülkelerinin önünde ikinci sıradadır. Bu dönem Rusya’nın negatif yönlü ekonomik büyümesi ise grafikte dikkat çeken önemli bir detaydır. 2000 yılı verilerine baktığımızda Rusya’nın 1998 krizinin ardından potansiyel ekonomisinden sıyrılması ve kendisi için önemli bir gelir kaynağı olan petrolün fiyatının 1999 yılı ile birlikte artması sonucu ekonomisinin yükselişe geçtiği ve hatta Çin’i dahi geride bırakarak %10’luk bir büyüme kaydettiği açık bir şekilde görülmektedir. Türkiye yine bu dönem Rusya ve Çin’in ardından Hindistan’a kıyasla %75, Brezilya ve Güney Afrika’ya kıyasla %60 daha fazla ekonomik büyüme gerçekleştirerek üçüncü sırada yer almıştır. 2005 yılına gelindiğinde ise Çin %11,4, Hindistan %9,2 oranında büyürken Türkiye %8,4 ile bu iki ülkeyi takip ederek diğer üç ülkeyi geride bırakmıştır.

2010 ise yükselen güçler kavramsallaştırılmasının en keskin yapılacağı dönem konumundadır şüphesiz. Nitekim 2008 yılında meydana gelen finansal krizi ABD, Avrupa ülkeleri ve Japonya’da ekonomik daralmalar meydana getirirken, yükselen güçler olarak nitelendirilebileceğimiz altı ülkenin tamamının GSYİH’sı önemli oranlarda artmıştır. Krizin daha ziyade yerleşik güçlerde uzun yıllardır var olan sorunların bir sonucu olarak ortaya çıktığı gerçeğinden hareket edildiğinde, yükselen güçler tarafından uygulanan politikalar ile mevcut ekonomik yapıların temelden sorgulanmasını gerektirecek bir konjonktürü ortaya çıkarmadığı açıktır (Öniş, Güven, 2011: 478). Bu makalenin inceleme alanı olan altı ülke ile birlikte diğer yükselen güçlerin, 2008 finansal krizini Kuzey ülkelerine nazaran çok daha az etkilenecek atlatmış olmalarının altında yatan en temel sebeplerden biri bu durumdur. Mevcut sistemi meydana getiren güçlerin sistem içinde meydana gelen krizlerden daha yüksek oranda etkilenecek olmaları gerçeği bu krizle görülmüştür. Liberal düzen Kuzey’in endüstrileşmiş devletleri tarafında inşa edilmişti. 2008’de patlak veren küresel kriz, en çok düzeni inşa eden devletleri etkilemişken, ortaya çıkan yeni düzenin Küresel Güney ülkeleri tarafından şekillendirildiği kabulünden yola çıkıldığında bu durumun yükselen güçler için bir tehdit olarak kabul edilmesi gayet tabiidir.

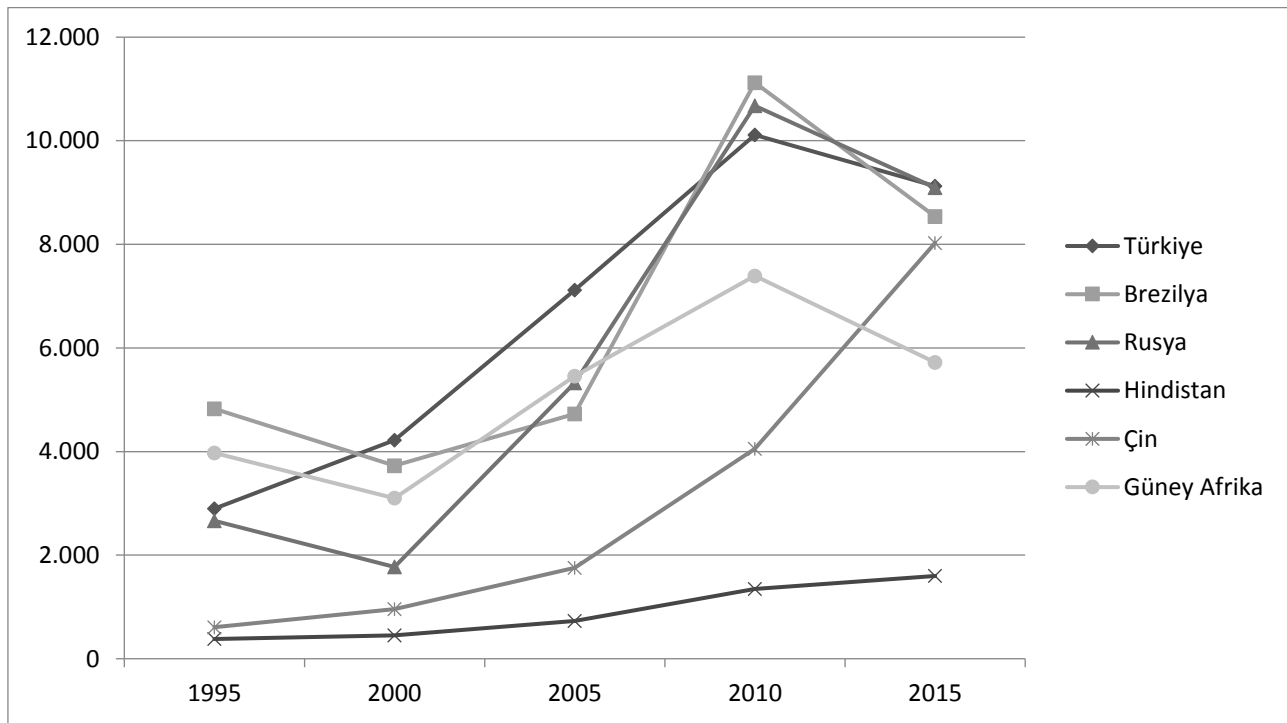
Ancak küresel ekonomi, ticaret ve üretimde var olan karşılıklı bağımlılık nedeniyle olası bir krizde tüm ülkeler için aynı tehdidin varlığından söz edilebilir.

Son olarak 2015 yılına gelindiğinde BRICS ülkeleri ile karşılaştırıldığında Türkiye, Hindistan ve Çin'in ardından üçüncü sırada yer alırken, Brezilya ve Rusya'nın ekonomik büyümelerinin negatif yönlü gerçekleştirmiştir. Önceki dönemlere nazaran GSYİH büyüme oranları azalan yükselen güçler, küresel ekonomide yaşanan gerilemeden etkilenmiş görünmektedir.

Verilerden yola çıkarak Türkiye'nin ekonomik performansı ile ilgili BRICS ülkeleri ile karşılaştırıldığında şu çıkarımlarda bulunulabilir:

1. 1995 yılında en yüksek ikinci, diğer dört dönemde ise en yüksek üçüncü büyüme oranına sahiptir. Bu durum göstermektedir ki Türkiye, GSYİH büyüme oranı bağlamında BRICS ülkelerinin ortalamasının üzerinde performans sergilemiştir.
2. 1995'te yalnızca Rusya, 2015'te ise hem Brezilya hem de Rusya'nın ekonomik büyümeleri negatif yönde hareket ederken bu süreçte Türkiye daima iktisadi büyüme kaydetmiştir.

Tablo 2. Kişi Başına GSYİH (\$)



Kaynak: World Bank, 2016.

Tablo 2'de 1995-2015 yıllarına ait kişi başına GSYİH dolar cinsinden verilmiştir. 1995 yılında 4.800 dolar ile Brezilya ilk sırada yer alırken Türkiye 2.900 dolar ile Güney Afrika'nın ardından üçüncü sıradadır. Her biri 1 milyarın üzerinde nüfusa sahip olan Çin ve Hindistan için ise GSYİH büyüme oranlarında meydana gelen artışın bu dönem kişi başına düşen GSYİH'e yansımadağı yorumu yapılabilir. Çin'in 2005 ile yakaladığı ivmeyle birlikte bu oranı önemli ölçüde iyileştirmişse de Hindistan için aynı durumdan bahsedilemeyeceği açıktır. 2015 yılı itibarıyla kişi başına GSYİH'nin 1.600 dolar olduğu Hindistan BRICS ülkeleri arasında son sırada yer alırken bu durum kendisi için aynı zamanda önemli bir tehdittir. Nüfusunun yaklaşık 400 milyonluk

kısımının günlük kazancı 1 doların altında olan Hindistan, dünyadaki yoksulluk sınırında yaşayan nüfusun %40'ını bünyesinde barındırmaktadır (Yılmaz, 2015: 366).

2000 yılına gelindiğinde Türkiye, 4.200 doların üzerinde kişi başına GSYİH ile BRICS ülkelerinin tamamını geride bırakmıştır. Benzer performansı 2005'te sergileyen Türkiye için ekonomisindeki büyümenin nüfusuna yansımış olduğu söylenebilir. Bu dönem Türkiye'nin kişi başına GSYİH'sı Çin'in yaklaşık 6 katı Hindistan'ın ise neredeyse 10 katıdır. 2010 yılına gelindiğinde Brezilya ve Rusya'nın gerisinde kalan Türkiye, 2015 yılı itibariyle BRICS ülkeleri ile kıyaslandığında en yüksek kişi başına GSYİH'ya sahip ülkedir.

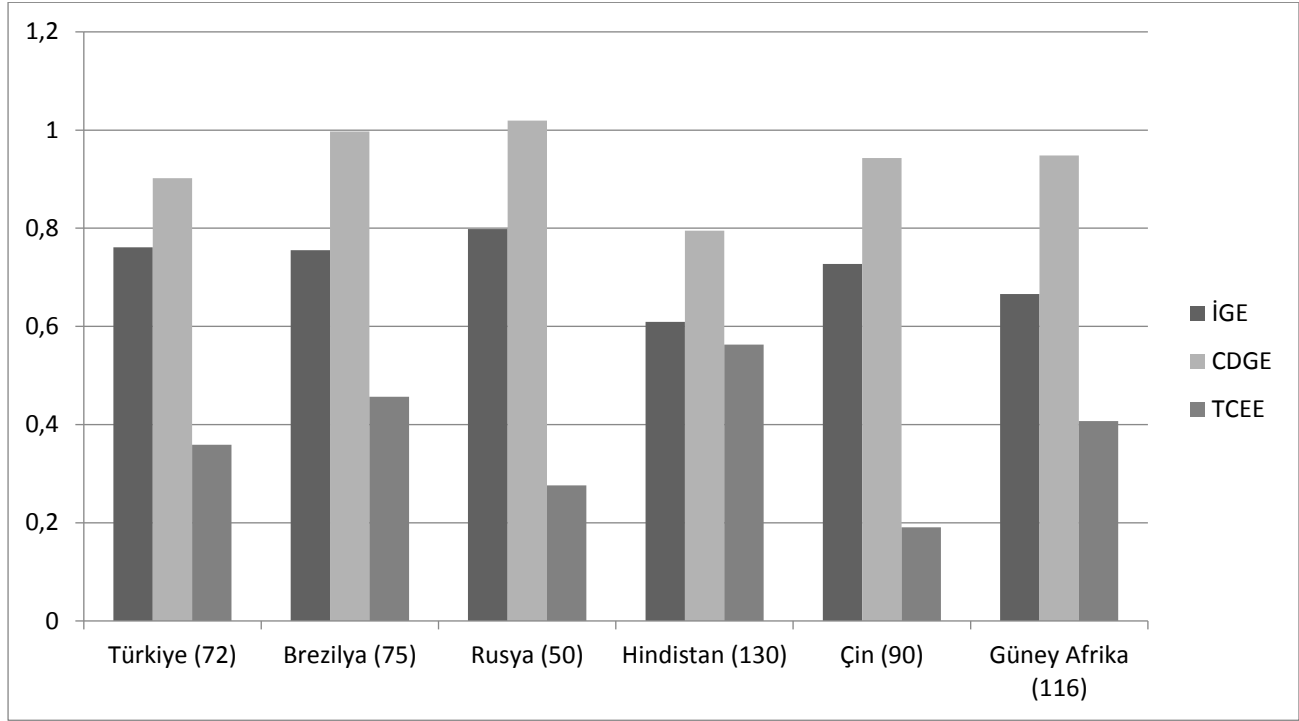
Tablo 2'de yer alan değerler göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'ye dair çıkarımlar şu şekilde olacaktır.

1. 2000, 2005 ve 2015 yıllarına ait veriler itibariyle Türkiye, BRICS grubunun tamamına kıyasla daha yüksek oranda kişi başına GSYİH'ya sahip olmuştur.
2. Yükselen güç kavramını yalnızca ekonomik büyüme değil aynı zamanda kalkınma boyutuyla ele aldığımızda Türkiye, artan kişi başına GSYİH oranıyla yükselen güç olarak konumlandırılabilir.

3. SOSYAL KALKINMA – İNSANİ GELİŞME

2008 finansal kriziyle birlikte mevcut küresel liberal düzene yönelik eleştiriler daha ziyade iktisadi temelde gelişmiş olsa dahi son yıllarda onun ilkeleri ve meşruiyeti üzerinden de bir takım yenilik ve iyileştirmelere ihtiyaç duyduğu görüşü giderek güç kazanmaktadır. Bu bağlamda “*insan haklarına saygı*”, “*demokratik ilkelere bağlılık*”, “*çok kutupluluk*” ve “*hesap verilebilirlik*” bahse konu olan düzenlemelerin mottosu mahiyetindedir.

Uluslararası toplumun çabaları neticesinde ortaya çıkan kurumlar ve kurallar tarafından şekillenen bir küresel düzenden bahsedilecekse eğer şüphesiz bu düzenin kendisini meydana getiren topluma sağlayacağı yarar ve sunacağı argümanlar barış, adalet ve refah olacaktır. Bu temel yarar ve argümanları kapsayıcı, şeffaf, demokratik ve uluslararası hukuka uygun bir çerçevede gerçekleştirdiği takdirde ise sürdürülebilir bir düzenden bahsedilebilir (Parlar Dal, Gonca Oğuz Gök, 2014: 3). Mevcut küresel düzenin geçerliliğini ve konsolide olmasını sağlayan geleneksel güçlerin zayıflaması ve geleneksel olmayan yükselen güçlerin etkinliğinin ve normatif girişimlerinin giderek artması ise ortaya çıkan yeni düzenin ne derece sürdürülebilir olacağı sorusunu akıllara getirmektedir. Aşağıda yer alan iki tablo aracılığıyla Türkiye'nin BRICS ülkeleri karşısında toplumsal ve insani gelişimine dair analiz gerçekleştirilirken bu sorunun cevabı da verilmeye çalışılacaktır.

Tablo 3. İnsani Gelişme Raporu (Dünya Sıralaması- 2015)

Kaynak: UNDP, 2016. Not: İGE: İnsani Gelişme Endeksi, CDGE: Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi, TCEE: Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi

Tablo 3'te yer alan verileri sırası ile incelediğimizde karşılaştırma ölçütlerinden ilki olan İnsani Gelişme Endeksi'nde Türkiye 0.761 ile Rusya'nın ardından en yüksek değere sahip ülke iken 188 ülke içerisinde 72. sırada yer alarak diğer dört BRICS ülkesinin önündedir. İnsani Gelişme Endeksi; insani gelişmenin sacayağından biri olan uzun vadeli gelişmenin değerlendirilmesi amacıyla, uzun ve sağlıklı bir yaşam, bilgi ve teknolojiye erişim ve insani şartlara elverişli yaşam standartlarına sahip olma şeklinde üç temel ölçüte göre belirlenen gelişmişlik göstergedir (2014 İnsani Gelişme Raporu'ndaki Kompozit Endekslerle İlgili Açıklama Notu, 2017). Türkiye'nin BRICS grubu ile kıyaslandığında ülkelerin genel ortalamasının üzerinde bir performans sergilediği söylenebilir. Nitekim bu durum Türkiye'nin yükselen bir güç olarak konumlandırılmasında yalnızca ekonomik göstergeler aracılığıyla değil aynı zamanda sosyal kalkınma ve insani gelişimi bağlamında da değerlendirilebileceğinin örneğidir.

İnsani gelişimin sacayağından bir diğeri olan Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi sağlık, eğitim ve ekonomik kaynaklar üzerindeki egemenlik bağlamında cinsiyet eşitsizliğini ölçmektedir. Tablodan da görüleceği, Türkiye bu endekste BRICS ülkelerinden yalnızca Hindistan'ın önünde yer almaktadır. Üreme sağlığı, kadının güçlendirilmesi ve ekonomik faaliyetler çerçevesinde cinsiyete dayalı eşitsizliği ölçen Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi'nde ise bir önceki endekse nazaran Türkiye'nin performansı görece daha iyidir. Çin ve Rusya'nın ardından üçüncü sırada yer alan Türkiye diğer BRICS ülkelerinin önünde bulunmaktadır.

Tablo 4. Freedom in the World 2016

ÜLKELER	Siyasi Haklar	Yurttaş Hakları	Toplam Puan	Özgürlük Statüsü	Basın Özg. Statüsü / 2015	İnternet Erişim Özg. Statüsü/2015
Türkiye	3	4	53	Kısmen Özgür	Özgür Değil	Kısmen Özgür
Brezilya	2	2	81	Özgür	Kısmen Özgür	Özgür
Rusya	6	6	22	Özgür Değil	Özgür Değil	Özgür Değil
Hindistan	2	3	77	Özgür	Kısmen Özgür	Kısmen Özgür
Çin	7	6	16	Özgür Değil	Özgür Değil	Özgür Değil
Güney Afrika	2	2	79	Özgür	Kısmen Özgür	Özgür

Kaynak: Freedom House / 2016

Tablo 4’te yer alan veriler Freedom House tarafından hazırlanan “Freedom in the World 2016” raporundan derlenerek hazırlanmıştır. Tabloya genel bakışta Çin ve Rusya’nın sahip olduğu puan ve statüleri bağlamında önemli sınırlamalar maruz kalacağı keskin bir biçimde gözlemlenebilmektedir. Türkiye’nin ise Çin ve Rusya’ya nazaran daha iyi durumda olduğu yorumu yapılabilmeyle beraber diğer BRICS ülkelerinin gerisinde kaldığı da kabul edilmelidir. Siyasi haklar ve yurttaş hakları bağlamında 1 ile 7 arasında derecelendirilen ülkelerin toplamda sahip oldukları puanlar aracılığıyla da genel, basın ve internete erişim özgürlüğü statüleri belirlenmektedir. Tabloya bakıldığında hiçbir ülkenin üç statüde aynı anda özgür olmayışı yükselen güçlerin bazı riskleri taşıdıklarının bir göstergesi şeklinde ortaya konulabilir.

Çalışmanın bu bölümünde ilk önce Türkiye’ye yönelik çıkarımlardan başlamak gerekirse sırasıyla şunlar söylenebilir ki:

1. Türkiye son açıklanan UNDP İnsani Gelişme Raporu’na göre BRICS ülkeleri ile kıyaslandığında Rusya’nın hemen ardından en yüksek İGE’ye sahip ülkedir.
2. İnsani gelişme ve özgürlükler bağlamında tablodaki verilerden de görüleceği üzere Türkiye, BRICS ülkeleri ile kıyaslandığında onların gerisinde kalmayacak seviyede materyal güce sahiptir (Parlar Dal, 2014:123).
3. Bir önceki bölümde yer alan ekonomi verilerinin analizinde BRICS ülkelerinin ortalamasının üzerinde performans sergileyen Türkiye, sosyal göstergeler ışığında yapılan bu değerlendirmede de benzer bir profil çizmektedir.

Yükselen güçlerin sosyal kalkınma ve insani gelişme bağlamında ilerleme kaydettikleri görülmekle beraber henüz gelişmiş devletlerin sahip olduğu seviyeye ulaşmadıkları da açıktır. Son 10 yıldır ekonomilerinde meydana gelen büyümeler henüz tam manasıyla toplumsal alana sirayet etmemiştir. Fakat bu alana yönelik çabaların sarf edildiğini ülkelerin politikalarında giderek normatifleşen söylem ve uygulamalardan çıkarmak mümkündür. Bu durumu örneklerle açıklamak gerekirse; çok yakın bir zamana kadar kalkınma yardımları alan ülke konumunda olan Türkiye, Afrika’ya gerçekleştirdiği kalkınma yardımları, 2005 yılında Keşmir’de meydana gelen depremin ardından Pakistan’a yönelik insani yardımları ve son olarak Suriye iç savaşının patlak

vermesinin ardından sivillere açtığı sınır kapıları ile hem bölgesel bir aktör olarak nitelendirilmeye başlanmış hem de dış politikasındaki artan aktivizmi ile dikkat çekmiştir (Kutlay, Dinçer, 2012: 61-63).

Brezilya'nın 2005 – 2009 yılları arasında yıllık ortalama kalkınma yardımları 7 milyon dolar civarında iken, 2010 yılında Haiti Depremi nedeniyle bu ülkeye gerçekleştirdiği insani yardım tutarı 40 milyon doların üzerinde olması dikkat çekicidir (White, 2006: 4). Bu durumun yanı sıra BM'deki insan hakları konularında sergilediği oylama davranışları, nükleer silahların yayılmasını önleme çabaları ve açlık sorununa ilişkin girişimleri de Brezilya için bir diğer örnektir (Hurrell, 2006: 10). Küresel ısınma, iklim değişikliği ve salgın hastalıklar gibi küresel konularda çalışmalarını arttıran Çin 2004 yılında meydana gelen Hint Okyanusu Tsunamisi'nin ardından gerçekleştirdiği 60 milyon dolarlık insani yardımla birlikte küresel konularda sorumluluk alabilen bir ülke potansiyeline sahip olduğunu göstermiştir.

Hindistan'ın BM Barış Gücü Operasyonları'nda gösterdiği katılım, Güney Afrika'nın BM Genel Kurul görüşmelerine aktif katılımı, oylama davranışları gibi göstergelerin tamamı yükselen güçlerin küresel yönetiminde artan etkinliklerinin bir göstergesidir (Hart, 2011: 64-68).

Türkiye ve BRICS ülkeleri kendi sosyal kalkınma ve insani gelişmelerinde aşamalar kaydederken aynı zamanda diğer dünya ülkelerine de katkıda bulunmaktadır. Bu durum ise yükselen güçlerin küresel yönetimdeki etkinliklerinin insan haklarına saygı, demokrasi ve hesap verilebilirlik ilkelerine uygun şekilde ortaya çıktığı yorumunu geçerli kılmaktadır.

4. SOSYO EKONOMİK KAPASİTE KİMLİK, ÇIKAR, DIŞ POLİTİKA

Yükselen güçlerin hangileri olduğunun belirlenmesi noktasında somut göstergeler mevcut değildir. Bu durum ise onların kavramsallaştırılmasını ve kategorize edilmesini güçleştirmektedir. Günümüzde ekonomik büyüme, kalkınma, küresel yönetime katkı ve bölgesel lider olma girişimleri gibi bazı göstergeler üzerinden bu sınıflandırma yapılmaktadır. Bu sınıflandırmayla beraber bazı ülkelerin sahi oldukları sosyoekonomik kapasiteleri bağlamında benzer bir profil çizdiği de ortadadır. Çalışmanın bu bölümünde sayılan ölçütler üzerinden Türkiye, BRICS ülkeleri ile karşılaştırılmaya çalışılacaktır.

Tablo 5. Materyal Güç Göstergeleri

ÜLKELER	Nüfus (MN) D.S. 06.2016	Doğ. Bekl. Yaşam Sür. (Yıl) D.S.	GSYİH SGP (\$MR) D.S.	Kişi Başına GSYİH SGP (\$) D.S.	Ask. Harç. (%GSYİH) D.S.	Enflasyon Oranı (%) D.S.	IFM Kotaları (%) D.S.	IDA Oylama Gücü (%)D.S
TÜRKİYE	80.3 (20)	75.2 (115)	1.589 (18)	20.400 (86)	2.1 (35)	8 (196)	0.96 (20)	0.60 (27)
BREZİLYA	205.8 (6)	74.4 (127)	3.132 (8)	15.600 (103)	1.47 (165)	8.40 (199)	2.22 (10)	1.56 (13)
RUSYA	142.2 (10)	70.3 (153)	3.718 (7)	25.400 (73)	3.49 (16)	7.20 (189)	2.59 (9)	0.33 (47)
HİNDİSTAN	1266.9 (2)	68.1 (164)	7.965 (4)	6.200 (158)	2.4 (31)	5.60 (178)	2.64 (8)	2.93 (6)
ÇİN	1373.6 (1)	75.7 (101)	19.039 (1)	14.100 (113)	2 (40)	2.30 (120)	6.09 (3)	2.18 (9)

GÜNEY AFRİKA	54.3 (31)	57.2 (190)	0.723 (31)	13.200 (119)	1.2 (100)	6.30 (183)	0.64 (33)	0.27 (59)
-------------------------	-----------	------------	---------------	--------------	-----------	------------	-----------	--------------

Kaynak: IMF Data, 2016; World Bank, 2016; The World Factbook 2016, Notlar: MN: Milyon, D.S.: Dünya Sıralaması, Doğ. Bekl. Yaşam Sür: Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi, MR: Milyar, SGP: Satın alma Gücü Paritesi, Ask. Har: Askeri Harcamalar, IDA: International Development Association.

Tablo 5'te sekiz ayrı gösterge sunulmaktadır. Sunulan bu göstergeler aracılığıyla Türkiye'nin kapasitesi bağlamında yükselen güç kavramsallaştırılması temellendirilecektir. Haziran 2016 verilerine göre Türkiye'nin nüfusu 80 milyonun üzerine çıkarak dünyanın en fazla nüfusa sahip 20. ülkesi olmasını sağlamıştır. BRICS ülkeleri içerisinde Güney Afrika hariç diğer dört ülke Türkiye'den daha fazla nüfusa sahiptir.

Nüfus sadece yükselen güçler için değil yerleşik güçler için de önemli bir materyal güç göstergesidir. Çin ve Hindistan dünya nüfusunun %35'ine sahiptir. İki ülkenin nüfusları birbirine oldukça yakınken, Çin'in ekonomik büyümesi Hindistan'a nazaran daha hızlı olduğu için yoğun nüfusuna rağmen kişi başına GSYİH Hindistan'ın 4 katı kadardır. Bu durum ise nüfusun tek başına yeterli bir gösterge olarak kabul edilemeyeceğinin bir örneğidir. Ancak tablodaki bu veriden yola çıkılarak söylenebilir ki yükselen güçler kavramsallaştırması yapılırken nüfus faktörü göz ardı edilmemelidir.

Tablo 5'te yer alan bir diğer gösterge olan doğuştan beklenen yaşam süresi bağlamında BRICS ülkeleri ile kıyası gerçekleştirildiğinde Çin'in ardından en yüksek ortalamaya sahip Türkiye için ülkenin yaşam standartları ve kalkınmasına dair önemli bir veri olduğu kabul edilmelidir. Yükselen güçlerin dengeli, sürdürülebilir ve yüksek oranlı bir büyüme gerçekleştirmeleri, demografik yapılarında meydana gelen gelişmelerle ölçüleceği için bu bağlamda Türkiye'nin BRICS ülkelerine nazaran daha iyi bir performansa sahip olduğu söylenebilir.

GSYİH sıralamasında Türkiye; Çin, Hindistan, Rusya ve Brezilya'nın ardından beşinci sırada yer alırken şu iki kritik nokta gözden kaçırılmamalıdır. İlki dünya sıralamasına baktığımızda 18. olan Türkiye en büyük 20 ekonomi arasındadır. Diğer önemli kritik nokta ise tabloda yer alan kişi başına GSYİH bağlamında Türkiye, Rusya dışında diğer 4 BRICS ülkesinin önünde yer alarak Rusya ile birlikte dünya sıralamasında ilk yüze girmektedir.

Materyal gücün bir diğer önemli göstergesi olan askeri harcamalara baktığımızda gelişmiş silah teknolojisine sahip Rusya ve Hindistan'ın ardından en yüksek orana ve sıralamaya sahip ülke olarak Türkiye, jeopolitik ve jeostratejik konumunun kendisini karşı karşıya bıraktığı meydan okumalara cevap vermektedir yorumu bu veri bağlamında yapılabilir. Nitekim bu durumun en yakın örneği 2013'te patlak veren Suriye iç savaşına yönelik gerçekleştirilen askeri müdahaledir.

Tablodaki bir diğer gösterge ise ülkelere ait enflasyon oranları ve dünya sıralamalarının bulunduğu veridir. Türkiye BRICS ülkeleri ile kıyaslandığında Rusya ve Brezilya'nın önünde yer almaktadır. Fakat bu veri daha ziyade yükselen güçlere yönelik genel bir kanıyı ortaya koymak adına sunulmuştur. Çin dışarıda bırakıldığında göze çarpan yüksek enflasyon rakamları ülke ekonomilerinin bazı risklerle karşı karşıya kalabileceğinin göstergesidir. Bu durum 2015 yılında 2014 yılına nazaran Türkiye ve BRICS ülkelerinin tamamında meydana gelen GSYİH büyüme oranındaki düşüşten de anlaşılmaktadır.

IMF kota oranı ve dünya sıralamalarının yer aldığı verilerin incelenmesine geçmeden önce 2008 finansal krizi sonrası küresel ekonomik yönetişimin genel hatlarını sunmakta fayda var. Küresel ekonomik yönetişimin en önemli kurumlarından IMF'in 2008 finansal krizinin patlak verdiği dönemde etkin politikalar kumanda edemeyişi gerçeği kuruma yönelik reform taleplerinin artmasına neden olmuştur. IMF'nin asli faaliyetleri; ekonomik faaliyetlerin takip edilmesi ve ekonomik meselelerde ülkelere destek sunulması şeklindedir

(Karakaş, Adak, 2013: 173). Ancak krizin ardından bu iki asli görevi yerine getirememesi nedeniyle küresel ekonomik yönetişimin çıkmaza sürüklenmiştir. Bu durum ise reformlara gidilen süreçte ortaya çıkmasında ilk adımı oluşturmuştur.

Yükselen güçlerin küresel ekonomide giderek artan rolünün bu IMF nezdinde de ortaya çıkmasının istenmesi sonucu küresel ekonomik kurumların meşruiyetin arttıracağı fikri ise 2008 finansal kriziyle birlikte reforma giden süreçte değerlendirilmesi gereken bir diğer önemli nedendir. Likidite sorunuyla karşı karşıya kalınmasını engellemek adına kaynak artırımına gidilmesinin gerekliliği de gerçekleşen reformların nedenleri olmakla beraber kota artırımını sonucu krizin çözülmesi yolunda önemli gelişmeler kaydedilmiştir.

Artan reform talepleri ile birlikte IMF’de ortaya çıkması istenen gelişmeleri şu şekilde sıralamak mümkündür. Demokratik ilkelere riayetinin artması, kurumlara üye ülkelerinin tamamının temsile uygun hale getirilmesi, ülke gruplarının tamamının temsilin sağlanması, bir ülke yahut ülke grubunun ayrıcalık sahibi olmasının önüne geçilmesi, ülke oylarındaki farklılıkların belli bir oran çerçevesinde şekillenmesi, kredi veren ve kredi alan ülkelere arasında uygun bir denge sağlanması, simetrik uygunluk sisteminin oluşturulması ve yükselmekte olan ülkelere daha geniş bir kabulün sağlanmasıdır (Moghadam, 2009: 1-7).

IMF reformları 2010 yılında yayınlanan 14. Genel Kota İncelemesi ile birlikte yapılmış ancak uygulama aşamasını 2016’da geçilebilmiştir. Bu reformla birlikte IMF’ye üye olan tüm ülkelerin kotası artmış bu durum ise IMF’nin genel kotasının neredeyse 2 katına çıkmasını da beraberinde getirmiştir (Nelson, Weiss, 2015: 2-3). 16. Kota artırımını ile birlikte toplam kota içerisinde yaklaşık yüzde 6’lık pay yükselen ekonomilere geçmiştir. Çin’in kotası yüzde 2 ile en yüksek artışı gerçekleştirmiştir. IMF’nin yönetiminde yer alan İcra Direktörü’nün seçiminde de değişikliğe gidilmiş, reform öncesi yalnızca en yüksek 5 kotaya sahip ülkeler içinden seçilen direktörler reformla birlikte 188 ülkenin tamamı içerisinde seçilebilecek konuma gelmiştir.

2008 finansal krizinin ardından küresel liberal düzenin ekonomi kurumlarında yükselen güçlerin etkinliğinin artmasıyla beraber Küresel Güney’in oluşan yeni düzeni şekillendirdiği savı giderek güçlenmektedir. BRICS ülkelerinin Güney Afrika dışında ilk 10 içerisinde sıralanmaları ve Türkiye’nin ilk 20’deki ülkeleri dahil olması da bu durumun bir örneğidir.

Tablo 5’te yer alan son veri ise Dünya Bankası (WB) bünyesinde faaliyet gösteren Uluslararası Kalkınma Örgütü’ndeki (IDA) oylama gücü oranları ve sıralamalarının yer aldığı göstergedir. Örgüte üye 188 ülke içerisinde 27. sırada bulunan Türkiye sahip olduğu oranla birlikte BRICS ülkelerinden Güney Afrika ve Rusya’nın önünde yer almaktadır. Oylama gücü faaliyet gösterilen kurum ya da organizasyonun yönetişimindeki etkinliğin göstergesidir. Bu bağlamda Türkiye’nin sahip olduğu sıralama onun küresel yönetişimde etkin rolünün bir yansıması olarak yorumlanabilir. Aynı zamanda Hindistan, Brezilya ve Çin’in görece yüksek oranlara sahip olması bu ülkelerin küresel yönetişimin her alanına aktif olmayı hedeflediklerinin bir göstergesidir.

Materyal güç verilerinin sunulduğu ve karşılaştırılmasının yapıldığı bu bölümde ortaya çıkan tablonun yorumu ise Türkiye ve BRICS ülkelerinin giderek artan bir materyal güce sahip olmalarının doğal bir sonucu olarak bu ülkelerde uluslararası alanda daha etkin roller alma isteğini ortaya çıkardığı şeklindedir (Parlar Dal, 2016: 23).

SONUÇ

Elinizdeki çalışma büyüyen ekonomisi, sosyal ve toplumsal yapısındaki gelişmeleri, küresel yönetimdeki aktivist tutumu, giderek normatifleşen dış politikası ve küresel düzen içerisinde karşı karşıya kaldığı fırsatlar ve tehditler bağlamında Türkiye'nin; BRICS ülkeleri ile kıyaslandığında yükselen bir güç olarak konumlandırılması savını ortaya koyarken aynı zamanda yükselen güçlerin değişen küresel düzendeki önemine de dikkat çekmektedir.

Makalede ele alınan BRICS ülkelerinden farklı olarak Türkiye, yüzü daima Batı'ya dönük bir devlet olmuştur. Bu nedenle günümüz uluslararası konjonktüründe böylesi bir ülkenin yükselen güç olarak konumlandırılması çok daha anlamlıdır. Düzene yönelik taleplerini revizyonist ve Batı karşıtı bir tutum şeklinden ziyade sistem içerisinde kalarak gerekli iyileştirmelere yönelik çabaların oy birliği ve dayanışma içinde sarf edilmesi gerekliliği üzerinde durması, Türkiye'nin küresel yönetimdeki rolünün de giderek artacağına önemli bir göstergesidir.

Şüphesiz BRICS ülkeleri gibi Türkiye'nin de büyümeyle birlikte ortaya çıkan ve karşı karşıya kaldığı birtakım fırsatlar olduğu gibi tehditler, sınırlamalar, riskler ve meydan okumalarda vardır. Ancak bu durum henüz kesin tanımlaması yapılmamış olsa dahi yükselen güçlerin karakteristik bir özelliğidir. Karşı karşıya kaldıkları tehditler ve aldıkları risklerin neticesinde küresel yönetimin ve değişen düzenin önemli birer aktörü haline gelmektedirler.

2008 finansal krizi ile birlikte uluslararası sisteme hakim ABD hegemonyasının kırılması sistemde çok kutupluluk söylemlerinin artmasını beraberinde getirirken, yükselen güçlerin bu söylemi uygulamaya geçirebileceğine yönelik tartışmalar gün geçtikçe hız kazanmaktadır. Çok kısa süre zarfında sergiledikleri performanslar bağlamında değerlendirildiğinde önümüzdeki yıllarda küresel liberal düzen ve küresel yönetiminde oldukça etkin ajandalara sahip olacakları açıktır.

KAYNAKÇA

- Cooper, Andrew, F. (2015), MIKTA and the Global Projection of Middle Powers: Toward a Summit of Their Own? *Global Summitry*, 1 (1), pp. 95-114.
- Fontaine, Richard, Kliman Daniel M. (2013), International Order and Global Swing States, *The Washington Quarterly*, 36 (1), pp. 93-109.
- Halper, Stefan, Clarke, Jonathan (2004), *America Alone: the Neo-Conservatives and the Global Order*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Hart, Andrew F.; Jones, Bruce D. (2011), “How do Rising Powers Rise?”, *Survival: Global Politics and Strategy*, 52 (6), pp. 63-88.
- Hurrel, Andrew (2007), One World? Many Worlds? *International Affairs*, 83 (1), pp. 127-130.
- Hurrel, Andrew (2006), Hegemony, Liberalism and Global Order: What Spaces for Would be Great Powers? *International Affairs*, 82 (1), pp. 1-19.
- Ikenberry, G. John (2011), The Future of the Liberal World Order: Internationalism After America, *Foreign Affairs*, 90 (3), pp. 56-68.
- Kalher, Miles (2013), Rising Powers and Global Governance: Negotiating Change in a Resilient Statusquo, *International Affairs*, 89 (3), pp. 711-729.
- Karakaş, Mehmet; Adak, Mehmet (2013), Küreselleşen Dünya Ekonomisi ve IMF'nin Değişen Rolü, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9 (18), ss. 157-180.
- Kissinger, Henry, A. (2010), Power Shifts, *Survival*, 52 (6), pp. 205-212.
- Kumar, Ashwani, Messner, Dirk (2010), Introduction: Global Governance: Issues, Trends and Challenges (içinde) Dirk Messner, Ashwani Kumar, Paul M. Kennedy (Eds.), *Power Shifts and Global Governance: Challenges From South and North*, London: Anthem Press, pp. 3-30.
- Kupchan, Charles A. (2012), *No One's World: The West, the Rising Rest, and the Coming Global Turn*, Oxford: Oxford University Press.
- Kutlay, Mustafa; Dinçer, Osman Bahadır (2012), Türkiye'nin Ortadoğu'daki “Bölgesel Güç” Potansiyeline İlişkin Ampirik Bir İnceleme, *Akademik Ortadoğu*, 6 (2), ss. 61-97.
- Mohgadam, Reza (2009), Initial Lessons of the Crisis for the Global Architecture and the IMF, *IMF Strategy, Policy, and Review Department*, pp.1-13.
- Nayyar, Deepak (2013), The South in the World Economy: Past, Present and Future, *UNDP HDRO Occasional Papers*, Sayı:2013/01, pp. 1-15.
- Nelson, Rebecca M, Weiss, Martin A. (2015), IMF Reforms: Issues for Congress, *Congressional Research Service*, 2015, pp. 1-16.
- Öniş, Ziya; Güven, Ali, Burak (2011), The Global Economic Crisis and the Future of Neoliberal Globalization: Rupture Versus, *Global Governance: A Review of Multilateralism and International Organizations-* Lynne Rienner Publisher, 17 (4), pp. 469-488.
- Öniş, Ziya; Kutlay, Mustafa (2013), Rising Powers in a Changing Global Order: The Political Economy of Turkey in the Age of BRICS, *Third World Quarterly*, 34 (8), pp. 1409-1426.

Parlar Dal, Emel (2016), G20 Örneği Özelinde Türkiye'nin Yeni Küresel Yönetişim Stratejisi, (içinde) Emel Parlar Dal, Gonca Oğuz Gök, Tolga Sakman (Der.) *Küresel Yönetişim, Güvenlik ve Aktörler: 70. Yılında BM*, İstanbul: Tasam Yayınları.

Parlar Dal, Emel (2016), Conceptualizing and Testing Turkey's "Emerging Regional Power" in the Shifting International Order, *Third World Quarterly*, pp. 1-29.

Parlar Dal, Emel (2014), On Turkey's Trail as a "Rising Middle Power" in the Network of Global Governance: Preferences, Capabilities, and Strategies, *Perception*, 19 (4), pp. 107-136.

Parlar Dal, Emel; Oğuz Gök, Gonca (2014), Locating Turkey as a "Rising Power" in the Changing International Order: An Introduction, *Perception*, 19 (4), pp. 1-18.

Şenses, Fikret; Öniş, Ziya; Bakır, Caner (2015), *Ülke Deneyimleri Işığında Küresel Kriz ve Yeni Ekonomik Düzen*, 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Tok, Evren (2015), Küresel Yönetişim ve G20'nin Siyasal Ekonomisi: 1999-2012, (içinde) Fikret Şenses, Ziya Öniş, Caner Bakır (Der.), *Ülke Deneyimleri Işığında Küresel Kriz ve Yeni Ekonomik Düzen*, 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 17-40.

Vieira, Marco (2012), Rising States and Distributive Justice: Reforming International Order in the 21. Century, *Global Society*, 26 (3), pp. 311-329.

Weisbrot, Mark; Johnston, Jake (2016), Voting Share Reform at the IMF: Will it Make a Difference?, *Centre for Economic and Policy Research*.

White, Stacey (2006), Emerging Powers, Emerging Donors: Teasing Out Developing Patterns, *Center for Strategic and International Studies Report*, Washington, pp. 1-9.

Yılmaz, Bahri (2015), "Muhteşem Hindistan": Abartılmış Bir Başarının Öyküsü mü?, (içinde) Fikret Şenses, Ziya Öniş, Caner Bakır (Der.) *Ülke Deneyimleri Işığında Küresel Kriz ve Yeni Ekonomik Düzen*, 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 361-373.

Zakaria, Fareed (2009), *The-post American World*, New York: W. W. Norton Publishing.

İnternet Kaynakları

2014 İnsani Gelişme Raporu'ndaki Kompozit Endekslerle İlgili Açıklama Notu, Erişim Tarihi: 10.01.2017
Erişim Adresi: http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/human_development/hdr-2014.html

Freedom House, Freedom in the World 2016 Report, Erişim tarihi: 09.01.2017, Erişim Adresi: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2016>

Goldman Sachs, Building Better Global Economics BRICS, Erişim Adresi: <http://www.goldmansachs.com/our-thinking/archive/archive-pdfs/build-better-brics.pdf> Erişim Tarihi: 09.01.2017

IMF Members' Quotas and Voting Power, and IMF Board of Governors, Erişim Adresi: <https://www.imf.org/external/np/sec/memdir/members.aspx> Erişim Tarihi: 11.01.2017

IMF, Country Information, Erişim Adresi: <http://www.imf.org/external/country/index.htm> Erişim Tarihi: 09.01.2017.

The World Factbook, CIA, Erişim Tarihi: 09.01.2017, Erişim Adresi: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2016>



United Nations, UNDP, Human Development Report, Erişim Adresi: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2015_human_development_report.pdf Erişim Tarihi: 09.01.2017

World Bank, International Development Association, Erişim Adresi: <http://siteresources.worldbank.org/BODINT/Resources/2780271215524804501/IDACountryVotingTable.pdf> Erişim Tarihi: 09.01.2017

World Bank, World Development Indicators, Erişim Adresi: <http://data.worldbank.org/sites/default/files/wdi-2012-ebook.pdf>, Erişim Tarihi: 09.01.2017